dante

«Italia se poate pentru totdeauna mîndri de a fi dăruit lumii pe autorul uneia dintre cele mai mari capodopere ale literaturii universale. Un poet care a îndrăznit, în plin Ev Mediu, teologal și scolastic, să se ridice deasupra lumii și s-o judece după legile inflexibile ale adevărului. *Divina Comedie*, cuprinzînd toate laturile vieții societății italiene din acea epocă de tranziție a începutului secolului al XIV-lea, cu toate contradicțiile ei, este expresia artistică cea mai desăvîrșită a acestei epoci și prima uriașă manifestare a noului spirit în literatura care tinde să devină realistă.»

ALEXANDRU BALACI

editura minerva

Vol. I, II, III lei 24

1117

dante

fondată în 1895 bpt serie nouă

dante

divina comedie
infernul

Ilustraţia copertei: reproducere după Botticelli
(*Infernul*, Cîntul I)

dante alighieri

divina comedie

infernul

ÎN ROMÂNEŞTE DE
ETA BOERIU
STUDIU INTRODUCTIV, TABEL CRONOLOGIC,
NOTE ŞI COMENTARII DE
ALEXANDRU BALACI

BIBLIOTECA PENTRU TOŢI • 1982
EDITURA MINERVA • BUCUREŞTI

LA DIVINA COMMEDIA
di Dante Alighieri
con il commento di Tommaso Casini, sesta edizione
rinnovata e accresciuta per cura di S.A. Barbi,
Volume unico, nuova tiratura,
G.C. Sansoni editore, Firenze, 1938

STUDIU INTRODUCTIV

Italia se poate pentru totdeauna mîndri de a fi dăruit lumii pe autorul uneia dintre cele mai mari capodopere ale literaturii universale. Un poet care a îndrăznit, în plin ev mediu, teologal şi scolastic, să se ridice deasupra lumii şi s-o judece după legile inflexibile ale adevărului. *Divina Commedia*, cuprinzînd toate laturile vieţii societăţii italiene din acea epocă de tranziţie a începutului secolului al XIV-lea, cu toate contradicţiile ei, este expresia artistică cea mai desăvîrşită a acestei epoci şi prima uriaşă manifestare a noului spirit în literatura care tinde să devină realistă.

De la un capăt la altul, din tenebrele *Infernului* şi pînă în cerurile iradiante de culori şi lumini ale *Paradisului*, grandioasa operă a lui Dante este străbătută de o puternică coloratură lirică, de atitudini ferme, fiind expresia deplină, realizată desăvîrşit artistic, a unui poet-cetăţean, cu poziţia sa hotărît conturată în toate marile probleme care agitau atunci contemporaneitatea.

Dante a fost totdeauna, în operele sale, cu toată inima, cu toată ştiinţa, cu toată gîndirea sa. *Divina Commedia* nu este în realitate altceva decît o interferare a vieţii generale în cea individuală, o mărturisire în care realitatea este transfigurată perfect de către artă. Poetul în faţa lumii se destăinuie cu îndrăzneală şi sinceritate. Dacă în literatura medievală anterioară scriitorii se aplecau asupra propriului suflet pentru a se întreba, fără a răspunde, Dante Alighieri este primul creator literar care a îndrăznit să-şi răspundă la întrebări, să se mărturisească.

De aceea *Divina Commedia* are drept centru al lumii istorice și al celei fantastice aflate în simbioză pe autor însuși, ea fiind o splendidă autobiografie psihologică, cel mai sincer poem din cîte au fost scrise vreodată, sinteza întregii vieți anterioare a lui Dante. În vastul ei creuzet se topesc amintirile și evenimentele prezente, durerile și iluziile, iubirea și ura, înalta cunoaștere a lumii, experiența umană — întreaga viață a poporului italian, pe care Dante l-a cunoscut mai bine ca oricine altul, în îndelungata lui rătăcire în Italia. În imensa construcție a *Divinei Comedii*, în grandioasa ei arhitectură, cel mai puternic pilastru, piatra unghiulară este el, Dante Alighieri. Poema a țîșnit din inima lui cu impetuozitatea de sinceritate și îndrăzneală care i-a caracterizat întreagă trăire. Cu acea varietate poliedrică de situații și sentimente, cu acel polifonism de armonii, cu fervoarea pasională, specific dantescă, erupînd în strigăte de mînie, temperîndu-se în suspine nostalgice după zonele păcii, aspirînd neliniștit către dreptatea generală. Freamătul uriaș al *Divinei Comedii* poate fi furtuna capabilă să dezrădăcineze înalții arbori sau boarea care leagănă ușor flexibilitatea crinilor. Extraordinarul autodidact, cizelat la masa studiilor, în atelierul poeziei, azvîrlit în mijlocul tumulturilor civile, era apt să scrie opera pentru care „și-au dat mîna și cerul și pămîntul". Ultimii ani ai vieții agitate, poetul îi consacrase în întregime creării operei titanice care-l consuma prin gigantica-i combustie, făcîndu-l „*macro*", în carne și spirit. Integral, fizic și sufletește, marele meșteșugar era aplecat în permanență asupra uneltelor atît de greu de mînuit ale artei, meditînd la „marile lucruri" pentru a le putea pune în versuri. Muncitorul tenace, faurul nemulțumit, ciocănea, pilea, cizela pe nicovala poeziei versurile ca tot atîtea săgeți de aur de lansat către stele. Puternicul spirit dantesc, caracterul neîmblînzit, tăria integral virilă l-au ajutat la îndeplinirea unei opere care părea că trece dincolo de limita eforturilor și posibilităților umane. Acest Ulise al sfîrșitului Evului Mediu navigase pe toate mările, pentru a îmbarca experiența și cunoașterea, și se pregătea, îndrăzneț, să pătrundă pe oceanele necunoscute.

Protagonistul poemei, Dante Alighieri, a trăit mereu cu intensitate. Această trăsătură este caracteristica principală a sa. El răsfrînge razele trăirii sale intense asupra tuturor celorlalte personaje din capodoperă, asupra întregii vieți contemporane. *Divina Comedie*, poemul eternității, este în realitate jurnalul de bord al navigatorului spre răsăritul noilor lumi. De aceea, începînd cu Gaspare Gozzi, au fost voci în Italia care au propus ca titlul capodoperei lirice, creație singulară a poetului florentin, să fie *Danteide*. *Divina Comedie* este o flacără de iubire, o furtună care doboară și trece mai departe, un examen al conștiinței poetului, o carte cu scop mărturisit de misiune didactică, o răzbunare de exilat, un epilog de iubire pămîntească, dar mai ales cea mai strălucitoare și credincioasă oglindă a unui suflet complex, armonic, multilateral, capabil să se cuprindă pe sine însuși și întreaga umanitate a vremurilor sale.

Dante Alighieri reduce în personalitatea sa, care îmbrățișează toate aspectele multiforme ale realității contemporane, întreaga psihologie a vremii. Această reducere a universului la unitatea psihologică umană este o altă caracteristică a creației dantești și ea îi asigură caracterul universal, permanența valorii și actualitatea; *Divina Comedie* fiind o carte a vieții, ieșind din limitele temporare, prin paginile sale vorbește tuturor epocilor și tuturor țărilor.

În același timp, *Divina Comedie* poate să fie considerată drept cel mai strălucit rezultat al noii culturi a burgheziei în ascensiune, cel mai măreț monument literar al Evului Mediu, chintesența gîndirii și cunoștințelor omului din veacul de mijloc, gata să-i întoarcă spatele, spre a-și îndrepta privirile către viața nouă a Renașterii. Poema, care poate fi considerată enciclopedică, cronica Italiei vechi și contemporane, a trecutului și a prezentului, bazată pe rațiune și pe iubire, se revendică de la timpurile moderne. În ea au fost cuprinse toate aspectele realității, *tutto lo scibile*, întreaga știință, întreaga istorie, Florența, Roma, Imperiul Roman și Biserica. Din toate aceste elemente, Dante a construit cel mai armonios edificiu, *speculum* al științei umane și divine, piatra unghiulară a istoriei umanității, solitar, gigantic monument al facultăților intelectuale umane. Comparată cu o catedrală gotică cu trei nave, cu sfera, cel mai perfect solid al geometriei, cu un triunghi, cu un gigantic stejar, *Divina Comedie* nu este numai un grandios poem, un început al unei noi limbi și literaturi naționale, gloria unui popor, ea este și o culme înaltă a aptitudinilor extraordinare ale omului. În lungul travaliu poetic al lui Dante Alighieri, *Divina Comedie* este și

sinteza tuturor creațiunilor minore ale poetului, care se pregătește astfel pentru înalta și aspra probă. Este fructul meditațiilor unui poet în a cărui artă fuzionează obiectivismul și individualismul, sentimentul personal cu cel colectiv, fantezia și realitatea, istoria și poezia, și care din cunoașterea profundă a legilor trecutului poate să extragă viziuni asupra viitorului. Comparația *Divinei Comedii* cu o catedrală gotică indică verticalitatea, spiritul ascensional, înalta fantezie compozițională a creatorului italian care își poate avea alături, ca termeni de încercare și martori, doar pe Michelangelo Buonarroti și pe William Shakespeare.

Italia se poate pentru totdeauna mîndri de a fi dat lumii un poet genial care a cuprins în cadrul de o măiestrie desăvîrșită al operei întreaga cultură a vremii sale. Amestecînd voit toate genurile literare, epopeea, lirica și drama, *Divina Comedie* este o construcție gigantică, o adevărată enciclopedie, care cuprinde materia generală a contemporaneității și toate formele poetice. Opera dantescă este expresia conștiinței colective a poporului italian, tematica sa este viața practică, politică, istorică, religioasă, culturală a acestui mare popor. În construcția sa uriașă, în structura sa armonică, revendicîndu-se de la un geometric clasicism, Dante Alighieri a cuprins întreaga umanitate, ridicînd, după expresia atît de pregnantă a lui Giosuè Carducci „catedrala și mormîntul Evului Mediu".

Dante și-a intitulat opera *Comedia* și numai admiratorii i-au adăogat epitetul ornant de *Divina*. Ca și *Comédie humaine* a lui Honoré de Balzac și *Comedia divină* dantescă este profund umană. O nesfîrșită mulțime de tipuri umane se agită dînd reprezentații diverse. Toate glasurile pămîntului răsunau sub bolțile acestui vast edificiu. În construcția atît de omogenă a celor trei cantice, fiecare cînt, terțină sau cuvînt își au corespondențele în pietrele, arcurile sau pilaștrii catedralei gotice, lansată către cer.

Plecînd de la tradițiile atît de frecvente în Evul Mediu ale viziunilor de dincolo de mormînt, Dante întrebuințează în uriașa sa construcție poetică, care poate fi și elegie și epopee, și tragedie și idilă, toate materialele științei contemporane, tradițiile și legendele lumii Antichității păgîne, amestecate cu elemente sacre. Doctor în științe și arte, Dante

a scris o enciclopedie al cărei centru poate fi însumarea tuturor cunoștințelor, o operă cu *nexus* științific, considerată ca un îndreptar de cunoaștere, ca o sinteză de norme, de către generațiile ulterioare și care acordau poeziei autoritatea științei.

Divina Comedie poate fi considerată și drama epocii scrisă de către unul dintre cei mai activi actori ai ei. Contemporaneitatea sa și Florența sînt temele centrale, axele ordonatoare, în jurul cărora se rotesc toate cînturile poemei. Prezentul, Italia, contemporanii și Florența, patria nerecunoscătoare dar totdeauna iubită, toate aceste elemente sînt puternic înrădăcinate în mintea și sufletul poetului, care le poartă cu el în imaginara sa călătorie, în tenebrele Infernului, în cîntecele încărcate de speranță ale Purgatoriului ori în strălucirea Paradisului.

În *Divina Comedie* freamătă atît de intens viața, încît cititorul are impresia directă că trăiește în mijlocul Italiei, la începutul secolului al XIV-lea, cu marea luptă între Papalitate și Imperiu, cu principalii campioni ai acestei lupte, cu partidele politice ale guelfilor și ghibelinilor, cu fracțiunile Albilor și Negrilor, comunele-stat, signoriile cu discordiile și luptele lor intestine, micii tirani și condottierii, Papa care îndeamnă la războaie civile și își trimite „pacificatorii" pentru a ordona cetățile cu ajutorul exilărilor și asasinatelor. Peste tumultul general emerge figura poetului protagonist, cu toate speranțele și dezamăgirile sale, cu lungile peregrinări și cu amarul exilului. Întreaga Italie se zbate ca „o navă în marea furtună", bat în poema lui Dante Alighieri — cum s-a mai spus — toate inimile oamenilor vremii sale, se dezlănțuie vijelios cele mai intense sentimente și pasiuni. Toate aspectele diverse, multiple, ale creației lui Dante, toate frămîntările, contradicțiile, durerile, speranțele și visurile sale de poet, filozof, savant, om politic, sînt însumate în *Divina Comedie*, într-o armonioasă sinteză, de mare forță plastică. Pentru că Dante este și arhitectul, sculptorul și pictorul operei și universului său. El a colorat natura și realitatea cu înalta, magica sa fantezie, de la frumusețea firească a pămîntului, la splendoarea tainică a cerurilor. În această sinteză a ideilor sale, a credinței și a pasiunii sale, în această vastă simfonie al cărei fond este însăși viața, colosalul creator a sfidat timpurile și spațiile și a îndrăznit să se confrunte cu divinitatea.

Severa judecată, judecata sigură, puternica voință acordă „tonalitatea“ *Divinei Comedii*, în elaborarea ultimă a meditațiilor poetului în jurul celor mai grave probleme ale vieții sale și ale umanității. Capodopera are și semnificația bătăliei pe care cel mai liber spirit al vremii, Dante Alighierii, a dat-o împotriva adversității destinului, împotriva închistării în care se mai aflau unele adevăruri. Dante, incomparabilul maestru, om în integralul sens al cuvîntului, a fost și poetul *vates* al țării sale, auspicatorul unității italiene, luptătorul pentru atingerea acestui ideal împotriva marelui obstacol, puterea temporară a Papalității. El simbolizează Italia și în felul acesta a fost văzut de luptătorii din Risorgimento.

Divina Comedie, această operă desăvîrșită, rezultatul maturității ideilor politice și artistice ale lui Dante Alighieri, este o vastă sinteză filozofico-artistică a gîndirii medievale, anunțînd în același timp gîndirea Renașterii, schițînd de pe acum liniile de dezvoltare a literaturii și culturii italiene și vest-europene.

Divina Comedie este descrierea călătoriei lui Dante prin tărîmurile catolice de dincolo de lume, prin Infern, Purgatoriu și Paradis. Dar călătorind în această fantastică lume a morților, Dante duce cu el toate pasiunile celor vii, trage — cum s-a zis — după el, întreg pămîntul. Sufletul marelui poet călător nu este al unui om izolat, ci este reprezentativ pentru umanitatea întreagă. El nu este un rece simbol, o abstractă figură alegorică, ci rămîne mereu el însuși, omul, cea mai puternică personalitate artistică a vremii sale, scriitorul ancorat adînc în realitate, înrădăcinat în humusul patriei — poetul în care este concentrată întreaga viață a societății de atunci, cu întreaga ei civilizație. În lumea trupurilor imaginare, trupul lui este viu, îndeplinind toate funcțiile stării sale materiale — e greu, se mișcă, face umbră. Morala lui este vie, permanentă, dînd ascultare fundamentelor etice, e viu ca cetățean, nu în afara timpului și spațiului, ca florentin, și exilat pe nedrept, „om de partid“, trăiește pasionat, ducînd cu el toate elementele care acționează în drama umanității. La vederea și la auzul cuvintelor omului, care printr-o extraordinară grație, datorată în primul rînd artei sale, călătorește viu prin Infern, Purgatoriu sau Paradis, sufletele celor morți renasc într-o clipă, trăiesc din nou puternic, ca

pe pămînt, redevin oameni cu totul vii, cuprinși de vijelioasele pasiuni și sentimente ale vieții. Prezența lui Dante, prezența marelui creator dă formă și glas materiei moarte, iar morții, în misiunea lui Dante de a căuta fericirea și mîntuirea pentru întreaga omenire, îi sînt interpreți, călăuză, maeștri ori profeți.

În felul acesta, în *Divina Comedie* trăiește și se mișcă Italia întreagă, întreaga Europă contemporană a lui Dante Alighieri. Această poemă „supranaturală“ a descrierilor locurilor de dincolo de mormînt este, în realitatea ei artistică, umană și terestră, oglindind întreaga viață a veacului de mijloc. Beatrice Portinari, Forese Donati, Cavalcanti, Papa Bonifaciu al VIII-lea, Robert d'Anjou, Filip cel Frumos, Charles de Valois, familiile Cerchi și Donati, Florența antică și contemporană, istoria întregii Italii, istoria lui Dante cu patimile și ura sa, cu răzbunările și cu iubirea sa sînt tot atîtea fețe și aspecte ale vieții multiforme zugrăvite în *Divina Comedie*. Astfel în mijlocul nenumăratelor producții teologice ale Evului Mediu apare acum pentru prima dată descrierea naturii pămîntene, apare omul întreg, apare istoria și societatea cu viața ei integrală. În felul acesta, lumea de dincolo de hărți, lumea „cealaltă“, descrisă atît de realist de Dante, depășește, în esența ei, abstracțiunile doctrinare și mistice. Toate personajele *Divinei Comedii* sînt descrise în puternice trăsături realiste, rezultat artistic al acelei imense înțelegeri și participări ale lui Dante Aligheri, care în opera sa este în același timp spectator, judecător, dar mai ales actor.

Dante a început să scrie *Divina Comedie* către anul 1307. Manuscrisele cunoscute ale operei sînt în număr de aproximativ șase sute, cu o frecvență medie de 4 copii pe an, în intervalul de 150 de ani care se înscrie între data morții lui Dante (1321) și prima ediție tipărită (1472). Nici o copie nu este anterioară anului 1361 și pînă acum nu s-a găsit nici o indicație despre existența manuscrisului original. Nu există nici un rînd autograf al lui Dante. Cea mai veche ediție este tipărită la Foligno în 1472. În același an s-au mai tipărit alte două, la Mantova și la Leri; la Napoli, două (1474, 1477); la Veneția, două (1477, 1478). La Florența, prima ediție este cea comentată de Cristofor

Landino (1481). Aproximativ 400 de ediţii au fost tipărite pînă la începutul secolului nostru.

Dante Alighieri şi-a intitulat capodopera *Commedia*. Atributul de *divina* i-a fost dat poemei de către marele prozator italian Giovanni Boccaccio, primul lector public al operei danteşti, primul biograf encomiastic, ca un omagiu datorat extraordinarei, supranaturalei ei frumuseţi artistice.

Dante şi-a intitulat opera *Commedia* (aşa cum apare din scrisoarea dedicatorie către Cangrande della Scala), pentru că, potrivit normelor artei poetice medievale, spre deosebire de tragedie, care are un început vesel şi un sfîrşit catastrofal, oribil, tragic, *comedia*, după un început dureros, încurcat, ajunge la un deznodămînt „prosper", fericit: „*...quod tragoedia in principio est admirabilis et quieta, in fine sine exitu est foetida et horibilis... Commedia vera inchoat asperitatem alicuius rei, sed eius materia prospere terminatur...*"[1]. În acelaşi timp, Dante şi-a intitulat opera *Commedia* şi din punctul de vedere al expresiei lingvistice, pentru că, spre deosebire de tragedie, care era scrisă în ceea ce se considera stilul înalt, adică în limba latină, comedia sa este scrisă în *volgare*, în limbajul „umil" al poporului italian.

În ceea ce priveşte antecedentele literare şi aşa-zişii precursori ai *Divinei Comedii*, precedentele descrieri ale viziunilor din lumea de „dincolo", trebuie să fie amintită şi niciodată apusă tradiţia care zugrăveşte coborîrile eroilor sau sfinţilor în lumea morţilor: Ulise, Ceres, Orfeu, Enea. Iar în ceea ce priveşte tradiţia creştină, ea se caracterizează printr-un infinit număr de asemenea viziuni. Dar toate aceste reminiscenţe ale lecturilor lui Dante s-au pierdut ca rîurile în marea poemei sale. Meditaţia poetică asupra vieţii celeilalte a fost purtată de scriitorul italian la o mare înălţime artistică. Dar *Commedia* dantescă nu este o viziune şi o fantezie de vizionar, ci viaţa şi realitatea înseşi. Nimeni pînă la el nu şi-a dat seama cîtă poezie putea să cuprindă o asemenea operă care îşi propunea să descrie viaţa de dincolo, trecută

[1] „... că tragedia este în începutul său admirabilă şi liniştită, şi în sfîrşitul ei fără ieşire, fetidă şi oribilă... Comedia în schimb îşi ia începutul de la asprimea tuturor lucrurilor, dar materia ei are un sfîrşit prosper..." (lat.).

prin ochii şi personalitatea unui om, măreţia spectacolelor nemaidescrise pînă atunci artistic, grandoarea unor personaje, dintre cele mai însemnate, ale istoriei, trăirea lor intensă, prin care, reciproc, cele două lumi, cele două tărîmuri se leagă strîns. Dante nu a avut o viziune mistică, nu a avut o viziune dată de somn. El a călătorit viu, cu ochii dilataţi, însetat de cunoaştere, cum a fost întreaga viaţă. Şi el străbate tărîmurile de dincolo ca un poet, ca un om întreg, cu toate iubirile şi urile sale, cu toate dorurile şi visurile, cu toate durerile şi speranţele. El este cel mai realizat personaj al înaltei sale capodopere. Acest laic, acest cetăţean înflăcărat, acest studios al filozofiei, catolic sincer dar antipapal, este antiecleziasticul cel mai vehement pe care l-a cunoscut istoria literaturilor. Crezînd în minunea artei sale, în realitate se poate afirma că Dante Alighieri nu a avut precursori. *Divina Comedie* este rezultatul minţii, al sufletului, al artei marelui poet care nu mai aparţine Evului Mediu. El este un precursor al Renaşterii, un scriitor genial, a cărui vedere nu mai este întunecată de nici un văl. Vălul tenebrelor medievale a căzut la picioare şi el poate fi cel mult o piedică pentru mersul înainte către răsăritul unei lumi noi, pentru ajungerea la creasta de pe care într-adevăr marele poet a putut întrevedea viaţa cea nouă, a viitorului. *Divina Comedie* are aceleaşi proporţii şi aceeaşi semnificaţie ca o altă minune a artei florentine — aeriana cupolă a Domului, pe care a ridicat-o geniul lui Brunelleschi, plutind în înălţimi, iluminată de soarele radiant al Renaşterii, care avea să transforme oraşul de pe Arno în Noua Atenă a lumii.

Locurile de dincolo de pămînt, în topografia *Divinei Comedii*, se înfăţişează într-o admirabilă arhitectură. Astronomia şi geografia Evului Mediu aşază planeta Pămîntul, imobilă, în mijlocul Universului, urmînd sistemul geografic al lui Ptolomeu, susţinut şi de oamenii bisericii, potrivit şi preceptelor *Bibliei* creştine. În jurul Pămîntului se rotesc şapte planete: Luna, Mercur, Venus, Soarele, Marte, Jupiter şi Saturn, pe şapte ceruri sau orbite concentrice, a căror mărime este mereu crescîndă. Acestor ceruri ale Planetelor le urmează cerul stelelor fixe şi aşa-numitul primul mobil, primul motor care a generat impulsul mişcării universale. La înălţimi ameţitoare, deasupra tuturor cerurilor, se află, infinit, necuprins în spaţiu şi timp, Empireul, imensul trandafir

de lumini, sediul dreptfericiților și al divinității creatoare, în care se va confrunta în final poetul și omul Dante Alighieri.

Pămîntul este împărțit într-un emisfer al uscatului și alt emisfer al apelor (desigur, cu totul alte limite decît cele actuale). În centrul emisferului uscatului, lîngă cetatea Ierusalimului, Dante imaginează gura Infernului. Infernul este o imensă prăpastie, săpată pînă în miezul planetei, în formă de pîlnie, de con răsturnat, cuprinzînd nouă cercuri, cu nouă trepte, mereu mai înguste. Acest uriaș abis infernal s-a căscat atunci cînd Lucifer, primul înger răzvrătit împotriva lui Dumnezeu, învins, a fost precipitat în haos. Atingînd Pămîntul, materia terestră, de oroare, s-a retras în sine, excavînd în felul acesta vasta pîlnie a Infernului. De cealaltă parte a Pămîntului, la antipozi, în emisferul apelor, înalta fantezie a divinului arhitect, care este Dante Alighieri, imaginează o insulă solitară, pierdută în noianul necuprins al infinitului ocean. Aci se înalță Purgatoriul, cel de al doilea tărîm. Acest alt ținut al lumii de dincolo este un munte foarte înalt, creat de materia terestră dislocată din prăpastia Infernului. Împărțit în nouă mari brîne, muntele Purgatoriului se termină cu un minunat platou împădurit, care este Paradisul pămîntesc, străbătut de fluviile Lethe și Eunoè, ale căror ape acordă uitarea.

O corespondență simetrică există între topografia, între arhitectura ținuturilor de dincolo de mormînt și poema dantescă. Domină numerele trei, nouă (simboluri pitagorice) și zece, numărul care era considerat în vremea aceea simbolul perfecțiunii. Astfel, poema, *Divina Commedia*, este una împărțită în trei cantice, corespunzătoare celor trei ținuturi ultraterestre, Infernul, Purgatoriul și Paradisul. Fiecare cantică este împărțită în treizeci și trei de cînturi. Așadar treizeci și trei înmulțit cu trei dă numărul nouăzeci și nouă de cînturi, toate dedicate călătoriei lui Dante. Lor li se adaugă un cînt, primul, prologul, cîntul de introducere generală. Deci totalul cînturilor întregii poeme este de o sută (pătratul numărului perfect, zece). Metrica *Divinei Comedii* este alcătuită din strofe de trei versuri (terțina înlănțuită). Simetria continuă: Infernul este divizat în zece părți (cîmpia întunecată plus nouă cercuri în care își ispășesc vinile damnații); în zece părți și Purgatoriu (țărmul mării, coasta muntelui, șapte brîne, grădina paradisului pămîn-

tesc); la fel de simetric (1 + 9) este construit și Paradisul (nouă ceruri mobile și Empireul, imobilul sediu al divinității). Simetria continuă într-o divizare a versurilor pe cantice, aproape și ea perfectă. Din cele 14 233 de versuri ale poemei, *Infernul* are 4 720, *Purgatoriul*, 4 755, iar *Paradisul*, 4 758. Au existat statisticieni dantologi care au numărat și cuvintele Divinei Comedii, arătînd că cele 99 542 de cuvinte utilizate de Dante la construcția miraculoasei sale opere au fost împărțite aproximativ o mie pentru fiecare cînt, repartiția pe cantice fiind următoarea: *Infernul*, 33 444 de cuvinte; *Purgatoriul*, 33 379; *Paradisul*, 32 719. Simetria continuă — pe o aceeași axă arhitectonică verticală se găsește Dumnezeu în centrul Empireului și răzvrătitul Lucifer, înfipt în centrul pămîntului (și deci al universului ptolemaic), în apele înghețate ale fluviului infernal, Cocit. Pe aceeași axă se poate găsi arborele din ale cărui fructe, gustînd, au fost izgoniți primii oameni din Paradis, și cetatea Ierusalimului, locul în care jertfindu-se Isus Cristos, le-a răscumpărat păcatele. Simetria dantescă poate fi împinsă pînă la un asemenea grad încît, al șaselea cînt al *Infernului* expune situația și frămîntările istoriei contemporane a Florenței, al șaselea cînt al *Purgatoriului*, situația și tribulațiile întregii Italii, cel de al șaselea al *Paradisului* narează istoria Imperiului. Deci o amplificare progresivă și simetrică a scenei politice. Toate cele trei cantice sfîrșesc cu cuvîntul „*stelle*", ca ecourile unei îndepărtate rime.

Nici înainte, nici după trecerea lui Dante prin viață, nu a mai creat cineva o operă mai armonioasă, a cărei construcție de catedrală dă impresia că a fost calculată și măsurată de un perfect arhitect. Compasul său a ascultat într-adevăr de legile geometriei de aur.

Simbolistica dantescă este continuată și în cele patru sensuri după care poate să fie interpretată o operă literară, sensuri pe care Dante Alighieri însuși le-a stabilit în *Convivio*: literal, alegoric, moral și anagogic. După uzul poeziei didactico-alegorice de atunci, literal, capodopera lui Dante narează o călătorie pe care poetul, călăuzit de Virgiliu (simbol al rațiunii umane și călăuză în Infern și Purgatoriu) și de Beatrice (simbol al rațiunii divine și călăuză în Paradis), o face, viu fiind, prin cele trei ținuturi ale lumii de dincolo. Alegoric, *Divina Comedie* arată cum sufletul lui Dante Alighieri, poet ales, destinat

către lucrurile înalte, se mîntuie cu ajutorul celor două călăuze. Din punct de vedere moral, *Divina Comedie* îi avertizează pe oameni, adică pe creştini, cît de uşor se poate intra pe drumul păcatelor (pădurea întunecoasă) şi cît de greu te poţi îndrepta şi ieşi pe calea virtuţii fără o profundă meditaţie asupra destinului şi fără conţinutul şi lungul studiu al lucrurilor divine şi umane. Anagogic (suprasens), opera dantescă ar reprezenta tenebroasele condiţii ale umanităţii medievale şi necesitatea de a le părăsi, urmînd preceptele Imperiului, în domeniul lucrurilor temporale, şi Biserica, în al celor spirituale, pe Virgiliu şi pe Beatrice, concorzi în salvarea omului Dante, care este reprezentantul întregii umanităţi.

Divina Comedie nu este în nici un caz o „pădure întunecată". Pretinsa obscuritate nu rezistă unei lecturi atente şi integrale. Trebuie căpătată însă o anumită pregătire istorică şi filologică.

În legătură cu conţinutul *Divinei Comedii*, despre care s-a spus că este poema catolicismului medieval, se poate afirma că la Dante, de cele mai multe ori, religia nu este pură credinţă, ci mai ales poezie. Cu îndrăzneala creatorului genial, Dante a aruncat pe Papi în Infern, iar dreptfericiţii şi îngerii cerurilor sale sînt mai degrabă luptători decît serafice apariţii. Marele poet italian a unit de cele mai multe ori în versurile sale imaginea Beatricei, femeia reală pe care a iubit-o atît de mult în viaţă, cu ideile sale despre ştiinţă şi religie şi a plăsmuit parcă o nouă divinitate. Raţiunea, ştiinţa, credinţa poetului sînt concentrate toate în Beatrice, femeia iubită devenită călăuza care îl conduce pe Dante către cunoaştere. Dante, care credea că fără ştiinţă viaţa nu are valoare, că virtutea este generată de ştiinţă, că nu se poate ajunge la fericire decît prin cunoaştere, că ştiinţa dezleagă tainele cunoaşterii, îi dă forma cea mai scumpă inimii lui, imaginea fizică şi spirituală a florentinei Beatrice Portinari.

În opera sa, Dante Alighieri a despuiat ştiinţa, filozofia, de asprul, de cenuşiul veşmînt al scolasticii pe care îl purta în şcolile medievale şi a împodobit-o cu strălucitoarele culori ale poeziei. În marea unitate a poemei, cele mai înalte ţeluri ale ştiinţei şi vieţii, problemele omenirii şi divinităţii, care se credea că pot fi înţelese numai de puţine minţi,

capătă un relief atît de puternic, o culoare atît de vie, încît toţi oamenii au putut să înţeleagă, au putut să se nutrească cu acea „pîine a inteligenţei", pe care poetul o răspîndea cu atîta dărnicie în jurul său. Filozofia, teologia, frumuseţea, iubirea se unesc şi se întrupează în femeia iubită, în Beatrice, care este stăpîna inimii şi a minţii poetului şi în acelaşi timp frumuseţea desăvîrşită a poemei danteşti. Iar în persoana ei, în care comentatorii mai vechi au văzut credinţa, teologia, transpare cea mai puternică feminitate. Ea plînge în Limbul Infernului pentru a-l îndemna pe Virgiliu să-l tragă pe Dante de pe drumul rătăcirii, iar în grădina paradisului terestru îi va reproşa lui Dante cu cele mai aspre cuvinte, de femeie îndrăgostită şi geloasă, uitarea. Beatrice este însăşi iubirea. Şi poate că esenţa Paradisului stă în luminoşii ei ochi. Privind intens în ochii iubitei, în care se răsfrînge roata soarelui, Dante se transhumanizează, devine demn de a ascende la ceruri, cu trupul lui omenesc, înfrîngînd legile gravitaţiei. Gerul impasibilităţii doctrinare se topeşte totdeauna sub intensitatea căldurii din privire.

Încheind opera sa de tinereţe, *Viaţa Nouă*, primul său strigăt profund de adevărată iubire, Dante făgăduise solemn: „Sper să spun despre ea (despre Beatrice), lucruri care n-au mai fost spuse niciodată despre nici o femeie", şi marele poet şi-a ţinut cuvîntul. Poema sa, *Divina Comedie*, fruct al unei îndelungi elaborări, are ca materie viaţa umanităţii medievale, iar drept centru, cea mai strălucitoare figură feminină a literaturii, pe florentina reală, vie, pe Beatrice Portinari.

Dante Alighieri, mare scriitor realist în tendenţiozitatea sa generală, a lucrat cu materia realităţii italiene vii, contemporane, chiar pentru primii săi cititori. Poema nu este însă numai poema unei epoci conturate istoric, ea îşi extrage seva din întregul uriaş arbore al umanităţii. Dante a vorbit în numele tuturor oamenilor. Lumea de dincolo de pămînt cuprinde lumea terestră în realitate; Infernul este cea mai deplină reprezentare a vieţii, un profund sondaj în toate straturile umanităţii, vibrînd intens de fervoarea tuturor sentimentelor şi pasiunilor, de infinita lor grandoare. Dante care a călătorit viu în Infern, a traversat

toate aceste nuanțe ale nesfîrșitelor vicisitudini ale pasiunilor și sentimentelor umane. El a trecut prin treptele furiei, ale mîniei, ale disprețului, ale compătimirii, ale admirației, fiind judecător și martor, dar și participant, primul actor dealtfel al colosalei reprezentații a unei comedii cu atîtea acte, cu atîția actori, cel mai pătimaș, iradiind fervoarea personalității sale asupra tuturor. Pe fondul tragediei, în care se află în tumult forțe gigantice, pentru prima oară se înalță plenar libera persoană umană. Omul a spart găoacea abstractă, metafizică și mistică și planează în bătaia aripilor larg desfășurate. Femeia se încorporează și devine prima femeie modernă a lumii, împătimita Francesca; omul nu mai este contemplatorul în extaz, ci năvalnicul partizan al unei fracțiuni politice sau alteia, Farinata degli Uberti sau chiar însuși Dante. Omul plenar vibrează cu toate coardele multiformei sale personalități. Și tipic, se ridică la înălțimi Dante, cu toate trăsăturile omului modern. *Infernul* este și bătălia dantescă politică și laică. *Purgatoriul* este o altă ipostază a bogatei personalități umane care se înalță către Renaștere. Lumea aceasta este străbătută de filonul melancoliei, al unui sentiment nou în poezia universală. Ea nu este tristețea sau spaima în fața teroarei cu care misticii înspăimîntau umanitatea în Evul Mediu, ci vibrația melodică, de cîntec general, fluid și atenuat, al unei lumi noi, complexe, cu probleme și sensuri ale vieții noi. Delicatețea, afectivitatea, amintirile vieții, prietenia, recunoștința, muzicalitatea sînt alte caracteristici fundamentale ale noului regn. Luminile au luat locul tenebrelor, sentimentelor, locul patimilor. Aci este înscrisă și apoteoza Beatricei, atît de umanizată. Și *Paradisul* nu este o evocare mistică de ascet în extaz. Prezența omului Dante, viu, în lumea stelelor, a dus la reprezentarea umană a divinității. Frumusețea Paradisului constă în corelarea lui strînsă cu Infernul și Purgatoriul. Contemplarea lui Dante are proporțiile omului, preafericiții sînt oameni vii și ei, nu se contopesc și nu se anulează în divinitate, ci se confruntă, așa cum o face Dante, în finalul capodoperei sale. Umanul individual palpită intens în atîtea personaje ale Paradisului și în primul rînd în pasionatul Dante Alighieri, care și-a dus în ceruri întreaga personalitate, glorificînd activitatea umană, biciuind cu violență pe ecleziaști. Deși poetul, creștin, a putut susține, cu succes, probele examenului de credință,

la care a fost pus în ceruri, deși a contemplat de undeva, din spațiile cosmice, pămîntul, această „brazdă care ne face atîta de sălbatici", el a dat Paradisului proporțiile umane, l-a făcut perceptibil simțurilor omului. Privitorul pămîntean al Paradisului, pe care teologia îl reprezenta sub forma inimaginabilă a spiritului pur, l-a umanizat, făcîndu-l inteligibil. În realitate Dante, prin mii de comparații, a proiectat pămîntul în Paradis și l-a făcut să vibreze, în primul rînd prin personalitatea sa, care aci și-a găsit temeiurile și martorii autobiografiei.

În același timp, întreaga poemă este parcă un tribunal al istoriei, al cărui suprem judecător este exilatul Dante Alighieri. În fața lui se prezintă papii și împărații, înalții prelați și reprezentanții elementelor noi, făuritoare ale istoriei, ghibelini și guelfi, Albi și Negri, aproape toate cetățile Italiei contemporane. Ca și pe pămînt, în întunecatul Infern se dezvăluie, vijelios, pasiunile politice. Exemplul cel mai viu este marea realizare artistică a lui Dante Alighieri, personajul istoric Farinata degli Uberti, care, în pofida Infernului, se înalță orgolios, în mijlocul flăcărilor, cu aceeași ură nepotolită împotriva guelfilor pe care le-a purtat-o în timpul agitatei sale vieți de ghibelin. *„Il magnanimo"* Farinata, statuia gigantică a cărei bază poate fi întregul Infern, este eroul pasiunii citadine, concentrare supremă de energie umană, încarnarea întregii vechi istorii a Florenței care reînvie prin el în tenebrele lumii de dincolo. Asemenea lui Farinata sînt atîtea alte personaje, dintre care apare în primul plan însuși Dante, care păstrează vie în timpul călătoriei întreaga sa violentă pasiune, ridicîndu-se mereu, cu glas puternic, în gesturi hotărîte și chiar cu insulte împotriva adversarilor săi politici; florentinii pot să fie „orbi" sau „bestii fiesolane", Pistoia a devenit o vizuină demnă de fiare, romagnolii sînt niște corcituri, cei din Lucca sînt pungași, iar Pisa este „rușinea" neamurilor italiene.

Chiar și ideea, creștină la originea ei, despre răsplata faptelor după moartea trupului, este zugrăvită de poetul italian în puternice culori politice. Astfel el îi poate așeza în Infern pe toți adversarii săi politici, în timp ce în Paradis îi va păstra un loc în trandafirul preafericiților aceluia care, la un moment dat, întrupase speranțele sale de reîntoar-

cere în patrie, Enric de Luxemburg. Sentimentul cetățenesc vibrînd în întreaga poemă, îi acordă caracteristica cea mai originală și mai realistă.

Pasiunea sa de participant activ la lupta politică își are izvorul în iubirea de patrie, care la el are o extraordinară intensitate. El a simțit întreaga glorioasă istorie a romanilor ca o istorie a Italiei. De aceea a exaltat-o. Dar pe acel fundal strălucitor a proiectat în cenușiu și negru istoria Italiei contemporane, imensele ei nenorociri, erorile și viciile pe care le-a biciuit cu extraordinara lui fervoare, netinînd seama de nimeni și de nimic, în afară de afirmarea adevărului. Întreaga Italie se oglindește în opera lui Dante, cu munții și văile, cu fluviile și cîmpiile, poezia naturii patriei fiind o temă principală a poeziei dantești și una dintre cele mai moderne ale literaturii universale. Dante, călătorul cel mai atent al Italiei, îi contemplă frumusețile naturale cu ochiul modern al îndrăgostitului de extraordinarele-i splendori, considerînd natura ca existînd în sine, nu în serviciul divinității, ci pentru desfătarea umană. Cu marele poet italian începe estetica modernă a naturii. În tărîmul realității, natura nu este o creație mistică și secretă a lui Dumnezeu, ci o prezență uriașă care poate fi însuflețită de om. Peisajul pătrunde întreaga poemă, versul dantesc îi culege și răsfrînge toate culorile, îi murmură toate armoniile. Plasticitatea dantescă este de o rară scrupulozitate în redarea naturii. Păduri, munți, abisuri, livezi înflorite, fluvii încolăcite în văi, țărmuri la care tremură marea, întreaga lume, vegetală; animală, siderală, formează gigantica ramă a Divinei Comedii. Ca nimeni altul pînă la el, a descris Dante Alighieri, pictor și sculptor „animalier", întreaga faună cunoscută de lumea contemporană. O nesfîrșită zoografie este Infernul, un gigantic bestiarium, în care se agită toate animalele, surprinse în trăsăturile lor caracteristice. În descreierea florei țării sale, una dintre cele mai frumoase ale Planetei, Dante se dovedește un maestru incomparabil, un desăvîrșit interpret al naturii. Întreaga floră din Purgatoriu este a Italiei însorite, „norul de flori" în care apare Beatrice este al crinilor Florenței, în pădurea paradisiacă freamătă vasta simfonie vegetală a Pinetei din Ravenna. Iar Paradisul l-a creat cu constelațiile care strălucesc deasupra patriei sale, proiectîndu-le, în lumină, în infinitele spații, în cea mai deplină armonie de mișcări. Dante a descris și toate fenomenele

meteorologiei: ploaia și roua, zăpada și norii, adierea zefirului și dezlănțuirea uraganelor, fulgerele și curcubeiele. Tablourile lumii sale au caracteristici realiste ca și sutele de metafore și comparații, desprinse din viața proprie a poetului, din natura și din viața contemporană a Italiei.

El reușește magistral să concretizeze, să facă realiste și inteligibile cele mai fantastice aspecte, situații și personaje, alegînd principalii termeni de comparație din realitatea vie și terestră, din lumea reală, din activitatea oamenilor. De exemplu, cînd descrie înfățișarea unui colț al Infernului în care damnații stau în smoală fierbinte, el îi asemuiește Arsenalului Veneției, iar cînd descrie frumusețile grădinii paradisului terestru, le compară cu minunatele grădini înflorite ale patriei sale.

Tema și sentimentul naturii dezvoltat și realizat artistic, într-un mod desăvîrșit în *Divina Comedie*, îl proclamă pe Dante Alighieri, om și poet al lumii și al erei noi, omul medieval, cu ochii ațintiți spre ceruri, fiind departe de asemenea preocupări, care trec dincolo de spiritualismul său ascetic.

În același timp, ideea, în totul creștină a lui Dante, că viața pămîntească înseamnă numai o pregătire pentru aceea de dincolo de mormînt este totuși în permanență tăgăduită de interesul viu pe care marele poet îl arată vieții pămîntene. El sparge, de cele mai multe ori, îngustele prejudecăți religioase, pentru a afirma deplina umanitate, trăirea integrală a vieții. De pildă, atunci cînd în Cîntul al V-lea al *Infernului* zugrăvește pe luxurioși, pe păcătoșii cu trupul, purtați ca frunzele de un vîrtej fără de odihnă, el se ridică împotriva prejudecății medievale și a învățăturii ipocrite a bisericii privitoare la dragostea trupească. Niciodată nu vor fi citite fără emoție și profundă participare umană cuvintele înflăcărate de dragoste ale protagonistei cîntecului, Francesca da Rimini, „prima femeie modernă", din poezia lumii. Pentru prima oară în lumea Evului Mediu creștin și teologal, drepturile naturii sparg zăgazurile care le încătușau tumulturile, de atîtea secole. Dante îndrăznește să exalte iubirea, chiar dacă este vinovată, și condamnă pe soțul înșelat și asasin, în numele iubirii. Intensitatea de flacără uriașă a iubirii mistuie și purifică eventuala vină pentru cei

care cred în prejudecăți. În vîrtejul infernal, oprit și el sub semnul ascultării cuvintelor de dragoste — atît de profunde sînt — Francesca da Rimini este însuși simbolul feminității. Prin ea, în literatura lumii pătrunde noua temă a dragostei, a unei femei vii, totale, care prin iubire poate primi și moartea, după cum poate învinge și eternitatea, dragostea ei trăind și în țările de dincolo de hărți. Francesca da Rimini este prima voce sinceră, integrală a umanității moderne. Sufletul ei, sufletul lui Dante, este și al nostru, iar pagina nemuritoare care l-a cuprins va fermeca întotdeauna pe oameni.

Împotriva înghețatelor dogme ale bisericii, Dante Alighieri privește critic idealurile ascetice. Pe acest plan se situează marele poet și atunci cînd exaltă ideea de glorie, conștiința mîndră de propria valoare. Alături de setea de glorie, Dante slăvește în versurile sale o altă mare năzuință a omului, aspru condamnată și aceasta de biserică, setea de cunoaștere, setea de știință, aspirația de a depăși limitele cunoștințelor contemporane. Cine nu își amintește de acel mirific cînt al lui Ulise, simbol al umanității, mereu însetat de cunoaștere, dornic să străbată drumuri necunoscute pentru a ști. Neliniștit, gînditor, chinuit, Ulise este un alt bloc de energie umană concentrată, comparabil în *Divina Comedie* doar lui Farinata degli Uberti sau superbului Capaneu, care-și strigă sfidarea zeilor, neîmblînzit nici de moarte. Eroul experiențelor este simbolul îndrăznelii geniului uman. El are limbajul nou și cuvintele nobile, scăpărînd de îndrăzneală, ale exploratorului. Călătoria lui anticipează genial călătoriile lui Cristofor Columb și epoca marilor descoperiri geografice ale secolului următor. Statuia lui Columb din portul natal al Genovei nu poate fi comparată cu statuia literară a precursorului ridicată de geniul lui Dante Alighieri. În el poetul italian a plăsmuit prototipul omului modern, al descoperitorului, al omului de știință care poate întimpina, stoic, și moartea, pentru satisfacerea nobilei sale dorințe de a ști, de a pătrunde în secretele lucrurilor, în centrul marilor opere ale naturii. Forța sa poate fascina și atrage, poate împinge spre cunoaștere întreaga lume. Dante în cîntul acesta este și ecoul tendințelor contemporane ce asaltau zidurile care încarcerau știința, ale scolasticii și teologiei. El este în același timp și un

extraordinar poet al mării, pe care o face să bată în fiecare silabă, în fiecare vers al terținelor care descriu călătoria de dincolo de pragurile cunoașterii, de dincolo de *nec plus ultra* ale coloanelor lui Hercule, cînd nava, simbol al umanității, pătrunde pe apele necunoscute ale infinitului ocean planetar, sub scăpărarea rece a unor constelații noi.

Sentimentul uman în extraordinara lui facultate a stat și la crearea unui personaj ca tragicul conte Ugolino, pe care, sculptural, l-ar fi plăsmuit numai dalta lui Michelangelo. Dar mai figurativ decît orice pictor, penelul lui Dante Alighieri a știut să găsească teribilele culori care l-au zugrăvit pe protagonistul celei mai umane și mai dureroase tragedii. Niciodată vreo narațiune nu a atins o asemenea putere de reprezentare, care face să vibreze și astăzi, după șapte sute de ani, sufletul cititorului modern. În mijlocul apelor înghețate ale fluviului mort Cocitul, se află personajul, poate cel mai bogat sufletește al lui Dante Alighieri, construcție unică de viață și de poezie. Grupul antic al lui Laocoon a fost depășit de puterea de reprezentare a artei plastice dantești.

Prefăcîndu-se uneori că osîndește, formal, pe un „eretic", ca fratele Dolcino, Dante Alighieri în realitate exaltă figura acestui răzvrătit împotriva clericalismului, împotriva înalților prelați și a castei călugărilor catolici, activînd pentru țărănimea italiană asuprită. La fiecare pagină, în *Divina Comedie*, sînt demascate și denunțate cu o mare asprime viciile și moravurile corupte ale clericilor. Sute de clerici, printre care numeroși papi, sînt aruncați de Dante în flăcările eterne ale Infernului. Chiar și în seninătatea cerurilor *Paradisului*, va pune în gura Sfîntului Paul și a lui Piero Damiani cuvinte de aspră dojană și de blestem împotriva putreziciunii și viciilor clerului. Iar într-un cînt al *Infernului*, în care biciuiește cu violență pe papii simoniaci, nu se va sfii să asemuiască biserica catolică cu desfrînata apocalipsului. Aceste atacuri vehemente dantești vor da naștere unei literaturi anticlericale care va cunoaște în Italia o mare dezvoltare, de la *Divina Comedie*, de la *Decameronul* lui Giovanni Boccaccio, pînă în actualitatea literaturii de astăzi.

În același timp, în multe din versurile sale, Dante a dat lovituri puternice împotriva avariției, dar și împotriva risipei. Pentru Dante

banii erau o cauză primă a decăderii. și el va denunța cu mult dispreț setea de cîștig nesăbuită a unor concetățeni ai săi.

Așadar, motorul întregii poeme este realitatea umană: obiectivitatea, exactitatea în descrierea realității sînt caracteristicile fundamentale ale artei dantești. În poema sa, pămîntul este mult mai important decît cerul, realitatea covîrșește fantezia. Însetat de concret, de rațional, de ceea ce este cu putință a se înfăptui, poetul italian este un fecund creator de oameni. În poema sa apar reprezentanții tuturor categoriilor de oameni, ai tuturor vîrstelor, de la copii de sîn, fără memorie, la bătrîni care-și amintesc de timpurile revolute. Apar războinicii, tiranii, maeștrii științelor și artelor, hoții și asasinii, călugării, pontifii, regii și împărații, cămătarii și filozofii. Toți circumscriși de umanitatea cea mai realistă care acordă și sfinților Paradisului pasiunile și mîniile oamenilor. Prin întreaga sa fibră, poet dramatic, Dante Alighieri își scufundă privirile atît de lucide în realitatea vie a Italiei și a lumii și o răsfrînge în capodopera sa.

Dante este un Anteu al artei realiste. Supraumanitatea sa este totdeauna o transfigurare realistă. Totdeauna, el trebuie să atingă pămîntul pentru a se înălța și a descrie fulgerătorul lui zbor printre stele. În vastul suflet al poetului s-a concentrat întreaga viață contemporană, intensă în Florența, în care noile energii ale unei clase noi se înălțau pe scena istoriei. Poliedrica personalitate artistică a lui Dante a știut să surprindă, simultan și profund, o asemenea tumultuoasă ascensiune și s-o răsfrîngă în arta sa ca într-o cronică fidelă. Frumusețea artei sale este totdeauna dată de apropierea de viață. Restul este caduc și efemer. Morții din imaginara călătorie dantescă, reînviați de forța poeziei și a vieții, regretă trăirea pămîntească, sînt totdeauna interesați de consolidarea duratei faimei lor pe pămînt. Viața este înțeleasă de personajele dantești ca acțiune și ca datorie de împlinit. Este aprobată totdeauna victoria rațiunii și a virtuții, iar Dante Alighieri își simte întregul poem ca o luptă artistică și ca o datorie estetică. Fiecare damnat este o fire combativă, pătimașă, o individualitate puternică, iar dramatismul operei dantești este intens și continuu. Așa cum marii actori s-au identificat totdeauna cu personajele pe care

le reprezentau, trăind profund viața lor, la fel Dante trăiește cu intensitate viața ființelor plăsmuite de arta sa, izbutind, desăvîrșit, să traseze echivalențe între realitate și ficțiune. Cuvintele poeziei țîșnesc din miezul viu al realității și al vieții, nu din reminiscențele livrești. Creatorul viziunilor de înaltă fantezie, afirmatorul adevărului, se scufundă în realitate, ca într-o infinită mare, cînturile *Divinei Comedii* fiind tot atîtea bătăi ale inimii omului Dante pentru toți oamenii care trăiesc în lumea sa. În uriașa ramă a capodoperei freamătă cel mai variat și mai complex sentiment de dragoste pasionată pentru viață și lume. Expert *„dei vizi umani e del valore“*, expert al trăirii integrale, Dante este poetul cel mai uman al literaturii italiene. Totdeauna se simte palpitarea vie, umană, care face să freamăte permanent pădurea de frumuseți a *Divinei Comedii*. Lumile de dincolo nu sînt străbătute de un om simbolic, de o alegorie, cercurile Infernului, brînele Purgatoriului și stelele cerurilor Paradisului nu sînt locuite de ficțiuni. Nu există o altă operă în literatura Italiei care să fie atît de bogată de viață și umanitate, de concret și de istoric. Dante în întreaga sa poemă este omul vremii sale, florentin, italian, scriitor, întrupare a realității istorice contemporane. În acest poem istoric, prin excelență, care este *Divina Comedie*, oglindă a vieții Italiei, subiectul este omul, neabstract și fictiv, concret, adevărat și real, cu sentimentele, pasiunile și faptele sale. Și protagonistul este Dante, ale cărui cute sufletești, cele mai subtile, pot fi cunoscute total. Dante se mărturisește integral în opera sa și cu multă artă, nu totdeauna direct. El este eroul atîtor întîmplări dramatice care îl conturează net, dincolo de orice declarație verbală. Cuvintele devin superflue în fața acțiunilor al căror protagonist el este permanent. De aceea Dante poate să fie înțeles de oameni, al căror suflet l-a intuit și l-a cunoscut atît de bine.

Dante Alighieri a recunoscut totdeauna intelectului o activitate proprie, dar, cu o îndrăzneală caracteristică de precursor al Renașterii, el l-a supus și l-a făcut să fie precedat de activitatea simțurilor. Încă din *Convivio* (II, 5), el afirmase clar: *„Dal senso comincia la nostra conoscenza“*[1], pentru a relua răspicat în *Quaestio de acqua et terra:* „orice

[1] „De la simțuri începe cunoașterea noastră.“

opinie pe care simţurile o contrazic este falsă" *(Omnis opinio, quae contradicit sensuri, est mala opinio)*; sau, mai poetic, în Paradis (Cîntul II, v. 52—54):

„Egli erra
L'opinion, mi disse, dei mortali
Dove chiave di senso non disserra..."[1]

Asemenea opinii îndrăzneţe, care declară că activitatea sufletească îşi are originea în percepţiile simţurilor, sînt o altă afirmare a realismului dantesc. Poet al vieţii, nu al unei şcoli, nutrit de studii clasice, dar trăind intens realitatea, Dante este cu adevărat un precursor al culturii unei noi epoci, aceea a Renaşterii.

O altă minunată expresie a vieţii şi a realismului este însăşi realizarea artistică a capodoperei danteşti. Marele poet este un maestru desăvîrşit, stăpîn deplin pe excepţionale mijloace plastice. Nimeni poate că nu a posedat în grad mai înalt sensul compoziţional, structural al *Divinei Comedii*, revendicîndu-se de la legile cele mai armonice ale arhitecturii. Geometriile ordonează întregul edificiu al capodoperei, în care părţile componente se echilibrează simetric şi muzical. Expresie a meditaţiei profunde, a voinţei şi a energiei intense, arta dantescă este pecetluită de puternica personalitate a poetului, atît de originală şi de caracteristică, încît poate uşor să fie descoperită. Redînd valoarea naturii, profunzimii şi sincerităţii inspiraţiei, cuvintele independente de semnificaţii simbolice, Dante Alighieri este un maestru realist al formei. El a izbutit să redea, naturală şi umană, lumea de dincolo, proiectînd asupra ei lumea terestră. Arta dantescă se revendică totdeauna de la oglindirea realităţii şi a vieţii; de la adevăr, de la reprezentarea sobră. Forţa şi frumuseţea *Divinei Comedii* derivă din simetria arhitectonică, din echilibrata distribuire a materiei, din studiul atît de exact al proporţiilor, din disciplina artistică cea mai riguroasă pe care a cunoscut-o vreo producţie literară. Este acea lege estetică a proporţiei ideale a

[1] „De muritorul
greşeşte, zise, şi din drum se-abate
unde cu simţul nu descui zăvorul..."

realismului şi a echilibrului pe care el însuşi, Dante Alighieri, avea s-o denumească, cu o expresie atît de fericită, *„lo fren dell'arte"*.

Arta dantescă a cunoscut deci severa constrîngere a unor reguli de aur care au eliminat excesele, care au mulat în tipare perfecte creaţia. Alternarea ritmică a construcţiei, planurile care se succed variat şi armonios, treceri gradate, echilibrate, de la sacru la profan, de la divin la uman, de la antichitate la timpurile prezente, de la doctrină la descrierea imediată a vieţii, au fost generate de acest *fren dell'arte*. În concordanţă deplină cu fantezia poetică creatoare este totdeauna variata expresie a formei. Percepţia dantescă este miraculoasă, ca şi transpunerea imediată a senzaţiilor în sunete. Transpoziţii sufleteşti, de la cele mai simple la cele mai complexe, fără aparente eforturi, sînt o altă caracteristică a artei realiste danteşti. Evadînd din tendinţa poeziei trecutului, a literaturii medievale, învăluite în nebulos şi evanescenţă, Dante Alighieri este primul poet european care redă contururi nete lumii, care o realizează plastic, care făureşte perfecta concordanţă dintre fond şi formă. În contrast cu clarobscurul rembrandtesc al artei umbrelor medievale, supraomeneasca putere de reprezentare plastică a lui Dante găseşte efectele cele mai nuanţate, mai bogate, mai surprinzătoare.

Lucrul acesta se dovedeşte chiar din tonul general al celor trei cîntice ale operei sale. Astfel, *Infernul* are ca ton fundamental întunecatul amestec de negru şi roşu, cu cele mai diverse combinaţii. În *Purgatoriu*, culorile sînt mai palide, cenuşii, verzi, albastre, apar acum marea, muntele, grădinile. În *Paradis* există culorile cele mai luminoase, strălucirea orbitoare. În *Infern*, poezia este aspră, aptă să emoţioneze profund, să umple ochii de lacrimi, inima de tremurul spaimei. Se trăieşte intens, într-o stare de continuă nelinişte, de suferinţă şi de durere. Aerul este opac, apăsător, miasmele îşi găsesc corespondenţa în sunete grave. În *Purgatoriu*, cînd reapar stelele, cînd este recucerită lumina, se schimbă tonalitatea şi luminile. Cerurile se boltesc înalte, ţărmurile închid infinitul albastru al mărilor murmurătoare. Abisul fetid, pîlnia răsturnată a Infernului, eterna lui durere sînt uitate. Speranţa este din nou îngăduită în ascensiunea pe cel mai înalt munte al pămîntului, de pe care vederea poate aluneca spre spaţiile siderale.

Se respiră aerul tare al înălţimilor, spiritul eliberat, după înfrîngerea durerilor şi tenebrelor, se pregăteşte pentru ultima, înalta probă.

Dacă în Infern şi în Purgatoriu, Dante a mai putut găsi unele puncte de sprijin, în Paradis el este unicul creator. Tradiţia Paradisului nu există în literatură şi fantezia dantescă a creat-o după propriile uriaşe resurse. Conştient deplin de această primă încercare pe mări neexplorate ale artei: *„acqua che mai non si corse...“*[1], Dante a populat infinitele ceruri ptolemaice cu fiinţe care se revendică tot de la deplina umanitate. Necunoscuta, neutilizata materie a modelat-o la focul propriu şi din lumea cea mai îndepărtată, din lumea luminilor a făcut o lume apropiată de pămînt. În iradierea de lumină a Paradisului, sunetele corespunzătoare unor asemenea orbitoare senzaţii vizive sînt ale absolutei muzicalităţi. Lumina îşi corespunde prin melodie, versul fluid se mlădiază infinitei game muzicale.

Dincolo de acest meşteşug nemaiîntîlnit al combinaţiilor culorilor, trebuie subliniată şi marea măiestrie plastică, facultatea care a putut fi numită sculptorică, a scrisului dantesc.

În contrast cu schematismul personajelor viziunilor medievale, Dante ştie să concretizeze şi să individualizeze cu o mare artă chipurile personajelor capodoperei sale. Puterea de reprezentare a poetului italian face ca nici un damnat din Infern sau dreptcredincios din Paradis să fie o abstracţiune, ci să fie un individ care trăieşte, precis conturat, el, cu păcatele sale, şi la un moment istoric determinat. Cu deosebire în prima cantică, în *Infern*, considerată drept cea mai realizată artistic, toate personajele *Divinei Comedii* sînt puternic şi viu realizate, cu toate că uneori sînt schiţate numai în două sau trei versuri. Această facultate de a sculpta, de a reliefa o figură, un personaj, în modul cel mai concis, cel mai lapidar, este o fundamentală trăsătură a geniului poetic al lui Dante Alighieri, care, din acest punct de vedere, nu poate fi comparat cu nimeni în istoria literaturii lumii. Nenumărate sînt exemplele. Farinata degli Uberti se ridică în Infern ca o gigantică statuie. La fel este înfăţişat trubadurul Bertrand de Born, leoninul Sordello sau Brunetto Latini, cu faţa arsă de foc, atît de viu, încît a

[1] „apa care niciodată n-a fost umblată...“

putut să fie considerat cel mai realist portret pe care l-a cizelat dalta lui Dante. Aşa este Forese Donati, înfometatul *„ecorché“* din Purgatoriu, sau fidiasicul grup statuar al contelui Ugolino. Arta extraordinară a conciziunii şi concentrării a împins-o sculptorul michelangelesc Dante Alighieri pînă la cele mai înalte culmi ale desăvîrşirii ei. El a putut să nareze o întreagă viaţă, ca aceea a suavei Pia dei Tolomei, numai în douăzeci de cuvinte. Cuvintele lui sînt rapide, nervoase, incisive, fierbinţi de focul interior care le plăsmuieşte. Ele devin dure şi se şlefuiesc poliedric, cu faţete multicolore, ca bronzul, ca fierul, ca argintul sau ca aurul. Ca orice mare poet, Dante a acordat „preţuri noi“, valori noi, cuvintelor celor mai umile. Înaltei gîndiri danteşti îi corespunde o formă dantescă, expresie a unui mare suflet meditativ şi uman.

Această unică facultate plastică de a crea personaje, tot atîtea vii reprezentări de artă, care trăiesc în faţa cititorilor, demonstrează puternicul realism al formei la Dante Alighieri.

Acest puternic realism se face simţit şi în forma stilistică a poemei. Dante a încercat încă în *Vita Nuova* şi în *Convivio* să reînnoiască formele stilistice ale înaintaşilor săi din şcoala literară a Dulcelui stil nou, forme stilistice care se caracterizează prin artificii căutate şi abstracte. Stilul în care este scrisă *Divina Comedie* este concis, energic, un mlădios instrument pentru concretizarea bogatului fond de idei şi sentimente. Varietatea stilistică a capodoperei danteşti este cvasiunică. El poate fi bătut pe nicovala artei cu mari lovituri de ciocan sau cizelat cu cea mai fină pilă, variat, în concordanţă cu întîmplările, cu sentimentele cuprinse în vasta poemă. Pătrunse de flacăra creaţiei, versurile danteşti păstrează o prospeţime extraordinară, de atîtea sute de ani. În marmura brută, Dante taie, cu gesturi energice, fără şovăire, forma pură şi vie a expresiei verbale. El este sculptorul „verbului“ şi nu miniaturistul, poetul care „vede“ concret şi traduce în versuri armonice chiar cele mai abstracte noţiuni şi concepte. Nimeni nu a mînuit mai desăvîrşit ca el terţina înlănţuită, epuizînd toate resursele acestei metrice dificile. Ritmica dantescă urmează totdeauna, de aproape, acţiunea şi evoluţia personajelor. Fiecare cantică, fiecare cînt al *Divinei Comedii* are o tonalitate muzicală diferenţiată. Marea facilitate de a mînui prozodia şi limba italiană au fost recunoscute de timpuriu, chiar de către primii

comentatori, ca autorul lui *Ottinio Commento*, care vorbeşte despre reînnoirea lexicului preexistent prin noua lui întrebuinţare în versuri, şi de către Benvenuto da Imola, care declara că Dante a folosit toate rimele existente în limba italiană. Într-adevăr, bogăţia rimelor danteşti este nesfîrşită ca şi îndrăzneala lui de a fi inovat rime atît de noi ca: *pur lî* cu *urli* şi *burli; noi ci ha* cu *oncia; o me* cu *chiome; almen tre* cu *mentre; per lî* cu *merli; sol tre* cu *poltre; di'di* cu *annidi; ne lo* cu *candelo* etc., etc. În acelaşi timp, tot pentru „muzicalizarea" versului, Dante a folosit, cu artă rară, şi aliteraţiile, mijloc artistic dealtfel utilizat şi în poezia precursorilor săi, dar cu o nouă armonie şi strălucire în opera sa. Aşa sînt aliteraţiile faimoase ca cele următoare: *„Caddi come corpo morto cade; còme per acqua cupa cosa grave; io credo ch'ei credette ch'io credesse; Escusar puommo di quel ch'io m'accuso per iscusarmi; Fuor sei dell'erte vie, fuor sei dell'arte..."*[1]

S-a făcut deja observaţia că nici un alt scriitor nu posedă atît de integral darul estetic de a traduce într-un limbaj inteligibil, aparţinînd realităţii, cele mai abstracte noţiuni. Totdeauna poetul italian a reliefat plastic tabloul descris, a ales termenii de comparaţie cei mai cunoscuţi, trăsături comune, apte însă să concretizeze. Similitudinile lui se numără cu sutele şi trec, pe trepte variate, de la flori, de la fulgii de zăpadă, la castor, la capre sau la stelele căzătoare. Nimeni nu a văzut ca el obiectele în realitate şi conturul lor plastic. Animalierul, care este marele poet italian cunoscător al întregii faune a patriei sale, a folosit pentru metafore boul care-şi linge cu limba lungă nările, cîinele care se repede la cerşetor, broasca orăcăitoare într-un şanţ, oile care ies din staul una cîte una, licuricii care umplu văile în serile de vară cu lumina lor intermitentă, furnicile care se întîlnesc şi se pipăie cu antenele! Toate păsările Italiei zboară în versurile *Divinei Comedii;* porumbeii care îşi gînguresc iubirea sau sînt chemaţi la cuib de acelaşi dor, şoimul care se implîntă vertical în aer, ciocîrlia care planează spre soare în triluri, barza de al cărei clămpănit sonor aminteşte bătaia

[1] „Am căzut cum cade un trup mort; ca prin apa întunecată un lucru greu; eu cred că el crezu că eu credeam; Să mă scuzi poţi de ceea ce eu mă acuz pentru a mă scuza; Eşti în afara drumurilor drepte, eşti în afara artei..."

ritmică a dinţilor damnaţilor cuprinşi în zalele reci ale apelor îngheţatului fluviu Cocito.

Dante şi-a extras imaginile din vastul cîmp al activităţilor umane, de la croitor şi ţăran pînă la artistul miniaturilor. De multe ori marele poet nu ezită pentru a „plasticiza", pentru a face mai concret obiectul, să utilizeze termeni de comparaţie dintre cei mai prozaici, naturalişti s-ar putea spune: cîinii înţepaţi de purici şi de muşte, viermii care culeg lacrimile damnaţilor, femeia cu picioare strîmbe şi bîlbîită, lacrimile care curg prin „buci", Ugolino care-şi şterge gura bestială de părul damnatului a cărui ceafă o roade etern, Mohamet ale cărui măruntaie îi atîrnă printre pulpe, falsificatorii care-şi rîcîie rîia ca solzii peştilor şi faimosul vers *„ed egli avea del cul fatto trombetta"*[1], de un irezistibil efect comic, de o rară trivialitate, de o apoteozare a vulgarităţii, menită să arate pînă la ce profunzimi poate coborî sublimul comic dantesc.

Poate că nici un alt poet n-a fost mai subiectiv ca Dante Alighieri, nimeni nu a utilizat mai mult ca el pronumele personal *eu*. Pentru el, înaintea romanticilor, peisajul a fost o stare sufletească. Impresiile directe pe care le-a recepţionat se vor proiecta în imaginarele locuri ale *Divinei Comedii*. Paleta lui dispune într-adevăr de toată gama nuanţelor, culorilor, cînd descrie vastele tablouri, atît de armonioase, ale peisajului italian. Ca şi pentru Rembrandt, la el nu mai există nici un secret al jocurilor de lumini şi de umbre. Subiectivismul dantesc, interferat de aspiraţia spre adevăr, a înfăţişat realist personajele, natura şi istoria.

Dante Alighieri şi-a scris capodopera în *„volgare"*, în limba poporului, cu toate îndemnurile pe care literaţii vremii i le dădeau ca s-o scrie în latineşte. El a dispreţuit sfatul acestora pentru că a dorit să fie înţeles de către un cerc cît mai larg de cititori. Pentru omul nou care se trezea la cultură, spărgînd cercul de întuneric al obscurantismului, a folosit marele poet italiana şi nu latina şi a scris (aşa cum declară el însuşi într-o epistolă), pentru a fi înţeles chiar şi de femei. În felul acesta literatura încetează să fie un apanaj al docţilor.

[1] „... şi el plecînd făcù din c... o goarnă..."

Într-adevăr, în cazul literar al lui Dante Alighieri se poate spune că arta egalează și este echivalentă cu conținutul: *Materiam aequat opus*. În tehnica literară, stil, compoziție, metrică, florentinul și-a depășit de departe toți precursorii. În același timp, deși nu el a fondat „vulgara“, el este acela care a purtat-o, de la început, la o uriașă înălțime artistică. După apariția *Divinei Comedii*, există o limbă literară italiană, deasupra dialectelor, flexibilă și energică, aptă să intoneze cele mai suave melodii ale unor îndrăgostiți dar și să sune trîmbițele Judecății universale, teribilă armă, otrăvită de sarcasm și ironie, trăsnind în adversarii uriți. El a făurit acea italiană „de fier și de aur, de piatră și de soare, de muzică și de lumină“.

Poetul, domn și stăpîn deplin pe toate posibilitățile limbii, a creat cu îndrăzneală noi forme, de o rară gingășie; ca: *inciela, imparadisa, india, s'infutura, intuassi* etc. Vulgara în *Divina Comedie* este demonică și angelică, aptă de a descrie toate zborurile fanteziei și toate prăbușirile, formează o unitate cu poezia și este pecetluită etern de uriașa personalitate dantescă.

Toate aspectele creației dantești subliniate pînă acum ar putea fi o dovadă că *Divina Comedie* poate să fie pusă în strîns raport cu arta Renașterii, care are ca fundamentală caracteristică tocmai viul interes pentru viață, pentru lumea reală și are omul drept centru al preocupărilor sale. Dar Dante Alighieri nu poate fi încă numit poet al Renașterii, ci un precursor, pentru că arta sa cunoaște și o serie de limite care-l situează între ultimii reprezentanți ai Evului Mediu.

Între aceste limite și contradicții se înscrie alegorismul care străbate întreaga poemă, simbolismul mistic, creștin. Scopul didactic mărturisit, alegoria, este narațiunea despre sufletul lui Dante și al tuturor sufletelor oamenilor care aspiră către bine. Alegoria, caracteristică a artei medievale, nu atinge, cu interferarea sa, forța artistică a poemei. Marele creator care este Dante Alighieri a forțat și semnificația alegorică să fie un element constitutiv al poeziei, o altă fibră a personajelor capodoperei. Exemplele cele mai clare sînt Beatrice și Virgiliu.

Pînă unde poate să fie împinsă descifrarea alegoriilor dantești, simple în realitate în esența lor, o dovedește interpretarea faimosului

Veltro (copoiul care trebuie să alunge lupoaica, fiara care împiedica ieșirea din pădurea păcatelor). Astfel, acest Veltro ar putea fi (după părerea diferiților comentatori): Isus Cristos, Cangrande della Scala, Ugguccione della Faggiuolo, Arrigo di Lussemburgo, Castruccio Castracani, Papa Benedetto al XI-lea, un împărat, un monarh, un papă, Dante însuși, Cino da Pistoia, Giuseppe Garibaldi, împăratul Germaniei, Wilhelm, Martin Luther, Vittorio Emanuele, iar în timpul ventenului fascist, au existat comentatori zeloși care l-au identificat cu Benito Mussolini!

Dante nu este citit pentru semnificațiile alegoriilor sale sau pentru reprezentarea lumii de dincolo, ci pentru pasiunea sa care transformă totul, chiar și abstracțiile, concretizîndu-le poetic.

Miraculosul creștin prezent în capodoperă este replăsmuit la focul propriu. Demonii creștini ai Infernului sînt figuri „populare“, ale căror acțiuni pot trezi ilaritate de multe ori, după cum pot fi înșelați de către oamenii damnați. Dante a utilizat monștrii și demonii, figuri ale Antichității (Minos, Cerber, Caron, Centaurii, Titanii etc.), schimbîndu-le funcțiunile, amestecînd voit elementele sacre cu cele păgîne în demonologia sa. A creat episoade în care miraculosul poartă pecetea profundei sale originalități. Așa sînt pădurea care vorbește, flacăra vorbitoare, acvila vorbitoare, coborîrea aeriană pe spinarea monstrului înaripat Gerion, metamorfozele dintre șerpi-hoți etc.

Ar mai putea fi amintită și o altă contradicție între sensul religios și politic al *Divinei Comedii*, capodoperă literară care se află la încrucișarea a două mari epoci istorice.

Magnifica poemă a lui Dante Alighieri este însuflețită însă de un mare patos, de un suflu vijelios, de o mare încredere în om și în posibilitățile sale. Ea este pătrunsă de un optimism viguros, caracteristic epocii umanismului, căruia, din acest punct de vedere, Dante Alighieri poate să-i fie un incontestabil precursor alături de Francesco Petrarca și de Giovanni Boccaccio.

Reflectînd în adîncime realitățile vremii sale, luptînd împotriva imixtiunii papilor în domeniul puterii temporale, demascînd tristele moravuri ale înaltului cler, Dante a putut să traseze în linii precise și contururile unui viitor stat italian unificat. Această conștiință națio-

nală a lui Dante, ca şi a întregului popor italian, s-a putut forma, aşa cum arată Antonio Gramsci, „pe calea înfrîngerii particularismului municipal şi cosmopolitismului catolic, care erau strîns legate între ele şi formau sistemul cel mai caracteristic italian al moştenirii feudale din Evul Mediu..." Dante Alighieri s-a ridicat deasupra zidurilor cetăţii medievale privind spre Italia, s-a ridicat deasupra catolicismului, pe care l-a judecat sever, după legile adevărului şi ale dreptăţii.

Poporul italian a iubit şi a înţeles chiar de la început capodopera marelui florentin. Uriaşa figură a exilatului mort la Ravenna a ajuns curînd centrul tematic al unor nenumărate legende populare. Îndată după moartea sa şi după punerea în circulaţie a manuscrisului integral al *Divinei Comedii*, au apărut numeroşi comentatori şi imitatori. Terţinele capodoperei erau recitate încă din Trecento în pieţele publice iar *Divina Comedie* a putut fi numită, confundîndu-se cu creatorul ei, *Il Dante*. Încă de pe atunci au început interpretările publice ale poemei, iar primul comentator şi biograf al lui Dante a fost un alt mare scriitor realist al secolului al XIV-lea italian, Giovanni Boccaccio. Tradiţia continuă pînă astăzi, cînd în orice colţ al Italiei se citesc şi se interpretează, în lecturi publice săptămînale, cînturi ale *Divinei Comedii*. Dante era poetul tuturor, iar opera lui se afla sub bancul meşterului, pe masa de scris a doctului, era în traista călătorului, se urca pe nave în circumnavigaţii, era purtată ca un simbol în bătăliile pentru unificarea patriei. Într-adevăr, opera lui Dante a putut să fie considerată ca un precis instrument de măsurare a creşterii conştiinţei civice a poporului italian. Interesul pentru *Divina Comedie* a fost puternic mai ales în timpul Risorgimentului, în epoca mişcărilor pentru eliberarea şi unificarea naţională. Au existat şi încercări de înăbuşire şi de trecere sub tăcere a tot ce este flacără şi avînt, entuziasm şi luptă înverşunată în *Divina Comedie*. S-a încercat eliminarea elementelor telurice, a elementelor vieţii, ale dinamismului energetic, pentru a-l scufunda pe marele creator în tenebrele Evului Mediu. Dar totdeauna, pînă la urmă, fluiditatea capodoperei, marele fluviu al poeziei danteşti, a distrus cu impetuoasele sale valuri asemenea zăgazuri.

Nenumărate lucrări s-au scris, de-a lungul celor şapte sute de ani care au trecut de la naşterea poetului, pentru a sublinia mereu frumuseţea artistică a poemei danteşti, înaltul ei conţinut, pentru a comenta şi a lămuri anumite pasaje, anumite aluzii la personaje şi evenimente istorice. Cei mai de seamă artişti, poeţi, pictori şi sculptori, muzicieni din toate ţările s-au apropiat cu nesfîrşită dragoste de *Divina Comedie* şi de nepieritoarele ei modele şi motive. Pentru că Dante Alighieri este unul dintre cele mai extraordinare exemplare pe care le-a produs umanitatea. Extraordinar prin grandoarea sentimentelor şi gîndirii, prin arta înaltă a poeziei şi rigurozitatea precisă a ştiinţei, prin inteligenţa speculativă cu care a spart porţile închise ale ignoranţei şi a împins omenirea însetată de cunoaştere în viitor. Viaţa-i tragică şi agitată perpetuu demonstrează grandoarea personalităţii danteşti, a omului care nu a fost înfrînt niciodată de destinul advers. Iubirea sa ideală, pasiunile puternic umane, profunde, intensa vibraţie în faţa frumuseţii l-au ridicat pe Dante Alighieri, ca pe un munte înalt, către ceruri, în imensitatea plană a literaturii medievale, cîmpia brăzdată doar de cîteva pîraie murmurătoare şi de înălţimile mici ale unor coline colorate de cîteva rare flori. Comparaţia cu muntele solitar a cărui creastă semeaţă este scăldată de dubla lumină a apusului şi a zorilor, a lumii care declină şi a lumii care ascende, s-a impus totdeauna în cazul lui Dante Alighieri, omul şi artistul care a întreţesut, ca nici o altă personalitate artistică, firele trecutului şi viitorului, fiind vocea cea mai profundă a umanităţii veacului de mijloc şi vestitorul timpurilor moderne, ecoul sonor al contemporaneităţii în care s-au topit şi au fuzionat, miraculos artistic, tragedia şi comedia, epicul şi liricul, elogiul, imnul encomiastic şi satira invectivă, ştiinţa şi poezia, elementele sacre şi cele păgîne, starea profund laică şi elanurile mistice. El a spaţiat cerurile ptolemaice şi biblice, a azvîrlit cea mai ascuţită privire în tenebrele care mai ascundeau încă adevărul. Individualismul lui a evadat din contemplaţia care îl încarcera pe pămînt, în asceză şi nefiresc. El a dăruit oamenilor, chiar şi în starea lor de morţi, viaţa, a tras după el, în imaginara-i călătorie de dincolo de mormînt, întreaga, vie, umanitate. El a ridicat, aidoma unui sublim arhitect, „un măreţ edificiu", cu nici o altă construcţie literară comparabil şi a îndrăznit

să judece lumea după legile adevărului. Judecător inflexibil, a recompensat în înălțimile luminoase ale Paradisului sau a zvîrlit în prăpastiile de gheață ori de foc ale Infernului, după normele dreptății generate în sufletul său mîndru. Orgoliul dantesc, deloc creștin, l-a făcut, în finalul poemei sale, să îndrăznească a se confrunta cu divinitatea, l-a făcut martorul unor întîmplări excepționale, pentru a „îmbarca experiența", pentru a cunoaște totul și pentru a putea transmite omenirii adevărurile revelate. Interpretul Evului Mediu, cîntărețul acestei epoci, acest prim exemplar al omului universal al Quattrocentului, este și acea conștiință morală puternică, vibrînd la orice contact cu oamenii și cu întîmplările, al căror judecător este totdeauna. El este, și iată astfel subliniată o altă trăsătură a modernității sale, unul dintre primii poeți care au exaltat ideea de patrie. În esență *Divina Comedie* nu este altceva decît mirifica poemă a iubirii infinite și a durerii de patrie. Nimeni nu și-a idolatrizat mai mult patria ingrată dar totdeauna adorată, ca Dante Alighieri, pasionat cîntăreț al magnificelor ei frumuseți, care o înscriu între minunile planetei Terra, ori al glorioasei ei istorii trecute. Nimeni nu a deplîns-o mai profund pentru nenorocirile-i prezente. De la profeți nu s-a ridicat o voce mai gravă, nu s-a ridicat un bici mai arzător pentru a o flagela, pentru a o blasfema, încercînd în felul acesta s-o smulgă din prostrația în care zăcea. Acest glas puternic de italinitate, adăugat frumuseților armonice ale poemei, a făcut din *Divina Comedie* o poemă națională și universală în același timp.

Dante Alighieri este și însumarea unei puternice voințe, care a străbătut pînă la ultimul pas drumul extraordinar pe care și-l propusese. Demnitatea întregii sale vieți are o mare putere exemplificatoare. Omul Dante a știut să domine adversitățile dușmanilor, amărăciunile și „pîinea prea sărată" a exilului, a știut să cucerească gloria prin nedepășita strălucire a poeziei sale. Nici un alt scriitor poate că nu a avut o mai precisă, mai clară viziune despre opera sa. Și-a construit-o, cu o rară simetrie, de la primul la ultimul vers. Liniile și culorile realității au conturat și au iluminat oamenii și faptele contemporaneității sale în cel mai artistic și realist mod. O Rațiune și inteligență într-adevăr supreme au știut să ordoneze, să coordoneze și să disciplineze toate

senzațiile vizive și auditive, toate visurile și dorurile Poetului și zborul înaltei sale fantezii. Din varietatea multiformă a operei se încheagă personalitatea artistică cea mai omogenă pe care a cunoscut-o literatura italiană. Și nici nu a existat un scriitor mai personal. Deși a creat o lume care pare a fi edificată după cele mai obiective legi ale realității, el o pătrunde cu personalitatea lui de la un cap la altul, fuzionează cu ea, fiind în același timp autor și actor, fiind și creatorul și protagonistul capodoperei veacului de mijloc, poemă a umanității dar și poema sa, a sufletului dantesc, vast ca și marea care cuprinde în ea toate fluviile dar pe care nici o apă nu o poate covîrși.

ALEXANDRU BALACI

TABEL CRONOLOGIC

1265 Într-o zi necunoscută din luna mai, cînd planeta Pămîntul se afla sub constelația favorabilă geniului artistic a Gemenilor, se naște în Florența, orașul de pe Arno care avea să devină curînd noua Atenă a lumii, Dante Alighieri, cel mai de seamă poet al neolatinității. Anul acesta era anul marii bătălii victorioase a lui Carlo d'Angiò împotriva lui Manfredi, la Benevento, anul restaurării supremației guelfe în Florența și Toscana. „Sfîntă sămînță romană", s-a putut autodefini Dante Alighieri, a cărui mîndrie a putut vibra și sub semnul originei antice a familiei sale, care trăia însă în condiții modeste economice.

1273 Dante începe primele studii limitate la elementele gramaticii, logicii și retoricii, la lectura unor texte, desigur mai ales sacre, pe care le puneau în circulație școlile contemporane. Ca viitori oameni de comerț și de afaceri bancare, tinerii florentini acordau o atenție deosebită epistolografiei, așa-numitei *Ars dictandi (Arta de a se exprima)*, în sprijinul studiului căreia existau destule manuale. Se studiau în continuare și se seminarizau preceptele morale extrase din textele lui Valerius Maximus sau ale lui Seneca. Dar așa cum știm din capodopera sa, unde i-a edificat un monument

nemuritor — cel mai luminos pe care un discipol l-a înălţat unui maestru —, o importanţă covîrşitoare pentru educaţia lui Dante a avut-o Brunetto Latini, acela care l-a învăţat pe marele poet *come l'uom s'eterna (Cum omul devine veşnic)*. Dar Dante a fost mai ales un extraordinar autodidact. *Tutto lo scibile* (tot ce se putea cunoaşte şi şti), în zorile veacului al XIV-lea, în materie de istorie, teologie, matematică, fizică, astronomie, dialectică, zoologie, a fost însuşit de către Dante cu o rară perseverenţă.
El a preţuit, ca nici un alt literat, Antichitatea şi a cunoscut în profunzime opera lui Virgiliu, Ovidiu sau Horaţiu. Autorul *Eneidei* îi va fi şi călăuză în ţările de dincolo de moarte. Îl citea pe Boethius şi Cicerone, pe Homer şi Aristotel şi cunoştea perfect Sfintele Scripturi. Cunoştea şi limba franceză şi provensală.
În acelaşi timp, în viaţa copilului, înzestrat cu o rară facultate de percepţie, răsunau puternic ecourile luptelor purtate de fracţiunile politice adverse ale gulefilor şi ghibelinilor, ale Albilor şi Negrilor.

1274 O întîlneşte, pentru prima oară, pe Beatrice Portinari, care avea să devină, prin poezia sa, cea mai extraordinară figură feminină din literatura lumii. Era de frumuseţea îngerilor şi ea a fost flacăra care a aprins marele incendiu al poeziei, impulsul iniţial, primul motor al rotirii sferelor armoniei danteşti. Întîlnirea de la nouă ani este evenimentul capital al copilăriei lui Dante şi de la care izvorăşte întregul curs al fluviului vieţii sale.

1283 O întîlneşte din nou, după parcurgerea unui ciclu fatidic de nouă ani, pe Beatrice. Ochii ei stelari, care îi vor da lui Dante, în imaginara lui călătorie, facultatea ascensiunii în ceruri, fiind încă în viaţă, s-au întors către adolescentul înfiorat de dragoste şi de aşteptare şi s-au aplecat uşor, salutîndu-l. Dante este atins de aripa poeziei şi scrie, la optsprezece ani, primele sale versuri. Trimite acest sonet, inspirat de frumuseţea supraumană a Beatricei, mai multor poeţi ai Florenţei şi primeşte un răspuns elogios de la acela care avea să-i devină bun prieten, Guido Cavalcanti. El era capul spiritual al unui grup de literaţi care deveniseră prietenii lui Dante: Lapo Gianni, Cino da Pistoia, Forese Donati.

1287 Dante Alighieri este primul poet italian care participă la o adevărată bătălie militară. Este vorba de lupta care are loc în 1287 între Florenţa şi Arezzo. Dante luptă în rîndurile guelfilor florentini, care repurtează victoria de la Campaldino, dînd o lovitură puternică ghibelinilor toscani, care îşi făcuseră din Arezzo citadela rezistenţei lor. Dante a mai luat parte şi la asediul fortăreţei Caprona.

1290 *Iunie* Împlinise numai douăzeci şi patru de ani, cînd moare Beatrice. Dante îşi căuta mîngîierea în studiul filozofiei şi în îndeplinirea solemnului final al *Vieţii Noi* de a exalta, pentru eternitate, amintirea iubirii. Jurămîntul va fi îndeplinit în *Divina Comedie*, cînd va regăsi-o pe Beatrice în grădinile Paradisului.

1292 *Viaţa Nouă*, prima operă a lui Dante Alighieri, scrisă probabil între anii 1292—1295, este autobiografia emoţionantă a adolescenţei şi tinereţii poetului şi poate fi considerată drept primul roman de dragoste din literatura Europei occidentale. Primul roman autobiografic este şi primul roman psihologic. Sinceritatea pătrunde întreaga desfăşurare a acestei naraţiuni de dragoste şi de confesiune. *Viaţa Nouă* este preludiul vastei simfonii a capodoperei danteşti, introducerea şi pregătirea *Divinei Comedii*. Fără *Vita Nuova* nu se poate înţelege

lungul proces de elaborare al *Divinei Comedii*, întreaga ei realitate.

1295 Se căsătorește cu Gemma Donati din vestita familie florentină, căreia îi aparținea poetul și prietenul Forese, precum și tumultuosul Corso Donati, învingătorul de la Campaldino. Va avea, din căsătorie, patru copii, simetric, două fete și doi băieți, dintre care unul, Pietro, va fi primul său comentator. Dante nu a pomenit-o niciodată, în operele sale, pe Gemma, care îi va supraviețui cu 11 ani și care nu l-a urmat pe drumurile aspre ale exilului. Dar literatura trebuie să-i fie recunoscătoare Gemmei Donati, care a salvat primele șapte cînturi ale *Divinei Comedii* și le-a trimis, pentru continuare, marelui poet care rătăcea, poate fără dorința de a mai relua scrisul, pe căile Italiei.
În același an, Dante Alighieri se hotărăște să fie activ și în treburile cetățenești. Se înscrie, pentru exercitarea drepturilor publice, în „Arte dei Medici e degli Speziali", pentru contingențele care existau între medicină și filozofie. În arhivele Florenței sînt înregistrate unele acte în care apare numele lui Dante Alighieri, ca om public. Astfel, la 6 iulie 1295, el este de acord cu unele modificări ale faimoaselor *Ordinamenti di giustizia (Norme de judecată)*. Între noiembrie 1295 — aprilie 1296 este membru al „Consiliului special al Căpitanului Poporului", fiind ales, împreună cu alți cinci cetățeni din sestierul (cartierul) Por San Pietro. În decembrie 1295, ca unul dintre cei „înțelepți", este invitat în „Consiglio delle Capitudini e degli altri Savi", înregistrîndu-se în „procesul-verbal" = *Dantes Alighieri consuluit.*

1296 Este membru în „Consiliul celor O sută" și se menționează ședința din 5 iunie 1296 în biserica San Pietro Scheraggio, în care vorbește cu violență împotriva vanității nobililor.

1300 Activitatea politică a lui Dante capătă un anumit relief cînd poetul este trimis, în primăvara anului 1300, ca ambasador la San Gimignano. Din documentul, scris în latinește și în care se consemnează evenimentul, se arată că ambasadorul Florenței și-a îndeplinit cu succes misiunea. După întoarcerea din misiune, este ales prior al Florenței pentru perioada 15 iunie — 15 august. De la această supremă sarcină publică își va avea originea — cum el însuși declară — toate relele pe care a avut a le îndura. În timpul prioratului lui Dante Alighieri s-a hotărît, pentru pacificarea cetății aflate în prada luptelor intestine, să fie exilați în afara hotarelor Toscanei unii conducători ai fracțiunilor politice adverse. Printre ei se afla, ca o demonstrație a caracterului ferm al omului politic, Dante Alighieri, și prietenul său, Guido Cavalcanti. Priorul, Dante Alighieri, a dat și sentințe împotriva unor conspiratori, aflați în slujba papalității.

1301 Deși nu mai era prior, Dante, mereu activ, își punea toate puterile și energia în apărarea libertăților Florenței, împotriva amestecului papal, din ce în ce mai evident, în sprijinirea Negrilor, în treburile cetății. Astfel, la 19 iunie 1301, în „Consiglio dei Cento", se opune cu cea mai energică fermitate împotriva trimiterii unor soldați florentini pentru serviciul papalității. Este trimis ambasador la Roma pentru a încerca să oprească acțiunea Papei Bonifacio al VIII-lea de a-i ajuta pe Negri să se instaleze la conducerea publică a Florenței cu ajutorul „pacificatorului" Carlo di Valois. În noiembrie, Florența este ocupată.

1302 Printre cei șase sute de cetățeni cărora li se intentează procese rapide de represalii, al nouălea este Dante

Alighieri. La 27 ianuarie 1302 este condamnat pentru *baratteria* (fraudă), cîştiguri ilicite în timpul slujbei de prior, de conspirație împotriva Papei, împotriva Negrilor, „slujitori devotați ai Sfintei Biserici Romane“, împotriva lui Carlo di Valois, vicarul şi „pacificatorul“ papal. Pedeapsa consta din plata unei amenzi de cinci mii de florini (o sumă uriaşă!), restituirea bunurilor defraudate, iar după plata amenzii, era condamnat la doi ani de exil în afara hotarelor Toscanei şi la interzicerea perpetuă de a mai ocupa o funcție publică în Florența. Dante nu s-a prezentat pentru a plăti (nu luase nici un florin din visteria Comunei) şi nici nu putea să fie în Florența, aflîndu-se la Roma! De aceea este declarat *reo confesso* (vinovat care şi-a mărturisit crima), şi, printr-o a doua sentință, este condamnat la moarte, prin arderea pe rug. Încep acum cei douăzeci de ani de rătăciri dincolo de cetatea iubită, departe de familie şi de prieteni, douăzeci de ani de peregrinări, aproape cerşind, „navă fără pînze şi fără cîrmă...“ La 8 iunie se află la San Godenzo printre optsprezece căpitănii albe care pactizează pentru reîntoarcerea, pe calea armelor, în Florența. Tot acum va scrie şi prima sa *Epistolă* în numele Consiliului *Universitas Blancorum* (un comitet de coordonare a acțiunilor Albilor), adresată cardinalului Niccolò da Prato. Aci va declara, patriotic, că Albii n-au avut niciodată un alt scop în luarea armelor decît libertatea poporului florentin şi apărarea păcii în Italia.

1304 Părăseşte tovărăşia „*malvagia e scempia*“ („ticăloasă şi neroadă“) a exilaților şi nu participă la ultima tentativă a Albilor din iulie 1304 de a ocupa Florența. Renunțînd a se întoarce în patrie pe calea armelor, singur acum, Dante îşi caută un adăpost în Italia celor cincizeci de state, aflate în tumulturi şi lupte fratricide. Tot acum va scrie şi cea de a doua *Epistolă*,

în realitate o scrisoare de condoleanțe către conții Guido şi Oberto da Romena, pentru moartea unchiului lor Alessandro, căpetenia Albilor. Pentru prima dată apare, într-o scrisoare dantescă, expresia *exul immeritus* (exilat pe nedrept). O altă mărturisire amară, dureroasă, dar nu umilitoare, este aceea a sărăciei extreme în care se afla şi care îl împiedică să se prezinte decent, cu arme şi cal, la ceremonia înmormîntării.
Tot în anul acesta îşi are începutul scrierea tratatului *Il Convivio (Banchetul)*, rezultat al unei îndelungi meditații, studiu vast despre problemele morale, cetățeneşti, filozofice ale stărilor de lucruri ale Italiei contemporane. În acest tratat Dante se adresează nu docților, ci celor mulți, neştiutorilor, folosind „vulgara“ şi nu latina, ca mijloc de difuzare a noțiunilor considerate abstracte şi aride ale ştiinței. Dante prin *Convivio* a smuls filozofia dintre zidurile scolasticii şi teologiei care o încarcerau şi a adus-o între oameni. În acest breviar filozofic este mereu prezentă personalitatea dantescă şi nu lipseşte nici aura poeziei.

1305 Este scrisă cea mai mare parte a lucrării *De Vulgari Eloquentia (Despre arta vorbirii în limba vulgară)*, incontestabil primul tratat de filologie romanică din lume şi în acelaşi timp un breviar de estetică, de teorie literară, de lingvistică comparată şi chiar de teoria limbajului. Se manifestă în paginile sale puternica voință a autorului de a pleda încă o dată pentru folosirea „vulgarei“, a italianei, de a-i sublinia meritele incontestabile care o ridică deasupra latinei, limba docților, cărora Dante de data aceasta simte dorința de a li se adresa şi de a-i putea convinge. Dante simte cu intensitate că el este reprezentantul unei lumi noi, în efervescență, vestitorul unor timpuri noi. El simte că unui nou conținut de gîndire îi corespunde o formă nouă, o limbă nouă, corespunzătoare şi înțeleasă de

către noua clasă în ascensiune pe scena istorică a Italiei. Planul tratatului este de o admirabilă arhitectură, un edificiu armonic, către care urcă treptele succesive ale capitolelor dedicate limbajului în general, ale diferitelor limbi din lume și ale Italiei în special, despre stil și prozodie, trecînd de la general la particular, de la simplu la complex, exemplificînd și concretizînd totdeauna, cu o rară facultate de cunoaștere a Antichității și a Italiei contemporane. Tratat polifonic, *De Vulgari Eloquentia* predă și arta de a versifica și de a compune literar, în limba italiană, în frumoasa limbă în care *du* se spune *si*. *De Vulgari Eloquentia*, care anticipează studiile cele mai docte de filologia romanică, este în același timp și manifestul poetic al școlii literare a „Dulcelui stil nou" și vrea să demonstreze, în final, cum din competiția în arta poeziei, dintre latină și vulgară, ea, „vulgara", limba italiană, va triumfa pînă la urmă. În același timp, tratatul este și o însumare, ca o sinteză a tuturor experiențelor literare proprii, în domeniul limbii și al stilului, în proză și în versuri. Și *De Vulgari Eloquentia* este pătrunsă de elementul autobiografic. Puternicul sentiment de italianitate este ancorat la Dante în dragostea de poezie. Sufletul pasionat al florentinului este prezent și în ariditatea paginilor filologice.

1306 În august trece prin Padova, unde îl întîlnește pe incomparabilul poet al picturii contemporane, pe Giotto. În octombrie este oaspete al marchizilor de Malaspina în Val di Magra și trimis de Franceschino Malaspina ca ambasador, pentru încheierea păcii cu episcopul de Luni, Antonio da Camilla. Pe Dante nu-l părăsește însă niciodată gîndul reîntoarcerii în patrie. Se gîndește că prin glorie, prin scrierea de cărți să poată cîștiga dreptul de a se reîntoarce. Aci în munții Lunigianei își reia lucrul la gigantica sa operă, la *Divina Comedie*, poemul la care „și-au dat mîna și cerul și pămîntul", cel mai măreț monument literar al Evului Mediu, chintesența gîndirii și cunoștințelor omului din veacul de mijloc, gata să-i întoarcă spatele, spre a-și îndrepta privirile către viața nouă a Renașterii. După Lunigiana, din nou Dante Alighieri străbate zone de ceață. Din nou și-l dispută, în peregrinările lui, ca pe Homer, cele șapte cetăți, toate orașele Italiei.

1308 Se atestă, printr-un document, prezența lui Dante în Lucca. Va rătăci în munți ajungînd la Mînăstirea Santa Croce del Corvo, agățată pe coastele unei înălțimi între Lerici și gurile Magrei. Călătoria în Franța este o altă supoziție, o altă incertitudine a biografiei dantești. O afirmă însă Giovanni Boccaccio, Giovanni Villani, după cum și unele referiri directe, în *Divina Comedie*, la Universitatea din Paris. Este clar că Dante cunoștea perfect limba franceză, provensala, opera lui Bertrand de Born, Arnaud Daniel, romanele Mesei Rotunde, ciclul epic carolingian, întreaga așa-numită *„materia di Francia"*.

1310 Vine în Italia Arrigo al VII-lea di Lussemburgo, împărat al Germaniei, pentru întărirea autorității imperiale, pentru a aduce la ascultare și supunere cetățile rebele în fruntea cărora se afla mîndra Florență. Pentru toți exilații, Arrigo întrupa speranțele de reîntoarcere în patrie. Iată de ce, în octombrie 1310, Dante îi adresează o primă epistolă aceluia pe care îl considera un trimis al divinității creștine, un nou Messia, legitimul moștenitor al autorității imperiale, făuritorul contemporan al păcii. Cu o sinceritate profundă, crezînd puternic în idealul său imperial, ordonator al lumii și al păcii, Dante apostrofează Italia într-o prosopopee admirabilă, pătrunsă de accente profetice, amintind versetele biblice, dar pecetluită

de spiritul dantesc. Tot acum începe să scrie *De Monarchia (Despre Monarhie)*, o viguroasă expunere logică de înaltă politică, de filozofie a istoriei, privind raporturile monarhului, deci ale autorității laice, cu autoritatea spirituală. Dante sparge transcendența tomisticii doctrinare, Statul capătă o valoare intrinsecă. Dante enunță primul, poate, ideea statului modern, el afirmă cu mare îndrăzneală posibilitatea fericirii umane pe pămînt, sub autoritatea unui imperiu care ar putea asigura pacea universală, libertatea și înfrățirea umană. Împăratul, în concepția dantescă, nu este un cuceritor care tiranizează popoarele, iar forța îi este asigurată în primul rînd de autoritatea morală, derivată din înțelepciunea sa supremă și din caracteristica de ales al divinității pentru sfera activității temporale. Dante face, cu precizie rară, distincția dintre cele două puteri, religioasă și laică, între dreptul divin și cel uman, respingînd cu violență pretențiile ale papalității asupra dominării laice a temporale lumii. Sfera vieții active și temporare aparține Statului, căruia îi este încredințată fericirea popoarelor, utilizînd legea justiției care este caracteristica Imperiului. Sfera vieții contemplative aparține Bisericii, care pregătește omul pentru fericirea veșnică cu ajutorul divinei înțelepciuni, care ar trebui să fie apanajul Bisericii. Cele două puteri trebuie să se sprijine reciproc: acvila să se afle lîngă cruce, și lumea va trăi în bună înțelegere. Dante i-a eliminat pe papi din sfera vieții active, le-a retezat hotărît pretențiile temporare. De aceea tratatul său se află printre cărțile de sub semnul faimosului *Indice* al cărților oprite.

1311 *Martie*. Scrie *Epistola VI*, o violentă diatribă împotriva florentinilor, confederați în ligă contra lui Arrigo al VII-lea di Lussemburgo, iar în aprilie, cea de a șaptea *Epistolă*. O dată mai mult Dante expune principiul

necesității vitale a monarhiei universale creatoare a păcii și a concordiei în societatea omenească ordonată sub o singură autoritate. Se interferează, în epistolele „exilatului pe nedrept", solemnitatea austeră a *Bibliei* cu arzătoarea pasiune cetățenească a lui Alighieri, convins deplin de adevărurile pe care le proclamă. Flacăra dantescă îl mistuie și pe cititor, arta literară adăugîndu-se pentru a reliefa o serie de idei, dealtfel expuse mai doct, dar mai arid, în *De Monarchia*. Mînia, speranțele, pasiunea lui Dante au făcut să freamăte chiar și latina aspră și barbară pe care i-o transmiteau manualele de *Artes dictandi*.

1313 *24 august* La Buonconvento, lîngă Siena, Arrigo moare brusc și, odată cu moartea lui, mureau și toate speranțele lui Dante Alighieri, i se închideau din nou porțile reintrării în cetatea visului său. Îi va păstra un loc în Paradis bunului împărat, susținătorul idealului său politic și ultima speranță de fericire pămînteană.

1314 *Iulie* Dante va trimite o *Epistolă* cardinalilor italieni prezenți la Carpentras pentru alegerea Papei, succesor al lui Clemente al V-lea. El îi îndeamnă pe cardinalii italieni să fie uniți, să readucă sediul pontifical din nou la Roma, văduvită de cele două mari lumini, ale Papalității și Imperiului, căzută atît de jos, încît „i-ar face milă lui Anibal însuși..." Epistola aceasta este străbătută de un puternic suflu de italienitate.

1315 *Mai* Florența decretează o amnistie pentru exilații politici. Unui prieten florentin care îl îndemna să profite de amnistie pentru a se repatria, Dante îi răspunde cu cele mai demne și mîndre cuvinte, pe care le putea găsi un om și un scriitor conștient de propria-i valoare, de propria-i dreptate. Cuvintele fierbinți sînt înșirate într-o serie de fraze scurte, ritmul este dinamic, se

succed întrebările ironice, exclamațiile de mîndrie, se face auzită vocea unui om adevărat care pune mai presus de orice onoarea sa și demnitatea umană, care vrea să rămînă mereu ferm, neabătut de nici o vijelie, de nici o vicisitudine. Memorabila epistolă a douăsprezecea este demonstrația mîndriei de luptător împotriva sorții oarbe și adverse, fără oscilare, fără cedare, deasupra lucrurilor mediocre ale vieții. Scrisoarea a douăsprezecea a pecetluit exilul dantesc de acum fără putința reîntoarcerii, a pecetluit și faima sa pentru totdeauna.

1316—1318 Dante reîncepe lunga rătăcire în Italia, purtînd cu el, din ce în ce mai voluminoasă, prețioasa-i încărcătură de manuscrise, din care, multe fragmente circulau deja în copii. Se va îndrepta către Verona, la curtea lui Cangrande della Scala, unde se crease un adevărat centru prerinascimental. După stingerea speranțelor aprinse de venirea lui Arrigo al VII-lea, ultimul refugiu putea fi în concepția lui Dante la acest mecena-cavaler, care făcuse din Verona locul de întîlnire al exilaților care se aflau în conflict cu papalitatea. Lui Cangrande, Dante îi va dedica *Paradisul*, prin ultima sa *Epistolă*, acesta avînd meritul de a fi primul comentar al *Divinei Comedii*.

1320 20 ianuarie Dante susține în biserica Sant' Elena din Verona o doctă prelegere intitulată *Quaestio de acqua et terra*. Dizertația științifică este o altă poartă de pătrundere în zona cunoștințelor contemporane pe care Dante le sintetizează și le expune cu claritate deplină. Eseu de fizică și astronomie, *Quaestio* prelungește într-un fel dezbaterile cosmografice din *Divina Comedie* pe linia consecventă a autorului de a răspîndi cunoștiințe.
Nu se știe de ce a părăsit Verona, nu se știe cît timp a rămas în orașul Scaligerilor, se afirmă trecerea lui prin Udine, Pola, Treviso, dar se știe precis că în 1320 Dante se afla la Ravenna, răspunzînd invitației seniorului cetății, Guido Novella da Polenta, nepotul Francescăi da Rimini, împătimita eroină a *Infernului*. Exista în jurul poetului un cerc de prieteni și admiratori. Aci va cizela desăvîrșirea *Paradisului*, sigur acum de întreaga sa artă, de toată valoarea ei, și va scrie *Eglogele*. Scrise în latinește, cele două egloge au o importanță deosebită prin lumina pe care o aruncă asupra vieții marelui exilat în Ravenna, asupra marilor speranțe pe care le avea în legătură cu soarta capodoperei sale, *Divina Comedie*. Reluînd în mod creator forma clasică a eglogei virgiliene, Dante dă dovadă de cunoaștere perfectă a prozodiei, în care modelează conținutul stărilor sale sufletești crepusculare, în suavitatea lor calmă și în culorile estompate.

1321 În vara anului 1321 izbucnise un conflict între Ravenna și Veneția. Guido Novella da Polenta îl trimite ca ambasador pentru aplanarea conflictului pe Dante Alighieri. La întoarcere, în zona lagunelor, în care colcăia malaria, se îmbolnăvește grav.
În noaptea de 13 spre 14 septembrie, la cincizeci și șase de ani și patru luni, moare la Ravenna cel mai mare poet al Italiei — unul din cele mai înalte spirite pe care le cunoscuse omenirea de-a lungul celor șase mii de ani de istorie.
Încununat cu laur de către Guido Novella, care pronunță și elogiul funebru, este purtat pe umeri de către cei mai de seamă cetățeni ai Ravennei și înmormîntat într-o capelă aparținînd călugărilor franciscani.

A.B.

INFERNUL

CÎNTUL I

PROLOG LA DIVINA COMEDIE

Dante, rătăcind într-o pădure întunecoasă, ajunge la poalele unui deal. Cele trei fiare. Apariția marelui poet latin Virgiliu. Convorbirea dintre cei doi poeți. Începutul călătoriei.

Spre-amiaza vieții noastre muritoare
ajuns, într-o pădure-ntunecoasă
mă rătăcii pierzînd dreapta cărare.
Nu-i chip să spun, căci prea cumplit m-apasă
și mă-nfioară gîndul ei, ce cruntă
mă-mprejmuia, ce-adîncă și stufoasă.
Nici moartea în durerea ei n-o-nfruntă;
dar pînă-a spune ce mi-a fost spre bine,
de celelalte, amintire, cîntă.
Intrai în codru fără-a ști de mine,
căci somnu-în vine mi-l simțeam cum cură,

1. *Spre-amiaza vieții:* Poetul Dante Alighieri are treizeci și cinci de ani. Se află în mijlocul drumului vieții. Afirmase în *Convivio* (IV, 23) că *„lo punto sommo"*, înălțimea maximă a arcului cu care compara viața, se află la 35 de ani, finalul curbei fiind la 70. În felul acesta se fixează exact și cronologia călătoriei de dincolo.

2. *Pădure-ntunecoasă:* Pădurea *„oscura"*, reprezintă *„la selva erronea di questa vita"* = pădurea greșelilor vieții acesteia (*Convivio*, IV, 24), simbol al corupției dar și al ignoranței umane.

3. *Mă rătăcii:* Dante bagă de seamă că s-a rătăcit în pădurea aceea întunecată, simbol al vieții sale vijelioase și plină de păcate, în care se scufundase după moartea Beatricei. Este perioada cunoscută în biografia dantescă sub denumirea de *traviamento*, rătăcirea morală și intelectuală. *„Pierzînd dreapta cărare":* Calea dreaptă nu fusese definitiv pierdută ci numai rătăcită. Faptul de a fi conștient de starea sa precară îi acordă poetului putința mîntuirii.

11. *Căci somnu:* Somnul sufletului, desigur. Dante va spune și în altă parte că el s-a rătăcit îndată după moartea Beatricei (9 iunie

cînd m-abătui din calea de lumine.
Ci-odată-ajuns întreg pe-o curmătură
de deal, unde sfîrşea cumplita vale
ce-nspăimîntase biata mea făptură,
privii în sus şi coasta pîn' la poale
i-o-ntrezării-mbrăcată-n blînda rază
a celui ce ne-arată dreapta cale.
Pieri atunci fiorul mut de groază
ce-n piept mi se-ncuibase cu-nserarea
şi noaptea-ntreagă mă ţinuse-n pază.
Şi ca şi cel ce-ajuns la mal, suflarea
şi-o trage greu şi simte-n piept balsam
cînd vede-n urmă cum se zbate marea,
aşa şi eu, ce încă-n gînd fugeam,
privii-ndărăt pădurea de strigoi
din care-n veci ieşit-a viu vreun neam.
Şi stînd o vreme,-am apucat apoi
să urc pe coasta neumblată,-arare,
proptit în mers pe talpa dinapoi.

1290), cînd, pierdută fiind aceea care-l mîna pe drumul drept, el s-a lăsat ademenit de iluziile înşelătoare ale vieţii terestre, s-a scufundat în somnul sufletului, în păcat.

13. ***Curmătură:*** Traducerea echivalează astfel „poalele" colinei care semnifică, real, ieşirea din pădurea întunecată a nopţii, iar simbolic, în contrast cu păcatul, viaţa simplă, viaţa curată.

17. ***Blînda rază:*** Soarele, care, după astronomia timpului, era una din cele şapte planete ce se roteau în jurul Pămîntului, planeta fermă în centrul Universului. Dar Soarele simbolizează pentru Dante, poetul creştin, lumina vie a credinţei care călăuzeşte sufletele pe căile drepte ale mîntuirii.

21. ***Noaptea-ntreagă:*** Noaptea de joi spre vineri din Săptămîna Patimilor (7 spre 8 aprilie 1300). Dar şi noaptea simbolică în care fusese scufundat moral pînă la apariţia zorilor. Călătoria lui Dante Alighieri în cele trei regate ale lumii de dincolo va dura şapte zile.

22. ***Şi ca şi cel:*** Prima comparaţie din *Divina Comedie*, de o rară frumuseţe plastică în descrierea psihologiei naufragiatului scăpat de valurile ameninţătoare ale mării la ţărm.

30. *Talpa dinapoi:* Este unul dintre cele mai discutate versuri ale *Divinei Comedii*, încă de la Giovanni Boccaccio, primul comentator

Şi iată dintr-o dată pe cărare
văzui săltînd o panteră uşoară,
cu păr bălţat pe trup şi mădulare.
Nu se clintea, ci-n faţa mea sprinţară
sălta pe loc şi mă privea semeaţă,
că m-aş fi-ntors dac-ar fi fost spre seară.
Ci-albea pe cer o altă dimineaţă
şi soarele urca cu-aceleaşi stele
ce-l însoţeau cînd cel ce-mparte viaţă
îl zămisli pre dînsul şi pre ele;
ai zilei zori şi dulcea primăvară
aripi dădură-ncredinţării mele
că voi scăpa de-mpestriţata fiară;
dar nu-ntr-atît ca spaima să-mi dezică
un leu ivit, cu ascuţită gheară.
Părea că sare şi-ntr-adins ridică
flămîndu-i bot încercuit cu-oţele,
că şi văzduhul tremura de frică.

dantesc. Desigur că interpretarea cea mai clară este aceea a lui Torraca: „Dante face aci aluzie la mersul lui, în acelaşi timp pripit şi şovăitor la urcarea dealului, fiindcă în urcuşurile grele piciorul de jos stă mai tare sprijinit, pe el lăsîndu-se toată greutatea corpului, faţă de cel mai de sus, nesigur şi şovăitor pe cînd încearcă terenul". Simbolul demonstrează desigur starea sa şovăitoare în ajungerea şi dobîndirea virtuţii.

32. *O panteră:* Este faimoasa „*lonza*", echivalentă pentru cei mai mulţi comentatori cu o felină de tipul panterei. Este prima dintre cele trei fiare care caută să oprească ascensiunea lui Dante. Ea simbolizează desfrînarea, iar pentru aceia care caută să sublinieze „descifrarea" politică a simbolurilor *Divinei Comedii*, reprezintă cetatea Florenţei; blana ei bălţată semnifică luptele între cele două culori ale fracţiunilor: Albi, Negri.

37. ***Albea pe cer:*** Era în zori şi soarele răsărind se afla în constelaţia Berbecului, ca şi în clipa creaţiunii lumilor, după *Biblia* creştină. Călătoria lui Dante începe sub auspicii cosmice vaste şi favorabile.

41. ***Ai zilei zori:*** Senina oră a zorilor şi primăvara îi dădeau încredere şi nădejde că va putea scăpa de această primă piedică, a panterei.

45. ***Un leu:*** Această altă fiară nu se teme de lumina soarelui. Simbolizează mîndria sau violenţa, trufia neînfrîntă. Unii comentatori au văzut în leu personificarea „pacificatorului" Toscanei, Carol de Valois.

Și o lupoaică numai os și piele,
muncită-n trup de mii de pofte slute,
ce multe neamuri a-ndemnat la rele,
sări și ea ușoară-n pas și iute,
încît pierdui nădejdea mea cea bună,
de-a-ajunge-n vîrf pe culmile pierdute.
Și ca și cel ce bucuros adună,
și-apoi, de-și pierde-avutul, mult suspină
și-amarul strîns în lacrimi și-l răzbună,
la fel pe mine sluta-n trup jivină
mă-ndurera, căci mă-mpingea nevrut
pe unde-n veci n-a răzbătut lumină.
Și-n timp ce stam și mă credeam pierdut,
îmi apăru un chip de om 'nainte,
părînd că-i mut de lung ce-a fost tăcut.
Cînd îl văzui, strigai ca scos din minte:
„Oricine-ai fi, făptură-adevărată
ori umbră,-am zis, ajută-mă, părinte!"
„Nu-s om, răspunse, dar am fost odată;
părinți lombarzi m-au zămislit din lut

49. *O lupoaică:* Cea de a treia fiară este și cea mai primejdioasă: simbolul avariției, al lăcomiei, cauza primă a relelor umanității. Unii comentatori au interpretat-o drept simbolul Curiei papale de la Roma, vestită încă de pe atunci pentru lăcomia și avariția ei.

54. *Culmile pierdute:* Dante disperă de a mai putea ascende spre înălțimile luminate de soarele zilei și al speranței.

60. *N-a răzbătut lumină:* Textul dantesc este o magnifică translație — „unde soarele tace". Toate cele trei fiare vor să-l facă să reintre în întunericul pădurii păcatelor.

63. *Părînd că-i mut:* Un alt vers extrem de discutat. Noul personaj, noua apariție este umbra lui Virgiliu, cîntărețul *Eneidei*, cel mai mare poet al antichității, folosit de Dante în *Divina Comedie* drept călăuză, simbol al rațiunii umane. Vocea lui „tăcuse" multă vreme, nu răsunase în urechile lui Dante, cel rătăcit dincolo de căile clare ale rațiunii.

68. *Părinți:* Părinții lui Virgiliu au fost lombarzi. În timpul lui Dante aproape toată Italia septentrională se numea Lombardia. Dante îi atribuie lui Virgiliu o cunoaștere „contemporană" a acestei noțiuni geografice.

și-s mantovan de mamă și de tată.
Deși tîrziu, sub Iuliu m-am născut
și-o viață-n Roma sub August am stat,
dar numai zei ce mint am cunoscut.
Poet am fost și-n lume l-am cîntat
pe cel purces din Troia-n drum pe mare,
cînd mîndrul Ilion s-a fost surpat.
Ci tu pe-aici de ce te-mbii-n pierzare?
De ce nu urci pe piscu-n zări durat,
ce-i pururi veci izvor de desfătare?"
„Virgil ești oare? Șipot nesecat,
din care-n val cuvîntul tău se-mparte?"
cu sfiiciune mă rostii-ncurcat.
„Poet divin, lumină fără moarte,
m-ajute-n grai iubirea-n veci fierbinte
cu care pururi ți-am citit din carte.
Tu mi-ești maestru și tot tu părinte,
și de-s vestit, tu m-ai deprins, cu-a tale,
să-ncheg în vers măestrele cuvinte.

69. *Mantovan:* Virgiliu se născuse la Pietole, în apropiere de Mantova. El nu-și spune numele, ci-l lasă pe Dante să aibă mulțumirea de a-l descoperi.

70. *Sub Iuliu:* Mai precis, Virgiliu s-a născut în anul 70 î.e.n., așa că la moartea lui Iuliu Cezar avea douăzeci și șase de ani. El poate mai degrabă să fie considerat contemporanul lui Octavian August.

72. *Zei ce mint:* Este vorba de zeii antichității, zeii păgînismului, înșelători. Virgiliu nu a putut cunoaște creștinismul, deoarece a murit cu nouăsprezece ani înaintea de nașterea lui Isus Cristos.

73. *Poet am fost:* Este de notat gradația artistică, chipul treptat în care Virgiliu se dezvăluie lui Dante, marele său emul.

74. *Cel purces:* Este vorba de Eneea, eroul *Eneidei*, marea poemă epică a lui Virgiliu.

79. *Virgil ești oare?:* Din versurile care urmează se văd dragostea și admirația puternică pe care Dante le avea pentru umanitatea antică, pentru Virgiliu, al cărui poem, așa cum va declara-o în Cîntul al XX-lea al *Infernului*, îl știa pe dinafară. El era maestrul de la care dobîndise „*lo bello stile*", acela care-i deschisese porțile artei poeziei. Întîlnirea între cei doi mari poeți este patetică iar reverența lui Dante în fața marelui său maestru este absolută.

Priveşte fiara ce m-a-ntors din cale,
slăvite domn, şi-alung-o de la mine,
căci mă-nfior din creştet pînă-n poale."
„Pe alte căi să mergi ţi se cuvine,
grăi văzînd că mă îneacă plînsul,
de vrei să scapi de-a codrului desime.
Căci astă fiară, adăugă tot dînsul,
cînd vede-un ins, cum stă mereu la pîndă,
de-i taie calea,-înfige colţii într-însul.
E rea din fire şi mereu crescîndă
o mistuie o foame grea, străbună,
şi-abia mănîncă, e din nou flămîndă.
Cu multe fiare-n lume se-mpreună
şi multe-or fi, pînă va fi să vie
copoiu-ales ce-n chin va s-o răpună.
El nu din glii va strînge avuţie,
ci va răzbi cu dragostea şi mila,
iar ţara sa-ntre Feltre-are să fie.
Doar el va izbăvi de rău umila
Italie, pentru care, cum se spune,

88. *Fiara:* Lupoaica simbolizînd principalul obstacol în calea ascensiunii şi a mîntuirii lui Dante.

99. *Flămîndă:* De aici se vede că lupoaica este simbolul poftei fără de saţ, al patimei desfrînate.

100. *Multe fiare:* Aceste alte, multe fiare, sînt păcatele cu care avariţia merge împreună.

102. *Copoiu:* Nu există în toată poema dantescă un vers care să fi dat naştere la mai întinse discuţii. Cine este acest copoi menit să înfrîngă, pînă la urmă, desfrînata lupoaică? Unii comentatori au văzut în Copoi un papă sau împărat ideal, alţii un personaj istoric determinat: Arrigo al VII-lea, către care tindeau speranţele poetului exilat, papa Benedict al XI-lea, sau Cangrande della Scala, căruia Dante i-a dedicat *Paradisul*. În esenţă, în „Copoi" trebuie să fie subliniată forţa capabilă să îndrepte lumea, să echilibreze justiţia, setea de adevăr şi de dreptate a poetului italian.

106—107. *Umila Italie:* Deşi epitetul acesta derivă dintr-un vers al *Eneidei*, care denumeşte în felul acesta Italia de jos (*Eneida*, III, 522), Dante face aci aluzie la întreaga Italie, pentru care au murit fecioara Cammilla şi celelalte personaje ale *Eneidei*, pomenite în conti-

murit-au Turnus, Niso şi Cammilla.
Doar el pe goană fiara rea va pune,
zvîrlind-o-n iad pe văi pustii şi seci,
de unde pizma-a-azmuţit-o-n lume.
Pe urma mea, spre-a ta scăpare deci,
alungă-ţi paşii şi la drum porneşte,
iar eu te-oi duce către loc de veci.
Acolo jos vei auzi cum creşte
suspinul gloatei ce-n tumult pestriţ
a doua moarte, hohotind cerşeşte.
Şi-ai să mai vezi pe cei ce-s mulţumiţi
să ardă-n foc, căci şi de-au fost mişei,
nădejde trag s-ajungă fericiţi.
Iar de vei vrea să urci şi tu la ei,
mai demnă fiinţă paşii tăi va duce
şi-am să te las plecînd în grija ei;
căci Domnul nostru ce-a murit pe cruce,
fiind eu potrivnic la preasfînta-i lege,
nu vrea prin mine drumul tău s-apuce.
El pretutindeni pe pămînt e rege,
dar sfîntul scaun în ceruri sus şi-l are;
ferice-s cei ce-n preajmă şi-i alege!"
I-am spus atunci: „Pe Dumnezeul care
n-a fost al tău, dar îl rîvneşti delung,

nuare. Turnus, regele rutulilor, şi Niso, troianul, luptător împotriva volscilor. Din textul traducerii a dispărut numele lui Eurial, alt erou troian căzut în luptele date de Enea pentru cucerirea Laţiului.

114. *Loc de veci:* Prin Infern.

117. *A doua moarte:* Este moartea sufletului, după moartea corporală.

118. *Cei ce-s mulţumiţi:* Sufletele celor din Purgatoriu, care prin arderea în foc se purifică şi devin demni de înălţimile luminoase ale Paradisului.

122. *Mai demnă fiinţă:* Este Beatrice, un suflet, o creatură mai demnă chiar decît marele poet latin. Virgiliu îi va fi călăuza lui Dante în Infern şi Purgatoriu, iar Beatrice, simbolul raţiunii divine, în Paradis.

125. *Potrivnic:* Virgiliu nu cunoscuse creştinismul.

m-ajută tu să scap de la strîmtoare
133 și du-mă-astfel încît curînd s-ajung
la sfîntul Petru și pe unde spui
că-i plin de duhuri care pururi plîng."
136 Pornii atunci și eu pe urma lui.

134. *La sfîntul Petru:* La poarta sfîntului Petru, poarta Purgatoriului, păzită de un înger care o descuie cu cheile primite de la sfîntul Petru.
135. *Duhuri:* Sînt damnații întru eternitate în prăpăstiile Infernului, chinuiți de ger și de foc.

CÎNTUL II

Invocația către muze. Șovăirea lui Dante, dojana și îndemnurile lui Virgiliu. Rugămintea Beatricei. Înspre poarta Infernului.

1 Era-n amurg; ziua murea cu greu
și faptul serii dăruia cu pace
a lumii trudă; singur eu, doar eu
4 mă pregăteam cărare lungă-a face
și-a-nfrînge mila, și-a răzbi durerea
pe care acum din minte le-oi desface.

1—5. *Era-n amurg:* Versurile prime ale celui de al doilea Cînt au un ritm grav, sînt pătrunse de neliniștea lui Dante care, singur între cei vii, pe cînd oamenii și animalele se odihnesc noaptea de ostenelile lor, trebuie să pornească într-o călătorie grea și plină de primejdii mari.
6. *Din minte:* În textul original: „*la mente che non erra*" („mintea care nu greșește"), echivalentă cu memoria care reproduce totul, cu fidelitate.

7 O, Muze, o, geniu, ajutați-mi vrerea
și tu, o, minte, care-ai scris și crezi
cîte-ai văzut, aici să-ți văd puterea!
10 „Poete, am spus, să nu mă-ncredințezi
preaînaltei căi, pînă ce-ntîi nu-ncerci
puterea mea, ca-n mine să te-ncrezi.
13 Tu povesteai cum cel urît de greci,
părintele lui Silv, cu dinadinsul
ajuns-a viu în lumea cea de veci.
16 Dar dacă cel ce-a zămislit cuprinsul
l-a-ngăduit, s-a dovedit cuminte,
de stai să judeci ce-a purces dintr-însul;
19 căci el fu pus să șadă ca părinte
al Romei și-al imperiului lumesc
în Empireu cu duhurile sfinte;
22 iar Roma și imperiul strămoșesc
au fost alese drept lăcaș din care

7. *O, Muze:* Epopeea începe, clasic, cu invocarea poetului către Muzele inspiratoare. Dante amestecă voit elementele desprinse din mitologia antichității păgîne cu elemente sacre. În continuare își declară absoluta încredere în geniul său (în textul dantesc: „*alto ingegno*"), conștient de valoarea artei sale, chemată acum să răspundă celei mai înalte sarcini.
8. *O, minte:* Memoria amintită în versurile precedente care a păstrat imprimate imaginile călătoriei în lumile de dincolo.
9. *Cîte-ai văzut:* O primă exprimare din seria lungă a afirmărilor pe care le va face frecvent Dante pentru a acredita realitatea călătoriei sale și ale imaginilor despre ea, transmise cititorilor prin intermediul artei sale.
11. *Preaînaltei căi:* Acest „*alto passo*", înaltă trecere, pragul suprem al trecerii „dincolo".
14. *Părintele lui Silv:* Este vorba de Enea, tatăl lui Silviu. Virgiliu povestește în *Eneida*, în Cartea a VI-a, coborîrea, viu încă, a lui Enea în Infern.
16. *Cel ce-a zămislit:* Creatorul lumii, Dumnezeu, care în *Infern* nu va fi numit niciodată astfel, ci numai prin parafraze.
18. *Ce-a purces:* Este vorba de Imperiul Roman.
21. *În Empireu:* În Empireu, unde, după concepția creștină urmată de Dante, se afla sediul lui Dumnezeu, a fost luată hotărîrea ca Enea să fie întemeietorul Imperiului Roman.

urmașii lui sîn Petru păstoresc.
25 Și cum spuneai, în lăudata-i cale
văzu minuni ce dobîndiră sorți
victoriei lui și mantiei papale.
28 A fost și sfîntul Pavel printre morți
spre-a strînge-ndemn credinței ce-ntărește
și ne deschide a mîntuirii porți.
31 Dar eu la ce? Și cine mă-nvoiește?
eu nu-s Enea și nici Pavel; demn
nici eu, nici nimeni nu mă socotește.
34 Iar de mă-ncumet totuși, mă cam tem
că-i nebunească fapta mea; pierdut,
pe tine, tată,-n ajutor te chem."
37 Și ca și cel ce nu mai vrea ce-a vrut
și prins în mreji de gînduri noi, obscure,
deoparte dă ce-a vrut mai la-nceput,
40 așa și eu sub poala coastei sure
tot cumpănind, îmi mistuii pornirea

24. *Urmașii lui sîn Petru:* Este vorba de Papii care păstoresc în Roma, capitala lumii creștine.
27. *Victoriei lui:* Așa cum narase Virgiliu în *Eneida*, învingerea de către Enea a lui Turnus, conducătorul rutulilor, în felul acesta, fiind deci asigurat sediul Imperiului Roman. Iar drept ultimă concluzie, s-a asigurat și „mantiei papale", puterii papalității, posibilitatea de a-și afla reședința în Roma.
28. *Sfîntul Pavel:* Traducerea nu reia originalul *„Vas d'elezione"* („alesul Vas") cum este numit în *Faptele apostolilor* (IX, 15) sfîntul Pavel; Dante acreditează legendele după care sfîntul Pavel ar fi mers și în Cer și în Infern.
31. *Dar eu:* Dante se întreabă și-l întreabă, retoric, pe Virgiliu, care ar fi eventualele sale merite pentru a întreprinde o asemenea extraordinară călătorie în tărîmul eternității. Îndoiala lui Dante de a urma drumul excepțional al unor predecesori ca Enea ori ca sfîntul Pavel este profund umană.
36. *Tată:* În textul original: *„savio"*, un înțelept care poate să înțeleagă chiar ceea ce nu se exprimă în cuvinte.
40. *Coastei sure:* Obscura coastă reevocată drept fundal fizic, pentru a întări atmosfera apăsătoare, oscilarea psihologică a poetului.
41. *Mistuii pornirea:* Hotărîrea călătoriei i s-a stins în suflet.

ce dintru-ntîi lăsasem să mă fure.
43 „De nu mă-nșel și de ți-am prins gîndirea,
măreața umbră începu să zică,
o teamă lașă ți-a cuprins simțirea.
46 Fiorul ei pe oameni nu-i ridică
spre fapte mari, ci curmă îndrăzneala,
ca fiarei cînd de umbra ei i-e frică.
49 Dar am să-ți spun, ca să-ți alungi sfiala,
de ce-am venit și cum am plîns atunci
cînd prima dată ți-am aflat greșeala.
52 Eu stam în Limb printre bătrîni și prunci,
cînd mă chemă o doamnă blîndă-n fapte,
frumoasă-atare, că-i cerui porunci.
55 Ochii-i sclipeau ca două stele-n noapte
și prinse-a zice cu ceresc-i glas,
amestec pur de cîntec și de șoapte:
58 «O, mantovane, suflet demn, ce-ai mas
vestit în lume, deși plîngi cu morții,

43. *De nu mă-nșel:* Virgiliu nu-i spune drept în față că refuză ideea călătoriei din cauza spaimei care l-a cuprins. L-ar fi descurajat mai mult pe Dante.
51. *Ți-am aflat greșeala:* Adică atunci cînd a cunoscut primejdia în care se afla Dante în pădurea cu cele trei fiare. Cum se va vedea din versurile următoare, a aflat despre rătăcirea poetului de la Beatrice însăși.
52. *Limb:* În textul original: între acei care sînt suspendați. Aflîndu-se deci între dorința și neputința de a ascende în Empireu. În Limbul Infernului. Dante așază sufletele mari ale antichității păgîne, între care este și Virgiliu. Aci stau și copiii morți nebotezați; umbrele din Limb nu pot fi damnate, neavînd nici o vină necrezînd în Cristos, fiindcă nu-l putuseră cunoaște, cronologic, nici pe el, nici învățătura lui.
53. *O doamnă:* Beatrice.
54. *Frumoasă-atare:* Atîta de frumoasă, cu atîta lumină în priviri, încît Virgiliu se va grăbi să-i împlinească dorința. Prezentarea figurii aceleia care îl va călăuzi pe Dante în luminile Paradisului, care-l va *transhumana* cu puterea ochilor, este realizată de către Virgiliu cu trăsături și epitete care delinează un portret dolcestilnovist.
58. *Suflet demn:* „Discursul" Beatricei este o capodoperă de arguție curtenitoare, de omagiu adus marelui poet latin, este pătruns de dra-

și-a cărui faimă crește pas cu pas,
61 cel ce-mi fu prieten mie doar, nu sorții,
se zbate singur în pustiu, sleit
și dă-napoi învins de spaima morții.
64 De aceea zic, mă tem c-a rătăcit
și că-ndeajuns nu m-am vădit grăbită
la cîte-n cer de dînsu-am auzit.
67 Te du dar tu; cu vorba-ți măestrită
și tot ce crezi că de-al său bine-i demn,
ajută-l tu, să nu mai fiu mîhnită.
70 Sînt Beatrice eu care te-ndemn;
cobor de unde-a mă reîntoarce vreu
și m-am pornit la al iubirii semn.
73 Cînd voi ajunge la stăpînul meu
nu voi uita să laud a ta purtare.»
Tăcu apoi și-am prins a zice eu:

goste puternică pentru Dante Alighieri, acela care i-a fost ei prieten dar nu și destinului care i se dovedește advers. Beatrice este „*la donna angelicata*", femeia din cer coborîtă în Limbul Infernului pentru a adresa o rugăminte echivalentă, pînă la urmă, cu aceea a unei creaturi superioare față de o făptură care trebuie să asculte. Cu atît mai nobile sînt cuvintele-i care exaltă faima artistică a lui Virgiliu, faimă ce va dura atît cît va fi lumea.

64. *Mă tem:* Așa cum am mai afirmat, Beatrice nu este numai un simbol al rațiunii divine. Ea este o femeie iubitoare, străbătută de puternica teamă în fața primejdiei prin care trece iubitul ei.

67. *Vorba-ți măiestrită:* Odată mai mult Dante apreciază arta poetului latin, atît de iubit de el.

70. *Beatrice.* Fiica lui Folco Portinari, pe care Dante a iubit-o atît de mult în viața terestră, pe care a cîntat-o în primul roman de dragoste al literaturii, în *Viața Nouă*, aceea pe care avea s-o slăvească, așa cum făgăduise, cum n-a mai fost slăvită niciodată vreo femeie. În capodoperă, în *Divina Comedie*, Dante își ține solemna făgăduială din finalul *Vieții Noi*, și Beatrice, fără a înceta să fie femeia iubită, va deveni simbolul rațiunii divine, călăuza lui Dante în înălțimile Paradisului. Acum, sub semnul primejdiei iminente, nu a pregetat să coboare din ceruri în Infern sub al iubirii semn.

74. *A ta purtare:* Atît de doritoare este de a-l ajuta pe Dante, încît nu se sfiește, cu îndestulă candoare, să-i fluture lui Virgiliu speranța de a comunica divinului stăpîn al Empireului nobila lui purtare.

76 «Domniță a virtuții, tu, prin care
se-nalță omul mai presus și-i smult
din cerul lunii ce se-nvîrte arare,
79 mi-e atît de drag porunca ta s-ascult,
că și cu alta de pe-acum mă-nvoi:
vorbește doar; nu-i lipsă de mai mult.
82 Ci cum nu pregeți să cobori la noi
din locul sfînt din care spui că vii
și-unde tînjești să te întorci 'napoi?»
85 «De vrei să știi cu de-amănunt, grăi,
am să-ți răspund de ce m-am rupt din soare
și fără frică mă pogor aci.
88 Te teme doar de-acele lucruri care
îl pierd pe om și-și fac din rău un țel;
de alte nu, căci nu-s vătămătoare.
91 Pe mine Domnul m-a făcut astfel
c-al vostru iad să nu mă poată-nfrînge

76. *Domniță a virtuții:* Răspunsul lui Virgiliu este încărcat de epitete hiperbolice și are uneori, îndrăznim să afirmăm, accente de madrigal. Beatrice este justificarea cea mai înaltă a genului uman, personificarea virtuții. Prin ea oamenii pot transcende starea de pămînteni, de ființe care trăiesc în zona cosmică de sub cerul lunii.

78. *Se-nvîrte arare:* Dante situează, după sistemul ptolemaic, Pămîntul în centrul universului, după care, în verticală, urmează luna și celelalte planete, mișcîndu-se pe orbite, în cercuri concentrice. Aci este vorba de cerul lunii, al frumuseții și artei, în care Dante va păși înaintea cosmonauților, și care, fiind cel mai apropiat de pămînt, este cel mai mic decît toate celelalte, învîrtindu-se mai lent în roata-i cosmică.

79. *Porunca ta:* Răspunsul lui Virgiliu este în continuare suprem curtenitor, stilistic și lexical comparabil cu lirica *d'amore* a secolului. Pentru a fi ascultată, pentru a i se îndeplini voința, Beatrice este de ajuns doar să vorbească.

83. *Locul sfînt:* În textul dantesc: „*ampio loco*" = „locul vast". Este Empireul, cerul fără de margini.

92. *Al vostru iad:* Condiția celestă a Beatricei îi îngăduie să nu se teamă de flăcările uriașe ale Infernului.

şi nici văpaia ce ţişneşte-n el.
94 Prea bună-n cer o doamnă-amarnic plînge
de pasul greu spre care drum îţi cei;
doar ruga ei judeţul aspru-l frînge.
97 Ea pe Lucia o chemă, şi ei
îi spuse blînd: Cel ce se-nchină ţie
te cheamă-n gînd. În paza ta să-l iei.
100 Vrăjmaşă-a suferinţei pururi vie,
veni Lucia pogorînd pe dată
pe unde stam cu ninsa-n păr Rahie.
103 Şi: Beatrice, laudă-n cer, curată,
de ce n-ajuţi, grăi, pe cel ce-n lume
de dragul tău s-a dezlipit de gloată?
106 N-auzi cum plînge şi te cheamă-anume,
luptînd cu moartea într-adins ivită
pe-un rîu mai aprig decît marea-n spume?
109 N-a fost atunci făptură mai grăbită
folos să-şi cate, de ce-i rău să fugă,
ca mine cînd, din lumea mea-nsorită
112 m-am pogorît, la-a ei preasfîntă rugă,
încrezătoare în vorba ta, ce jos

94. *O doamnă:* Majoritatea comentatorilor echivalează preabuna doamnă din cer cu Fecioara Maria.

96. *Judeţul aspru:* Aspra sentinţă a divinităţii creştine. Repetăm, atît Dante cît şi damnaţii nu rostesc numele lui Dumnezeu, Isus Cristos ori Fecioara Maria, în *Infern*.

97. *Lucia:* Sfînta Lucia, martiră din Siracuza, care ajuta, potrivit legendei, vindecării bolilor de ochi. Ea simbolizează harul care luminează mintea.

102. *Rahie* (Rahela): Simbol al vieţii contemplative în Evul Mediu creştin. A fost soţia lui Iacob.

105. *S-a dezlipit de gloată:* Este Dante acela care a ieşit din „*la volgare schiera*“ prin forţa poeziei inspirate de iubirea pentru Beatrice.

106. *Cum plînge:* Plînsul lui Dante trezeşte mila tuturor celor care-l ascultă. Cu atît mai mult, compasiunea Beatricei.

107. *Moartea:* Este moartea sufletului, trăirea în păcat.

108. *Rîu:* O altă imagine, în loc de pădure, pentru a simboliza păcatul.

ţi-adună falǎ şi pe mulţi subjugă.»
115 Şi-astfel zicînd, obrazul ei frumos,
scăldat în lacrimi, şi-l feri de mine
şi plînsul ei mă-mpinse mai vîrtos.
118 Urmîndu-i vrerea am venit la tine
şi te-am scăpat de-nverşunata fiară,
ce nu-ţi da pas să urci pe culmi senine.
121 Ce ai acum? De ce te-mpiedici iară?
Ce griji aduni în pieptul tău mocnite
şi nu cutezi şi teama te-mpresoară,
124 cînd ştii că-n cer trei doamne fericite
te ocrotesc la curţi de slăvi şi soare
şi vorba mea doar bine îţi promite?“
127 Ca florile ce-atinse de răcoare
tînjesc, ci-n zori, sub ploaia de lumine,
se-nalţă drept pe lujere uşoare,
130 la fel curajul se trezi în mine,
şi-atare rîvnă mă-ntări şi-ardoare,
că vorbele-mi ţişniră tari şi pline:

114. *Ţi-adună falǎ:* Discursul perfect al Beatricei se deschide şi se închide cu lauda lui Virgiliu, mare maestru al poeziei epice, „magul“ Evului Mediu.

115. *Şi-astfel zicînd:* Este revelatoare profunda umanizare a Beatricei, creatura divină, coborîtă din ceruri, care plînge la gîndul primejdiei în care se află iubitul ei şi umanizarea lui Virgiliu, care este înduioşat profund de acest plîns al femeii frumoase şi atît de iubitoare. Trebuie să fim total de acord cu observaţia lui Boccaccio, primul comentator al *Divinei Comedii*, că acesta este „*un atto d'amante e massimamente di donna, le quali, come hanno pregato d'alcuna cosa la quale desiderano, incontamente lagrimano, mostrando in quello il desiderio loro essere ardentissimo*“ („un act de iubită şi mai ales de femeie; care, de îndată ce s-au rugat pentru un lucru pe care îl doresc, dintr-o dată lăcrămează, arătînd prin asta cît de arzătoare le este dorinţa“).

125. *Curţi de slăvi:* Este Paradisul. De foarte multe ori Dante foloseşte, realist, asemenea imagini cu caracteristici medievale.

127. *Ca florile:* Imaginea este de o mare gingăşie, arătîndu-l pe Dante înzestrat cu o rară însuşire poetică de a însufleţi cu trăirea sa interioară natura.

133 „O, negrăit de bună-i doamna care
m-ajută-n cer și tu, ce te supui
poruncii ei, fără s-aștepți rugare.
136 Tu mi-ai sădit în suflet dor să sui
și-atare vorbe-ai revărsat șuvoi,
că m-ai întors la vrerea mea dintîi.
139 Un singur dor ne mînă pe-amîndoi,
tu călăuz, stăpîne și maestre.
Pornește!"-am zis și-n urma lui apoi
142 mă-ncredințai cărărilor silvestre.

133. *Bună-i doamna care:* Primele cuvinte ale lui Dante, eliberat acum de teamă, prin argumentele puternice ale lui Virgiliu, sînt de mulțumire pentru Beatrice și pentru poetul latin care atît de grabnic i-au alergat în ajutor.

138. *Vrerea mea dintîi:* Prima voință, primul gînd, acela de a întreprinde călătoria în țările de dincolo.

140. *Tu călăuz:* Trinomul faimoaselor epitete acordate de către Dante lui Virgiliu: „*duca*" (călăuz în călătoria poetului), „*signore*" (domn), în sensul supunerii lui Dante voinței lui Virgiliu, „*maestro*" (maestru), pentru că totdeauna Virgiliu îi va releva și lămuri lui Dante învățăturile pe care trebuie să le tragă din extraordinara călătorie.

142. *Silvestre:* Dante și Virgiliu pornesc pe drumul aspru și împădurit, care-i va duce la poarta Infernului.

CÎNTUL III

Poarta Infernului. Pedeapsa celor șovăielnici. Luntrașul Infernului, Caron. Trecerea fluviului infernal Aheronul.

1 „Prin mine treci spre locul de durere,
prin mine treci spre veșnica jelire,

1. *Prin mine:* Tonul devine dramatic. Cele nouă versuri înscrise pe Poarta Infernului au fost inspirate de înscripțiile porților cetăților medievale și ele îngrozesc pe poetul călător.

prin mine treci spre gloata care piere.
4 Mi-a fost dreptatea-ndemn spre făurire:
puterea sfîntă m-a zidit, instanță
în cer, suprema minte și iubire.
7 Etern trăiesc și cîte sînt substanță
'naintea mea etern au fost create.
Voi, ce intrați, lăsați orice speranță."
10 Aceste versuri le-am văzut săpate
în dîre-ntunecate sus, pe-o poartă,
și „Doamne,-am zis, ce vorbe-nfricoșate".
13 Ci el, ce-a toate fu-nvățat de soartă,
„Alungă, zise, îndoieli amare
și orice spaimă să tînjească moartă.
16 Noi am ajuns lăcașul trist în care
vedea-vei umbre ce-n canon se-adună,
căci și-au pierdut lumina minții-aoare."
19 Zîmbind apoi mă prinse blînd de mînă
și, dăruindu-mi noi puteri să mîi,
mă duse-n lumea tainelor stăpînă.
22 Acolo lacrimi și oftat văzui

5. *Puterea:* Puterea, iubirea, mintea sînt atributele definitorii ale trinității creștine: Tatăl, Fiul și Sfîntul Duh.

7. *Etern trăiesc:* Infernul creat după căderea lui Lucifer are caracteristicile veșniciei. Înaintea Infernului și a porții sale nu au fost create, după *Biblie*, decît lucrurile, esențele eterne, cerurile și îngerii.

9. *Voi, ce intrați:* Primelor opt versuri lugubre ale inscripției de pe poarta Infernului le urmează acesta, ultimul, încins cu cele mai cumplite cuvinte, pentru că ele îndepărtează cea din urmă mîngîiere a sufletului omenesc, speranța.

11. *Dîre-ntunecate:* Versurile erau scrise cu negru, așa cum se cuvine unor cuvinte de groază și de moarte.

18. *Lumina minții:* Viziunea adevărului, iar pentru un creștin, viziunea lui Dumnezeu, care poate satisface pe deplin intelectul unui drept-credincios.

19. *De mînă:* Cu un gest de supremă umanitate, ocrotitorul Virgiliu îl introduce pe Dante Alighieri dincolo de poartă într-o lume necunoscută, într-o lume de taine și de spaime.

22. *Acolo:* Ochii dilatați ai poetului caută să pătrundă văzduhul stins de stele, iar auzul îi este izbit de uriașul cor neinteligibil, al suspi-

cutremurînd văzduhul stins de stele,
încît şi eu am lăcrămat dintîi.
25 De-a valma graiuri, bocet surd, scrîşnele,
sudălmi şi vaier împletindu-şi cîntul,
plesnite palme, tînguiri de jele
28 fierbeau în zvon de clocotea pămîntul
şi se roteau prin pîcla grea şi groasă,
precum nisipul cînd îl umflă vîntul.
31 Cu fruntea-ncinsă de orori şi roasă:
„Maestre,-am zis, au cine-s cei ce-ncoace
durerii pradă într-atît se lasă?"
34 „Se zbate astfel şi-n neputinţă zace
mulţimea celor, zise el, ce-n viaţă
nici rău, nici bine n-au cătat a face.
37 Cu ei deolaltă să tînjească-nvaţă
spurcaţii îngeri ce-n credinţă-obştească
nu s-au unit, nici n-au trădat pe faţă.
40 I-alungă cerul ca să nu-şi ştirbească
sclipirea lui, dar nici în iad nu-i ţine,
ca nu cumva cei răi să se mîndrească."
43 „Maestre,-am zis, ce chin şi ce suspine
le scurmă pieptul de tînjesc a moarte?"
„Am să-ţi răspund, grăi Virgil spre mine.

nelor şi lamentaţiilor în toate graiurile pămîntului. Participarea sa psihologică este totală, niciodată, nici în tenebrele Infernului, nici în înălţimile Paradisului, umanitatea lui Dante nu este ştirbită.

35. *Mulţimea:* Este mulţimea acelor „*ignavi*", care nu au avut nici un drum în viaţă, indiferenţii. Puternica etică a lui Dante, poetul-cetăţean, luptînd permanent, arată faţă de „aceşti nenorociţi care niciodată nu au fost vii", întregul său dispreţ.

38. *Spurcaţii îngeri:* Îngerii neutrali în timpul luptei dintre Lucifer, arhanghelul rebel, şi Dumnezeu.

40. *I-alungă cerul:* Alungaţi din splendoarea cerurilor, neprimiţi nici de Infern pentru că, faţă de ei, damnaţii ar putea fi mîndri, deoarece între acela care face ceva, chiar rău de-ar fi, mai de dispreţuit este acela care nu face nimic.

46 Nădejdea morţii nu-i alină-n parte
şi traiul mort pe care-l duc i-apasă,
încît pizmaşi sînt de-orice altă soarte.
49 De ei pe lume nimănui nu-i pasă:
nici milă n-au şi nici dreptate scut;
de-ajuns ne-au fost: te uită doar şi-i lasă."
52 Şi eu privind o flamură-am văzut
ce-atît de iute se rotea purtată,
de parc-odihna-n veci n-a cunoscut.
55 Şi-atît amar de lume-nfrigurată
venea pe urma ei, cît n-am crezut
că poate moartea secera vreodată.
58 Pe mulţi din ei, privind, i-am cunoscut
şi mai la urmă şi pe cel ce-n căi
greşite-umblînd, de sfîntul scaun s-a rupt.
61 Şi-am priceput atunci c-am dat de răi,
de răii a căror ceată s-a certat
şi cu Hristos, şi cu vrăjmaşii săi.
64 Ei, care-n veci n-au fost cu-adevărat,
se tîră goi şi hărţuiţi din dos

46. *Nădejdea morţii:* Nu pot spera anihilarea în moartea totală, deci şi a sufletului; nu pot spera nici măcar Infernul, orice mutaţie a mizerabilei lor soarte fiindu-le interzisă.

51. *De-ajuns:* În această expresie a lui Virgiliu, ţîşneşte mai puternic şi mai tăios dispreţul poetului faţă de inactivi.

52. *O flamură:* Aceşti nenorociţi, care nu au urmărit niciodată vreo ţintă în timpul vieţii, sînt acum condamnaţi să alerge veşnic şi fără rost după un iluzoriu steag.

59. *Pe cel:* Acela care „a făcut gestul marelui refuz" ar fi umbra Papei Celestino al V-lea, care a renunţat la pontificat, numai după cinci luni, probabil dezgustat de moravurile curţii papale, reîntorcîndu-se în sihăstrie, dar dînd ocazia să fie ales papă Bonifaciu al VIII-lea, cauza primă a nenorocirilor lui Dante Alighieri. Alţi comentatori pomenesc şi alte nume, ca Iulian Apostatul, Giano della Bella, Vieri dei Cerchi şi, mai ales, Pilat din Pont. (Dar cum l-ar fi recunoscut de îndată Dante, aşa cum apare din versurile următoare?)

61. *Şi-am priceput:* Odată mai mult se poate observa adîncul dispreţ al lui Dante faţă de inactivi. I-a fost de ajuns să recunoască umbra papei Celestino pentru a-şi da seama că este vorba de laşi.

de muşte mari şi viespi cu trup vărgat.
67 Şi pe obraji li se scurgea vîscos,
cu lacrimi dres, un sînge gros, fierbinte,
sorbit de viermi ce mişunau pe jos.
70 Văzui apoi privind tot înainte
mulţime deasă lîngă-un rîu, pe-o clină
şi-am spus atunci: „Îndură-te, părinte,
73 şi spune-mi cine sînt cei ce suspină
şi ard de zor să treacă grabnic valea,
precum zăresc prin geana de lumină."
76 „Vei şti-n curînd, răspunse el, cînd calea
o vom răzbi şi afla-vom şezămînt
la Aheron, cel înfrăţit cu jalea."
79 Atunci, tăcut, cu ochii la pămînt,
spre-a nu-l mîhni cu vorba mea curioasă,
pornii spre rîu, fără-a grăi cuvînt.
82 Şi iată-n zări, pe-o luntre pîntecoasă,
venea spre noi un moş cărunt la pleată,

69. *Viermi:* Dante, omul pasionat şi activ, simţea cea mai puternică scîrbă pentru inactivi. Acest dispreţ profund este accentuat în versurile care urmează. Păcătoşii aceştia, care niciodată n-au fost vii, care niciodată nu au avut o ţintă, aleargă acum după un steag oarecare. Ei, care nu au fost stimulaţi şi împinşi de nici o înaltă idee sau un sentiment, acuma sînt imboldiţi ca nişte vite de viespi şi tăuni, iar sîngele lor nu este bun decît să hrănească viermi scîrboşi, cea mai joasă specie de vietăţi, despre care se credea atunci că se nasc, prin generaţie spontanee, din putreziciuni.

71. *Un rîu:* Este Aheronul, cel dintîi dintre rîurile Infernului, pe care Dante îl întîlneşte în imaginara sa călătorie în lumea de dincolo. Celelalte trei rîuri infernale sînt Stixul, Flegeton şi îngheţatul Cocit. În scena rembrandtescă descrisă în versurile următoare Dante urmează îndeaproape cadrul *Eneidei*.

75. *Geana de lumină:* În tenebrele Infernului, gradaţiile de clar-obscur ale luminii difuze sînt infinite.

80. *Vorba mea:* Dante a intuit în răspunsul lui Virgiliu un uşor reproş.

83. *Un moş:* Este Caron, corăbierul Infernului, care are însărcinarea de-a trece sufletele peste Aheron. Era fiul Erebului şi al Nopţii, şi el

strigînd: „Vai, ţie, tagmă păcătoasă!
85 Tu n-ai s-ajungi la ceruri niciodată;
pe cel'lalt ţărm am să te duc, să ştii,
în pururi noapte,-n foc şi ger deodată.
88 Iar tu ce viu te-ai adunat aci
cu morţii, lasă-i cu-a lor strîmbă soarte."
Iar cînd văzu că-s neclintit, grăi:
91 „Pe alte căi vei trece peste moarte,
pe alt liman de ape vei umbla
şi lină luntre fi-va să te poarte."
94 Şi-atunci Virgiliu: „Caron, nu striga,
căci cele vreri ce fură în ceruri scoase
sînt legi aici. Mai multe nu-ntreba."

este primul exemplu de figură aparţinînd mitologiei antice, căruia poetul creştin Dante Alighieri îi acordă funcţia de demon în Infern. Portretul lui Caron schiţat de Virgiliu în *Eneida* este desăvîrşit de Dante cu tonuri voit violente.

84. *Vai, ţie:* Cu urlete (toţi paznicii Infernului sînt mînioşi), Caron se adresează de la început, pentru intimidare, damnaţilor care stau îngrămădiţi pe ţărmurile fluviului, aşteptînd înfricoşaţi trecerea dincolo, în eternitatea chinurilor.

87. *Noapte-n foc:* Dincolo de fluviu, în Infernul propriu-zis, nu sînt decît tenebre eterne, flăcări şi regiuni îngheţate. În felul acesta Caron vesteşte cele mai grele chinuri la care păcătoşii vor fi supuşi.

88. *Iar tu:* Caron se adresează direct lui Dante, recunoscîndu-l drept om viu şi nu un damnat în zonele infernale către care el poartă morţii cu luntrea lui.

91. *Pe alte căi:* Cum se poate vedea în Cîntul al II-lea al *Purgatoriului*, sufletele destinate a fi mîntuite nu trec Aheronul, ci se strîng la gurile Tibrului, de unde un înger le ia într-o barcă uşoară şi le transportă către Insula Purgatoriului. Caron în felul acesta vrea să spună că Dante după moarte nu va merge în Infern ci în Purgatoriu.

93. *Lină luntre:* Luntrea uşoară a îngerului care poartă sufletele spre Purgatoriu.

96. *Sînt legi aici:* Sînt cuvinte lapidare, aspre, pe care Virgiliu le va mai pronunţa şi altădată, ori de cîte ori întîlneşte o piedică în cursul călătoriei lor voită de forţa divină.

97 Tăcu atunci din fălcile-i bărboase
luntraşul sur al mlaştinei fierbinţi
cu ochii-ncinşi de flăcări sclipicioase.
100 Cînd l-auziră, ca ieşiţi din minţi,
trudiţi şi goi, toţi cei sortiţi nefiinţii,
schimbară feţe clănţănind din dinţi.
103 Pe Dumnezeu deolaltă cu părinţii
îl blestemau, şi neam, şi veac, şi ţară,
şi ceasul rău, şi locul suferinţii.
106 Plîngînd apoi amarnic, se-adunară
pe malul silnic care-adună gloata
acelor morţi întru blestem şi-ocară.
109 Iar Caron, cel cu jar în ochi, stă gata,
le face semn şi-i strînge în pîlc, flămînd,
plesnindu-i pe cei leneşi cu lopata.
112 Precum cînd toamna, prin copaci suflînd,
despoaie crengi, şi frunza ruginită
la poala lor se-adună rînd pe rînd,
115 aşijderi şi sămînţa urgisită
a lui Adam în luntrea grea s-adună,
la cîte-un semn, ca pasărea momită.

99. *Ochii-ncinşi:* Portretul lui Caron capătă caracteristici demonice chiar în clipa cînd trebuie să se supună voinţii divine invocată de Virgiliu.

100. *Cînd l-auziră:* Este vorba de cuvintele crude şi ameninţătoare rostite de Caron.

112. *Precum cînd:* Versuri magnifice, care ne fac să simţim apăsarea toamnei în descrierea modului în care se îngrămădesc, în luntrea lui Caron, damnaţii.

115. *Sămînţa urgisită:* Urmaşii primului om, Adam, descendenţi infami, destinaţi chinurilor eterne ale Infernului, se grăbesc la chemarea lui Caron ca o pasăre ademenită cu apeluri meşteşugite de către vînători.

118 Pornesc apoi plutind pe unda brună
şi nici n-ajung pe celălalt ponor,
că malu-i plin şi alte voci răsună.
121 „Cei învrăjbiţi cu Dumnezeu, cînd mor,
grăi Virgil, s-adună aci-n nefiinţă,
de orişiunde ar fi neamul lor.
124 Ei se grăbesc pe cît le stă-n putinţă
să treacă rîul, căci Cel drept i-alungă
şi teama lor o schimbă în dorinţă.
127 N-a fost pe-aicea suflet drept s-ajungă;
bătrînul Caron, află dar şi-nvaţă,
dreptate avu de tine să se plîngă."
130 Abia sfîrşi că valea prinsă-n ceaţă
se scutură cu-atîta zdrob şi avînt,
că simt şi-acum sudorile pe faţă.
133 Stîrni apoi ţărîna plînsă vînt
şi fulgeră văpaie ca de sînge,
încît pierdui simţirea mea şi frînt
136 căzui cum cel pe care somnu-l frînge.

118. *Unda brună:* Este traducerea virgilianului *fluctusque atros.*

126. *Teama:* Voinţa divină distribuitoare a justiţiei îi stimulează pe damnaţi în acţiunea de a se grăbi către pedeapsa meritată.

128. *Bătrînul Caron:* Virgiliu îi lămureşte lui Dante înţelesul cuvintelor lui Caron relative la starea lui viitoare de destinat Purgatoriului.

132. *Simt şi-acum:* Acum, cînd scrie versurile acestea reevocînd extraordinarele întîmplări ale călătoriei în lumile de dincolo.

133. *Vînt:* Cutremurele erau produse, în concepţia oamenilor de ştiinţă medievali, de puternice uragane subterane.

134. *Văpaie:* La cutremurarea pămîntului, Dante este orbit de o fulgerătoare lumină roşie şi-şi pierde cunoştinţa. Cînd se trezeşte, se află pe celălalt ţărm al fluviului infernal. Leşinul poate să fie interpretat şi psihologic ca o normală descărcare a extraordinarei tensiuni în care se afla poetul de la pătrunderea sa în lumea arcană, în lumea de spaimă a Infernului.

CÎNTUL IV

Primul cerc: Limbul. Poeţii antici şi Dante.
Castelul Înţelepţilor.

Din somnu-adînc mă smulse fără milă
un tunet greu ce-mi bubuia în ţeastă,
şi ca şi cel trezit din somn în silă,
sării-n picioare şi-mprejur, pe creastă,
rotii privirea ca să ştiu ce hat
şi loc anume pe sub noi adastă.
Eram pe-un mal, pe malul blestemat
al văii-adînci ce-adună, pîntecoasă,
ecouri lungi de vaier necurmat.
Atît era de neagră şi ceţoasă,
încît zadarnic scormoneam afund,
căci nu zăream nimic prin pîcla groasă.
„Să coborîm, grăi Virgil, spre fund"
şi alb ca ceara adăugă: „Învaţă
să-mi calci pe urme şi să-mi fii secund".
Ci eu, citindu-i grija-nscrisă-n faţă:
„Au cum să vin, cînd însuţi tu te temi,
tu ce la greu mi-ai fost mereu povaţă?"
„Durerea lor, a umbrelor ce gem,
pe chip, grăi, nu teamă-mi zugrăveşte,

1. *Mă smulse:* Puternică expresie pentru a arăta deşteptarea bruscă a lui Dante pe celălalt ţărm al Aheronului.

2. *Un tunet:* Ecoul ultim, uriaş al puternicelor convulsii ale naturii în tumult.

14. *Alb ca ceara:* Paloarea feţei lui Virgiliu se explică nu prin sentimentul de teamă ci prin mila pe care o încearcă.

15. *Pe urme:* Ca orice călăuză, Virgiliu va merge primul.

ci milă doar, pe care spaimă-o chemi.
Să mergem dar; drum lung ne îmboldeşte."
Şi ne pornirăm pe cărări cumplite
spre primul brîu ce-abisul îngrădeşte.
Aici, cum pricepui din auzite,
vuia văzduhul nu de plîns hain,
ci doar de tînguiri neostoite,
iscate din durerea fără chin,
ce osîndeşte prunci, bărbaţi, femei,
de care pururi locu-acela-i plin.
Grăi Virgil: „De ce nu-ntrebi de ei?
Mi-e drag să ştii de ce plătesc tribut
şi-am să ţi-o spun, căci sînt ortaci de-ai mei.
Ei n-au păcat; dar binele făcut
e gol, căci n-au botezul priincios
ce-i poarta legii-n care-ai fost născut.
Trăind deci înaintea lui Hristos,
nu l-au slăvit pe cel ce sus dezmiardă;
şi eu mă număr printre cei de jos.
Atît a fost de-ajuns ca să ne piardă
şi-osînda vrea ca dorul de iertare

21. *Ci milă doar:* Dante nu-l zugrăveşte niciodată pe Virgiliu ca pe un simbol abstract. Deşi personifică raţiunea umană, el nu este nicicînd o alegorie rece, ci un om viu, cald, căruia îi este milă nespus de suferinţele damnaţilor în Infern.

22. *Să mergem:* „*Andiam che'la via lunga ne sospigne*" = „să mergem căci lunga cale ne îmboldeşte". Un vers faimos care circulă ca proverb în limba italiană.

24. *Primul brîu:* Primul cerc al Limbului.

28. *Durerea fără chin:* Cei din Limbul Infernului creştin nu simt chinuri fizice, ci numai morale, deoarece ei nu au nici o vină în afară de aceea de a nu fi crezut în Cristos.

31. *De ce nu-ntrebi de ei?:* Întrebarea, care are şi o nuanţă de reproş, arată marele interes al lui Virgiliu pentru confraţii săi din Limb, mari figuri ale antichităţii.

39. *Şi eu mă număr:* Virgiliu, locuitor al Limbului el însuşi, trăieşte alături de ceilalţi absorbit în dorinţa zadarnică de a cunoaşte divinitatea creştină.

fără nădejde pururi să ne ardă."
Cînd l-auzii, cuprins fui de-ntristare,
căci mulţi aleşi pe-al Limbului cuprins
văzui şezînd ca piatra-ntre hotare.
„Maestre drag, să-mi spui cu dinadins,
grăit-am eu, rîvnind să prind putere
întru credinţa ce greşeala-a-nvins,
prin forţa lui sau prin a altui vrere
ieşit-a duh din Limb descătuşat?"
Iar el, ghicind ce-ascunsa-mi vorbă cere:
„Pe-aici, răspunse, eram nou intrat,
cînd coborî un sol pe unde stam,
cu semnul biruinţii-ncununat.
El luă cu sine umbra lui Adam,
pe Moise-l luă, cu legea lui cinstită,
îl luă pe Abel, Noe şi-Abraham,
pe David cel cu lira iscusită,
pe Israel cu cei de-un neam şi-un nume,

43. *De-ntristare:* Dante este mîhnit de a-l şti pe Virgiliu între cei de jos. Dar în acelaşi timp se vede interesul şi marea admiraţie a lui Dante pentru spiritele mari ale trecutului. Ei îi fuseseră tot atîtea modele ale poeziei sau ştiinţei. Ca o compensaţie reverenţioasă şi afectuoasă, marcînd sentimentul său de durere în faţa unei asemenea situaţii, i se va adresa imediat lui Virgiliu cu apelativul delicat: „maestre drag".

45. *Piatra-ntre hotare:* Starea de „*sospeso*" (suspendare) din Limb, în care nu există nici răsplată, nici pedeapsă.

47. *Să prind putere:* Dante întreabă pe Virgiliu dacă a ieşit cineva din Limb. El ştia despre coborîrea lui Cristos în această zonă pentru a-i scoate pe patriarhi, dar vrea să-i fie confirmat acest eveniment de un locuitor al Limbului cum este Virgiliu.

52. *Nou intrat:* Virgiliu se afla de puţin timp în Limb. El murise în anul 19 î.e.n., iar Isus Cristos în 33. Deci cu puţin mai mult de cincizeci de ani — picătură de apă în oceanul eternităţii temporale!

53. *Un sol:* „Puternicul" (în textul original) este Isus Cristos.

55. *Adam:* În text: primul tată.

58. *David:* Regele psalmist.

şi cu Rahira îndelung rîvnită
şi pe-alţii mulţi; dar vreau să ştii anume
că n-au fost duhuri pînă-atunci sortite
s-ajungă-n cer, venind din ceea lume."
Deşi vorbea, noi nu stam pe tînjite,
ci străbăteam pădurea deasă foarte,
pădurea zic, de umbre îndesite.
N-am mers prea mult şi nici eram departe
de Aheron, cînd foc văzui în zare,
ce lumina din noapte-o bună parte.
Şi fără-a fi aproape, prin lucoare
zării un pîlc de înţelepţi, regeşte
şezînd la sfat cu toţii pe-o cărare.
„O, tu, cu care ştiinţa se mîndreşte,
au cine-s cei a căror glorie, spune,
de starea celorlalţi îi osebeşte?"
Şi dînsul către mine: „-Al lor renume
ce şi-azi răsună pe pămînt, la voi,
le dobîndeşte har şi-n astă lume".
Şi între-acestea-un glas rosti spre noi:
„Slăviţi poetul veşnic; duhul lui
plecat de-aici se-ntoarce înapoi".

60. *Rahira:* Fusese într-adevăr îndelung rîvnită, deoarece, pentru a o dobîndi ca soţie, Iacob l-a servit timp de patrusprezece ani pe Laban, acela care avea să-i devină socru.

65. *Pădurea deasă:* Marea mulţime a sufletelor din Limb pe care Dante nu le numeşte, neavînd nici un merit excepţional.

68. *Foc văzui:* Înaltele spirite ale antichităţii sînt separate de mulţimea sufletelor din Limb şi prin această favoare de a nu rămîne în tenebre.

73. *Ştiinţa se mîndreşte:* Este Virgiliu, care onorează ştiinţa cu marea sa înţelepciune de filozof şi arta cu opera sa de poet, acela care îngemănează doctrina cu tehnica, fondul cu forma.

78. *Le dobîndeşte har:* Gloria înaltelor spirite este eternă pe pămînt, iar dincolo de mormînt le aduce înalte privilegii.

79. *Un glas:* Era vocea profundă a lui Homer.

80. *Poetul veşnic:* Versuri solemne care arată profunda admiraţie respectul cuvenit geniilor şi operelor lor.

Şi cînd tăcu, patru-nţelepţi văzui,
şi nu părea că pe-al lor chip domneşte
nici bucuria, nici tristeţea. Vrui
să-ntreb de ei, dar domnul meu: „Priveşte
spre cel ce poartă spadă de oştean
şi ca un rege-n fruntea lor păşeşte.
El e Homer, poetul suveran,
Horaţiu cel'lalt, cîntăreţ vestit,
Ovid al treilea şi-ultimul Lucan.
Şi chiar dacă cu lauda ce-au grăit
mă proslăvesc, eu cinstea, mare-ori mică,
cu ei o-mpart; deci bine s-au rostit."
Atare dar, văzut-am şcoala-antică
a bardului cu vers scînteietor,
ce peste ei ca şoimul se ridică.
Şi-apoi, după ce-n cerc, mînaţi de dor,
vorbiră-un timp, spre mine-n semn clipiră

84. *Nici bucuria:* Erau impasibili ca mari înţelepţi, dar şi ca locuitori ai Limbului, „suspendaţi" între bucurie şi tristeţe.
86. *Spadă:* Simbolul cîntării faptelor de luptă dar şi al suveranităţii sale asupra tuturor celorlalţi.
89. *Horaţiu:* Mare poet liric latin (68—8 î.e.n.), autor de ode, epistole şi de satire, pentru care în textul original este denumit *„Orazio satiro"*.
90. *Ovid:* Poetul latin s-a născut la Sulmona şi a murit la Tomis (Constanţa, România) în anul 17 al erei noastre. Opera lui cea mai de seamă este considerată a fi *Metamorfozele*. *Lucan:* A murit în anul 65 al erei noastre. Este autorul poemului epic *Farsalia*, care descrie războiul civil dintre Pompei şi Cezar. Aceştia erau poeţii cei mai studiaţi în Evul Mediu, alături de Virgiliu. Dante i-a avut drept călăuze sau s-a inspirat, pînă la traducere chiar, din operele lor, în capodopera sa.
91. *Lauda:* Onorîndu-l pe Virgiliu, care, la rîndu-i, le laudă harul, se cinsteşte întreaga tagmă a poeţilor şi arta lor.
94. *Şcoala-antică:* *„La bella scuola"*, grupul poeţilor exemplari din Limb.
95. *Bardului:* În textul original: *„signor dell'altissimo canto"*, domnul, suveranul înaltei poezii, este Homer, poetul care se înalţă ca acvila în zbor deasupra tuturor.

şi domnul meu zîmbi la semnul lor.
Sporită cinste-apoi îmi dovediră
primindu-mă al şaselea-ntre ei
ce lumii-nţelepciune-i făuriră.
Am mers aşa spre zarea de scîntei
şi mîndre vorbe-n drum am înşirat,
ce nu se cad rostite din condei.
Şi-ajunşi apoi din jos de un palat
de şapte ziduri strîns cuprins în braţă,
şi primprejur de-o apă ferecat,
trecurăm apa cum păşeşti pe gheaţă;
prin şapte porţi, în poala-unei dumbrave
ajuns-am loc de umbră şi verdeaţă.
Pe valea-aceea duhuri blînde, grave,
cu leneşi ochi şi demnă-nfăţişare
vorbeau arar şi-ncet cu voci suave.
Şi spre-a cuprinde-ntreaga ceată-n zare,
ne-am tras pe-o creastă, sus, despădurită,
ce străjuia umbritele răzoare.

101. *Primindu-mă:* Odată mai mult Dante este conştient de valoarea sa şi atunci cînd face să fie primit în mijlocul celor cinci mari poeţi, ca egalul lor, ca acela care continuă opera marilor spirite ale antichităţii, preanunţînd Renaşterea.
105. *Ce nu se cad:* Discuţiile dintre marii poeţi nu pot fi referite, poate din modestia lui Dante.
106. *Palat:* Dante reprezintă cu o rară artă realistă acest palat, care cuprinde în el marile spirite ale antichităţii. El este aidoma unui castel al Evului Mediu, înconjurat de un rîu şi-apoi de şapte ziduri. Ele ar avea semnificaţia celor şapte virtuţi: justiţia, tăria, cumpătarea, prudenţa, inteligenţa, ştiinţa, înţelepciunea. Dar cei mai mulţi dintre comentatori văd simbolizate în cele şapte ziduri cele şapte arte liberale ale antichităţii: gramatica, retorica, dialectica, aritmetica, geometria, muzica şi astronomia, iar în micul rîu văd simbolizată elocvenţa.
111. *Verdeaţă:* Şi Homer şi Virgiliu au imaginat bărbaţi iluştri în conciliu, în locurile verzi. Divinitatea creştină a acordat înaltelor spirite ale antichităţii acest privilegiu, de lumină şi vegetaţie, în prăpastiile întunecate ale Infernului.
113. *Leneşi ochi:* Mişcările le erau lente, cuvintele rare, grave, trăsături caracteristice unei imagini tradiţionale despre înţelept.

118 Acolo, în poiana zmălţuită,
mi se vădiră preamăriţii-acei
de care şi-azi mi-e inima-nsorită.
121 Pe-Electra o văzui cu toţi ai ei
şi printre dînşii Hector şi Enea,
pe Cezar, ochi de vultur, lîngă ei.
124 Mai la o parte pe Pantasilea,
Cammilla-apoi, pe regele latin,
cu-a lui copilă, soaţa lui Enea,
127 pe Brutus ce-alungat-a pe Tarquin,
Lucrezia, Iulia, Marzia şi, deoparte,
stînd singur într-un colţ, pe Saladin.
130 Cătînd apoi mereu tot mai departe,

120. *Inima-nsorită:* De mîndria de a fi putut cunoaşte asemenea „preamărite" spirite.

121. *Electra:* Mama întemeietorului Troiei, Dardanus, împreună cu toţi urmaşii ei, între care strălucesc Hector, fiu al lui Priam şi al Ecubei, eroul apărător al Troiei; Enea, fiul lui Anchise şi al lui Venus, cuceritorul Latiului. Enumerările de nume erau o caracteristică a poeziei contemporane pe care Dante o utilizează cu o artistică sobrietate.

123. *Cezar:* Întemeietorul Imperiului Roman (născut în anul 100 — mort în anul 44 î.e.n.).

124. *Pantasilea:* Sau Pentisilea, regină a amazoanelor. A apărat Troia împotriva grecilor şi a fost ucisă de Ahile.

125. *Cammilla:* Eroină războinică, amintită de Virgiliu în *Eneida*. A luptat împotriva lui Enea, de partea lui Turnus, conducătorul rutulilor, şi a căzut în luptă. *Regele latin:* Rege al Laţiului.

126. *Cu-a lui copilă:* Este Lavinia, fiica regelui Laţiului, iniţial logodită cu Turnus, regele rutulilor; după uciderea lui de către Enea, s-a căsătorit cu acesta din urmă.

127. *Brutus:* Lucius Iunius Brutus, cel care a izgonit pe Tarquinus Superbus, ultimul rege al Romei, şi a întemeiat Republica.

128. *Lucrezia:* Soţia lui Gollatinus. Siluită de fiul lui Tarquinus Superbus, s-a sinucis, provocînd revolta împotriva regalităţii în Roma. *Iulia:* Fiica lui Iulius Cezar, şi soţia lui Pompei. *Marzia:* Soţia lui Cato din Utica, din care Dante va face paznicul Purgatoriului. Din enumerarea figurilor feminine din Limbul dantesc, în traducerea de faţă a dispărut Cornelia, fiica lui Scipion Africanul şi mama Grahilor.

129. *Saladin:* Salah-ed-Din, sultan al Egiptului (1137—1193). Admirat chiar de creştini pentru marile sale virtuţi.

văzui pe-al cărturarilor părinte
şezînd c-un pîlc de înţelepţi deoparte.
133 Toţi îl cinstesc şi iau la el aminte,
dar Platon şi Socrate cel vestit
în preajmă-i stau şi-s dintre toţi 'nainte.
136 Văzui pe cel cu-atomii înfrăţit,
pe Diogen, Anaxagòras, Tale,
pe Empedocle, Zenon, Heraclit;
139 pe cel ce-a stors licoare din petale,
Dioscorid, pe Tuliu şi Orfeu,
pe Lin şi pe Seneca mai devale;
142 Pe Hipocrat, Galien şi Ptolomeu,

131. *Al cărturarilor părinte:* *„Il maestro di color che sanno"*: Aristotel (384—322 î.e.n.). Unul dintre cei mai mari filosofi ai antichităţii, pomenit de atîtea ori, cu mare reverenţă, de către Dante în opera sa.

134. *Platon şi Socrate:* Vestiţii filosofi greci (429—347; 468—400 î.e.n.).

136. *Cel cu-atomii:* Este filosoful materialist grec Democrit, acela care a arătat că lumea este formată din atomi (sec. V î.e.n.).

137. *Diogen:* (404—323 î.e.n.). Cunoscut mai ales pentru dispreţul lui pentru onoruri. *Anaxagòras:* (500—428 î.e.n.). Filosof materialist grec. *Tale:* Tales din Milet (639—548 î.e.n.). Unul din marii învăţaţi ai lumii vechi.

138. *Empedocle:* Născut la Agrigent (490—430 î.e.n.). A scris un lung poem despre univers. *Zenon:* Eleatul. În *Convivio*, Dante îl confunda cu *Stoicul*, pe care îl considera „principele filozofilor antici". *Heraclit:* Filosof materialist şi naturalist din Efes, părintele dialecticii (576—480 î.e.n.).

140. *Dioscorid:* Medic grec, care a trăit în secolul I î.e.n. El este autorul unui vestit tratat despre însuşirile lecuitoare ale plantelor. *Tuliu:* Marcus Tulius Cicero (106—43 î.e.n.). Vestit orator şi filosof roman. *Orfeu:* Poet al Traciei.

141. *Lin:* Alt poet grec. Unii comentatori citesc *Livio*, cunoscutul istoric latin. *Seneca:* Lucius Aneus Seneca. Autor latin de tratate de filosofie morală (2—66).

142. *Hipocrat:* Cel mai cunoscut medic din antichitate (sec. V î.e.n.). *Galien*: Din Pergam. Mare medic din antichitate (131—201). *Ptolomeu:* Celebru astronom, geograf şi matematician din secolul al II-lea î.e.n. Autorul teoriei asupra geocentrismului (pămîntul centru al

pe Avicenna, Euclid, şi-aparte
pe-Averroes ce-a scris de corifeu.
Nu pot să spun de fiecare-n parte,
căci fapta-i iute, scrisu-n schimb greoi
şi-amarnic mă-mboldeşte lunga carte.
Din şase cîţi eram ne-am rupt noi doi
şi, părăsind poiana cea senină,
la loc de vaier am ajuns apoi,
pe unde-n veci n-a strălucit lumină.

Universului, teorie urmată îndeaproape şi de către Dante Alighieri în *Divina Comedie*).

143. *Avicenna:* Celebru filosof şi medic arab (980—1037). *Euclid:* Matematician din Alexandria, autorul cunoscutelor Elemente de geometrie (306—283 î.e.n.).

144. *Averroes:* Filosof arab, autorul unui faimos comentariu asupra operelor lui Aristotel (sec. XII). Filosofia lui a fost cunoscută de Dante şi citată frecvent în *Convivio* sau în *De Monarchia*.

145. *Nu pot să spun:* În îndestul de lunga să enumerare, Dante nu a izbutit decît să pomenească cîţiva. Ar fi meritat mult mai multe spirite mari să fie trecute în aceste pagini memorabile de cronică.

151. *N-a strălucit lumină:* În afara Limbului, luminat de flăcările unui foc, întreg Infernul este scufundat în tenebre.

CÎNTUL V

Cercul al doilea. Judecătorul Infernului: Minos. Păcătoşii din dragoste, Francesca da Rimini şi Paolo Malatesta. Povestea lor de dragoste şi de moarte.

Din primul brîu am coborît astfel
în cel de-al doilea, ce mai strîmt roteşte,

1. *Primul brîu:* Din primul cerc poeţii călători au coborît în cercul al doilea care este mai îngust, potrivit topografiei danteşti, în care

dar chin mai mare adăposteşte-n el.
Acolo-n prag stă Minos şi rînjeşte,
greşeala cată, iar apoi, turbat,
precum 'şi-nvîrte coada lui, meneşte.
Ajuns în faţă-i, duhul blestemat
de-a fir-a-păr greşeala-n văz şi-aruncă,
iar el ce-i priceput întru păcat
i-alege loc în iad şi-i dă poruncă
de cîte ori cu coada-ncinge laţ,
atîtea brîuri să scoboare-n stîncă;
în faţă-i veşnic mulţi sînt adunaţi
şi rînd pe rînd ajung la sorocire,
grăiesc, aud şi-n fund sînt aruncaţi.
„O, tu, ce calci lăcaşul de mîhnire,
strigă spre mine gros, cînd mă zări,
curmîndu-şi silnic crunta lui menire,

excavaţia gigantică a Infernului are forma unei pîlnii, a unui con răsturnat.

3. *Chin mai mare:* Cu cît cercul este mai mic, cu atît cuprinde mai multă durere, cu atît chinurile sînt mai cumplite.

4. *Minos:* Rege mitologic al Cretei, proverbial pentru spiritul său de dreptate. Din această pricină, anticii l-au făcut judecător în Infern, alături de Eac şi de Radamante. Dante îl păstrează în capodopera sa cu aceeaşi atribuţie, acordîndu-i însă o stare demoniacă.

6. *Precum' şi-nvîrte coada:* Este de admirat rapiditatea acţiunii judecăţii şi sentinţei. Numărul încolăcirilor cozii din jurul trupului lui Minos arată în al cîtelea cerc din Infern trebuie să fie aruncat damnatul. Minos este un monstru demoniac care înfăţişează întreg Infernul atunci cînd coada îi este încolăcită de nouă ori în jurul uriaşului său trup.

7. *Duhul blestemat:* În textul original: „răunăscutul". Sufletul damnat, născut într-un ceas rău, care l-a purtat fatal spre Infern.

9. *Iar el:* Minos, cunoscător, expert în acţiunea păcatelor.

15. *Grăiesc, aud:* Pentru a indica extraordinara rapiditate a acţiunii, Dante întrebuinţează numai verbe. Sufletele îşi spun păcatul şi *aud* condamnarea, în realitate o *văd* însemnată pe trupul lui Minos şi apoi imediat sînt azvîrlite într-unul din cercurile Infernului, potrivit gravităţii păcatelor pe care le-au făptuit.

18. *Curmîndu-şi:* S-a oprit din înalta sa funcţie de judecător, voind să arate că-l interesează soarta lui Dante.

au cui te-ncrezi? Fereşte-ţi paşii aci!
Să nu te-nşele pragul larg. Păzea!“
şi-atunci maestrul: „Minos, nu răcni!
Nu pune-oprelişti tu în calea sa;
aceasta-i vrerea-n ceruri sus; s-o-ndure
se cade omul. Alta nu-ntreba.“
Simţeam acum vuind ca o pădure
scrîşniri şi geamăt strînse dimpreună,
ce se roteau prin tainiţele sure,
pe unde-n veci nici soare nu-i, nici lună
şi-ntreg văzduhu-întărîtat tresare
şi muge surd ca marea pe furtună.
Drăcescul iureş care-n veci nu moare
pe morţi îi poartă-n voia lui, orbeşte,
şi crunt îi zbate-n apriga vîltoare.
Iar cînd vîntoasa-i smulge şi-o porneşte,
ţîşnesc strigări şi vaier lung pe vale
şi blesteme spre cel ce zămisleşte.
Văzui atunci că pe-astă cruntă cale
sînt osîndiţi cei ce-au robit în gînd
puterea minţii-poftelor carnale.

19. *Cui te-ncrezi?:* În textul italian, versul sună astfel: „Bagă de seamă în cine te încrezi“. Minos caută în felul acesta să-l înfricoşeze pe Dante, strecurînd în sufletul lui neîncrederea în călăuza sa, Virgiliu.
20. *Pragul larg:* Larga poartă de intrare în Infern, calea vastă care poate duce la pierderea totală. Nu va fi tot aşa de uşor de ieşit din Infern precum s-a intrat. Un alt argument pentru a întări şovăiala lui Dante în îndeplinirea călătoriei sale, a cărei ultimă ţintă este mîntuirea.

23. *Vrerea-n ceruri:* Aceleaşi cuvinte pe care Virgiliu le-a spus şi lui Caron. Această formulă el o repetă ori de cîte ori întîmpină înfruntarea duşmănoasă a demonilor, păzitori ai cercurilor infernale. Călătoria lui Dante nu poate fi împiedicată de nici o forţă adversă, este o călătorie *fatală*, în sensul: hotărîtă de către *fatum*, de destinul inflexibil.

31. *Drăcescul iureş:* Descrierea acestei furtuni infernale, care nu se linişteşte niciodată, este în armonie deplină cu violenţa patimilor care i-au învins în viaţă pe păcătoşii din dragoste.

Şi cum pe-aripi se lasă rînd pe rînd
fugind de toamnă păsări călătoare,
la fel şi ei se lasă duşi de vînt,
în sus, în jos, de-a valma, fără stare,
şi-n veci sînt puşi să se-nfăşoare-n caier,
şi-n veci sortiţi să geamă şi să zboare.
Şi cum cocorii-şi cîntă jalea-n vaier
şi stolul lor o dîră lungă-nscrie,
la fel văzui venind plîngînd prin aer
un şir prelung purtat de vijelie
şi-am întrebat: „Maestre, cine-s oare
cei osîndiţi de noaptea plumburie?“
„Cea pusă-n fruntea celorlalţi să zboare
pe lume-a fost împărăteasă-odată,
răspunse el, şi-a stăpînit popoare;
dar într-atît de pofte subjugată,
încît desfrîu-l consfinţi pe lume
ca nu cumva să fie defăimată.
Semiramida-i ea şi-n cărţi se spune
că-i fu lui Nin femeie şi c-a stat
pe unde azi sultanul ţări supune.

40. *Şi cum pe-arìpi:* Cum aripile poartă păsările călătoare în anotimpul rece al toamnei, aşa poartă vîntul infernal sufletele păcătoşilor.
43. *În sus, în jos:* Dante descrie astfel vîrtejul infernal care nu se mai opreşte, vîrtej de care acele suflete, ale luxurioşilor, sînt tîrîte şi izbite în toate părţile.
46. *Cîntă jalea:* Cuvîntul italian, utilizat frecvent de Dante în *Divina Comedie*, este „*lai*“. Iniţial a însemnat cîntec jalnic al păsărilor iar mai tîrziu a căpătat sensul de plîngere, de lamentaţie. *Lais*-urile defineau şi o compoziţie poetică intonată pe fondul unei muzici triste.
58. *Semiramida:* Frumoasa regină a asirienilor (1356—1314 î.e.n.). A avut faima de a fi fost cea mai depravată femeie din lumea vremii sale. Ea l-a asasinat pe soţul său Ninus, pentru a-i lua domnia. *Şi-n cărţi se spune:* Dante face aci aluzie la cronicarul Paolo Orosio, din a cărui *Historia* el a putut lua ştiri în legătură cu Semiramida.
60. *Sultanul ţări supune:* Ea a domnit peste Babilonia, care în timpul lui Dante era stăpînită de către turci.

61 Din dragoste cealaltă şi-a curmat
al vieţii fir şi şi-a-nşelat bărbatul;
cu ele stă şi Cleopatra-n sfat,
64 şi stă Elena ce-a iscat turbatul
război purtat atîta vreme-n van,
şi-n luptă mort, Ahile, neînfricatul.
67 Priveşte către Paris şi Tristan."
Şi rînd pe rînd îmi arătă jelirea
acelor frînţi de-al dragostei alean.
70 Ci ascultînd cum deapănă-amintirea
de cavaleri şi doamne de-altădată,
mă-nvinse mila mai să-mi pierd simţirea
73 şi-am zis: „Poete,-aş agrăi din ceată
pe-aceia doi ce strînşi la zbor se-mbie
şi ca şi fulgul de uşori se-arată".

61. *Cealaltă:* În timp ce Virgiliu vorbeşte despre prima ceată de desfrînaţi, urmează o a doua, care are în frunte pe Didona, întemeietoarea şi regina Cartaginei. Aşa cum ştim din *Eneida*, ea nu a păstrat credinţa juruită cenuşei soţului ei Sicheu, îndrăgostindu-se de Enea. Părăsită de acesta, ea s-a omorît.

63. *Cleopatra:* Regina Egiptului (69—30 î.e.n.). A iubit, între alţii, pe Cezar şi pe Antoniu şi s-a sinucis, lăsîndu-se să fie muşcată de o viperă, pentru a nu cădea în mîinile lui Octavianus.

64. *Elena:* Este vorba de cea mai frumoasă femeie a antichităţii, faimoasa Elena, soţia lui Menelau. Răpită de Paris, fiul lui Priam, regele Troiei, a fost — aşa cum apare în *Iliada* lui Homer — cauza principală a războiului troian şi a distrugerii mîndrei cetăţi.

65. *Atîta vreme:* Cei zece ani ai războiului troian.

66. *Ahile:* Este cel mai viteaz erou grec din războiul troian. Dante îl aşază printre păcătoşii din desfrînare, întemeindu-se pe o legendă potrivit căreia Ahile, din iubire pentru Polixenia, fiica lui Priam şi a Ecubei, a fost atras într-o cursă şi ucis de Paris.

67. *Paris:* Fiul lui Priam. *Tristan:* Vestit cavaler care a iubit-o nefericit pe Isolda, soţia unchiului său, regele Marc din Cornouailles.

74. *Pe-aceia doi:* Vîrtejul infernal, dezlănţuit etern, nu a izbutit să despartă o pereche de îndrăgostiţi. Aceştia sînt Francesca da Rimini şi Paolo Malatesta.

75. *Ca şi fulgul:* Vîntul îi poartă cu atîta violenţă, că par frunze uşoare în marea furtună. Pedeapsa lor este astfel mai gravă.

76 „Aproape, spuse, cînd vor fi să fie,
pe dragostea ce le-a săpat mormîntul
îi roagă să se-apropie şi-au să vie."
79 Abia-i împinse-n preajma noastră vîntul
şi-am zis: „Grăiţi, de nu vă-mpinge zorul,
o, inimi frînte, şi vi-e dat cuvîntul".
82 Precum hulubii, cînd îi mînă dorul
de cuibul dulce,-ntind aripi uşoare
şi-aceeaşi vrere le grăbeşte zborul,
85 aşa şi ei spre noi, din ceata-n care
Didona stă, prin iureşu-învrăjbit,
atîta foc pusesem în strigare.
88 „O, suflet bun şi nobil ce-ai trudit
s-ajungi aici, noi ce pămîntu-odată
cu-al nostru sînge-n lume-am înroşit,
91 de nu ne-ar fi vrăjmaş cerescul tată,
noi l-am ruga să-ţi deie moarte-uşoară,
căci milă ai de soarta ce ni-e dată.
94 De vrei s-asculţi povestea noastră-amară
ori să ne-ntrebi, te-om asculta şi-om spune,
pînă ce vîntul nu se-ndeamnă iară.

77. *Pe dragostea:* Puternica lor dragoste, care-i uneşte chiar şi aici, în Infern.

80. *Şi-am zis:* Atunci cînd vîrtejul infernal i-a apropiat de Virgiliu şi de Dante.

81. *Vi-e dat cuvîntul:* Dacă le este îngăduit să se oprească din fatala învolburare şi să vorbească.

82. *Precum hulubii:* Comparaţia cu graţioasele, îndrăgostitele păsări, singularizează şi mai mult perechea damnaţilor care răspund apelului atît de intens al lui Dante.

85. *Din ceata:* Din grupul în fruntea căruia se afla Didona.

91. *Vrăjmaş:* Delicateţea atitudinii poate să pară excepţională. Din viscerele Infernului, o rugăciune înălţată cerurilor pentru pacea poetului călător. Vrăjmaş poate să fie şi nu amic, unor damnaţi, Dumnezeu.

96. *Pînă ce vîntul:* Fapt extraodinar, o lege infernală a fost înfrîntă, pentru satisfacerea dorinţei lui Dante — uraganul s-a oprit.

97 Cetatea-n care m-am născut pe lume
pe ţărm adastă unde Padul moare
cu-ai săi, şi apa şi-o revarsă-n spume.
100 Iubirea care-n cei aleşi tresare
îl prinse-n mreji cu-a mea făptură, moartă
în chip ce şi-azi, cînd mi-amintesc, mă doare.
103 Iubirea care pe iubiţi nu-i iartă
de chipu-i drag pe veci m-a-nlănţuit,
încît, cum vezi, nu-i chin să ne despartă.
106 Iubirea-aceeaşi moarte ne-a sortit:
străfund de iad pe ucigaş l-aşteaptă".
Astfel grăi. Şi cum şedeam mîhnit
109 de-a lor osîndă tălmăcită-n faptă,
lăsai obrazu-n jos, către pămînt,

97. *Cetatea:* Ravenna, cetatea istoriei şi a mozaicurilor, ultimul refugiu al exilatului Dante şi locul unde se află astăzi mormîntul lui. Aci, la curtea lui Guido Novello da Polenta, a aflat Dante despre această poveste de iubire cu sfîrşit tragic.

98. *Pe ţărm:* Pe ţărmul Mării Adriatice, în care se varsă fluviul Pad, aflîndu-şi astfel pacea.

99. *Cu-ai săi:* Cu afluenţii pe care marele fluviu îi primeşte pînă la vărsarea în mare.

102. *În chip:* Aluzie la moartea sălbatică, violentă a sa şi a iubitului de care niciodată despărţită nu va mai fi.

103. *Iubirea care:* Discursul protagonistei Cîntului este întemeiat pe concepţia medievală asupra dragostei, după care oricine este iubit nu poate să nu iubească la rîndul lui. Această concepţie au avut-o mai ales poeţii reprezentanţi ai şcolii literare italiene a Dulcelui Stil Nou, dintre care făcea parte şi Dante Alighieri.

106. *Iubirea:* Este interesant de observat revenirea acestui cuvînt în versurile acestea ca un puternic leitmotiv al cîntecului de dragoste şi moarte al Francescăi da Rimini.

107. *Străfund de iad:* Este vorba de groapa („*bolgia*") trădătorilor, aflată în străfundul Infernului şi denumită Caina. Aci sînt pedepsiţi aceia care şi-au trădat rudele. Numele bolgiei vine de la Cain, cunoscut personaj biblic, primul ucigaş, primul fratricid din lume, acela care l-a ucis pe fratele său Abel.

110. *Lăsai obrazu-n jos:* Dante îşi pleacă faţa într-un gest de puternică milă şi compătimire faţă de perechea de îndrăgostiţi. Dealtfel şi el păcătuise din iubire, de aceea participă atîta de intens la povestea Francescăi.

pîn'ce Virgil: „Ce ai?" rosti în şoaptă.
112 Tîrziu, cînd glasu-mi se rosti-n cuvînt:
„O, cîte vise şi ce dor de viaţă
i-a-mpins, grăii, pe aceştia spre mormînt!"
115 Şi-ntors spre ei: „Francesca,-am spus, pe faţă
mi-aşterne lacrimi dorul tău şi chinul;
ci spune-mi tu, pe cînd eraţi în viaţă
118 şi încă dulce vă era suspinul,
cum de v-aţi prins în mreaja de ispite
şi dragostei i-aţi cunoscut veninul?"
121 „Nu-i chin mai mare-n vremi nenorocite
decît — răspunse-n lacrimi şi păli —
să-ţi aminteşti de clipe fericite.
124 Şi-o ştie domnul tău. Dar de mă-mbii
să-ţi spun dorinţa cum ne-a-nvins treptat,
suspin şi grai rostind voi împleti.
127 Citeam odată cum l-a subjugat

112. *Tîrziu:* Tulburat, Dante se reculege, cufundat în gînduri şi amintiri. Cînd, într-un tîrziu, va răspunde lui Virgiliu, el erupe într-un strigăt de afecţiune pentru perechea de îndrăgostiţi. O dată mai mult, în *Divina Comedie*, este prezentă profunda umanitate a lui Dante. Amintindu-şi de iubirile sale pămîntene, el se simte alături de cei doi protagonişti ai episodului, deplin solidar cu ei.

115. *Francesca:* Este vorba de Francesca da Rimini, fiica seniorului Ravennei, Guido da Polenta. A fost căsătorită, pentru întărirea unei alianţe politice, cu Gianciotto Malatesta (cel şchiop), senior al oraşului Rimini. Ea însă l-a iubit pe cumnatul său, Paolo Malatesta supranumit „*il bello*" (frumosul). Prinşi împreună, cei doi îndrăgostiţi vinovaţi de adulter au fost omorîţi de către Gianciotto.

119. *Mreaja de ispite:* Ispitele cărora n-ar fi trebuit să se lase pradă cei doi.

121. *Nu-i chin mai mare:* Versul dantesc a căpătat frecvenţa proverbelor în limba italiană: „*Nessun maggior dolore che ricordarsi del tempo felice nella miseria*".

124. *Domnul tău:* Virgiliu, care-l pune pe Enea să spună Didonei, atunci cînd acesta îl roagă să-i povestească întîmplările sale după căderea Troiei: „*Infandum, regina iubes renovare dolorem*", (O, regină, tu îmi porunceşti să reînnoiesc durerea de nespus).

pe cavalerul Lancelot iubirea;
singuri eram și fără de păcat.
Adesea-n taină ne-am surprins privirea
și-același gînd obrajii ne-a pălit;
ci-un singur vers ne-a biruit simțirea.
Cînd am citit cum zîmbetul rîvnit
i-l sărută pe gură Lancelot,
acesta ce mi-e în veci nedespărțit
mă sărută și-un freamăt era tot;
de-atunci nicicînd n-am mai citit 'nainte
căci pentru noi fu cartea Galeot".
Și-n timp ce unul se rostea în cuvinte,
cel'lalt plîngea astfel încît, dovadă
că-mi frînse mila grai și simțăminte,
căzui cum numai morții pot să cadă.

128. *Lancelot:* Francesca da Rimini și Paolo Malatesta citeau împreună din romanul lui Lancelot, pagina în care se povestește cum acest vestit cavaler al romanelor Mesei Rotunde a fost cuprins de o dragoste puternică pentru regina Ginerva, soția regelui Arthur. Fragmentul la care Francesca face aluzie este următorul: „Doamnă — spune Gallehault —, acuma se cuvine să faceți începutul, să-l sărutați înaintea mea, ca început de adevărată iubire. Atunci se dau la o parte surîzînd și se fac că se sfătuiesc; și regina vede că el nu îndrăznește, și-l ia de bărbie și-l sărută lung..."

136. *Un freamăt:* „Mutul" personaj, care este Paolo Malatesta, este evocat de femeia iubită în toată intensitatea patimii sale.

138. *Galeot:* Francesca vrea să arate că după cum Gallehault a fost acela care a îndemnat-o pe regina Ginevra să-l sărute pe Lancelot, tot așa cartea și autorul ei au fost mijlocitori de iubire între ea și Paolo. (Dealtfel numele propriu Galeotto a devenit mai tîrziu în italienește, datorită forței artistice a evocării sale din *Divina Comedie*, sinonim cu „mijlocitor".)

142. *Căzui:* Versul dantesc se înscrie între miracolele armonice ale prozodiei italiene: „*Caddi come corpo morto cade*". Trebuie să subliniem încă o dată participarea intensă a lui Dante la suferințele și la durerea atît de omenească a Francescăi da Rimini, aceea pe care marele istoric literar Francesco de Sanctis avea s-o numească „prima femeie modernă a lumii", a cărei umanitate complexă și pasionată va trăi în eternitatea versurilor dantești.

CÎNTUL VI

Cercul al treilea: Lacomii. Cerber. Ciacco vorbește despre Florența și îi prezice lui Dante exilul.

Într-un tîrziu, cînd mintea rătăcită
de mila ce-o simțisem pentru ei
își reveni din jalea pătimită,
oriunde-n jur m-aș fi uitat prin schei
și m-aș-fi-ntors, vedeam pe văi afunde
tot alte cazne și-alți căzniți mișei.
În brîu-al treilea mă aflam, pe unde
eternă,-acerbă, rece, blestemată
mereu aceeași, ploaia te pătrunde.
Zăpadă, grindini, apă întinată
prin hăuri negre se revarsă-n ploi
și pute greu țărîna pe sub zloată.
Iar Cerber, fiara hîdă, sub puhoi,
din trei gîtlejuri latră cu mînie
pe cei ce zac în ploaie și noroi.

2. *Pentru ei:* Pentru cei doi cumnați (în text), pentru îndrăgostiții Paolo și Francesca.

6. *Alți căzniți:* Alți păcătoși: lacomii.

9. *Ploaia:* Ploaia este mereu egală, rece, grea și repede. Specificul acestui chin este eternitatea și monotonia lui.

12. *Pute:* Toate elementele sînt blestemate în acest de al treilea cerc infernal; aerul este întunecat, ploaia rece, grea și repede, pămîntul puturos din cauza diluviului de apă neagră care-l pătrunde și-l îmbibă.

13. *Cerber:* În *Eneida* lui Virgiliu, mitologicul Cerber era un cîine uriaș cu trei guri, păzitorul Infernului păgîn. Animalierului medieval Dante îi păstrează cele trei capete, plăsmuindu-i și cîteva atribute antropomorfice monstruoase: o barbă neagră și mîini cu gheare. El are sarcina de a fi paznicul cercului lacomilor pe care-i chinuie, mușcîndu-i și zgîriindu-i.

16 Un pîntec larg, o barbă cenușie
și ochi aprinși el are, ca tăciunii,
și gheare lungi cu care morți sfîșie.
19 Toți urlă-n ploaie precum urlă cînii
și se sucesc de parc-ar fi-n frigare,
ferind o rînă la-adăpostul rînii.
22 Cînd Cerber, rîma, ne zări-n ninsoare
căscă trei guri și colți de fiară scoase,
cutremurat din cap pînă-n picioare.
25 Atunci Virgil, cu mîini sîrguincioase
scurmă țărîna și, cum zvîrli pită,
zvîrli cu ea în gurile băloase.
28 Ca fiara care latră hămesită
și tace-apoi, de-i dai, ca mîncăcioșii

16. *Un pîntec larg:* Vitalitatea artistică a prezentării lui Cerber continuă cu trăsături realiste, de penel gros. Cerber are toate caracteristicile, îngroșate, ale unui lacom: ochii roșii dilatați ca de bețiv, trei guri larg deschise, barba unsuroasă, murdară ca a cuiva care înghite hulpav, un pîntece uriaș și mîini cu gheare, parcă pentru a înhăța și a înghiți totul.

19. *Precum urlă cînii:* Acești păcătoși care au fost oameni, acum urlă chinuiți de ploaia eternă și de Cerber — păcatul lăcomiei te face să devii animal.

21. *O rînă:* Atunci cînd nu mai pot îndura chinul ploii care îi lovește rece, violent, continuu, se întorc pe partea cealaltă.

22. *Rîma:* În textul dantesc: viermele, atribut disprețuitor desprins din *Biblie*.

24. *Cutremurat:* Cerber, monstruosul cîine, tremură așa cum fac fiarele cînd sînt gata să se arunce asupra prăzii.

26. *Scurmă țărîna:* În *Eneida* lui Virgiliu, lăcomia Cerberului fusese potolită aruncîndu-i-se în gurile deschise o turtă cu ierburi de leac. Dante îmbogățește episodul virgilian cu o trăsătură care arată profundul dispreț pentru păcatul lăcomiei, păcat care te împinge să mănînci cît mai nesățios, fără a ține seama de calitatea mîncării. (El fusese totdeauna un sobru, devenise *macro*, și din pricina îndelungului travaliu poetic dar și al austerității sale.) De aceea Virgiliu aruncă în gurile Cerberului un pumn din puturosul noroi infernal.

28. *Ca fiara:* Imaginea perfectă și realistă a cîinelui, care nu numai că înghite hrana, dar se și luptă cu ea, prinzînd-o cu dinții și cu ghearele, pentru a o sfîrteca.

zorindu-se să-mbuce și să-nghită,
31 la fel cu scîrnav bot și ochii roșii
tăcu și Cerber care latră pus,
că surzi s-ar vrea pe-acolo păcătoșii.
34 Pornirăm dar, călcînd în mers, de sus,
sub ploaia care li-e din veci stăpînă,
deșertăciuni ce trupuri par, dar nu-s.
37 Zăceau întinși cu toții în țărînă
și unul doar, cînd ne zări-n pomost
prin fața lui, se ridică-ntr-o rînă.
40 „O, tu, ce-ajuns-ai pe tărîmul nost,
cunoaște-mă, grăi, de poți, din ceată,
căci mai trăiam cînd zămislit ai fost."
43 Și i-am răspuns: „Durerea ce ți-e dată
alungă poate chipul tău din mine,
încît nu-mi pare a-l fi văzut vreodată.
46 Dar cine ești de-atare chin te ține?
Că și de-ar fi vreo caznă mai haină,
nu-i alta mai scîrbavnică, văd bine."
49 Și mi-a răspuns: „Cetatea ta cea plină
de pizmă-astfel că se revarsă-n lume,
m-a ocrotit în viața cea senină.
52 Drept Ciacco-ai tăi mă cunoșteau pe nume;

33. *Surzi:* Sufletele doresc să fie surde pentru a nu auzi înfiorătorul lătrat al Cerberului.

36. *Deșertăciuni:* Sînt umbrele păcătoșilor, doborîte de ploaie. Trupurile damnaților, „*il corpo fittizio*", au doar aparențe fizice.

41. *De poți:* Umbra aceasta, care s-a ridicat puțin deasupra celorlalte, are conștiința că nu mai corespunde înfățișării sale de pe pămînt.

43. *Durerea ce ți-e dată:* Pedeapsa pe care o suferă în acest cerc i-a deformat înfățișarea în așa fel încît de chipul lui pămîntean nu-și mai poate aminti Dante.

48. *Scîrbavnică:* Pedeapsa cea mai scîrboasă, de a se rostogoli în noroi sub bătaia eternă a putredei ploi.

49. *Cetatea ta:* Ce straniu sună reevocarea Florenței în acest cerc, făcută de un asemenea ciudat concetățean!

52. *Drept Ciacco:* Sensul cuvîntului toscan în afară de cel propriu înseamnă, ca substantiv comun, *porc*. Personajul era deci un lacom,

de lacom, fără saţ m-am îmbuibat
şi drept aceea zac sub ploi şi brume.
55 Dar singur nu-s: acelaşi greu păcat
îl ispăşesc şi-aceeaşi caznă-i strînge
pe toţi din jur." Mai mult n-a cuvîntat.
58 „O, Ciacco,-am zis, durerea ta mă frînge
şi-amare lacrimi dă din ochi să-mi scoată;
dar spune, dacă ştii, unde-or ajunge
61 urmaşii noştri-n urbea dezbinată
şi cum de s-a-ncuibat zîzania-n ţară?
Mai naşte-n ea vreun om dintr-o bucată?"
64 Răspunse-atunci: „De sfada nu-i doboară,
se vor ciocni şi-ncăieraţi orbeşte
cei Albi pe Negrii-i vor goni cu-ocară.
67 Dar şi puterea celorlalţi va creşte
şi-n nici trei ani pe dînşii-i vor călca,
prin forţa cui azi încă şovăieşte.

Mulţi comentatori îl identifică, ţinînd seama şi de o anumită simpatie pe care i-o arată Dante, cu poetul florentin Ciacco dell'Anguillara, renumit prin spiritul său ascuţit şi satiric. Iubitor însă şi al meselor bune.

61. *Urbea dezbinată:* Este vorba, bineînţeles, de cetatea lor natală, Florenţa, sfîşiată de luptele celor două fracţiuni politice: ale Albilor şi Negrilor.

64. *De sfada nu-i doboară:* Aluzie directă la înverşunata ură politică care despărţea cele două familii, Cerchi şi Donati, fruntaşii Albilor şi Negrilor.

65. *Şi-ncăieraţi orbeşte:* Face aluzie la lupta sîngeroasă care a izbucnit în ziua de 1 mai a anului 1300, în piaţa florentină Santa Trinità, între Albi şi Negri.

66. *Vor goni:* Partidul Albilor va izgoni din Florenţa partidul Negrilor.

68. *Pe dînşii:* Partidul Albilor, care la rîndul lui va fi exilat de către Negri.

69. *Prin forţa cui:* Aluzie la Papa Bonifaciu al VIII-lea, marele duşman al lui Dante, care a folosit pretextul episodului din *Calendimaggio*, 1300, şi a trimis în Florenţa pe „pacificatorul" său, Carol de Valois, cu scopul declarat de a potoli spiritele învrăjbite, dar în realitate pentru a-i sprijini pe Negri, favorabili politicii sale, împotriva Albilor.

70 Mult timp semeţi, cu fruntea sus vor sta,
ţinîndu-i pe învinşi în împilare,
oricît s-or plînge ei şi-or blestema.
73 Cinstiţi mai sînt vreo doi, dar n-au cătare:
trufia, pizma şi zgîrcenia toată
scîntei au fost ce-au dus la-ncăierare."
76 Sfîrşi cu-acestea vorba-nlăcrămată
şi-am spus atunci: „Îndură-te de mine
şi dăruie-mi cuvîntu-ţi înc-o-dată.
79 De-Arrigo, Mosca, demni de neam şi sine,
de Rusticucci şi Farinata-mi cîntă,
Tegghiai şi toţi ce-au osîrdit spre bine.
82 Ei unde sînt? Te-ndură şi cuvîntă,
căci ard să ştiu de-i îndulceşte raiul
sau iadu-n fund cu cazne de-i frămîntă."
85 „De cei mai răi ei se lipesc ca scaiul
şi alte vini îi trag din greu la fund;

70. *Mult timp:* Întreaga perioadă a vieţii ulterioare a lui Dante, care în felul acesta nu s-a mai putut reîntoarce niciodată în Florenţa.

73. *Cinstiţi mai sînt vreo doi:* Versul acesta a fost comentat foarte mult. În Florenţa contemporană nu sînt buni decît doi cetăţeni şi nimeni nu-i ascultă. Comentatorii vechi considerau că cei doi ar fi Dante însuşi şi prietenul său, „celălalt ochi al Florenţei", poetul Guido Cavalcanti. Credem însă că Dante spune „cinstiţi sînt numai doi", pentru a arăta cît de mic era în Florenţa numărul cetăţenilor cinstiţi şi drepţi.

74. *Trufia, pizma şi zgîrcenia:* Dante vede cu o mare ascuţime raţională cauzele principale ale discordiei între florentini.

79. *Mosca:* Pasionatul om, luptătorul politic Dante Alighieri îl întreabă pe damnatul Ciacco despre cei mai de seamă reprezentanţi ai cetăţii sale, aflaţi acum în lumea umbrelor: Mosca dei Lamberti, pe care-l vom afla în Cîntul al XXXIII-lea al *Infernului*, Arrigo (poate din familia Fifanti), nemaiîntîlnit în cursul poemei, vestitul Farinata degli Uberti, care va fi simbolul cetăţenesc şi motorul neuitatului Cînt al X-lea, Jacopo Rusticucci, pe care-l vom regăsi în Cîntul al XVI-lea, şi Tegghiai, Tegghiaio Aldobrandi degli Adimari, şi el aflat în acelaşi cînt.

81. *Au osîrdit spre bine:* Care au fost buni cetăţeni, care au luptat totdeauna pentru cetatea lor, pentru binele şi folosul obştesc.

de-ai să cobori, le vei cunoaște traiul.
Dar cînd vei fi pe-al lumii dulce prund,
mai cîntă și de mine cîteodată.
Atîta-ți spun și alta nu-ți răspund."
Și-astfel zicînd mă mai privi o dată
pieziș, și-n tina dimprejur, porcească,
pe brînci căzu cu ceilalți orbi din ceată.
Grăi Virgil: „Nu-i scris să se trezească
pînă ce trîmbiți îngerești cuvîntul
puterii ce-i urăște-au să-l vestească.
Ei toți atunci își vor găsi mormîntul
și, reîntrupați în cărni și-n mădulare,
de-osînda lor va bubui pămîntul."
Astfel vorbind de viața viitoare
pășeam arar pe scîrnave podele
de umbre, tină, ploaie și ninsoare.
„Maestre,-am zis, aceste chinuri grele
după județ își vor spori tăria?
Vor fi mai blînde-ori tot atît de rele?"

89. *Și de mine:* Apare evident din aceste versuri sentimentul de compasiune al lui Dante. Ciacco a fost un bun florentin care simte puternic nostalgia lumii pămîntești și de aceea îl roagă pe Dante să-i amintească numele acolo, cînd se va reîntoarce din greaua lui călătorie.

92. *Pieziș:* La chemarea irezistibilă a concetățeanului său Dante Alighieri, sufletul lui Ciacco se reîntorsese la viață, ieșise din toropeala de brută. Acum, după ce convorbirea s-a sfîrșit, el recade în josnica lui stare, de indiferență, de tristă animalitate.

93. *Ceilalți orbi:* La cei care sînt asemenea lui, întunecați la minte, opaci la răsfrîngerea luminii adevărului, dar și fizic, neputînd vedea, fixați în ganja lor de noroi.

96. *Puterii ce-i urăște:* Ciacco și toți damnații nu se vor mai deștepta pînă în ziua Judecății de apoi, cînd vor fi treziți de trîmbițele îngerești, și cînd, potrivit doctrinei creștine, Isus Cristos, puterea dușmană celor păcătoși, va coborî în Iad.

99. *Va bubui pămîntul:* Este vorba de cuvintele Judecății de apoi, care, în concepția creștină a lui Dante, vor fi pronunțate cu vocea tunetului de către Dumnezeu.

101. *Scîrnave podele:* Realismul dantesc are accente naturaliste.

104. *După județ:* După Judecata de apoi.

„Adu-ți în gînd, grăi, Filosofia:
tot ce-i plinit mai greu și aprig simte
dureri ori chin, mai dulce bucuria.
Și chiar de-aicea blestematei ginte
desăvîrșirea nu-i i-e dat s-o știe,
de judecată leagă dor fierbinte."
Astfel, vorbind mai mult decît pot scrie,
băturăm roată brîul lui Satan
și-ajunși pe unde scoborîșu-mbie,
am dat de Pluto, vajnicul dușman.

106. *Filosofia:* În textul dantesc: „*tua scienza*". Virgiliu face aluzie la Scolastică, la doctrina lui Aristotel, după care, cu cît cineva este mai perfect, cu atît este mai simțitor la durere ori la plăcere.

109. *De-aicea:* Aici în Infern. După Judecata de apoi, sufletele fiind mai perfecte, vor simți chinurile mai puternic.

113. *Băturăm roată:* Au parcurs, în drumul lor, întreaga circumferință a acestui cerc al ploii.

115. *Pluto:* O altă metamorfozare a mitologiei dantești: zeul grec al bogățiilor, transformat de Dante în diavol ca și Minos ori Cerber. El este numit de poetul italian „vajnicul dușman", fiindcă după concepția sa, modernă, cele mai mari rele sînt generate de pofta de a strînge, de a acumula bogății.

CÎNTUL VII

Cercul al patrulea: Zgîrciții și risipitorii. Pluto. Despre soartă. Pătrunderea în cel de al cincilea cerc. Mînioșii.

„Papè Satan, papè Satan aleppe!"
cu voce aspră Pluto cuvînta,

1. *Papè Satan:* Comentatorii au făcut excepționale eforturi pentru a găsi o interpretare acestui vers, pe care Dante îl pune în gura lui Pluto, spre a da scenei care urmează o coloratură dramatică, de taină și de spaime. Încercînd să explice versul acesta straniu, limbajul demoniac, ei au recurs la latină, la limba greacă, franceză sau ebraică. Una dintre cele mai clare interpretări ar fi aceea a eruditului comentator Domenico Guerri: „Vai, Satan, vai, Satan, Dumnezeule!"

2. *Voce aspră:* O altă caracteristică a limbajului infernal.

iar blîndul înțelept ce-a tot pricepe
4 mă-mbărbătă zicînd: „Nu te speria,
căci drumu-n jos nu el ni-l va aține,
oricît de mare-ar fi puterea sa".
7 Și-ntors spre chipul spurcatei jivine:
„Tu taci, grăi, lup blestemat de fire
și mistuie-ți tu singur fierea-n tine.
10 Nu ne-am pornit spre-adîncuri în neștire;
aceasta-i vrerea-n cer, unde Mihai
a răzbunat trufașa răzvrătire."
13 Cum cad grămadă pînzele cînd, vai,
se prăbușe catargul pe furtună,
la fel căzu și Pluto fără grai.
16 Pornirăm dar, spre-a patra văgăună,
tot mai afund în apriga căldare
ce-ntreaga lumii mîrșăvie-adună.

3. *Înțelept:* Este vorba de Virgiliu, care a înțeles întreaga ostilitate demonică a lui Pluto, furia infinită de a vedea că un om viu, Dante Alighieri, străbate nestingherit zonele Infernului pe care el le domină absolut.

8. *Lup blestemat:* Pluto proferase cu urletul lupului demonicele-i cuvinte. Dar lupul este și animalul care reprezintă păcatul zgîrceniei, simbolizat dealtfel de Dante încă din Cîntul I, în lupoaica pe care o întîlnește în pădure, primul și marele obstacol al drumului său.

11. *Vrerea-n cer, unde Mihai:* Cunoaștem formula aceasta pe care Virgiliu o întrebuințează atunci cînd trebuie să înfrîngă împotrivirea demonilor, dîndu-le să înțeleagă că întreprinderea călătoriei lui Dante se datorează voinței divine. „Mihai" este arhanghelul Mihail, învingătorul îngerilor răzvrătiți.

13. *Cum cad grămadă pînzele:* Dante își alege metaforele din lumea îndrăzneților navigatori italieni, care în curînd aveau să descopere noi lumi.

16. *A patra văgăună:* Cel de al patrulea cerc, în care sînt pedepsiți zgîrciții și risipitorii.

18. *Adună:* Expresia lui Dante este plină de dispreț dar și de durere în același timp.

19 O, dreaptă judecată! Cine oare
atare chin și cazne-ngrămădește?
De ce păcatu-atît de greu ne doare?
22 Precum se frînge valul cînd izbește
potrivnic val pe la Caribde-n mare,
la fel și-aici norodul se-nvîrtește.
25 Din două părți, rotind fără-ncetare
poveri cu pieptul, păcătoșii țipă
și vin puhoi, cum n-am văzut mai mare,
28 Deodată se ciocnesc și-apoi în pripă:
„De ce-adunat-ați, se răstesc, în viață?"
și ceilalți: „Voi, de ce-ați făcut risipă?"
31 Astfel în cerc se perinda prin ceață
din două părți potrivnica oștire,
zvîrlindu-și vorbe de ocară-n față
34 și-ajunsă apoi la locul de-ntîlnire
se răsucea spre-a doua curbătură.
Pătruns atunci de milă și uimire,
37 grăii: „Maestre, spune-mi tu, te-ndură,
de-a stînga-aici, pe brîna ce se cască,
să fie clerici ăștia cu tonsură?"

22. *Precum se frînge:* În două versuri, o desăvîrșită comparație care arată măiestria artistică a lui Dante. Caribda este acea insulă care împreună cu Scila formează primejdioasa strîmtoare a Mesinei, între marea insulă a Siciliei și Continent. Toate epopeele antichității descriau marile vîrtejuri ale apelor și numeroasele naufragii.

26. *Poveri:* Două infinite cete, una a zgîrciților și cealaltă a risipitorilor, sînt osîndite să alerge de-a lungul cercului și să rostogolească în același timp mari greutăți. Aceste poveri sînt atît de mari, încît ca să le poată rostogoli damnații le împing și cu pieptul.

27. *Mai mare:* În celelalte cercuri străbătute pînă acum, Dante nu a văzut mai mulți păcătoși.

29. *Se răstesc:* Insultîndu-se reciproc. Risipitorii strigă zgîrciților: „ce tot aduni", iar zgîrciții risipitorilor: „ce tot arunci".

„Ei toți, răspunse, 'n viața pămîntească
nu s-au grijit să pună bani deoparte,
nici n-au știut cu cap să cheltuiască.
Chiar ei o spun, lătrînd cu glasuri sparte,
cînd se ciocnesc, de unde-apoi, trudiți,
păcat potrivnic ceata lor desparte.
Iar cei ce-n creștet sînt de păr lipsiți
ori papi ori cardinali s-au fost aflat,
ce n-au pereche-n lume de zgîrciți."
„Maestre,-am zis, de bună seamă-n sfat
voi da de unii din aceia care
cu-atari păcate-n lume s-au spurcat."
„Amar te-nșeli, răspunse cu-ntristare;
smintita viață-n ei lasă pecete
și nu-i putință să-i cunoști atare.
În veci se vor ciocni în două cete:
cu pumnii strînși aceștia, din mormînt
se vor scula, iar ceilalți, fără plete.
Din lipsă de măsură cerul sfînt
schimbat-au pe-acest loc de-ncăierare
ce-l vezi și singur, fără-al meu cuvînt.
Și-așijderi poți vedea ce-nșelătoare
sînt cele Sorții-ncredințate-anume,
ce sfadă-aduc și-mping la dezbinare.

40. *Viața pămîntească:* În textul original: în „viața dintîi". Pe pămînt, în timp ce au trăit, au fost cu mintea întunecată, n-au făcut nici o cheltuială cu judecată.

46. *Iar cei ce-n creștet:* Virgiliu face aluzie la obiceiul clericilor catolici de a avea ***la Tonsura***, creștetul capului ras. Dante, în felul acesta, arată că majoritatea păcătoșilor din acest cerc aparțin clericilor, tuturor gradelor ecleziastice. Acestea sînt săgeți ascuțite îndreptate de către marele poet împotriva avariției, atît de caracteristică curiei papale.

53. *Lasă pecete:* Viața de păcat pe care au dus-o le-a schimbat chipul, făcîndu-i cu neputință de recunoscut.

56 *Cu pumnii strînși:* Ca un simbol al zgîrceniei care acaparează.

57. *Fără plete:* Risipitori, chiar cu podoabele lor capilare.

N-ar fi de ajuns tot aurul din lume
nici cel ce e, nici cel ce-a fost spre-a ține
o clipă-n loc din mers aceste turme."
„Spune-mi, maestre,-ndură-te de mine,
ce-i Soarta despre care mai-nainte
spuneai că-n mîini a lumii bunuri ține?"
l-am întrebat. „Nătîngi sînteți la minte
și-amar vă-neacă neștiința-n tină!
Ascultă ce-am să-ți spun și ia aminte.
Acel ce-n sine tot ce-i știință-mbină
făcut-a ceruri și cîrmaci deodată
și deopotrivă împărți lumină,
astfel ca-n orice parte să răzbată;
așijderi și splendorilor lumești
le rîndui stăpînă ne-nfricată,
ce-mparte-averi și bunuri pămîntești
din neam în neam, din tată în fecior,
în ciuda vrerii minții omenești;
de-aceea-n timp ce urcă un popor,
tînjește altul, după-al soartei dat
ce-ascuns ne e, ca șarpele-n răzor.
Nu-i poate sta-mpotrivă-al vostru sfat.
Ea judecă, așează și-mplinește,

68. *Ce-i Soarta:* În contrast cu concepția medievală. Dante acordă Fortunei o caracteristică divină, transformînd-o într-un instrument al Providenței.

73. *Acel ce-n sine:* Dumnezeu.

76. *Astfel ca-n orice parte:* Se dezvoltă în continuare concepția creștină a poetului. Fiecare din cerurile sistemului dantesc transmite lumina sa cerului următor. Așa cum Dumnezeu a acordat fiecărui cerc o inteligență îngerească, element motor menit să-l cîrmuiască, tot așa el a pus drept cîrmuitor al bunurilor pămîntene soarta.

78. *Stăpînă:* Este soarta, blestemată pe nedrept de omenire.

ca îngerii pe-al lor, al ei regat.
88 Din a schimba în veci nu se oprește:
gonită-i de nevoie și-i firesc
că-n goana ei tot pe-alții norocește.
91 Aceasta-i Soarta contra cui cîrtesc
cei cari s-o laude s-ar cădea; dar vamă
ei nu-i plătesc și-n veci o ponegresc.
94 Ci ea n-aude și nu-i ia în seamă;
învîrte roata-n rînd cu cei ce-s primi,
ferice pururi, fără griji sau teamă.
97 Ci-acum spre chin mai mare s-o pornim,
căci rînd pe rînd cad stelele ce-n deal
mijeau cînd am purces. Să ne grăbim."
100 Tăiarăm brîul pîn' la cel'lalt mal,
peste-un izvor ce clocotind înscrie
un jgheab în mers, săpat cu propriu-i val.
103 Era o apă roșie cenușie
și scoborîrăm calea ei cotită,
cu unda sură drept tovărășie.
106 În fundul unei mlaștini Stix numită
se varsă rîul cînd se lasă-n jos
la poala rîpei aspru povîrnită.

95. *Cu cei ce-s primi:* Tot așa cum ceilalți primi (îngerii, elemente motoare care pun în mișcare cerurile), soarta își mînă sfera ei (pămîntul).

97. *S-o pornim:* După această digresiune în jurul Soartei și a menirii ei, Virgiliu îl îndeamnă pe Dante să reia călătoria spre a coborî către un cerc în care spectacolul va fi mai înfricoșător și mai dureros.

98. *Cad stelele:* Stelele, care la începutul călătoriei răsăreau la orizont, acuma, cînd este miezul nopții, încep să apună.

103. *O apă roșie:* Este vorba de apa fluviului Stix, al doilea fluviu infernal, al cărui nume fusese echivalat de antici cu *tristețea*.

108. *Poala rîpei:* Trecerea de la cel de al patrulea spre al cincilea cerc infernal este o pantă ameţitoare.

109 Și-n smîrc văzui, privind nesățios,
făpturi mînjite de noroi, ce stau
cu trupul gol și chip aprins, ciudos.
112 Mînate de turbare se loveau
cu mîini, cu cap, cu piept și cu picioare
și carnea toată flenduri și-o rupeau.
115 „Se zbat aici, în apa stătătoare,
mînioșii-n care furia-nvinse firea,
grăi Virgil. Ci-n fund, pe sub vîltoare
118 mai sînt și alții ce-și bocesc pieirea
și mînă-n sus bășici din mîlul gros,
cum însuți vezi, oriunde-ntorci privirea.
121 Înfipți în glod ei strigă: «Răi am fost
sub blînda, dulce-a soarelui lumină
și-am huzurit la-al lenei adăpost,
124 de-aceea-acuma pătimim în tină».
Acesta-i imnul ce-n frînturi ieșind
le gîlgîie din gușa pururi plină."
127 Făcurăm astfel un ocol, privind
la cei ce-și fac din tină dumicat,
și printre smîrc și rîpe hoinărind,
130 pînă la urmă peste-un turn am dat.

110. *Făpturi mînjite:* În mlaștina întunecată a Stixului se ivesc făpturi omenești. Aceștia sînt mînioșii și leneșii.

112. *Se loveau:* Prezentarea rapidă și sugestivă a violenților.

119. *Bășici:* Se deduce că sufletele în corpul lor „*fittizio*" respiră sub apa mîloasă a fluviului.

125. *Acesta-i imnul:* Trebuie notată amara ironie a cuvîntului „imn". care, în loc de a fi o cîntare lirică înălțată spre cer, este în realitate un gîlgîit de cuvinte înăbușite de noroiul apelor stătătoare ale fluviului infernal.

130. *Turn:* Este unul din turnurile cetății Dite, ridicată de fantezia dantescă pe țărmul celălalt al Stixului.

CÎNTUL VIII

Cercul al cincilea: Mîniosii. Trecerea fluviului Stix în barca lui Flegias. Filippo Argenti. Cetatea Dite.

1 Spun dar, urmînd, că pînă-a nu ajunge
la turnu-nalt, privirăm sus spre el
şi vîrful lui ce zările străpunge,
4 căci două facle-nfipte în crenel
şi-o-a treia-n zări, ce-i răspundea în noapte,
zărirăm sus. Drept care-ntors spre-acel
7 ce-i plin de-nţelepciune-n gînd şi-n fapte,
l-am întrebat: „Cine-a aprins lucoare
şi ce-şi grăiesc văpăile în şoapte?"
10 „Priveşte-n sus, pe undele murdare
şi ce-aşteptăm ai să pricepi de-ndată,
de poţi vedea prin ceaţa bălţii-n zare."
13 Nicicînd din coardă n-a ţîşnit săgeată
mai iute decît luntrea ce vioi
tăia văzduhul, zveltă, neînfricată

1. *Urmînd:* Continuînd naraţiunea cîntului precedent. Din biografia dantescă ne amintim afirmaţia primilor comentatori că Dante, după scrierea celor dintîi şapte cînturi, ar fi suferit exilul şi şi-ar fi abandonat poema începută la Florenţa, patria interzisă. De-abia după cîţiva ani ar fi putut să-i fie trimise nemuritoarele versuri la Lunigiana, la curtea seniorilor Malaspina, unde era oaspete.

4. *Două facle:* Cetatea Dite este reprezentată de Dante aidoma unei cetăţi medievale, cu turnuri, cu ziduri şi metereze, cu semnale luminoase.

7. *Plin de-nţelepciune:* În textul original: „marea ştiinţei", Virgiliu.

9. *Ce-şi grăiesc văpăile:* Dante îl întreabă pe atotştiutorul Virgiliu, călăuza sa în Infern, despre semnificaţia semnalelor luminoase.

11. *Ce-aşteptăm:* Este vorba de Flegias, luntraşul Stixului, chemat de semnalele luminoase transmise din vîrful turnului cetăţii Dite.

13. *N-a ţîşnit săgeată:* Nicicînd nu a zburat mai repede o săgeată ca luntrea lui Flegias peste undele întunecate ale Stixului.

16 şi scobora pe ape către noi,
c-un singur om la cîrma ei ce-amarnic
striga: „Te-am prins! Să nu dai înapoi!"
19 Şi-atunci Virgil: „O, Flegias, strigi zadarnic.
Ne vei avea, dacă te-mbii la trudă,
doar cît vom trece pe-acest loc scîrbavnic".
22 Cum cel prostit, cînd îi e dat s-audă
că-i înşelat şi remuşcări încearcă,
la fel şi Flegias spumega de ciudă.
25 Maestrul meu păşi dintîi în barcă,
trăgîndu-mă cu mîna lui pe punte
şi-abia atunci simţii că se încarcă.
28 De-ndată ce urcarăm, vechea luntre,
mai grea pe valuri, se porni mai iute
ca-n alte dăţi, întinsul să-l înfrunte.
31 Şi cum pluteam pe apele stătute,
un duh glodos se sumeţi să-ngîne:
„Tu cine eşti, de-ncalci cele ştiute?"
34 „De moartea-ncalc, grăii, nu voi rămîne,

19. *O, Flegias:* Este un alt personaj mitologic, pe care Dante îl transformă în diavol, punîndu-l păzitor al cercului al cincilea şi făcînd din el simbolul mîniei. Flegias fusese fiul lui Marte şi al Criseidei. Mîniat pe Apolo, care-i sedusese fiica, s-a răzbunat dînd foc templului din Delfi, închinat acestui zeu. Dante îl portretizează magnific ca violent, numai din cîteva trăsături de penel. Strigătul lui turbat nu poate avea nici un efect asupra celor doi călători, care nu sînt damnaţi, veniţi sub mîna sa, ci numai pentru a-l folosi de luntraş ca să-i treacă dincolo de apele Stixului.

27. *Se încarcă:* Numai cînd a intrat Dante în materialitatea sa de om viu în barcă, ea s-a scufundat sub povara trupului său. Virgiliu fiind suflet, în trup aparent, el nu putea avea nici o greutate materială.

32. *Un duh:* Este vorba de florentinul Filippo Argenti, poate din familia degli Adimari, numit astfel din cauza trufaşului său obicei de a-şi potcovi calul cu potcoave de argint. El fusese, aşa cum apare din acest atît de dinamic dialog, un adversar al lui Dante Alighieri.

33. *Tu cine eşti:* Introducerea dialogului este rapidă, ca şi în viaţă, şi în apele infernale. Filippo Argenti, chemat la viaţă de către marea artă a lui Dante, este arţăgos.

Dar tu, ce-n tină îți cufunzi durerea?“
„Sînt duh ce plîng“, grăi cu-amărăciune.
37 Și-atuncea eu: „Cu plînsul și cu fierea
rămîi, căci te cunosc din cîte-ngîni,
chiar dacă tina îți mînjește pielea“.
40 Întinse-atunci spre luntre-a sale mîni,
dar domnul meu îl îmbrînci scîrbit,
strigînd la el: „În smîrc, cu ceilalți cîni!“
43 Mă prinse-n brațe-apoi și, mulțumit,
mă sărută zicîndu-mi: „Suflet mare,
ferice maica ce te-a zămislit.
46 Ăst duh de trufaș n-avu soț sub soare:
nimic pe urme-i n-a lăsat de preț,
de-aceea-acum cuprins e de turbare.
49 Și cîți din cei ce se cred regi în jeț
s-or tăvăli ca porcii-aici, prevăd,
lăsînd pe urme silă și dispreț!“
52 „Maestre,-am spus, mult mi-aș dori să-l văd
scufuns pînă la creștet în leșie,
cît timp mai sîntem într-acest prăpăd.“

36. *Duh ce plîng:* Personajul dorește puternic să-și ascundă propriul nume, umilit, în trufia lui pămînteană, de înjositoarea stare în care se află.

39. *Chiar dacă tina:* Dante l-a privit cu atenție încordată și a izbutit să pătrundă masca de noroi și să-l recunoască. De aceea cuvintele lui acum sînt încărcate de dispreț și de ură.

40. *Întinse-atunci:* Furiosul Filippo Argenti vrea să-l tragă pe Dante în mlaștina Stixului.

42. *În smîrc:* Cuvintele lui Virgiliu, făcînd aluzie la mînioși, sînt pline de dispreț.

45. *Ferice maica:* Una din rarele aluzii ale lui Dante la mama care l-a adus pe lume pentru un înalt destin.

50. *Ca porcii:* Vorbește Virgiliu, dar tot disprețul cuvintelor din aceste versuri oglindește sufletul mîndru al lui Dante, conștiința de propria sa valoare.

52. *Să-l văd:* Ura lui Dante împotriva lui Argenti străbate orice cuvînt. Ea își găsește justificarea în atitudinea din timpul vieții acestui violent adversar politic.

53. *În leșie:* Apele întunecate ale stagnantului Stix.

55 Grăi Virgil: „Dorința-are să-ți fie,
'nainte să vezi malul, împlinită,
căci ți se cade-atare bucurie“.
58 Nu mult trecu și ceata-mpotmolită
atare-n spate îi sări ciorchine,
că și-azi înalț la ceruri mulțumită.
61 „Săriți, răcneau, pe el! Țineți-l bine!“
și artăgoasa umbră florentină
se sfîrteca ea singură pe sine.
64 Nu-i vrednică povestea-n loc să-mi țină:
de-aceea spun c-un geamăt surd mă puse
să cat cu ochii geana de lumină.
67 „Se-apropie-acum cetatea Dite,-mi spuse
maestrul meu, ce-ascunde sub obroc
mulțimi de umbre și dureri nespuse.“
70 „Văd bine,-am spus, maestre, la mijloc
ca niște turle de moschee,-egale,
de-un roșu-aprins, parc-ar ieși din foc.“
73 Și dînsu-atunci: „În flăcările sale
un foc etern le-ncinge și le-nghite,
pre cîte vezi în fund de iad, pe vale“.

55. *Dorința:* Dorința lui Dante, echivalentă cu un elementar act de justiție, îi va fi repede îndeplinită.

64. *Nu-i vrednică:* O ultimă frază de dispreț închide scena aceasta, de un puternic dramatism, în care spiritul justițiar al lui Dante primește un suprem elogiu din partea lui Virgiliu.

67. *Dite:* Numită așa de la seniorul ei Lucifer, care era supranumit și Dite. În incinta ei se aflau multe suflete pedepsite la grele chinuri.

71. *Turle de moschee:* Mai lămurite acum, apropiindu-se de țărmul opus al Stixului, îi apăreau lui Dante moscheele roșii, parcă ieșite din foc. Dante înțelege sub acest nume de „moschee“ părțile cele mai înalte ale cetății infernale, turnurile, cupolele, crenelurile etc. Fiind vorba de o cetate locuită de diavoli și de păcătoși, el a înfățișat-o sub imaginea unei cetăți musulmane, locuită de necredincioși.

75. *În fund de iad:* Este vorba de „basso inferno“, partea cea mai de jos a Infernului, care cuprinde ultimele patru cercuri.

Ajuns-am dar la gropile-adîncite
ce roată strîng cetatea-n brăcinare,
cu ziduri groase, ca din fier clădite.
Şi dînd ocol pe apele murdare,
sosiţi la mal, luntraşul iscusit:
„Ieşiţi, răcni; ajuns-aţi la intrare!“
Mai mult de-o mie-n poartă am zărit
de draci ciudoşi urlînd cu glasuri sparte:
„Au cine-i cel ce fără-a fi murit
pătrunde-n lumea duhurilor moarte?“
Făcu Virgil un semn ca să-i împece,
poftind cu ei să sfătuiască-aparte.
Şi potoliţi atunci, ca să mă-ncerce,
către Virgil strigară: „Dintre voi
să vii tu singur. Celălalt să plece.
Încerce-şi singur drumul înapoi,
de-o vrea şi-o şti prin noapte a străpunge;
tu ce l-ai dus, tu-ai să rămîi la noi.“
La vorba lor simţii că mă împunge
pînă-n rărunchi o teamă cu păcat:
gîndeam că-n veci pe lume n-oi ajunge.

76. *Gropile-adîncite:* Dante asemuieşte şanţul care înconjoară cetatea Dite, aidoma cetăţilor medievale, cu un brîu.

81. *Ieşiţi:* Flegias îi alungă violent din barcă, indicîndu-le poarta cetăţii blestemate.

83. *Draci ciudoşi:* În textul original: „cei plouaţi din cer“. Aceştia sînt diavoli (aluzie la precipitarea lor din cer în Iad, împreună cu Lucifer, cînd au fost învinşi de îngerii rămaşi credincioşi lui Dumnezeu). Ei plesnesc de ciudă văzînd legile infernului înfrînte prin prezenţa unui om viu lîngă poarta capitalei imperiului lor.

90. *Să vii tu singur:* Nu-i îngăduie lui Dante să se apropie, ci îl aşteaptă pe Virgiliu ca să vorbească cu el. În felul acesta caută să-l înspăimînte pe deja emoţionatul Dante.

94. *La vorba lor:* Pentru prima oară în poemă, Dante se adresează cititorului: „*Pensa lettor*“. Pentru a-l face să participe mai de aproape la această scenă, îl cheamă să vadă cît de puternice erau motivele de a fi înfricoşat, auzind acele cuvinte ale demonului; atît de mult încît aproape îşi pierde încrederea chiar în Virgiliu.

„Maestre scump, ce-ntr-ajutor mi-ai stat
de-atîtea ori la cumpene şi care
de rele şi primejdii m-ai scăpat,
nu mă lăsa, strigai cu-nfrigurare,
şi dacă-n cale ni se pun stihii,
să ne grăbim pe vechea-ne cărare.“
Ci domnul meu neînfricoşat grăi:
„Să nu te temi, căci Domnul m-a-nvoit
şi nimeni paşii nu ni-i poate-opri.
Aşteaptă-aici şi sufletul trudit
să-ţi fie pururi de nădejdi sorginte;
n-am să te las pustiu şi rătăcit.“
Aşa plecă preabunul meu părinte
şi eu rămas-am îndoielii pradă,
cu „vine-ori nu“ luptîndu-mi-se-n minte.
N-aş şti să spun dacă s-au luat la sfadă
ori ce le-a spus maestrul înţelept,
dar după ziduri toţi s-au tras grămadă.
Cu lacăt poarta-i zăvorîră-n piept
şi el porni tăcut şi-adus de spate
unde ştia că stam ca să-l aştept.
Păşea mîhnit, cu pleoapele lăsate
şi „Cine oare, l-auzeam că spune,
nu mă-nvoieşte-n jalnica cetate?“
Şi mie-apoi: „De vin cu-amărăciune,
nu te speria; voi frînge-acest popor,

104. *Să nu te temi:* Virgiliu caută să-l liniştească pe Dante amintindu-i că ei întreprind această călătorie sub semnul voinţei divine.

111. *Vine-ori nu:* În mintea dilatată de spaime a lui Dante, speranţa că Virgiliu va învinge duşmănia diavolilor se luptă cu frica că el nu va reuşi.

118. *Cu pleoapele lăsate:* Cu spatele adus, cu privirea care pierduse orice cutezanţă, Virgiliu se apropia de Dante pentru a-i mărturisi înfrîngerea.

119. *Cine oare:* Virgiliu este cuprins de mînie, văzînd că este împiedicat să intre în zonele inferioare ale Infernului de către blestemaţii diavoli.

oricine-i cel ce-n calea mea se pune.
124 Din vremi străveche-i cutezanţa lor,
vădită-n prag de poartă mai cu vază,
care-a rămas de-atunci fără zăvor.
127 Pe ea citit-ai buchiile de groază:
dar dînd-o-n urmă, către noi se-abate,
din brîu în brîu şi fără soli de pază
130 acel prin care vom intra-n cetate."

126. *Fără zăvor:* Este vorba de poarta Iadului, care a fost sfărîmată atunci cînd Isus Cristos a coborît în Iad.
127. *Citit-ai buchiile:* Aluzie la inscripţia care se află pe poarta infernală şi pe care Dante a citit-o la începutul călătoriei sale.
128. *Dînd-o-n urmă:* Poarta Infernului a fost din nou trecută de un excepţional personaj.
130. *Acel:* Este vorba de trimisul ceresc care va deschide poarta cetăţii Dite.

CÎNTUL IX

Cercul al şaselea: Ereticii. Lîngă poarta cetăţii Dite. Cele trei Furii. Trimisul ceresc. Cei doi poeţi pătrund în cetate. Ereticii îngropaţi în morminte de foc.

1 Culoarea stinsă ce-mi pălise-obrazul
cînd îl văzui venind-napoi molcum,
mai grabnic şterse de pe-al lui necazul.

2. *Îl văzui:* Pe Virgiliu.
3. *De pe-al lui:* Virgiliu dîndu-şi seama că paloarea lui a fost rău interpretată de Dante, şi-a reluat, stăpînindu-se, înfăţişarea obişnuită.

4 Cum cel ce-ascultă se opri în drum,
căci ochii-n zări, prin noaptea plumburie
nu străbăteau de ceaţă şi de fum.
7 „Tot noi vom birui în bătălie,
grăi, de nu... Prea-i sfîntă-n rugăciune:
Oh, cum aştept a cerului solie!"
10 Văzui atunci că încerca să-mbune
vorba dintîi cu cealaltă care
altminteri gîndul se-ncerca a-l spune.
13 Dar totuşi teama mă cuprinse-n gheare,
căci eu dădeam cuvintelor trunchiate
un tîlc mai negru decît el, se pare.
16 „Într-acest fund de scoică mai răzbate
vreun duh din Limb, pe care Dumnezeu
numai cu neagra deznădejde-l bate?"
19 Aşa întrebai. Iar el: „Arar şi greu
porneşte vreunul din a noastră ceată
să bată calea ce-am pornit-o eu.
22 Şi nu dintîi; căci am mai fost odată,

4. *Cel ce-ascultă:* Neputînd să străbată cu ochii tenebrele pentru a semnala apropierea trimisului ceresc, Virgiliu ascultă orice zgomot care i-ar putea semnala venirea.
8. *De nu:* Virgiliu ascultă mereu. El face aluzie, pentru a-l întări pe Dante, la Beatrice, care îi făgăduise ajutorul ceresc.
9. *Cum aştept:* Nerăbdarea cu care Virgiliu aşteaptă venirea trimisului ceresc este maximă.
11. *Vorba dintîi:* Virgiliu încearcă să ascundă cu ultimele cuvinte înţelesul primelor sale vorbe.
16. *Fund de scoică:* Este vorba de Infern, ale cărui prăpastii concave pot sugera gigantica imagine scobită a unei scoici.
19. *Aşa întrebai:* Dante vrea să întrebe pe Virgiliu, acum cînd acesta şovăie, dacă într-adevăr a mai fost prin aceste locuri. Reverenţios faţă de marele său maestru, chiar în spaima de care este cuprins, nu o face de-a dreptul ci îl întreabă dacă nu cumva vreodată cineva din cercul lui, din Limb, a scoborît pînă acolo, în josul Infern.
22. *Am mai fost odată:* Deşi „arar şi greu" Limbul poate fi părăsit, el, Virgiliu, a făcut-o. A mai călătorit pe aici şi deci îşi poate împlini înalta misiune de călăuză.

de Eritona-nduplecat, de cruda
ce-nvie morţii-n trupul de-altădată.
25 De-abia murisem cînd m-ajunse truda
de-a cerceta cetatea în străfund
şi-a scoate-un duh din brîul unde-i Iuda.
28 Nu-i loc pe-aicea mai străin şi-afund
de cerul care-nvîrte tot sub soare,
dar nu te teme; şti-voi să-l pătrund.
31 Spurcatul smîrc ce-mprăştie-n jur duhoare
cetatea-ncinge şi nu-i chip la răi
s-ajungem fără sfadă şi turbare."
34 Rosti mai mult; dar eu pe alte căi
umblam pribeag, cu ochii în căutare
spre turla-naltă-ncinsă-n vîlvătăi,
37 unde văzui ivindu-se-n lucoare
trei Furii sîngerînd şi cîteşitrei
cu hidre verzi în loc de cingătoare
40 şi chip cu-nfăţişare de femei;
şerpi groşi drept plete, grei precum ciorchinii
şi drept şuviţe, şerpi mai mărunţei.
43 Virgiliu, ştiind că-s slujnice reginii
ce-n iad domneşte peste morţi, grăi:
„Priveşte-acum mînioasele Erinii.

23. *Eritona:* O vrăjitoare din Tesalia, care, la rugămintea lui Sextus Pompeius, a scos un suflet din Infern, pentru a-l întreba despre soarta războiului dintre Cezar şi Pompei, tatăl său. Episodul este narat de Lucan.

28. *Şi-afund:* Virgiliu a scos la rîndu-i un duh din cercul ultim, din cercul cel mai apropiat de centrul pămîntului, care, după sistemul ptolemaic, este punctul cel mai depărtat de cer.

31. *Spurcatul smîrc:* Mlăştinosul fluviu Stix.

37. *Unde văzui:* Ochii dilataţi de încordare şi de spaime transmit poetului călător, proiectate pe flăcările celui mai înalt turn, uriaşele apariţii ale unor monştri feminini.

43. *Slujnice reginii:* Slujitoarele Proserpinei, regina Infernului. Acestea sînt Eriniile, cele trei Furii: Megera, Alecto şi Tesifona. Ele seamănă răzbunarea şi gîlceava. Sînt în acelaşi timp şi simbolul remuşcărilor care nu dau nici un răgaz celui vinovat.

46 Megera-i cea din stînga ta, să ştii;
Alecto-n dreapta plînge-amar şi drept
la mijloc Tesifona." — Atît rosti.
49 Ci ele carnea-şi sfîşiau pe piept
şi se plesneau urlînd astfel, că eu
mă apropiai cu teamă de-nţelept.
52 Cu ochii ţintă către locul meu
se tînguiau: „Meduzo, fă-l de piatră,
căci nu l-am frînt la vreme pe Teseu!"
55 „Ascunde-ţi faţa cînd le-auzi cum latră,
căci de Gorgona ţi se-arată-n trei,
în veci de veci nu mai ajungi la vatră."
58 Astfel grăi Virgil, şi ochii mei
i-acoperi cu mîna lui fierbinte,
căci nu punea pe-a mele mîini temei.
61 O, voi, ce teferi v-aţi născut la minte,
cătaţi cu sîrg ce tîlc ascund de gloată,
sub tainic văl, ciudatele-mi cuvinte.
64 Iscat din zări, pe unda tulburată,
de spaime plin, venea un zvon năprasnic,

50. *Urlînd:* Spectacolul oribililor monştri feminini care-şi sfîşie carnea şi părul izbuteşte să-l înfricoşeze pe Dante.

53. *Meduzo:* Cea mai mică din triada Gorgonelor. Capul ei încununat de şerpi avea puterea de a transforma în piatră pe acela care îl privea.

54. *Teseu:* Erou mitologic, a coborît în Infern ca să răpească pe Proserpina. Deci Dante ar trebui să ispăşească şi pentru îndrăzneala lui Teseu, de a fi coborît în Infern, şi pentru a sa.

59. *I-acoperi:* Virgiliu, acoperind ochii lui Dante cu mîna pentru a nu fi pietrificat, este, odată mai mult, simbolul raţiunii umane care vine în ajutorul omului gata să păcătuiască.

63. *Sub tainic văl:* Dante îşi avertizează cititorii să nu le scape sensul alegoric al celor spuse de el. Ei să caute „sub văl" *(„sotto'l velame")*, învăţătura, sensul ascuns. Caracterul alegoric, comentat îndeajuns de-a lungul secolelor, ar indica un puternic avertisment împotriva ereziilor, al senzualităţii sau chiar al spaimei.

65. *Un zvon năprasnic:* Începe o vie descriere a unui vînt uriaş care se stîrneşte peste mlaştinile Stixului. Descrierea este de o rară plasticitate, mărturie evidentă a puternicului realism dantesc.

de apa-n maluri se zbătea turbată,
67 precum un vînt ce bîntuie prădalnic
cînd îl stîrnesc potrivnice ardori
şi scurmă codrii-n mersul lui năvalnic,
70 şi smulge crengi, şi urcă prafu-n nori,
şi-şi poartă falnic fruntea lui, semeaţa,
punînd pe fugă turme şi păstori.
73 Maestru-atunci, descoperindu-mi faţa,
grăi: „Priveşte colo sus, pe ape,
spre locul unde se-nteţeşte ceaţa".
76 Ca broaştele ce-aleargă ca să scape
şi-n mîl se-ascund, la fundul apei toate
cînd simt năpîrca undeva pe-aproape,
79 la fel văzui şi umbrele-nfricate
gonind din faţa unui sol ce-a una
trecea pe Stix cu tălpile uscate.
82 Cu mîna stîngă alunga într-una
miazma grea ce-l îneca, scîrbit,
făr-altă grijă decît asta una.
85 Şi pricepînd că cerul l-a ivit,
privii către poet şi c-o sclipire
din ochi mă-mpinse să mă-nchin smerit.
88 Ah, cît dispreţ îi scînteia-n privire!
C-o vargă-atinse-al porţii vechi mîner
şi-o-mpinse-n lături fără-mpotrivire.

68. *Potrivnice ardori:* Diferenţa dintre temperaturile atmosferei provoacă marile deplasări ale maselor de aer.

76. *Ca broaştele:* O altă descriere realistă, de pictor animalier, care ni-l indică pe Dante ca pe un atent observator al vieţii.

80. *Sol:* Identificat de unii comentatori cu Isus Cristos, Enea, Mercur, Moise, sau Cezar, trimisul ceresc este desigur un înger celestial.

81. *Trecea pe Stix:* Mergea peste valurile fluviului fără ca să se ude.

83. *Miazma grea:* Trimisul ceresc nu suferea decît de aerul greoi care se înalţă din mlaştinile Stixului. Nimic altceva nu-l poate tulbura în mersul lui sigur, de creatură puternică, spre înfrîngerea demonilor.

91 „O, voi, netrebnici, izgoniţi din cer,
ce cutezanţă v-a făcut străjeri?
grăi din pragul porţilor de fier.
94 De ce vă-mpotriviţi acelei vreri
ce-n ţelul ei n-a cunoscut zăgaz,
şi vă sporeşte chinuri şi dureri?
97 Să-i ţineţi piept v-ajută la necaz?
Uitat-aţi că pe Cerber se cunoaşte
răritul păr pe ceafă şi grumaz?"
100 Se-ntoarse-apoi, pornind-o către mlaşte
şi-aşişderi celui care dă-napoi
a altui grijă cînd a lui îl paşte,
103 aşa şi el, nici nu grăi spre noi;
dar vorba-i sfîntă ne-ntări-n simţire
şi către porţi pornirăm amîndoi.
106 Trecurăm pragul fără-mpotrivire,
şi eu rîvnind să ştiu, din mers, de-ndată
ce cazne-ascunde jalnica zidire,
109 cît ce-am pătruns întoarsei ochii roată
şi-un şes văzui şi pe cuprins năpastă,
şi chin nespus, şi jale necurmată.
112 Precum la Arles unde Ronu-adastă,

91. *O, voi, netrebnici:* Glasul sonor al îngerului, dispreţuitor şi mîndru, răsună ca un clopot, amintindu-le condiţia totalei lor înfrîngeri: „Voi ce-aţi fost goniţi din cer şi sînteţi ce este mai urît pe lume..."

94. *Acelei vreri:* Voinţei divine, care îl ajută pe Dante în această extraordinară călătorie.

98. *Uitat-aţi:* Aşa cum se povesteşte în *Eneida*, Hercule l-a legat pe Cerber cu lanţuri şi l-a tîrît afară din Infern. Monstrul infernal păstrează încă pe gîtul şi ceafa fără de păr, urmele lanţului. Acestea sînt alte cuvinte pline de dispreţ spuse diavolilor. De notat amestecul de elemente păgîne cu cele creştine.

100. *Mlaşte:* Mlaştină.

112. *Precum la Arles:* Pentru a figura întinsul cîmp pe care l-a vizitat dincolo de porţile cetăţii Dite, cîmp acoperit de morminte, Dante recurge la două imagini; aşa cum la Arles în Provenţa, unde Ronul se împarte în bălţi, ori la Pola, lîngă golful Quarnaro, care închide Italia şi-i scaldă ţărmurile, mormintele romane sînt nenumă-

precum la Pola unde-i brîu Carnarul
și-n unde spală a Italiei coastă,
115 mii de morminte împînzesc hotarul,
așa și-aici se-nalță din belșug,
dar mult mai jalnic își vădesc amarul;
118 căci printre ele flăcări ca de rug
le-ncing atare-n vîlvătăi pe toate,
cum n-a fost fier încins de-un meșteșug.
121 Nici unul n-avea lespedea pe spate
și-atari suspine slobozeau în vînt,
cum numai chinul și durerea scoate.
124 Și-am zis atunci: „Maestre, cine sînt
toți cei ce zac în racle și dau glas
durerii lor de-a dreptul din mormînt?"
127 „Se zbat în gropi, grăi, întru impas
ereticii cu-ai lor, și pînă sus
de ei sînt pline; nici un loc n-a mas.
130 Cu tagma lui fieștecare-i pus
să zacă-n raclă felurit fierbinte."
Și-astfel zicînd de-a dreapta ne-am tot dus,
133 pe drumul dintre ziduri și morminte.

rale în aceste două orașe, tot așa și aici cîmpia nesfîrșită este semănată de mormintele damnaților.

120. *Fier încins:* Nici un fierar n-ar fi putut înroși mai mult un metal în focurile fierăriei, ca flăcările sarcofagelor de dincolo de zidurile cetății infernale.

121. *Lespedea:* Lespedea mormintelor, pe care trebuie să ni le închipuim ca niște sarcofage de piatră înroșită de forța focului, al căror capac ar fi ridicat.

125. *Dau glas:* Prin suspinele și plînsetele lor, prin îndelungile lamentații, acești damnați *vorbesc* despre marele chin la care sînt supuși.

130. *Cu tagma lui:* Mormintele chinuiesc între pereții lor înroșiți pe ereticii vinovați de aceeași erezie, de aceeași doctrină eronată.

131. *Felurit:* După gravitatea pedepsei pricinuită de gravitatea ereziei.

132. *De-a dreapta:* Pentru prima dată în Infern, cei doi poeți călători cotesc în drumul lor spre dreapta în loc de stînga.

133. *Ziduri:* Zidurile cetății Dite.

CÎNTUL X

Cercul al șaselea: Ereticii. Farinata degli Uberti și Cavalcante dei Cavalcanti. Prevestirea exilului lui Dante.

1 Pe-un tainic drum și-ngust, ce șerpuia
de-a dreapta printre ziduri și morminte,
Virgil o luă, și eu pe urma sa.
4 „Maestre bun și preaînțelept părinte,
ce pașii-mi porți prin aste văi, cuvîntă
și stîmpără dorința mea fierbinte.
7 Pe cei ce zac în gropi și se frămîntă
nu-i chip să-i văd? căci nu stau străji pe hat
și-n fiece raclă lespedea-i răsfrîntă."
10 „S-or cetlui, făcu, din Iosafat
cînd s-or întoarce morții, fiecare
în trupul veșted pe pămînt lăsat.
13 Acesta-i țintirimul celor care
cu Epicur credeau că-n muribunzi
și sufletul cu trupu-odată moare.

1. *Tainic drum:* Calea secretă și îngustă, strînsă între șirul mormintelor și zidurile cetății Dite.

6. *Stîmpără dorința:* Să-i împlinească dorința de a fi lămurit.

8. *Nu stau străji:* Diavolii numeroși pe zidurile cetății Dite s-au retras.

9. *Lespedea-i răsfrîntă:* Rezemate de mormintele căscate stau lespezile acoperitoare.

10. *Iosafat:* Mormintele se vor închide definitiv în ziua Judecății de apoi cînd vor răsuna trîmbițele chemînd toate sufletele în valea Iosafat.

13. *Acesta-i țintirimul:* În textul dantesc: „În partea aceasta își au cimitirul lor, împreună cu Epicur, toți discipolii lui care fac să piară sufletul împreună cu trupul".

14. *Epicur:* Filosof materialist atenian (342—270 î.e.n.); teoria lui filosofică nega eternitatea sufletelor și deci nemurirea lor.

16 Și chiar aici în brîu-unde te-afunzi
răspuns afla-vei întrebării-n gînd
și-așijderi și dorinței ce-mi ascunzi."
19 „Părinte,-am spus, nu ți-am ascuns nicicînd
ce-mi zace în piept, dar calea de mijloc
tu m-ai deprins s-o știu, și nu-ntr-un rînd."
22 „Toscane, tu, care-ai purces prin foc,
de-viu călcînd într-acest trist lăcaș,
și-ales grăiești, oprește-o clipă-n loc:
25 mi te vădește graiul băștinaș
al patriei pe unde-n lume-am mas
și-am ponegrit-o, și i-am fost vrăjmaș."
28 Astfel țîșni fără de veste-un glas
dintr-un mormînt, părînd că mi-l despică,
și temător lîngă poet m-am tras.
31 „Ce faci, grăi Virgil, de ce ți-e frică?
Privește, Farinata, ca un munte

16. *Aici în brîu:* În această zonă a Infernului în care se află acum, Virgiliu a intuit că Dante are o altă dorință pe care nu a rostit-o: de a vorbi cu un damnat și mai ales cu acela care-l interesează atît de mult — Farinata degli Uberti.

21. *Tu m-ai deprins:* Cuvintele lui Dante adresate maestrului și călăuzei sale sînt de o elevată reverență. Ele vor atrage elogiul unui damnat.

22. *Toscane, tu:* Farinata degli Uberti, care a auzit cuvintele alese rostite în graiul atît de scump, toscan, se ridică din mormîntul de foc și-l roagă pe extraordinarul călător să se oprească.

26. *Al patriei:* În textul original, cuvîntul „patrie" are atributul *nobila*. Este vorba de Florența totdeauna iubită.

27. *Și i-am fost vrăjmaș:* Farinata face aluzie la luptele sîngeroase dintre partide și, desigur, la bătălia de la Montaperti, în care ghibelinii, conduși de Farinata, au învins partidul guelf.

32. *Farinata:* Farinata (Manente) di Jacopo degli Uberti a fost una din căpeteniile ghibelinilor florentini. Guelfii, alungați din Florența în 1248 și reîntorși în oraș în 1251, l-au exilat în 1258 pe Farinata, împreună cu familia lui. Căpătînd ajutorul regelui Manfredi, Farinata s-a unit cu ghibelinii cetății Siena și s-a ridicat împotriva florentinilor. Bătălia de la Montaperti, în 1260, în valea rîului Arbia, a cunoscut victoria ghibelinilor. Guelfii au fost alungați, și în Consiliul de la Empoli

din brîu în sus întreg cum se ridică."
34 Eu îl priveam setos și țintă-n frunte,
iar el cu pieptul împungea-nainte,
Infernu-întreg părînd că vrea să-nfrunte.
37 Mă-mpinse atunci Virgil printre morminte
spre el, zicîndu-mi: „Vezi să nu te mînii
și să te pierzi în de prisos cuvinte!"
40 Și-ajuns la groapa roșie ca tăciunii,
el mă scrută din cap pînă-n picioare
și mă-ntrebă: „Cine ți-au fost străbunii?"
43 Și cum eram prea dornic de-ascultare,
rostii fățiș ce-aveam de spus, să știe,

s-au ridicat cîteva glasuri pentru a cere distrugerea zidurilor cetății Florența și transformarea ei într-un oraș deschis, spre a micșora puterea poporului, care în majoritate era guelf. Propunerea era gata să fie primită, dar Farinata s-a ridicat cu hotărîre împotriva ei, izbutind să salveze cetatea. Dante Alighieri, născut la un an după moartea lui Farinata degli Uberti, trebuie să fi auzit vorbindu-se mult despre nobilul lui caracter și marea lui mîndrie. El este primul dintre florentinii iluștri despre care cere vești în Infern.

33. *Din brîu în sus:* Cititorul poate să-și facă astfel, de la început, o idee despre *măreția* atitudinii lui Farinata.

35. *Iar el cu pieptul:* Versurile dantești modelează cu o mare putere plastică figura lui Farinata. Infernul formează parcă un piedestal pentru el. Cititorul îl vede pe Farinata ridicîndu-se ca o statuie deasupra Infernului și pe Dante nemișcat, cu ochii ațintiți asupra lui. Cei doi protagoniști ai mărețului episod ce va urma stau față în față. Două figuri umane uriașe, două caractere puternice care se dușmănesc ca adversari politici și totodată se prețuiesc: Dante Alighieri și Farinata degli Uberti.

39. *De prisos cuvinte:* Cuvintele să-ți fie limpezi, pe măsura persoanei înaintea căreia te găsești.

42. *Cine ți-au fost străbunii?:* Auzindu-l pe Dante vorbind, Farinata a putut înțelege că străinul călător este toscan. Dar pentru a fi total pe placul lui, el trebuie să fie și ghibelin și de aceea îl întreabă: „Cine ți-au fost străbunii?"

44. *Rostii fățiș:* Dante a spus totul. Despre strămoșii săi, despre credința lor politică. Și el a vrut să se arate întreg, ca și Farinata. Două naturi egal de puternice și de leale se găsesc față în față în prăpăstiile Infernului.

iar el creţi sprîncenele-a mirare,
46 şi zise-apoi: „În cruntă vrăjmăşie
cu-ai mei au fost şi drept aceea noi
de două ori i-am pus pe pribegie".
49 „De-au fost goniţi, ei s-au întors-napoi,
am zis atunci, şi-ntîi, şi-a doua oară;
dar astă artă n-aţi deprins-o voi."
52 Văzui atunci ieşind din raclă-afară
pîn' la bărbie-o umbră dintre-ai lor,
pesemne-ngenuncheată-n foc şi pară.
55 În jurul meu privea iscoditor,
părînd că pe-altul cată lîngă mine,
iar cînd văzu că nu-i, răzbit de dor

45. *Creţi sprîncenele:* Şi-a încruntat sprîncenele nu în gestul aceluia care caută să-şi amintească ci al aceluia care se află în faţa unui adversar.

48. *De două ori:* Se simte marea satisfacţie a omului de partid, care se laudă cu două înfrîngeri ale adversarilor săi. Aceste două înfrîngeri, adică surghiunuri, ale guelfilor din Florenţa, s-au întîmplat în anii 1248 şi 1250.

49. *De-au fost goniţi:* Dante îi răspunde prin lovitură la lovitură. Guelfii exilaţi s-au reîntors, dar această artă nu a putut să fie deprinsă de ghibelini, partizani ai lui Farinata. Sînt versuri pătrunse de sarcasm, în apărarea unei credinţe politice, versuri despre care Francesco de Sanctis scria că rămîn săpate în suflet şi nu se mai uită niciodată. Duelul dintre cei doi mari adversari se întrerupe prin introducerea unui alt episod (Cavalcanti), şi în timpul desfăşurării acestuia statuarul Farinata rămîne nemişcat, gîndindu-se la tot ceea ce a spus Dante. Cînd scena dintre Dante şi Cavalcanti ia sfîrşit, Farinata reîncepe a vorbi de parcă n-ar fi existat nici o întrerupere.

53. *O umbră:* Farinata este o statuie, noul damnat — o umbră. De la început slăbiciunea morală a damnatului este pecetluită de un cuvînt. Este umbra guelfului florentin Cavalcante dei Cavalcanti, tatăl poetului Guido Cavalcanti, cel mai bun prieten al lui Dante. El era un adept al doctrinei lui Epicur.

54. *Îngenuncheată:* E remarcabil contrastul între atitudinea lui şi aceea a lui Farinata. Chiar înainte de a-l auzi vorbind, ştim că este un slab sufleteşte şi nu un *magnanimo* (mărinimos).

56. *Pe-altul:* Îl caută pe fiul său, pe Guido, pe care-l ştia prieten nedespărţit al lui Dante.

58 grăi plîngînd: „De-aici, printre suspine
s-ajungi ai izbutit cu-al minţii sfat,
fecioru-mi unde-i? Cum de nu-i cu tine?"
61 „Nu singur vin, i-am spus, ci îndrumat
de domnul meu, pe care sus, cîndva,
poate că Guido-al tău l-a defăimat."
64 Cuvîntul lui şi-osînda ce răbda
mi-au desluşit pe cine-aveam în faţă
şi drept aceea i-am răspuns aşa.
67 Ci el sărind strigă: „Cum, nu-i în viaţă?
Cu tîlc anume-ai spus «l-a defăimat»?
Lumina dulce sus nu-l mai răsfaţă?"
70 Iar cînd văzu că stau îngîndurat
şi nu răspund pe dată vrerii sale,
căzu la loc. Mai mult n-a cuvîntat.
73 Dar cel'lalt duh măreţ, ce pasu-n cale
mi-l aţinuse, cînd m-a fost chemat,
nici nu clinti, nici se plecă din şale.
76 Ci-urmîndu-şi gîndul, zise-nverşunat:

63. *Guido-al tău:* Este unul dintre cele mai controversate versuri ale *Divinei Comedii.* Majoritatea comentatorilor îl interpretează în felul acesta: Guido Cavalcanti nu se află alături de Dante deoarece nu l-a preţuit îndeajuns pe Virgiliu, simbolul raţiunii umane, care îi este acum călăuză lui Dante.

65. *Mi-au desluşit:* Pedeapsa la care era supus ca eretic şi felul în care a vorbit despre Guido i-au arătat limpede lui Dante că are de-a face cu tatăl acestuia, Cavalcante dei Cavalcanti.

68. *L-a defăimat:* Verbul întrebuinţat de Dante la un timp trecut l-a putut induce în eroare pe Cavalcante, care crede că fiul său a murit. Emoţia îl face să sară în picioare.

72. *Căzu la loc:* Răspunsul întîrziat al lui Dante este interpretat de tatăl îndurerat ca o confirmare a tristei supoziţii că fiul său nu mai este în viaţă.

73. *Dar cel'lalt:* Farinata degli Uberti. Episodul, întrerupt de apariţia lui Cavalcante, reîncepe. De notat că Farinata era socrul poetului Guido Cavalcanti. Dar la auzul presupusei morţi a acestuia, omul tare nu face nici o mişcare, rămînînd nepăsător ca o statuie. Puternic contrast între caracterele celor doi damnaţi strînşi împreună între lespezile înroşite ale aceluiaşi mormînt.

„Să știu c-ai mei nu s-au știut reîntoarce
mă arde mai cumplit decît ăst pat.
79 Dar ține minte: raze nu va toarce
de cinci ori zece luna-n cer stăpînă
și-ai să pricepi ce greu e a te-ntoarce.
82 Ci spune-mi tu, pe vrerea ce te mînă,
de ce prin legi și prin județ pripit
pururi pe-ai mei poporul se răzbună?“
85 „Măcelu', am spus, ce Arbia a-nroșit,
încît și azi cu sînge scurs se-nfruptă,
poporul împotrivă v-a asmuțit.“
88 Clăti din cap și-apoi cu vocea ruptă:
„Nu singur m-am bătut, rosti-nciudat,
și n-am purces fără temei la luptă.
91 Dar singur fost-am, cînd ceilalți în sfat

77. *Să știu c-ai mei:* Farinata reia dialogul accentuînd pe fraza care l-a rănit mai mult. Faptul că ai săi n-au știut să se întoarcă acasă din exil îl chinuiește mai mult decît patul de foc etern în care se află. Cum s-a mai spus, în acest vers este întreg Farinata degli Uberti. Pasiunea lui de om politic trăiește acolo jos, în prăpastia Infernului, tot atît de intens ca sus pe pămînt. Un singur gînd îl chinuiește, înfrîngerea politică. A fi închis într-un mormînt de foc i se pare un chin neînsemnat pe lîngă acesta.

80. *De cinci ori zece:* Nu vor trece cincizeci de luni (nu se va aprinde de cincizeci de ori luna numită Doamna cea de aici, pentru că, după mitologie, Proserpina, regina Infernului, se identifică cu luna), că tu vei cunoaște prin suferința ta ce greu este să înveți acea artă de a te reîntoarce în țară. Adică vei fi și tu exilat. *Stăpînă:* Doamna, stăpîna acestor zone infernale, Proserpina, soția lui Pluto și care simbolizează luna.

83. *Prin județ pripit:* Este vorba de poporul florentin care se arată, ori de cîte ori se hotăra o amnistie a adversarilor politici, neîndurător față de partizanii familiei Uberti.

85. *Măcelu':* Amintirea măcelului îngrozitor de la Montaperti, care înroșise rîul Arbia, nu s-a putut șterge niciodată din sufletele florentinilor.

89. *Nu singur:* Începe o magnifică justificare a lui Farinata, umanizat total în finalul dialogului cu demnul său adversar. A fost dușmanul leal al Florenței, la Montaperti, dar și singurul ins care s-a ridicat împotriva distrugerii ei totale în Consiliul de la Empoli.

Florența se-nvoiră s-o distrugă,
cel ce fățiș cetatea-am apărat.“
94 „Găsească ai tăi de-a pururi pace-n rugă,
am cuvîntat, ci spulberă-mi aceste
nedumeriri ce mintea mi-o subjugă:
97 voi cei de-aici, din cîte-am prins de veste,
vedeți ce-aduce viitoru-n brață,
dar nu vedeți nicicînd ceea ce este.“
100 „Vedem, e-adevărat, dar ca prin ceață,
răspunse el, tot ce-i de noi departe;
cu-atît ne-a hărăzit cereasca față.
103 Dar cîte sînt sau ni-s aproape foarte
nu deslușim, căci n-avem precăderea,
de nu vin alții vești de voi să poarte.
106 De-aceea poți pricepe că vederea
pieri-va-n noi cînd timpul va dispare
și pretutindeni va domni tăcerea.“
109 Străpuns atunci de griji și remușcare,
grăii pripit: „Să-i spui celui căzut
c-al său fecior se bucură sub soare.
112 Iar dac-am fost la întrebarea-i mut,
să-i deslușești că mă zbăteam ca-n fiare
în tot ce-n gînd prin tine-am cunoscut.“

97. *Voi cei de-aici:* Dante îi cere lui Farinata să-i lămurească cum pot sufletele de dincolo de moarte să vadă viitorul (profeția lui Farinata despre exilul lui), dar, în același timp, să nu poată cunoaște prezentul (neștiința lui Cavalcante dei Cavalcanti dacă fiul său Guido a murit).

103. *Ni-s aproape:* Cînd evenimentele se vor întîmpla într-un viitor apropiat ori sînt prezente.

104. *Nu deslușim:* Disperarea generosului Farinata este absolută. Damnații nu se mai pot bucura de însușirea intelectului în actuala, trista lor condiție, decît limitat. Ea va dispare complet după Judecata de apoi, cînd condamnarea va deveni eternă.

112. *La întrebarea-i mut:* Dacă nu i-a răspuns de îndată lui Cavalcanti a fost tocmai pentru această îndoială: cum este cu putință ca un suflet să prevestească viitorul iar altul nici măcar prezentul să nu-l cunoască.

115 Maestrul mă chema de pe cărare
și l-am rugat să-mi facă-atunci pe plac
și scurt să-mi spună ce tovarăși are.
118 „Cu peste-o mie dimpreună zac,
dar Frederic cu mine-n fund se-mbie
și Cardinalul: despre ceilalți tac.“
121 Pieri apoi, iar eu spre-a mea făclie
întoarsei pașii, frămîntînd în minte
ce-mi prevestea amara profeție.
124 Porni Virgil și tot mergînd 'nainte:
„Ce gînduri te frămîntă?“ zise blînd.
Iar cînd răspunsu-i deslușii-n cuvinte,
127 îmi porunci: „Păstrează bine-n gînd
tot ce-ți vesti potrivnic prorocirea.
Ci-ascultă acum: — și-un deget ridicînd —
130 Cînd vei ajunge, zise, în sclipirea
privirii dulci, senină și profundă,
vei ști ce ți-a urzit dumnezeirea.“
133 Lăsarăm zidu-apoi să ni se-ascundă
și apucînd la stînga pe cărare,
ajuns-am teferi într-o vale-afundă,
136 ce pînă sus duhnea cu-a ei putoare.

119. *Frederic:* Este vorba de împăratul Frederic al II-lea (1194—1225). El a primit la curtea sa în Sicilia pe trubadurii fugiți din Provența în urma cruciadei sîngeroase împotriva albigensilor, pusă la cale de Curia papală. La curtea lui s-a născut cea dintîi școală poetică italiană, așa-numita „Școală Siciliană“. A fost poet el însuși. Prețuind mult cultura iudaică și musulmană și dînd necontenit lupte cu papalitatea, a putut să fie socotit eretic.

120. *Și Cardinalul:* Cardinalul Ottaviano degli Ubaldini. Unul dintre primii comentatori ai *Divinei Comedii*, Jacopo della Lana, spune despre el: „că a fost așa de ghibelin în suflet și așa de aplecat către cele lumești, încît părea a crede că n-ar fi altă viață decît aceasta de pe pămînt“...

123. *Amara profeție:* Prezicerea lui Farinata degli Uberti, vestitoare a exilului.

130. *Sclipirea:* Cînd Dante se va afla înaintea strălucirii ochilor Beatricei, în pragul Paradisului, va afla de la ea adevărul integral.

CÎNTUL XI

Cercul al șaselea: Ereticii. Mormîntul papei Anastasiu. Topografia Infernului.

1 Pe-o margine de surpătură-afundă
proptită roată-n stînci, printre ponoare,
ajuns-am loc de și mai grea osîndă;
4 și spre-a scăpa de strașnica duhoare
ce pînă sus se-aburcă din abis,
ne-am tras în dosul unei lespezi care
7 păzește-o raclă unde șade scris:
„Pe papa Anastasiu să-l jelim,
căci rele căi lui Fotin i-a deschis!“
10 „La coborîș pe-ncetul să pășim,
spre-a ne-nvăța cu scîrnavul miros
pînă-ntr-atît încît să nu-l simțim.“
13 Astfel grăi, la care eu, voios
îl îndemnai: „Găsește-o cale, tată,
ca timpul să-l petrecem cu folos.“
16 „La asta cuget. Află dar că roată

3. *Osîndă:* O mai dureroasă, o mai groaznică pedeapsă chinuiește aici sufletele osîndite.

4. *Strașnica duhoare:* Mirosul, putoarea dezgustătoare pe care o exală viscerele Infernului.

8. *Papa Anastasiu:* Este vorba de pontiful roman Anastasio al II-lea (papă între anii 496—498), și care a urmat erezia diaconului Fotino din Tesalonic și el urmaș, la rîndul lui, al doctrinei eretice a episcopului Acacio. După preceptele lui, Isus Cristos a fost mai întîi om fără de păcat și după aceea și din cauza aceasta a devenit fiul lui Dumnezeu.

11. *Spre-a ne-nvăța:* În timp ce s-au oprit din mers pentru a se obișnui cu putoarea insuportabilă exalată de adîncul Infernului, Virgiliu îi descrie lui Dante topografia morală a Infernului. În următoarele trei cercuri damnații sînt împărțiți în trei grupuri, necumpătații, violenții și înșelătorii.

aci-ntre stînci, trei brîuri povîrnite
şi tot mai mici se-afundă ca-n covată.
19 Tustrele-adună duhuri osîndite;
dar spre-a-ţi ajunge-a le privi, primeşte
să-ţi deslușesc cum stau şi-s rînduite.
22 Tot ce e rău şi ură-n cer stîrneşte
nedrept e-n ţel şi ca atare lumea
cu silnicii şi-nşelăciuni loveşte.
25 Ori, cum în om e proprie-nşelăciunea,
de cei ce-nşală-i mai vîrtos scîrbit
Hristos, şi-i strînge mai afund genunea.
28 Cei silnici stau în primul brîu rotit;
dar silnicia-n trei tulpini se ţine
şi deci şi brîu-n trei e împărţit.
31 Cu Dumnezeu, cu altul ori cu tine
poţi silnici; cu tot ce e al lor
sau chiar cu ei, cum vei pricepe bine:
34 căci poţi prin silă săvîrşi omor
în cel de-aproape; ori avutul său
prin jaf să-i pierzi sau foc mistuitor.
37 De-aceea cei ce-s silnici cu gînd rău,
tîlhari la drum şi ucigaşi, vor sta
ceată de ceată-n primu-ocol din hău.
40 Dar omul poate şi potrivnic da
în el şi-a sale, silnicind cu ciudă

18. *Se-afundă:* Topografia dantescă a Infernului creştin îl înfăţişează ca un con răsturnat, iar ca o consecinţă cercurile damnaţilor se îngustează mereu spre fund, care este şi vîrful conului.
25. *E proprie:* Numai omul, fiinţă raţională, are facultatea de a putea înşela, pervertindu-şi inteligenţa.
28. *Primul brîu:* Primul din ultimele trei cercuri.
29. *Trei tulpini:* Silnicia, violenţa se pot exercita în trei direcţii: împotriva sa, împotriva altuia sau împotriva lui Dumnezeu. De aceea şi cercul este divizat în trei alte părţi.
39. *Primu-ocol:* Prima treime în care este împărţit cercul al şaptelea.
41. *În el şi-a sale:* Omul se poate păgubi pe sine însuşi.

şi-ocolu-al doilea adună, vei vedea,
43 pe cei ce-avutul să şi-l toace-asudă
ori viaţa-şi curmă şi la plîns se-mbie,
cînd sus în lume s-ar cădea să rîdă.
46 Şi cerului poţi face silnicie,
fie că-l blestemi ori îl negi prosteşte
fie că-l mînii dînd în sodomie.
49 Ocolu-al treilea, deci, pecetluieşte
Sodoma şi Caorsa cu-ale lor
şi ceata ce-mpotrivă-i cleveteşte.
52 Mustrat de cuget, omu-nşelător
loveşte-n cel ce-ncrederea nu-şi curmă
sau dimpotrivă-n cel ce-i temător.
55 Înşelăciunea către cei din urmă
iubirea-ncalcă, legiuit fior,
şi-al doilea brîu amestecă-ntr-o turmă
58 linguşitori, făţarnici, vrăjitori,
codoşi, zarafi, simoniaci şi-n fine
alţi păcătoşi şi răi de teapa lor.
61 Dar cînd înşeli pe cel ce crede-n tine,
nu pîngăreşti doar dragostea ce-mbie,
ci însuşi legămîntul ce te ţine

44. *Ori viaţa-şi curmă:* Aceştia care îşi sînt lor înşile duşmani se sinucid şi sînt damnaţi în cea de a doua zonă a cercului al şaptelea.
46. *Şi cerului:* Şi divinitatea poate fi violentată prin blasfemii directe sau siluirea operei naturii, creaţie a forţei divine.
50. *Sodoma:* Cetatea antică distrusă de focul divin. Sodomiţii, păcătoşi împotriva naturii, sînt pedepsiţi în cea de a treia zonă a cercului. *Caorsa:* Cetatea vestită în Evul Mediu francez pentru exercitarea cametei.
51. *Ceata ce-mpotrivă-i:* Damnaţii care au păcătuit clevetind împotriva divinităţii.
57. *Al doilea brîu:* Al doilea cerc din ultimele trei, nevăzut încă de călători, deci al optulea în topografia Infernului. El este împărţit în zece bolgii.
59. *Codoşi:* În expresia „*ruffian*", Dante include şi pe înşelătorii de femei, pezevenghii.
63. *Legămîntul:* Iubirea faţă de aproape.

64 ca-n lanţuri ferecat de prietenie;
deci brîul ultim, unde-i miez pămîntul,
pe trădători îi arde-ntru vecie.“
67 „Maestre,-am zis, ţi-e luminos cuvîntul
şi clar împarte brîna-n fund mai joasă
şi cetele ce-şi află-n ea mormîntul.
70 Dar cum de cei din mlaştina mîloasă,
cei duşi de vînt, bătuţi de ploi în spate,
cei ce se-nfruntă sub poveri ce-apasă,
73 nu-s osîndiţi să zacă în cetate,
dacă-i urăşte judecata sfîntă?
Ori dacă nu, atunci la ce-i mai bate?“
76 „De ce te-abaţi din calea-n veci neînfrîntă,
grăi Virgil, a judecăţii clare?
Ori alte gînduri, poate, te frămîntă?
79 Nu-ţi aminteşti de vorbele prin care
sînt înşirate-n Etică cu ştiinţa
pornirile ce-s cerului amare?
82 Bestialitatea-adică, rea-credinţa
şi-n urmă-a treia, mai puţin amară

65. *Brîul ultim:* În cercul ultim, al nouălea şi cel mai îngust. El este centrul pămîntului şi deci al Universului, după sistemul ptolemaic adoptat în topografia *Divinei Comedii*. În centrul lui este înfipt cel numit clasic Dite, regele Infernului, îngerul răzvrătit precipitat din ceruri, Lucifer.

70. *Mlaştina:* Sînt damnaţii mînioşi. Dante îl întreabă de ce unele categorii de păcătoşi, ca acelea văzute pînă acum, nu se află şi ele în incinta zidurilor cetăţii Dite.

71. *De vînt:* Păcătoşii cu trupul, desfrînaţii purtaţi de vîrtejul infernal etern. *Bătuţi de ploi:* Lacomii, reprezentaţi de Ciacco.

72. *Sub poveri:* Zgîrciţii şi risipitorii. De ce nu sînt şi ei în cetatea de foc?

80. *Etică:* Virgiliu se miră de neputinţa lui Dante de a înţelege gradarea pedepselor în Infern. El nu-şi mai aminteşte de învăţătura lui Aristotel exprimată în tratatul său de etică, în trecut bine asimilată de Dante.

şi osîndită-n iad, nesocotinţa?
85 Şi de pricepi ce tîlc se desfăşoară
din cele spuse şi-ai să iei aminte
cine sînt cei ce poartă sus povară,
88 n-ai să te miri de ce sînt puşi-nainte
de cei de-aici şi de ce-anume vrerea
mai blînd îi bate şi-i urăşte-n minte.“
91 „O, soare, tu, ce-mi limpezeşti vederea
şi-mi stîmperi doru-încît în slăbiciune
mi-e drag a sta ca să-ţi cunosc puterea,
94 întoarce-ţi gîndul înapoi şi-mi spune
cum necinsteşte-n cer cămătăria
pe Dumnezeu. Îndură-te, preabune!“
97 „De repetate ori Filozofia
le-arată celor ce-o cunosc din plin
cum că Natura-şi trage obîrşia
100 din fapta şi din cugetul divin,
iar Fizicii, de-i vei pătrunde ţelul,
dintru-nceput afla-vei şi deplin
103 că-ntocmai ca pe màistru-nvăţăcelul,
şi arta voastră, sus, imită firea
şi că-ntr-un fel nepoată e cu cerul.

84. *Nesocotinţa:* Necumpătarea este pedepsită cu chinuri mai mici. De aceea păcătoşii acestei categorii se găsesc în afara cetăţii Dite.
89. *Vrerea:* Dreapta vrere, divina justiţie.
91. *O, soare:* Dante îl compară pe Virgiliu cu un soare binefăcător, pentru că i-a risipit orice nori, orice îndoială.
92. *În slăbiciune:* Chiar şi îndoiala, chiar şi slăbiciunea judecăţii sale îi sînt plăcute lui Dante, pentru că are în felul acesta prilejul de a asculta totdeauna frumoasele şi clarele explicaţii ale lui Virgiliu, luminoasa sa călăuză.
95. *Cămătăria:* Dante nu a înţeles de ce cămătăria poate să fie socotită ca o silnicie, ca o violenţă împotriva divinităţii.
97. *Filozofia:* În versul acesta şi următoarele, Virgiliu vrea să spună că obîrşia firii umane este dumnezeirea. În acelaşi timp, după concepţia lui Dante, poet creştin, Dumnezeu fiind părintele naturii, arta urmînd natura, este nepoata lui Dumnezeu.
101. *Fizicii:* Fizica aristotelică.

106 Din ele dar, urmîndu-le-omenirea,
precum Geneza-n cartea ei dictează,
se cade-a-şi trage viaţa, propăşirea.
109 Dar cum zarafii altei căi urmează,
ei firea şi-arta le urăsc nespus,
căci doar în bani nădejdile-şi aşază.
112 Ci-i vremea s-o pornim, căci Peştii, sus,
deasupra zării scînteiază-n noapte
şi Ursa Mare lunecă spre-apus,
115 iar calea către rîpă-i hăt-departe."

106. *Din ele dar:* Din natură şi din artă, echivalentă cu activitatea umană, îşi extrage omenirea elementele pentru întreaga ei propăşire, prezentă şi viitoare.

109. *Altei căi:* Zaraful, cămătarul, neurmînd nici natura, nici arta, neactivînd el însuşi, ci exploatînd injust forţa acumulatoare a banilor, este deci vrăjmaş divinităţii.

112. *Căci Peştii:* Sînt zorile dimineţii de 9 aprilie 1300. Constelaţia Peştilor a răsărit la orizont pe cînd Carul Mare cobora spre Apus. Aurora este vecină.

CÎNTUL XII

Cercul al şaptelea: Brîul întîi. Violenţii. Minotaurul. Centaurii. Violenţii împotriva aproapelui.

1 Cumplitul loc greu ne-ncerca puterea
şi văzu-nfrînt, căci eu priveam atent,
dar orice om şi-ar fi ferit vederea.

1. *Cumplitul loc:* Coborîrea către cercul inferior este aproape pe verticală, ca într-un horn alpin.

4 Ca malul rîpei ce din jos de Trent,
ori prin cutremur ori că sprijin n-are,
izbită fu de-al Adigei torent
7 atît de crunt încît, printre ponoare,
din munte sus, de unde fu desprins,
nu-i chip la vale să-ţi croieşti cărare,
10 la fel era şi-al rîpei larg cuprins
şi pe-a ei culme, tocmai sus, pe-o cioacă,
ruşinea Cretei, monstrul sta întins,
13 cel zămislit din închipuita vacă;
şi cînd văzu că petreceam strîmtoarea,
tot trupu-o rană începu să-şi facă.
16 Maestrul meu îi potoli turbarea:
şi „Crezi, strigă, că-i ducele Atenei,
cel care-n lume ţi-a curmat suflarea?
19 Fereşte-n lături, fiară; căci viclenei
ce soră-ţi fu, el nu-i cunoaşte gura,
ci vrea să vadă caznele Gheenei."
22 Ca taurul ce rupe legătura
cînd îl pocneşti în creştet c-un topor

4. *Din jos de Trent:* Este vorba de o mare prăbuşire de pămînt între Verona şi Trento, pe malurile fluviului Adige. Majoritatea comentatorilor identifică locul pomenit de Dante cu Gli Slavini di Marco, la sud de Rovereto.

12. *Ruşinea Cretei:* Este vorba de Minotaur — monstrul mitologic — născut din Pasifae (soţia lui Minos) şi dintr-un taur. Minotaurul era jumătate om şi jumătate taur. Îndrăgostită de un taur pentru a-şi satisface pofta ei mîrşavă, Pasifae a intrat într-o vacă de lemn construită de marele meşter cretan, Dedal.

17. *Ducele Atenei:* Este vorba de eroul grec Teseu. Acesta, pentru a scăpa ţara de tributul (şapte fete şi şapte băieţi) pe care trebuia să-l dea Minotaurului canibal, a venit în Creta, unde, cu ajutorul firului Ariadnei, fiica lui Minos şi deci sora Minotaurului, a izbutit să pătrundă în locuinţa acestuia, Labirintul, şi ea construită de meşterul Dedal, şi să-l ucidă.

21. *Caznele Gheenei:* Dante nu are ajutorul Ariadnei şi nici intenţia lui Teseu de a-l ucide pe Minotaur, ci numai dorinţa de a vedea Infernul. Amintindu-i de înfrîngerea suferită, Virgiliu îl înfurie prin cuvintele batjocoritoare şi-l tulbură, forţînd astfel trecerea.

şi-şi saltă-n labe-orbecăind făptura,
aşa şi el; dar bunul meu senior:
„Tu treci, strigă. Să n-aştepţi altă rugă.
Cît e-n turbare-i vremea să cobori."
Pornirăm astfel cale spre văiugă,
prin grohotiş, şi-a trupului povară
punea sub mine pietrele pe fugă.
Păşeam gîndit cînd domnul zise iară:
„Au te gîndeşti la malul blestemat,
păzit de fiara-nfrîntă adineoară?
Aş vrea să ştii că-n cel'lalt rînd cînd dat
mi-a fost s-ajung străfundurile-amare
nu era încă malu-n hău surpat.
Dar nu cu mult-nainte să pogoare
cel care-aduse atîtor morţi iertarea,
din iad răpindu-i ca să-i ducă-n soare,
atît de crunt se zgudui strîmtoarea,
încît şi eu crezui c-o să se-mpace
întregul univers şi că-mpăcarea
e-n stare lumea-n haos a preface;
în clipa-aceea malu-n stînci durat,
şi-n ceea parte se surpă, şi-ncoace.
Ci cată jos şi vei zări-nspumat

30. *Pietrele pe fugă:* În coborîrea precipitată spre cercul următor, pietrele se mişcau sub greutatea corporală reală a lui Dante, singurul om viu care trecuse prin aceste locuri.
33. *Fiara-nfrîntă:* Prin cuvintele usturătoare ale lui Virgiliu, care îi dăduseră o lovitură de moarte.
38. *Cel care:* Isus Cristos, care a smuls sufletele patriarhilor din Infern, răpindu-i-le lui Lucifer.
40. *Se zgudui:* Pămîntul, şi deci şi Infernul, s-a cutremurat cumplit în clipa în care Isus Cristos şi-a dat duhul pe cruce în Ierusalim.
42. *Împăcarea:* Virgiliu face aluzie la doctrina filozofului Empedocle, după care dezbinarea a despărţit cele patru elemente (aerul, apa, focul şi pămîntul) din haos, iar iubirea le va reuni din nou, reîntorcîndu-se în haos la sfîrşitul lumii. În felul acesta Virgiliu vrea să arate că el a crezut că acel cumplit cutremur care a urmat morţii lui Isus ar fi însemnat sfîrşitul lumii.

un rîu de sînge-n care fierb şi-o mie
din cei ce silnic rele-au căşunat."
O, poftă oarbă şi-ntr-adins mînie,
cum ne mai joci şi ne struneşti pe lume
şi cum ne-afunzi aici în scîrnăvie!
Văzui un şanţ ce-mprejmuia anume
precum Virgil îmi arătase-n zare,
tot şesul roată, clăbucind de spume.
Iar între el şi-a rîpei largi picioare
fugeau centauri cu săgeţi pe spată,
precum de vii umblau la vînătoare.
Cînd ne văzură se opriră-ndată
şi trei din ei, lăsînd în urmă ceata,
ţintiră arcul drept în noi să bată
şi„-n care brîu vă veţi primi răsplata,
răcni o fiară ridicîndu-şi laba.
Vorbiţi din deal; de nu, slobod săgeata!"
Şi-atunci maestrul: „Te pripeşti degeaba:
răspuns vom da prin Chiro, nu prin tine;
de cînd te ştiu, rău sfetnic ţi-a fost graba.
Acesta-i Nes, grăi apoi spre mine,

47. *Un rîu de sînge:* Este Flegetonul, fluviul de sînge clocotitor.
56. *Centauri:* După mitologie, erau monştrii care aveau capul şi pieptul de om şi tot restul trupului de cal. Violenţi, furioşi în lupte, ei puteau să fie paznicii unui cerc în care este damnată violenţa. Dante, în trăsături de puternic realism, îi înfăţişează cu rigiditatea şi disciplina unor soldaţi mercenari.
61. *În care brîu:* Centaurul acesta crede că Dante şi Virgiliu sînt doi damnaţi şi îi întreabă care le este locul hărăzit pentru ispăşire.
65. *Chiro:* Căpetenia Centaurilor, reprezentat şi ca maestru de arme al lui Achile.
67. *Nes:* Centaurul Nes care, îndrăgostit de Deianira, soţia lui Hercule, a încercat s-o răpească în timp ce o trecea peste fluviul Eveno. Hercule l-a rănit de moarte cu săgeţile lui, otrăvite în sîngele hidrei de la Lerna. La rîndul lui însă, Nes s-a răzbunat înainte de a muri, înmuind o cămaşă în sîngele său otrăvitor şi dînd-o în dar Deianirei ca să-l îmbrace pe Hercule cu ea, atuncea cînd n-ar mai iubi-o, min-

răpus de dragul mîndrei Deianire,
prin care crunt s-a răzbunat pre sine.
70 Cu capu-n piept stă Chiron ce-n strunire
l-avu pe-Ahil şi-al treilea, cum zăresc,
e Fol cel iute şi mînios din fire.
73 Pe mal se-nvîrt şi fără greş ţintesc
în cei ce faţa mai vîrtos şi-arată
din rîu-n care vina lor spăşesc."
76 Pornirăm dar, spre-a taurilor ceată
şi Chiro-atunci, săltîndu-şi greu făptura,
împinse barba-n lături c-o săgeată,
79 şi-apoi, răzbind să-şi descîlcească gura:
„Vedeţi, grăi, că-n calea lui pripită
ce-atinge-n mers codaşul dă de-a dura?
82 Nu-i legea asta morţii rînduită."
Cînd l-auzi, Virgil, ce sta-ncordat
la pieptul lui ce-mbină om cu vită:
85 „E viu, îi zise, viu cu-adevărat
şi-l duc să vadă morţii din genune;
nu bunul plac, nevoia l-a-ndemnat.
88 Din cer s-a rupt cine-a venit anume

ţind-o că în felul acesta soţul ei se va reîntoarce la ea. În realitate, atunci cînd Hercule a îmbrăcat cămaşa, a murit chinuit îngrozitor, înnebunit de dureri.

72. *Fol:* Un alt centaur al cărui nume este amestecat în răpirea femeilor Lapiţilor.

78. *Împinse barba:* Plin de naturaleţe militară este acest gest al centaurului care-şi despică barba ţepoasă cu crestătura săgeţii.

80. *Vedeţi:* Chiron cel totdeauna atent, maestrul lui Achile, le semnalează celorlalţi centauri faptul extraordinar că Dante mişcă pietrele pe care calcă, că deci este viu.

84. *La pieptul lui:* Virgiliu ajungea doar pînă la pieptul Centaurului, acolo unde se contopeşte natura umană şi animală a monstrului mitologic.

87. *Nevoia:* Nevoia de a cunoaşte răsplata faptelor rele, necesitatea de a păşi din nou pe dreapta cale a mîntuirii.

88. *Cine-a venit:* Face aluzie la Beatrice, cea care s-a rupt din ceruri. Virgiliu îi dă înţeleptului Chiron toate amănuntele, toate explicaţiile.

ca-n grija mea să-l lase şi, fireşte,
nici el, nici eu n-am fost tîlhari pe lume.
91 Pe vrerea deci ce paşii ni-i struneşte
pe-atare căi de chin şi-nfricoşare,
cu unul dintr-ai tăi ne însoţeşte,
94 ca peste rîu prin vad să ne coboare
şi pe-al meu soţ să-l ducă el în spate,
căci nu e duh ca prin văzduh să zboare."
97 Chiron se-ntoarse către Nes şi: „Frate,
rosti, să-i duci şi de-ai să dai în cale
de alte cete, să le-alungi pe toate".
100 De-a lungul undei roş-clocotitoare
pornirăm dar şi-ntreg cuprinsul Lunii
se-nfiora de-a fierţilor strigare.
103 Pînă la ochi şedeau în sînge unii
şi Nes grăi: „Aceştia sînt tiranii
care-au ucis şi-au tîlhărit ca hunii
106 şi-a lor cruzime-şi tînguie-n jelanii.
Cu Alexandru-i Dionis vecin,
cel ce Sicilia a-mpilat cu anii
109 şi lîngă el, mai oacheş, e-Azzolin,

90. *N-am fost tîlhari:* Nu au fost ticăloşi pe pămînt, meniţi ca după moarte să fie aruncaţi în prăpăstiile Infernului.

91. *Pe vrerea:* Voinţa, puterea divină.

101. *Cuprinsul Lunii:* Echivalenţa traducerii pentru a semnifica Infernul. Proserpina, regina lunară, este suverana Iadului.

107. *Alexandru:* Unii comentatori spun că este vorba de Alexandru Fereu, tiran al Tesaliei, faimos pentru cruzimea sa faţă de prinşii în război (Coşbuc şi el, în traducerea sa, a ales această interpretare). Alţii cred că este vorba chiar de Alexandru cel Mare, rege al Macedoniei, cuceritor al Orientului (356—323 î.e.n.). Despre el unii cronicari medievali au acreditat legenda unui tiran foarte crud. *Dionis:* Celebrul tiran al Siracuzei (431—366 î.e.n.). Patruzeci de ani a înspăimîntat oraşul şi partea meridională a Siciliei cu cruzimea sa.

109. *Azzolin:* Ghibelinul Ezzelino da Romano (1194—1259). Crudul tiran al Mărcii trivigiane. Despre el, cronicarul Villani spune că era „mai de temut decît însuşi diavolul".

iar cel bălai Obizzo-i după nume,
Obizzo d'Esti, care-n chip hain
de propriu-i fiu ucis muri pe lume."
Privii spre duce cînd văzui că tace,
dar el grăi: „De Nes s-asculţi ce spune".
Centaurul cătînd printre băltoace
curînd apoi se poticni-ntr-o ceată
ce pîn'la gît se bălăcea-n bulboace.
O umbră-mi arătă, însingurată,
şi-„Acela, zise,-o inimă-a străpuns
ce şi-astăzi pe Tamisa-i venerată".
Văzui apoi pînă la brîu ascuns
alt pîlc ce-n sînge-şi ispăşea desfrîul
şi dintre ei am cunoscut de-ajuns.
Astfel scădea treptat-treptat pîrîul
şi cînd ajuns-am unde-n tălpi ardea,
aflarăm pasul şi trecurăm brîul.
„Aşa cum poţi, grăit-a Nes, vedea
că-n piatra asta apa-n vad descreşte,
aşişderea să-mi dai crezare-aş vrea

110. *Obizzo:* Este vorba de Obizzo al II-lea d'Este, stăpînitor al Ferrarei între anii 1264—1293. Despre el se spune că ar fi fost strangulat de către propriu-i fiu nelegitim, Azzo al VIII-lea.
114. *De Nes:* Virgiliu, permanenta călăuză, îi spune lui Dante că în aceste locuri să-l asculte pe Nes, expertul lor cunoscător.
116. *O ceată:* Un alt grup de damnaţi, care sînt scufundaţi numai pînă la gît în sîngele clocotitor al celui de al treilea fluviu infernal.
119. *Acela:* Este umbra lui Guido, conte de Montfort. Pentru a-şi răzbuna tatăl ucis de regele Angliei, Eduard I, l-a omorît pe Henric, vărul sau fratele acestuia, în timpul unei ceremonii religioase, într-o biserică din Viterbo. Inima celui asasinat — scrie Villano în *Cronica* sa —, a fost închisă într-o cupă de aur şi aşezată în vîrful unei coloane, pe malul Tamisei, la Londra.
125. *Unde-n tălpi:* După felul, după gravitatea păcatului lor, damnaţii sînt înfundaţi în rîul clocotitor de sînge, unii cu totul, alţii pînă în gît, pînă la brîu, ori pînă la glezne.
128. *Descreşte:* De pe malul unde se află Dante, sîngele descreşte pînă la mijlocul rîului, iar de acolo pînă la celălalt mal, creşte din nou.

că de cealaltă tot mai tare creşte,
pînă ce-ajunge-n locul unde ceata
tiranilor se-neacă şi scrîşneşte.
Acolo-n sînge îşi primesc răsplata
Atila, cnut şi bici peste popoare,
cu Pir şi Sext; iar mlaştina, spurcata,
de lacrimi grele-i mulge la strîmtoare
pe Rin Corneto şi pe Rin tîlharul
ce-au jefuit din greu la drumul mare."
Pieri apoi, trecînd dincolo malul.

134. *Atila:* Faimosul rege al hunilor, „biciul lui Dumnezeu".
135. *Pir:* Pentru unii Pirus, regele Epirului, dar pentru cei mai mulţi comentatori el este fiul lui Achile, care a devastat Troia şi l-a ucis pe bătrînul rege Priam. *Sext:* Probabil Sextus, fiul lui Pompei, devenit un faimos corsar pe mare.
137. *Rin Corneto şi pe Rin tîlharul:* Unul este Riniero da Corneto şi altul Riniero din familia nobilă Pazzi din Florenţa, amîndoi seniori dar faimoşi tîlhari la drumul mare.

CÎNTUL XIII

Cercul al şaptelea: Brîul al doilea. Violenţii. Pădurea sinucigaşilor. Pier della Vigna. Risipitorii.

Nes n-apucase să se piardă-n zare,
cînd am pătruns (şi-acum mă trec fiori)
într-un desiş ce n-avea-n el cărare.

1. *Nes:* Este vorba de centaurul Nes, care i-a purtat pe cei doi poeţi călători în Infern, peste apele fluviului de sînge clocotitor al Flegetonului.

4 Nu frunze verzi, ci-n veştede culori,
nu drepte crengi, ci noduroase foarte,
nu roade-n pomi, ci spini otrăvitori.
7 De-atari hăţişuri în păduri n-au parte
între Cornet şi Cecina,-ncuibate,
nici fiarele ce fug de om departe.
10 Prin pomi se-alungă Harpiile spurcate
ce-au izgonit troienii fără somn
şi-amar le-au prevestit cele-ntîmplate.
13 Au aripi late, gît şi chip de om,
cumplite gheare, pîntec larg, cu pene,
şi-n chip ciudat se tînguie prin pomi.
16 „De-abia-am intrat, dar vreau să ştii din vreme

4. *Nu frunze verzi:* Nu era nici o frunză care să fie verde. Cele trei imagini ale vieţii vegetale, frunze, ramuri şi fructe, sînt distruse de trei imagini de moarte ce servesc lui Dante să creeze în mintea cititorului oroarea acestei stranii păduri.

8. *Între Cornet:* Nu au păduri mai înfundate ori mai pustii ca acesta, fiarele sălbatice care urăsc cîmpiile cultivate. Pentru a da cititorului o altă imagine despre natura pădurii infernale, Dante se foloseşte, aşa cum va face de atîtea ori, de comparaţia cu locuri cunoscute de pe pămînt; aici asemuieşte pădurea infernală cu regiunea Maremei Toscane, cuprinsă între rîul Cecino şi localitatea Corneto, zeci de kilometri pătraţi „de pustietăţi întunecate şi de păduri vechi şi înspăimîntătoare". Chiar astăzi, Marema Toscană, cu toate bonificaţiile şi asanările, mai păstrează asemenea zone de vegetaţie inextricabilă şi de ape stagnante. Dealtfel cuvîntul *maremma* este sinonim în limba italiană cu mlaştină.

10. *Harpiile:* Sînt monştri mitologici cu chip de femeie şi cu trup de pasăre, fiicele lui Taumante şi ale Electrei. Locuiau în insulele Strofade, în Marea Ionică. Erau cunoscute pentru cruda lor sălbăticie, fapt pentru care Dante le va pune ca păzitoare ale sinucigaşilor în această pădure de groază.

12. *Şi-amar:* Este amintit aci episodul din *Eneida* în care Enea, debarcînd în insulele Strofade, a trebuit să plece deîndată, deoarece harpiile le spurcau troienilor toate mîncărurile. Atunci, regina lor Celena le-a prevestit troienilor că nu vor ajunge în Italia, ţinta îndelungii lor călătorii, decît atunci cînd din cauza foamei îşi vor mînca chiar şi mesele.

că brîu-al doilea-ţi şade dinainte,
grăi Virgil, şi-ai să-l auzi cum geme
19 pînă-ai s-ajungi la prundul roş fierbinte;
priveşte dar, căci vei vedea, umblînd,
minuni ce basne par a fi-n cuvinte."
22 Mulţimi de glasuri auzeam gemînd,
fără-a vedea din ce gîtlej purced
şi-n loc şezui, cu groază, aşteptînd.
25 Credeam c-ar crede c-aş putea să cred
că plîng prin codru-n tînguiri prelungi
mulţimi ce-ascunse printre ramuri şed.
28 Dar el grăi: „Ar fi de-ajuns să frîngi
cu mîna ta o mladă fără rod
şi-a tale gînduri s-ar vădi nătîngi".
31 Am smuls atunci o creangă dintr-un nod
de prun sălbatic ce creştea stufos,

17. *Brîu-al doilea:* În genunea, în cea de a doua despărţitură a cercului al şaptelea. Vor rămîne în acest de al doilea brîu pînă cînd vor pune piciorul pe aprinsul prund, unde sînt pedepsiţi violenţii împotriva naturii.

20. *Priveşte dar:* Virgiliu vrea să-l pregătească pe Dante pentru lucrurile neaşteptate pe care le va vedea în această zonă. Poetul epic latin îşi propune să-i dea lui Dante o dovadă că scena pe care a descris-o el (în Cartea a III-a, v. 22 şi urm. din *Eneida*), îşi află în Infern îndreptăţirea.

22. *Gemînd:* Stările de lucru tainice anunţate de Virgiliu încep să se facă simţite: strigăte dureroase şi suspine se aud din toate părţile.

25. *Credeam c-ar crede:* Repetiţiile de cuvinte, aliteraţiile sînt foarte numeroase în acest Cînt, al cărui protagonist, poetul Pier della Vigna, cancelarul regelui Frederic al II-lea, le folosea frecvent în versurile sale.

29. *O mladă:* Virgiliu, ştiind că înăuntrul arborilor se află damnate sufletele sinucigaşilor, îl invită pe Dante să rupă dintr-un arbore numai o rămurică, pentru a nu pricinui o prea mare durere sufletului încarcerat în plantă. O altă trăsătură de caldă umanitate.

30. *S-ar vădi nătîngi:* Îţi vei vedea întreg gîndul greşit din mintea ta, adică vei băga de seamă că ai gîndit strîmb.

31. *O creangă:* Antiteza între o creangă şi stufosul prun sălbatic ne spune că şi Dante, fără să fi ştiut, a fost milos faţă de sufletul sinucigaşului.

dar trunchiu-urlă: „De ce mă laşi schilod?“
34 Şi plin de sînge,-un sînge negricios,
strigă din nou: „De ce-mi faci strîmbătate?
N-ai pic de milă, duh nesăţios?
37 Noi oameni fost-am şi-astăzi sîntem cioate,
dar şerpi de-am fi şi-oricît de noi te-ai teme,
tot s-ar cădea să-ţi fie milă, frate.“
40 Ca din butucul ce deoparte geme
şi sfîrîie mustind, cînd de cealaltă,
cuprins de flăcări, arde fără vreme,
43 la fel din trunchi se prelingeau deolaltă
cuvinte-n şir şi sînge năclăit,
încît din mîini scăpat-am cranga-naltă.
46 Şi-atunci Virgil: „O, suflet urgisit,
de-ar fi văzut acesta-n gîndul său
aievea cîte-n carte mi-a citit,
49 n-ar fi-ndrăznit s-atingă trunchiul tău;

33. *Dar trunchiu-urlă:* Dintr-o dată miracolul se manifestă în toată puterea sa. Un copac care urlă în pădurea infernală. Ce-ar putea fi mai uimitor?

37. *Oameni fost-am:* O întreagă, imensă dramă într-un singur vers. Din oameni înzestraţi cu splendida putere a raţiunii, copaci sterpi, reduşi la starea vegetală.

40. *Ca din butucul:* Am vorbit în introducere despre puterea artei realismului dantesc care face ca şi cele mai fantastice situaţii, evenimente să fie înfăţişate în trăsături reale. Poetul, cu ajutorul gradaţiilor nesimţite, reduce încetul cu încetul faptul miraculos la o scară umană, creînd impresia unei puternice realităţi. Nu scapă nimic extraordinarei lui priviri şi facultăţi de a transfigura artistic. Fiecare detaliu îşi găseşte expresia, imaginea şi cuvîntul cel mai potrivit pentru a trezi ecou în mintea cititorului.

47. *De-ar fi văzut:* De ar fi ştiut că pomii aceştia sînt suflete omeneşti şi că în ramurile lor, în loc de sevă, curge sînge.

48. *Cîte-n carte:* În *Eneida*, episodul lui Polidor (Cartea a III-a, v. 22 şi urm.), Enea povesteşte că ajungînd în Tracia şi vrînd să culeagă ramuri pentru a împodobi un altar pe care se pregătea să jertfească zeilor, a văzut ieşind picături de sînge dintr-un arbust pe care-l smulsese din pămînt. Arbustul închidea sufletul lui Polidor, care fusese omorît şi îngropat acolo de către regele Traciei.

dar fiindcă fapta prea-i părea ciudată,
chiar eu l-am îndemnat, şi-mi pare rău.
52 Ci spune-i cine-ai fost, ca, drept răsplată,
să ducă lumii despre tine veşti,
căci dat îi e s-o mai revadă o dată.“
55 „Atît de dulce-n grai mi te rosteşti,
că nu pot pune gurii mele frînă;
iertare deci de-oi întîrzia-n poveşti.
58 Eu sînt acela ce-am avut pe mînă
a inimii lui Federico chei
şi le-am sucit astfel ca să rămînă
61 departe toţi de tainiţile ei:
slujit-am tronul cu credinţă-orbească
şi m-am spetit muncind în anii grei.
64 Dar tîrfa care-n veci stă să pîndească

50. *Părea ciudată:* Faptul îi părea prea ciudat, faptul de necrezut pe care Virgiliu îl narase în *Eneida*.

51. *Chiar eu:* Îndemnul a fost al lui Virgiliu, fapt de care îi pare atît de rău.

52. *Drept răsplată:* Ca el să te împace, ca să răsplătească şi să răscumpere durerea pe care ţi-a pricinuit-o, spune-i cine eşti, pentru că el poate să împrospăteze faima ta sus pe pămînt, unde este scris că se va întoarce.

55. *Atît de dulce:* Tonul poetului aulic Virgiliu sună dulce în auzul damnatului sinucigaş. Sufletul care vorbeşte, fără a-şi spune numele, dar identificat precis prin detaliile biografice pe care le dă, este acela al lui Pier della Vigna, născut la Capua în anul 1190, a cărui origine nu era nobilă şi care pînă la urmă a devenit cancelarul şi consilierul împăratului Frederic al II-lea. Dar invidia pe care a stîrnit-o această înălţare a sa de către împărat a făcut pe unii curteni să-l denunţe ca trădător. Arestat şi torturat în închisoare, s-a sinucis, zdrobindu-şi capul de perete. El a fost un important jurist şi unul din cei mai de seamă reprezentanţi ai primei şcoli literare italiene, Şcoala siciliană.

59. *Chei:* Eu sînt acela care am avut amîndouă cheile inimii împăratului Frederic, pe care puteam s-o deschid sau s-o închid după voie.

62. *Credinţă-orbească:* Afirmaţie solemnă, care izbucneşte hotărît ca un jurămînt, tocmai fiindcă el fusese acuzat de necredinţă faţă de Frederic.

64. *Tîrfa:* Invidia, Viciu prea obişnuit curţilor imperiale ori seniorale.

10

la curţi de regi, şi slugi, şi căpetenii,
ea, scîrnav hoit şi pacoste obştească,
îmi asmuţi-mpotrivă toţi curtenii
şi Domnul meu, şi el, ca fiecine,
mă surghiuni în caznele Gheenii.
Căci vrînd să scap prin moarte de ruşine,
din drept ce-am fost, scîrbit, cu bună-ştiinţă,
nedrept eu însumi m-am vădit cu mine.
Dar jur pe trunchiul ce-mi fu dat drept fiinţă,
că-n lume sus nu mi-am trădat nicicînd
stăpînul demn de cinste şi credinţă.
Şi de-ţi ieşi de-aicea din mormînt,
spălaţi-mi amintirea ce-ntre vii,
de pizmă-nfrîntă, zace la pămînt."
Tăcu Virgil un timp şi-apoi rosti:
„Înşiră-ţi iute gîndul în cuvinte,
de vrei mai multe despre el să ştii."
„Întreabă-l tu, ce crezi c-aş vrea, părinte,
căci nu-s în stare, i-am răspuns. Prea crudă
e-osînda lui şi mila-mi prea fierbinte."

67. *Îmi asmuţi:* În textul dantesc este un alt joc scăpărător de cuvinte, obişnuit stilului lui Pier della Vigna. Învinuit de trădare, a fost aruncat în închisoare pe la sfîrşitul anului 1248 şi va deveni orb în urma torturilor.

72. *Nedrept:* Un alt joc de cuvinte: ucigîndu-mă, m-am făcut pe mine nedrept faţă de mine care eram drept. Adică m-am omorît, deşi eram cu totul nevinovat. El a fost nedrept şi pentru că a înfrînt legea dreaptă, naturală a vieţii care condamnă siluirea ei, deci sinuciderea.

73. *Trunchiul:* Pier della Vigna a schimbat carcera terestră cu o altă carceră infernală, trunchiul în care este închis.

77. *Spălaţi-mi amintirea:* Singura dorinţă, atît de umană, a sobrului Pier della Vigna este ca în lume să fie ştearsă amintirea calomniei care i-a distrus viaţa şi onoarea.

79. *Tăcu Virgil:* Emoţionat profund de tragicul destin al unui alt poet.

83. *Prea crudă:* Emoţia lui este împărtăşită şi de Dante, profund turburat ca şi în cazul episodului Francescăi da Rimini. În cuvintele sale există un protest manifest împotriva osîndei lui Pier della Vigna.

Drept care el: „Dea Domnul să-ţi audă
acesta-aici dorinţa lăcrimată,
ci spune, suflet zăvorît în trudă,
cum intră duhu-n trunchi la judecată
şi dacă-a fost din crunta-mperechere
să scape teafăr careva vreodată?"
Suflă atuncea trunchiul cu putere
şi-n glas suflarea se schimbă treptat,
zicînd: „Plini-voi ce-aţi rîvnit a-mi cere.
Cînd viaţa-şi curmă-un suflet înciudat
şi zboru-şi ia din trup şi mădulare,
în groapa şaptea-i fără greş mînat.
Zvîrlit în codru, cade la-ntîmplare
şi unde-apucă, după-al sorţii plac,
se-ntinde ca neghina pe răzoare.
Mlădiţă creşte, şi din ea copac,
iar Harpiile-l desfrunzesc de foi
şi-n răni ce dor durerii loc îi fac.
Ca toţi ceilalţi, ne vom căta şi noi
pierdutul trup, dar nu spre-a fi-mbrăcat,
căci ce ţi-ai luat nu poţi avea -napoi.
Ci-aici îl vom tîrî şi spînzurat
va atîrna cu chipul lui de om,
de trunchiul ce-n mormînt l-a ferecat."
Noi stam cu ochii aţintiţi la pom

91. *Suflă:* Trunchiul îşi va transforma şuierul puternic în glas inteligibil.

97. *Codru:* Pădurea sinucigaşilor.

100. *Copac:* Copacul cu ramurile noduroase, răsucite, cu spini otrăviţi în loc de fructe.

102. *Durerii:* Cu rănile pe care le produc, Harpiile deschid, aşa cum spune textul dantesc, o fereastră a durerii, prin care ies vaietele şi veşnicul plîns.

103. *Ca toţi ceilalţi:* Ca şi celelalte suflete, sinucigaşii îşi vor regăsi trupul în ziua Judecăţii de apoi, dar nu se vor întrupa, ci îl vor spînzura de arborele născut din sufletul care i-a fost duşman trupului. În felul acesta oribila pădure a sinucigaşilor se va schimba într-un cîmp de spînzurători cu mii de spînzuraţi.

și-al său cuvînt îl așteptam cu jind,
cînd fără veste ne surprinse-un zvon,
112 așijderi celor care simt venind
mistrețu-n goană și hăitașii roi
și-aud lătrînd și crengile foșnind.
115 Și iată-n stînga se iviră doi,
(și goana lor tot codru-l sfîrteca)
cu limba scoasă,-nsîngerați și goi.
118 Întîiu-n rînd de moarte se ruga,
iar celălalt zorind să țină pasul:
„De ce la Toppo-n luptă, îi striga,
121 nu te-ai pripit, cînd fu să-ți bată ceasul?“
Și-abia trăgîndu-și ostenit suflarea
c-o tufă una se făcu, și glasul
124 tăcu; ci-n urmă,-ntunecînd cărarea,
vedeam cățele-n goană cum se-nșiră,
precum copoii cînd își pierd răbdarea.
127 Pe cel căzut cumplit îl încolțiră,
rupîndu-l în bucăți și bucățele
și, luîndu-i leșul sfîrtecat, fugiră.
130 Iar cînd cei doi scăpară de cățele,

111. *Ne surprinse:* Contrastul și neașteptatul se fac dintr-o dată simțite. Pier della Vigna încetase să vorbească, cînd deodată, pe fundalul corului de lamentații, se aude un puternic, neașteptat zgomot. Ce nouă, oribilă surpriză pregătește această pădure întunecată a tainelor! Scena care urmează amintește, cu mare putere realistă, o scenă de vînătoare foarte obișnuită în Evul Mediu.

118. *Întîiu-n rînd:* Este vorba de Giacomo de Sant'Andreea. El și-a risipit nebunește averile. Un cronicar contemporan spune despre el că, dorind să vadă un mare foc, și-a incendiat una din cele mai frumoase vile.

119. *Iar celălalt:* Numit în textul dantesc Lano (Ercolano) din Siena, și el un vestit risipitor al bunurilor proprii. A luat parte și a fost ucis în bătălia dintre senezi și aretini, la Pieve del Toppo, în 1287.

124. *Ci-n urmă:* Din întunecimile pădurii izbucnește o haită de cățele ale Infernului care se dezlănțuie în urmărirea celor doi risipitori. Episodul vînătorii diabolice era motiv comun în viziunile medievale, dar nici un precursor nu l-a purtat la o asemenea artă realistă ca Dante Alighieri.

Virgil mă trase-n mers pe urma sa,
către tufișul ce plîngea cu jele.
133 „O, Giacomo, la ce folos, striga,
din mine scut ți-ai făurit-nainte?
ce vină-am eu, de ți-a fost viața rea?“
136 „Au cine-ai fost, îi zise-al meu părinte,
tu cel ce-n grai cu sînge-amestecat
slobozi prin ramuri jalnice cuvinte?“
139 Și-atuncea el: „O, voi, ce-ați apucat
să fiți de față la-nvrăjbirea care
sărmanu-mi trunchi de frunze-a despuiat,
142 mi le-adunați grămadă la picioare.
Eu fost-am din cetatea ce-a chemat
pe sfîntul Ioan să-i șadă-n apărare
145 și drept aceea Marte ne-a încălcat:
căci urma lui în rîu de-ar fi pierit,
cînd podul de pe Arno s-a surpat,
148 urmașii care urbea-au reclădit
pe-a ei cenușă, de la huni rămasă,
zadarnic s-o clădească-ar fi trudit.
151 Lăcaș de chinuri mi-am făcut din casă.“

131. *Mă trase:* Pentru a da să înțeleagă cititorului cît de îngrozit a rămas în fața celor văzute, Dante spune că a fost luat de mînă de Virgiliu, așa cum face o mamă cu copilul ei înfricoșat.

132. *Tufișul ce plîngea:* Tufișul după care se adăpostise risipitorul Giacomo de Sant'Andreea, sfîșiat și el de înverșunarea monstruoaselor cățele infernale.

143. *Eu fost-am:* Un florentin neidentificat precis de comentatorii contemporani. *Cetatea:* Pentru a spune că a fost din Florența, recurge la o lungă paranteză. Florența a avut ca prim protector pe zeul Marte, apoi pe sfîntul Ioan Botezătorul. Din pricina acestei translații, zeul războiului s-a răzbunat împotriva cetății — desigur simbolic — chinuind-o cu necurmate lupte. Dacă pe Ponte Vecchio n-ar mai fi rămas o statuie a zeului, cetățenii care au reclădit Florența după distrugerea ei de către hunii lui Atila ar fi muncit în zadar, căci Marte ar fi distrus-o din nou. Sufletul sinucigașului care vorbește este desigur al unui superstițios care atribuie zeilor și sculpturilor păgîne puteri magice. Neidentificat, se știe în realitate despre el numai ce spune Dante, că a fost un florentin care s-a spînzurat în propria lui casă.

CÎNTUL XIV

Cercul al șaptelea: Brîul al treilea. Violenții împotriva lui Dumnezeu. Capaneu. Originea fluviilor din Infern.

1 Mînat de jalea patriei iubite,
la poala tufei ce tăcea trudită
am strîns morman de frunze risipite.
4 Și-ajuns apoi la marginea-nrudită
cu-al treilea brîu, văzui alt chip prin care
și-arată cerul vrerea lui cumplită.
7 Spun dar, ca să-nțeleagă fiecare,
că tot mergînd ajuns-am într-o landă
pe-al cărei șes nici spinul nu răsare.
10 Pădurea-n jur îi făurea ghirlandă,
precum pădurii șanțu însîngerat
și-acolo-am stat pe marginea de landă.
13 Bătut e șesul de-un nisip uscat
cum cel pe care Cato, către oază,
fugind cu-ai săi, sub tălpi l-a frămîntat.

1. *Patriei iubite:* Versul acesta în limba italiană a devenit proverbial ca expresie măiastră a iubirii de patrie. Compătimirea lui Dante înclină către compatriot.

3. *Frunze risipite:* Ale arbustului în care este încarcerat sufletul sinucigașului florentin.

5. *Alt chip:* Alte extraordinare osînde.

8. *Landă:* Un pustiu de nisip fierbinte peste care cade din cer o ploaie eternă de flăcări.

11. *Pădurii:* Pădurea sinucigașilor, pe care au părăsit-o de puțină vreme. *Șanțu însîngerat:* Este vorba de țărmurile împietrite ale Flegetonului, fluviu care înconjoară această altă pădure infernală.

14. *Cum cel pe care:* Asemănător acelui pustiu pe care Cato din Utica l-a văzut în Libia, cînd a trecut pe acolo conducînd resturile decimate ale armatei lui Pompei.

16 O, sfîntă răzbunare, cîtă groază
s-ar cere-a naște cînd vor fi citite
cele ce dat privirii-mi fu să vază!
19 Mulțimi de duhuri goale, pîrjolite,
pe șesu-întins plîngeau amarnic toate,
deși păreau că nu-s la fel căznite.
22 Unii zăceau cu fața-n sus, pe spate,
alții-nchirciți pe-a prundului coptură,
iar alții-n jur goneau pe nesuflate.
25 Erau mai mulți cei ce fugeau de-arsură
și mai puțini cei ce-n nisip se coc,
dar mai vîrtos se tînguiau din gură.
28 Iar din înalt ningea cu fulgi de foc
domol și lin pe umbrele culcate,
cum ninge-n munți cînd vîntul șade-n loc.
31 Și-așa precum la Ind, prin părți uscate
văzut-a Alexandru, ca din grindă,
căzînd din cer văpăi nevătămate
34 și-oștirii lui îi porunci să prindă
a bate-n tălpi țărîna vechii ginți,
ca nu cumva pojarul să se-ntindă,
37 la fel și-aici cădeau văpăi fierbinți
și-ntreg cuprinsu-l încingeau pe loc,

16. *O, sfîntă răzbunare:* Vendeta divină este echivalentă cu îndeplinirea justiției.

19. *Duhuri goale:* Sufletele violenților împotriva lui Dumnezeu sînt bătute de o ploaie de foc, iar faptul că sînt goale le mărește și mai mult chinul.

22. *Pe spate:* Unii damnați, violenții împotriva divinității, zac pe spate, alții, violenții împotriva naturii, aleargă neîncetat.

30. *Munți:* Interferența de senzații; ninsoarea nu este, ca în Alpi, înghețată, trîmbele pînzei ei sînt de flacără arzătoare.

32. *Alexandru:* Ca flăcările pe care marele căpitan Alexandru le-a văzut căzînd asupra armatei sale în pămînturile calde ale Indiei. Cele două terține oferă o comparație de mare naturalețe și putere plastică.

sporind dureri şi scrîşnete de dinţi.
Şi prinse parcă-ntr-un sălbatic joc,
bietele mîini nu pridideau s-alunge
cînd ici, cînd colo scamele de foc.
Şi-am zis: „Maestre,-a cărui vrere frînge
tot ce-i stă-n drum, afară doar de ceata
ce-n pragul porţii m-a-ndemnat a plînge,
au cine-i umbra care-nfruntă gloata
şi zace-n coate sumbră şi măreaţă,
de parcă ploaia nu-i pîrleşte spata?"
Iar duhu-atunci, văzînd că-i stau în faţă
şi-ntreb de el, dorind să-i ştiu amarul,
„Şi mort, strigă, sînt cum am fost în viaţă.
Spetească-şi Zeus cît o vrea fierarul
din mîna cui smuci răzbunător
săgeata care dobori stejarul,
spetească-i şi pe ceilalţi să dea zor
la Mongibello-n neagra fărărie

39. *Sporind dureri:* Durerea era îndoită, deoarece sufletele simţeau chinuri de sus, prin ploaia de flăcări, şi de jos, prin înfierbîntarea nisipului incandescent.

43. *A cărui vrere:* Voinţa călăuzei Virgiliu înfrînsese toate piedicile în Infern afară de ceata demonilor paznici ai porţilor cetăţii Dite, unde avusese nevoie de intervenţia trimisului ceresc.

47. *Sumbră şi măreaţă:* Acesta este Capaneu, unul din cei şapte regi care au asediat cetatea Teba. Urcîndu-se pe ziduri, l-a înfruntat pe Zeus, protectorul Tebei, şi a fost trăsnit de fulgerele făurite de Hefaistos. El vorbeşte cu dispreţ de zeul zeilor, pomenind de marea spaimă pe care acesta a încercat-o cînd, la Flegra, Giganţii s-au ridicat împotriva lui, aşezînd munte peste munte pentru a escalada cerurile mitologice.

51. *Cum am fost în viaţă:* Niciodată moartea nu a schimbat, în *Divina Comedie*, condiţia umană.

52. *Fierarul:* Faurul, plăsmuitor de fulgere pentru Zeus, este Hefaistos sau Vulcan.

55. *Pe ceilalţi:* Ciclopii, ajutoarele faurului Vulcan.

56. *Mongibello:* Etna, cel mai mare vulcan european, unde anticii credeau că îşi au marile lor ateliere Vulcan şi ciclopii lui, făuritorii fulgerelor lui Zeus-Jupiter.

răcnind: «Vulcane, sări într-ajutor»,
precum făcu la Flegra-n bătălie,
şi tragă-apoi, cum şi-altă dată-a tras
în pieptul meu, căci hazna n-o să-i fie."
Virgil atunci tună spre el c-un glas
cum veci de-atunci nu-i mai scăpă din gură:
„O, Capaneu trufia-n tot ţi-a mas
şi ea-ţi sporeşte-a focului arsură:
însăşi turbarea care-ţi curge-n vine
îţi dă canon cu furia pe-o măsură."
Şi potolit, grăi apoi spre mine:
„El vrut-a Teba s-o prefacă-n scrum
şi ca ş-atunci, şi azi de rău el ţine
pe Zeus şi pe-ai lui; dar după cum
i-am spus şi lui, trufia ce-l orbeşte
îi e podoabă-ndreptăţită-acum.
Să mergem dar. Pe urma mea păşeşte,
ferind nisipu-înfierbîntat de pară,
pe lîngă zada ce-mprejuru-i creşte."
Tăcuţi ajuns-am loc unde scoboară
un rîu subţire străbătînd tot brîul,
şi roşia-i undă şi-astăzi mă-nfioară.
Cum curge-n vad din Bulicame rîul

60. *Hazna n-o să-i fie:* (Ardelenism pentru *folos*). Nu va avea nici un folos. Răzbunarea lui Jupiter nu poate să fie întreagă, deoarece Capaneu a rămas tot mîndru şi tot răzvrătit, chiar şi după ce trăsnetul l-a doborît de pe zidurile cetăţii Teba în abisul Infernului.

64. *Ea-ţi sporeşte:* Ars de propria-i trufie, ars deci şi de focurile interioare, Capaneu este mai puternic pedepsit decît ceilalţi damnaţi ai acestei zone.

75. *Zada:* Cu sensul general de copac. Îndemnul este de a folosi zona Pădurii învecinată cu landa înfierbîntată.

77. *Rîu subţire:* Cu undele roşii este Flegetonul, cel de al treilea rîu infernal.

79. *Bulicame:* O mică oglindă de apă termală sulfuroasă în împrejurimile oraşului Viterbo. Lîngă ea se ridică o coloană pe care sînt incise aceste cuvinte danteşti.

în apa cui doar tîrfele se spală,
la fel și-aici curgea prin prund pîrîul.
82 Pietriș avea la fund drept pardoseală
și malul tot din piatră înjghebat,
încît puteai să-l treci cu talpa goală.
85 „Din tot ce drumețind ți-am arătat
de cînd trecut-am pragul de durere
ce-n veci de veci n-a cunoscut lăcat,
88 nimic n-a fost mai vrednic de vedere
decît pîrîul ce-l zărești și-n care
se stinge focul și văpaia piere.“
91 Maestrul meu grăise-n mers atare
și drept aceea l-am rugat din hrană
să-mi dea și restul ce-l pofteam cu-ardoare.
94 „Pustie zace-n mare, ca o stană,
o țară zisă Creta-al cărei neam
de mult de tot trăia fără prihană.
97 Și-un munte, Ida, care-i fu balsam
cu codrii verzi și iezere-argintii
pustiu e azi și zace de haram.
100 Dintr-însul Rea leagăn făuri
copilului, iar cînd plîngea, poruncă

80. *Doar tîrfele:* În ale cărui ape calde se scaldă femeile de moravuri ușoare. A existat o confuzie între unii comentatori care citeau în textul dantesc *„pettinatrici“* (pieptănătoarele de cînepă) și *„peccatrici“* (păcătoasele), cum citesc astăzi majoritatea cercetătorilor primelor copii ale *Divinei Comedii.*
84. *Puteai să-l treci:* Dante înțelege că numai pe acolo poate să treacă, malurile rîului fiind de piatră neacoperită de nisipul arzător.
86. *Pragul de durere:* Este vorba desigur de pragul Infernului.
93. *Restul ce-l pofteam:* Vorbindu-i despre rîul acesta de foc, ai cărui aburi sting flăcările ce cad pe el, Virgiliu ațîțase curiozitatea lui Dante, fără însă să i-o mulțumească cu totul, așa cum cineva ar făgădui o mîncare gustoasă pe care nu o mai dă pînă la urmă.
95. *Creta:* Insula al cărui prim domn a fost Saturn, părintele lui Jupiter, și a cărui domnie a fost socotită la antici ca epoca fabuloasă, de aur, a omenirii.

dădea la slugi alămuri a lovi.
103 Și-n munte sus, ca bradu-înfipt în stîncă,
șade-un bătrîn cu spata-n răsărit
și către Roma ochii lui și-aruncă.
106 Din aur fin e capul lui cioplit
și piept și brațe din argint, oeale,
iar pîntecul de-aramă-i făurit.
109 Piciorul stîng e din oțel de zale,
iar dreptul e din lut și rezemat
stă-n el pe stei, smuțindu-se din șale.
112 Afar' de cap, tot trupu-i e brăzdat
de crăpături din care curg agale
de lacrimi stropi și muntele-l străbat,
115 pînă ce-ajung în iad să se prăvale,
și-aici sînt Flegeton și Stix, precum
și Aheron; se scurg apoi la vale,
118 de unde-n jos nu-i chip să-și facă drum;

102. *Alămuri a lovi:* Pentru că Saturn (sau Cronos) obișnuia să-și mănînce proprii săi fii, Reea (sau Cibela), soția sa, l-a ascuns pe micul Jupiter pe muntele Ida, încredințîndu-l unor preoți care acopereau țipetele copilului cu zgomotul țimbalelor, pentru a nu fi auzite de Saturn.
104. *Șade-un bătrîn:* Acest gigantic bătrîn ascuns în înaltul munte central al Cretei simbolizează în alegoria lui Dante genul uman.
105. *Către Roma:* Bătrînul întoarce spatele orientului (în textul dantesc Damiata din Egipt) și privește către Roma, sediul celor două supreme autorități medievale: Imperiul și Biserica.
106. *Din aur fin:* Aluzie la prima perioadă a istoriei umane (după cei vechi) — epoca de aur. Urmează celelalte, de argint și de aramă.
109. *Piciorul stîng:* Picioarele reprezintă ultima și cea mai coruptă epocă a genului uman. După unii comentatori, cele două picioare ar reprezenta bazele pe care genul uman se sprijină: Imperiul și Biserica. Cel mai fragil, cel din argilă, ar reprezenta biserica slăbită de lăcomia sa după puterea temporară.
113. *De crăpături:* În afară de cap, tot restul trupului este străbătut de crăpături care lăcrimează. Aceste lacrimi unite în șiroaie formează fluviile infernale.
118. *De unde-n jos:* În jos, în profunzimi, nu mai pot să-și facă loc, ajungînd în fundul Infernului, în centrul pămîntului.

Cocito-i zice-acelui jalnic rîu
și-l vei vedea; deci alta nu-ți mai spun."
121 Am zis atunci: „De spui c-acest pîrîu
din lume-ajunge-aicea jos pe prund,
cum de-l vedem de-abia-ntr-al treilea brîu?"
124 „Tu știi că iadul, zise, e rotund
și-oricît de mult am pogorît tot roată,
mereu de-a stînga, scoborînd spre fund,
127 tot n-ai ajuns să-nconjuri brîna toată;
deci dacă vezi și lucruri noi umblînd,
nu da prilej mirărilor de-ndată."
130 „Dar Flegeton și Lete unde sînt?
căci taci de-a doua, iar de prima știi
că s-a născut din lacrimi pe pămînt."
133 „Mi-e drag s-ascult tot ce mă-ntrebi, grăi:
dar rîul care prundu-n mers despică
putea și singur gîndu-a-ți desluși.
136 Cît despre Lete-o vei vedea, n-ai frică.
acolo unde apa ei desprinde
de duh greșeala și spre cer ridică.

119. *Cocito:* Ultimul fluviu infernal, ale cărui ape sînt înghețate în eternitatea Infernului.
127. *Brîna toată:* Coborînd în Infern, Dante și Virgiliu străbat în drumul lor vertical numai cîte o mică parte a fiecărui cerc, un arc și nu întreaga circumferință.
130. *Dar Flegeton:* Unde este fluviul Flegetone și unde Lete, întreabă nedumerit Dante.
132. *Din lacrimi:* Lacrimile acelui gigantic bătrîn din Creta, simbolul genului uman.
135. *Putea și singur:* Faptul că apa rîului care curge pe lîngă noi este roșie și clocotitoare ar fi putut să-ți spună că este vorba de Flegeton, al cărui nume grecesc înseamnă tocmai aceasta: clocotitor, arzător.
136. *Cît despre Lete:* Virgiliu nu a vorbit despre fluviul Lete pentru că el nu se află în Infern, ci pe culmea muntelui Purgatoriului. Fluviul Lete este fluviul uitării păcatelor.

139 Ci-i vremea-acum s-o luăm din loc: întinde
pe urme-mi pașii-n mers, pe lîngă scoc,
și calcă malul ce nicicînd se-aprinde,
142 căci piatra stinge limbile de foc."

140. *Scoc:* Urmărind marginea albiei de piatră în care curg undele clocotitoare ale Flegetonului, singura cale posibilă de străbatere a arzătoarei lande infernale.

CÎNTUL XV

Cercul al șaptelea: Violenții împotriva firii. Sodomiții. Brunetto Latini. Noua prevestire a exilului lui Dante.

1 Pășeam acum pe unul dintre maluri
și aburii pluteau pe rîu atare,
încît de foc scăpau și mal și valuri.
4 Precum flamanzii într-a lor hotare
de teama mării-și stăvilesc elanul,

1. *Maluri:* Dante și Virgiliu merg pe malul Flegetonului.
3. *De foc:* De flăcările care cad din cer.
4. *Precum flamanzii:* Țărmurile rîului de foc sînt asemenea digurilor pe care le ridică flamanzii între localitățile Wissant și Bruges (în textul dantesc Guizzante și Bruggia, numele localităților, a dispărut în traducerea românească), pentru a opri năvala apelor. Ele pot fi asemenea și acelora pe care le înalță padovanii de-a lungul rîului Brenta, cînd zăpezile munților Carinției se topesc la sosirea primăverii și umflă apele rîului. Imaginei împrumutate de la stăvilarele flamanzilor, despre care putuse să audă de la negustorii florentini ce treceau prin Flandra pentru a se duce în Anglia, Dante îi face să urmeze o alta, pe care a putut s-o ia din realitatea văzută cu ochii săi de-a lungul fluviului Brenta, care izvorăște lîngă Trento și se varsă în Laguna Venetă.

ferind potopu-în dig şi stăvilare,
sau cum ai noştri întăresc limanul,
ferind de Brenta case şi palate,
cînd prinde a se-ncinge Carentanul,
aşa şi-aici, dar nu la fel de late,
puterea apei două maluri curmă,
oricine-i cel de care-au fost durate.
De mult pierdusem a pădurii urmă
şi-n spate-n van prin pînza groasă-a ceţii
aş fi cătat-o, cînd văzui o turmă
venind spre noi şi-n zorii dimineţii
văzui că toţi, cu ochii ca tăciunii,
ne scormoneau, cum fac în mers drumeţii
cînd se-ntîlnesc sub raza slabă-a lunii
sau cum privesc clipind de slăbiciune
cînd bagă, bieţii, aţa-n ac bătrînii.
Şi-astfel privit, văzui un duh că pune
pe mine mîna, grabnic precum furii,
strigînd uimit: „O, Doamne, ce minune!"
Drept care eu, cînd glas dădu făpturii,
spre faţa lui încinsă de dogoare
privii setos; şi-atunci, în ciuda-arsurii,
îl cunoscui şi mîna cu-ntristare
plecai spre el şi-l întrebai mirat:
„O, ser Brunetto, dumneata eşti oare?"

13. ***Pădurii:*** Pădurea sinucigaşilor.
18. *Drumeţii:* Cum fac drumeţii într-o seară cu lună nouă.
21. *Bătrînii:* Este un adevărat tablou într-un singur vers, caracteristică a marii puteri plastice danteşti.
24. *Ce minune:* Aceea de a-l vedea pe Dante viu în mijlocul flăcărilor infernale.
26. *Faţa lui:* Faţa lui Brunetto Latini este ca o mască de arsuri, de coji, de cicatrice pricinuite de foc.
30. *Ser:* Titlu care se dădea notarilor. *Brunetto:* Este vorba de Brunetto Latini, născut în Florenţa la 1220, mort în 1294. Reprezentant de seamă al enciclopedismului medieval. Rolul său de om de cultură în Florenţa a fost de o mare însemnătate. Cronicarul Giovanni Villani spune că a fost „mare cărturar al oraşului nostru, îndrumător

„Nu-ţi fie, zise, frate, cu bănat,
dacă Brunetto-a sta cu tine-ţi cere,
lăsîndu-şi ceata-n drumul ce-i fu dat."
Şi-am zis atunci: „Te rog frumos, messere,
şi-oi sta şi eu cît îmi vei da soroc,
dacă nu-ncalc a călăuzei vrere".
„Din turma noastră cel ce şade-n loc
o clipă doar pe-aceste maluri terne,
se zbate-un veac, grăi, apoi sub foc.
Deci mergi-nainte;-n urmă-ţi m-oi aşterne
şi zor voi da s-ajung din urmă-n cale
pe cei ce-şi cîntă caznele eterne."
Eu nu îndrăzneam să mă cobor devale
spre-a-i merge alături; dar păşeam smerit,
cu capu-n jos şi pasul mi-era moale.
„Prin ce-ntîmplare-ori vrere ai poposit,

şi maestru în ce priveşte subţierea florentinilor şi ştiinţa de a-i face dibaci să vorbească frumos şi să ştie să cîrmuiască şi să conducă statul după politică". El este autorul celebrei enciclopedii a ştiinţei medievale *Livre dou tresor*, scrisă în limba franceză. El a făcut în acelaşi timp o prescurtare în versuri italieneşti a acestui tratat. A fost maestrul lui Dante Alighieri cu sfatul şi cu învăţătura şi discipolul îi păstrează o dragoste recunoscătoare profundă.
32. *A sta cu tine:* Atitudinea lui Brunetto Latini faţă de Dante este a unui om care se simte stingherit de a fi găsit printre cei care s-au făcut vinovaţi de un păcat atît de ruşinos pentru doctrina creştină.
34. *Te rog frumos:* Dante, care este de obicei atît de rece cu damnaţii, izbucneşte într-un elan de dragoste faţă de maestrul adolescenţei sale.
39. *Se zbate:* Cel care se opreşte o clipă din fatalul mers sub ploaia de flăcări va rămîne nemişcat, fără putinţa apărării pe care o dă totuşi mersul.
40. *Deci mergi:* Brunetto Latini era mai jos, iar Dante umbla pe malul ridicat al rîului.
45. *Şi pasul:* Dante umblă în urma lui Brunetto ca după o persoană demnă de cel mai mare respect. Obligat să meargă pe malul ridicat al Flegetonului, el ţine capul înclinat, arătînd în felul acesta toată dragostea şi veneraţia pe care o poartă aceluia care i-a fost învăţător în timpul vieţii.

prinse-a grăi,-naintea morții-n tină
și cine-i cel ce calea ți-a vădit?"
49 „Pe culme sus, în viața cea senină,
m-am rătăcit pe-o vale de păcate,
'naintea vîrstei, i-am răspuns, ce-nclină.
52 De-abia de ieri lăsat-am lumea-n spate
și mă-ntorceam cînd umbra lui, mărita,
veni ca-n sus cărarea să mi-o arate."
55 Iar el atunci: „De-ți vei urma ursita,
nu vei muri nicicînd cu-adevărat,
din cîte-n viață-am priceput, grăit-a.
58 Și dacă ceru-un timp m-ar fi cruțat,
văzînd cît te-a-ndrăgit, și mai vîrtos
la zel și rîvnă-n scris te-aș fi-ndemnat.
61 Dar neamu-acela mîrșav și cîinos
ce-i fiesolan de viță, și hain,
neam de mocani, sălbatic și ciudos,
64 va răsplăti osîrda ta prin chin
și-i drept așa, căci printre spini, firește,
nicicînd rodit-a dulce vreun smochin.

47. *În tină:* Cum de se află viu în împărăția de întuneric și de tină a Infernului.
51. *Ce-nclină:* Înainte de a ajunge să scoboare la culmea arcului vieții, care pentru Dante este la treizeci și cinci de ani.
52. *Lăsat-am:* A părăsit valea păcatelor.
53. *Umbra lui:* Din drumul reîntoarcerii spre păcat l-a scăpat acela care îl călăuzește acum. De observat că Dante nu spune numele lui Virgiliu, poate pentru a nu-l umili pe Brunetto cu numele prea ilustru al aceluia care i-a fost „adevărat părinte și singur maestru".
55. *Ursita:* Parafraza textului dantesc: dacă-ți vei urma drumul la care steaua ta te cheamă, nu poți să nu ancorezi în portul gloriei.
61. *Neamu-acela mîrșav:* Este vorba de poporul florentin care a coborît din Fiesole în cetatea de pe malurile Arnului, păstrînd în încăpățînarea sa tăria stîncilor pe care Fiesole se află așezat.
64. *Osîrda ta:* Atitudinea lui Dante cetățean și scriitor.
66. *Smochin:* Un om cinstit în Florența poate fi asemănat cu un smochin bogat în fructe dulci, crescut printre spini cu boabele amare.

67 O tristă faimă «orbi» îi poreclește;
și-s trufași, răi, pizmareți, neam de lotru;
de-a lor năravuri vezi de te păzește.
70 Ursita ție-ți va sluji-ntru totul
și drept aceea te-or vîna de zor,
dar n-o s-ajungă-a da de fîn cu botul.
73 Facă-și nutreț din sine dacă vor,
dar cruțe mlada-n care,-n veci slăvită,
(de crește vr'una prin gunoiul lor)
76 trăiește vița de romani sădită,
de ei ce-au mas cînd mîrșăvia rost
și cuib își făuri nestînjenită."
79 „De ruga mea, răspunsei, ar fi fost
plăcută-n cer, ai fi trăit și-acum
pe lume sus, la-al vieții adăpost;
82 căci chipul tău mi-e călăuză-n drum
și-l port în gînd, icoană pururi vie,
ce mă-nvăța odinioară cum

67. *«Orbi»:* Această poreclă străveche de „orbi" a fost dată florentinilor pentru că au fost orbiți de avariție, de invidie și de trufie.
71. *Te-or vîna:* Și un partid și altul, și Negri și pînă la urmă și Albii (de care Dante s-a despărțit în 1304), te vor urî și vor încerca să te distrugă.
72. *Fîn:* Iarba dulce, fînul, buna plantă nu va deveni hrana acelor fiare. Adică adversarii săi nu-și vor ajunge scopul de a-l nimici pe Dante.
76. *Trăiește vița:* În textul dantesc: în care planta să reînvie sămînța sfîntă a acelor romani care rămăseseră acolo cînd Florența a ajuns un cuib de mișelii. Această mlădiță este el însuși, Dante Alighieri, înaltă personalitate culturală, foarte conștientă de misiunea sa pe pămînt.
79. *De ruga mea:* Dante lasă să se întrevadă puternica lui durere pentru pedeapsa, pentru starea jalnică în care-l găsește pe Brunetto Latini.
82. *Căci chipul tău:* Cuvintele lui Dante sînt pline de o mare dragoste pentru Brunetto. În acest emoționant nemuritor episod al *Divinei Comedii*, Dante ridică un monument literar în care trăiește viu figura iubită a aceluia care a fost primul său îndrumător, acela care-l învățase *„come l'uom s'eterna"*.

85 pătrunde-un muritor în veşnicie;
și cît temei pe vorba ta am pus,
pînă ce-s viu se cade să se știe.
88 Însemn cu grijă-n minte ce mi-ai spus
și toate-n ceruri doamnei ce mi-e sfîntă
i le voi spune, de-oi ajunge sus.
91 Dar cîtă vreme-mi voi simți neînfrîntă
conștiința-n piept, rîvnesc să știi că-s gata
cu soarta însăși a mă lua la trîntă.
94 De mult cunosc care-mi va fi răsplata:
de-aceea zic: ție-și năravu-n brață
și joace-și Soarta cît poftește roata."
97 Maestru-atunci, privindu-mă în față,
șezu din mers și-ntors grăi arare:
„Culege rod cel ce-ascultînd învață!"
100 Nu m-am oprit, ci umbrei călătoare
eu îi cerui să-mi spună cînd m-ajunse
ce soți mai vrednici printre ceilalți are.
103 „De vreo cîțiva e bine-a ști, răspunse,
dar despre alții voi tăcea anume,
căci șiru-i lung și ceasuri nu-s de-ajunse.

88. *Ce mi-ai spus:* Prevestirea exilului și a nenorocirilor care i se vor întîmpla. Ele vor fi mai clar comentate în Paradis de către Beatrice.

92. *Gata:* Ca un cavaler medieval, Dante este în gardă, gata să suporte loviturile sorții.

94. *De mult cunosc:* Această prorocire nu este nouă urechilor lui Dante (Ciacco, Farinata făcuseră aluzie la exil, la nerecunoștința concetățenilor față de poet). Cu mîndrie, Dante declară că nu-i pasă și că norocul poate să-și învîrtească după plac roata lui instabilă.

97. *Maestru-atunci:* Virgiliu a ascultat desigur cu plăcere aceste cuvinte care îi arată că discipolul său pe care-l călăuzește în lumea de dincolo a învățat să meargă drept, să lupte și să disprețuiască durerea și nedreptatea, răutatea și invidia, că „îmbarcă experiența" într-adevăr.

102. *Ce soți:* Dante îl întreabă pe Brunetto Latini despre soții săi cei mai de seamă.

106 Toți ăștia-au fost ori clerici cu renume
ori cărturari vestiți, dar laolaltă
de-aceeași vină s-au mînjit pe lume.
109 Priscian în gloată printre ceilalți saltă,
și Franc d'Accors; dar de-ai fi vrut otreapa
și scîrna lumii să le vezi deolaltă,
112 le-ai fi văzut în cel pe care papa
pe rîul Bacchiglione l-a-alungat,
unde-i ascunde pofta strîmbă groapa.
115 Și altele ți-aș spune, dar lăcat
voi pune gurii-acum, căci e tîrziu
și prundu-n zare-n trîmbe-l văd umflat.
118 Cu cei ce vin n-am dreptul să m-ațiu:
ci-ți leg de suflet, și cu asta-nchei,
«Comoara» mea, prin care încă-s viu."

106. *Clerici:* În Evul Mediu, cultura fiind rezervată aproape exclusiv clericilor, cuvîntul cleric era sinonim cu învățat. Cronicarul Villani vorbind despre Dante spune că „a fost cleric mare cu toate că era laic".

108. *De-aceeași vină:* De păcatul sodomiei, caracteristic oamenilor de litere și de artă. Sînt însă și unii, puțini comentatori, care declară că Brunetto n-a fost vinovat de sodomie ci de violență împotriva dumnezeirii, ironizînd în scrierile sale miracolele creștine.

109. *Priscian:* Este vorba de un vestit gramatic din Cezareea, care a trăit în secolul al VI-lea, autorul unui important tratat, *Institutiones gramaticae.*

110. *Franc d'Accors:* Francesco d'Accorso, celebru jurisconsult din a doua jumătate a secolului al XIII-lea (1225—1294); a fost profesor la Bologna și la Oxford.

111. *Scîrna lumii:* Sensul este acesta: dacă ai fi avut dorința, ai fi putut vedea acea scîrnă (episcopul florentin Andreea de Mazzi) care, strămutat de papă de la Florența la Vicenza, și-a lăsat acolo rămășițele pămîntești.

117. *Și prundu-n zare:* Brunetto vede nisipul arzător ridicîndu-se în nori amestecat cu fumul flăcărilor bătătorite de picioare, ceea ce înseamnează că o altă ceată de sodomiți se apropie.

118. *Cu cei ce vin:* Este o ceată cu care, potrivit legilor Infernului, Brunetto nu are voie să se întîlnească.

120. *«Comoara» mea:* Vorbirea lui Brunetto se precipită către sfîrșit. Ultimul moment care-i mai rămîne îl destină unei supreme rugăminți, caracteristică condiției creatorului care crede în nemurirea

Se-ntoarse apoi părînd că-i dintre-acei
care zoresc după stindardul verde
pe cîmpul veronez; dar printre ei
părea că-nvinge, nicidecum c-ar pierde.

lucrărilor sale. Îi dă în grijă lui Dante *Livre dou tresor. Prin care încă-s viu:* Opera lui, datorită căreia este viu încă în amintirea oamenilor. El îi cere lui Dante să facă în așa fel ca niciodată opera sa să nu fie uitată de oameni. Așa cum scrie un comentator, Dante a satisfăcut cu o mare generozitate această dorință supremă a maestrului său, ridicîndu-i acest monument literar, în care imaginea păcatului lui Brunetto este covîrșită de recunoștința și de dragostea poetului pentru acela care i-a fost întîiul învățător.

122. *Stindardul verde:* În orașul Verona în fiecare an se făcea o alergare pe jos, al cărei premiu era un steag *(Palio)* de postav verde. Fuga precipitată a lui Brunetto îi amintește lui Dante spectacolul alergătorilor din Verona.

CÎNTUL XVI

Cercul al șaptelea: Violenții împotriva firii. Convorbirea lui Dante cu trei damnați florentini. Corupția Florenței. Gerion.

Eram pe-un loc pe unde, din bulboacă,
în cel'lalt brîu, apa cădea vuind,
c-un zgomot surd, ca roiul în prisacă;
și dintr-o dată către noi gonind
văzui trei umbre smulse dintr-o ceată

1. *Eram:* Mergînd mereu, în timpul vorbirii cu Brunetto Latini, Dante și Virgiliu au ajuns într-un punct din care se aude vuietul apei rîului Flegeton căzînd în al optulea cerc.

5. *Ceată:* Aceea pe care Brunetto o văzuse înaintînd. Sînt sufletele unora care în viață au ocupat înalte funcții.

ce se zbătea sub foc mărșăluind.
Veneau grăbiți și toți strigau deodată:
„Oprește, tu, ce după strai se pare
că vii din urbea noastră dezmățată".
O, Doamne,-atîtea răni pe mădulare
aveau de-arsuri, mai noi ori mai tîrzii,
că și-astăzi gîndu-a ce-am văzut mă doare.
La glasul lor maestrul meu se-opri
și: „-Așteaptă, mă-ndemnă; curtenitor
de astă dată se cuvine-a fi.
Și dacă focul n-ar răni din zbor,
aș zice chiar că graba, spre cei trei,
ți-ar sta mai bine ție decît lor."
Văzînd că stăm, porniră-a plînge ei
și-ajunși la noi, pe marginea răsfrîntă
făcură-n jur o roată cîteșitrei,
ca luptătorii goi și unși ce-nfruntă
vrăjmașul din priviri, pîndind prilejul
mai potrivit ca să se ia la trîntă,
și roată-umblînd, cum îi purta vîrtejul,
mă tot priveau și tălpile-n argilă

8. *Strai:* În vremea lui Dante, vestmintele se deosebeau de la oraș la oraș. Cei trei damnați și-au putut deci da seama că Dante era florentin.

9. *Dezmățată:* Urbea, cetatea dezmățată, era Florența.

12. *Mă doare:* Compasiunea lui Dante pentru damnații merituoși pe pămînt este continuă în Infern.

18. *Mai bine:* Această atitudine a lui Virgiliu față de cele trei noi umbre avertizează clar că ele sînt demne de respect.

19. *Porniră-a plînge:* Unii comentatori interpretează expresia obscură prin reluarea lamentațiilor de către cei trei damnați, acum cînd își ajunseseră scopul de a-i opri pe Dante și Virgiliu, alții sînt de părere că cele trei umbre, văzîndu-i pe cei doi poeți călători că s-au oprit, n-au mai alergat nici ele.

21. *O roată:* S-au așezat în cerc.

23. *Pîndind:* Un alt tablou de viață, surprins cu o mare putere plastică.

alt drum băteau decît bătea gîtlejul.
28 „De-acest pustiu trezește-n tine silă,"
un duh grăi, „și-a noastre fețe brune
și arse-n foc nu-nvrednicesc de milă,
31 te-mbie barem faima noastră-a spune
tu cine ești și cum de talpa-ți șede
înfiptă dîrz pe-a morților genune?
34 Ăst duh ce gol în fața mea purcede
și n-are păr, cum n-are vițe mlada,
fu mult mai mare-n rang decît ai crede.
37 Nepot el fu cucernicei Gualdrada:
e Guido Guerra și s-a rupt de gloată
prin ce-a urzit cu capul și cu spada.
40 Cel care-n urmă-i bate prundul roată
e Aldobrandi-a cărui vorbă-n țeasta

27. *Alt drum:* Alergînd mereu în roată, potrivit eternității legii infernale, ei își țineau în permanență, întorcîndu-și mereu gîtul, ochii ațintiți în ochii lui Dante.

29. *A noastre fețe:* Alergaseră cu mare elan spre concetățeanul lor. Dar acum, cînd se văd expuși privirilor acestuia, în toată mizeria condiției lor umane actuale, sînt cuprinși de sfială, de rușine.

32. *Tu cine ești:* Cine ești tu care, printr-o grație extraordinară, străbați viu Infernul.

38. *Guido Guerra:* Fost căpitan al florentinilor împotriva ghibelinilor din Arezzo (1255) și, după bătălia de la Montaperti, i-a condus pe florentini împotriva lui Manfredo, în bătălia de la Benevento. A murit la Florența în anul 1272. El a fost nepotul Gualdradei, soția lui Guido Guerra cel bătrîn. Exemplu de virtute casnică, ea a fost supranumită „cea bună" pentru marile ei calități.

39. *Spada:* A fost un om însemnat nu numai prin curaj ci și prin inteligență.

41. *Aldobrandi:* Teghiaio Aldobrandi degli Adimari a fost un cavaler viteaz care s-a bucurat de un mare renume printre contemporanii săi. Fapt dovedit prin aceea că a fost chemat ca *podestà* în mai multe orașe italiene. În timpul Evului Mediu, demnitatea de *podestà* nu putea fi ocupată în vechile comune italiene de un concetățean, pentru că acesta nu ar fi izbutit să se arate nepărtinitor în luptele politice intestine. El a fost și o căpetenie a florentinilor la Montaperti, dar sfatu-i înțelept nu a fost ascultat.

Florenței nu-ncăpu și fu sfărmată.
43 Iar eu ce-ndur în rînd cu ei năpasta
sînt Rusticucci și de-am fost stricat
m-a-mpins la rele mai vîrtos nevasta."
46 De n-ar fi fost nisipu-nfierbîntat,
spre ei m-aș fi zvîrlit, fără s-aștept,
căci și Virgil la fel m-ar fi-ndemnat.
49 Dar fiindcă scrum m-aș fi făcut, pe drept
învinse frica preacinstita-mi vrere
ce mă-mboldea să-i strîng cu drag la piept.
52 Și le-am răspuns: „Nu silă, ci durere
a voastre cazne mi-au stîrnit în minte
(și-abia tîrziu s-or irosi-n putere)
55 cît ce Virgil mă lămuri-n cuvinte
și-a voastre umbre îmi dădu-n vileag,
de cinste demne și de luare-aminte.
58 Cu voi deolaltă dintr-un neam mă trag
și pururi fapta-n nopți de priveghere
v-am pomenit și-am ascultat cu drag.
61 Lăsai pelin și umblu după miere,
purtat de-a-nvățătorului făgadă,
dar pîn' la fund să cad dintîi se cere."

44. *Rusticucci:* Iacopo Rusticucci. A dus, în calitate de delegat al comunei florentine, tratative de alianță cu ținutul și orașele din Toscana. După bătălia de la Montaperti, ghibelinii i-au dărîmat locuința.

45. *Nevasta:* Vrea în felul acesta să micșoreze vina păcatului împotriva naturii, arătînd că violența și răutatea soției sale l-au făcut să urască femeile.

51. *Să-i strîng cu drag la piept:* Ca oameni de seamă care au binemeritat de la Florența.

57. *De cinste demne:* Nu de dispreț ci de profundă durere a fost cuprins sufletul lui Dante cînd a înțeles că are înaintea lui oameni atît de demni ca acești trei florentini.

61. *Umblu după miere:* Dante, călător în Infern, fuge de păcat și face acest drum pentru a se libera de amărăciunea răului și a căuta dulcile poame ale binelui.

62. *Purtat:* Condus de făgăduința lui Virgiliu, învățătorul și călăuza, pînă în fundul prăpăstiilor infernale.

64 „Ani mulți dea Domnul duhu-n trup să-ți șadă,
duhul grăi, dînd glas din mers urării,
și faima pururi să-ți aducă roadă,
67 ci spune, frate,-n urbea desfrînării,
virtutea-n grai și-n faptă mai trăiește
ori pe de-a-ntregul dată-a fost uitării?
70 Căci cel ce-n rînd aici cu noi pășește
și-i nou-venit, Guglielmo Borsiere,
cu cîte spune-amar ne necăjește."
73 „Veneticii și goana după-avere,
trufie și necumpăt mi te-nvață,
Florența mea, de-aceea neamu-ți piere!"
76 Astfel strigai, cu fruntea sus, semeață,
în timp ce ei schimbau priviri mutești,
cum cei ce-nfruntă adevăru-n față.
79 „Ferice tu ce după plac vorbești,
de poți oricui să-i tălmăcești cu rost,
grăiră-apoi, tot ce-n străfund gîndești!
82 De-o fi s-ajungi cîndva la adăpost
de negură, sub cerul plin de stele,
și-ți va fi drag să zici de sus: «Am fost»,

64. *Ani mulți:* O sinceră urare din partea demnului Jacopo Rusticucci. În același timp el îl roagă pe Dante să răspundă la întrebarea dacă în Florența mai trăiesc oameni de seamă și mai sînt în ființă bunele deprinderi.

71. *Guglielmo Borsiere:* Alt florentin însemnat, despre care Giovanni Boccaccio scrie că era un om foarte curtenitor și înzestrat cu multe daruri.

75. *Florența mea:* Apostrofa dantescă este de un profund patetism. Dante izbucnește într-o invectivă la adresa Florenței, arătînd că setea de cîștiguri a făcut ca bunele deprinderi să dispară din incinta zidurilor iubitului oraș natal. El își clamează cuvintele cu chipul ridicat, ca o mîndră sfidare.

79. *Ferice tu:* Cei trei florentini îl elogiază absolut pe Dante pentru sinceritatea sa deplină.

83. *Sub cerul:* Evocarea luminii stelelor în prăpăstiile întunecate ale Infernului este străbătută de un intens fior de nostalgie.

85 să spui de noi și de-ale noastre rele."
Ca-n zbor apoi porniră-n nori de fum,
smulgîndu-se din horă cîteșitrele;
88 și-atît de iute se pierdură, cum
nici un „amin" n-ai ști să-l zici în gînd;
deci și maestrul se-așternu la drum
91 cu mine-n urmă și-am ajuns curînd
pe unde apa-n vuiet se prăvale,
încît cu greu ne-am fi-auzit strigînd.
94 Precum pîrîul care-și sapă cale
spre răsărit din Monte Veso,-n frunte
din cîte curg din Apenini la vale,
97 și Acquaqueta-și zice sus la munte,
pînă s-ajungă pe cîmpia arsă
și la Forlì un nume nou să-nfrunte,
100 cumplit vuiește-n hău cînd se revarsă
din Benedict ca să se-adune-n pat
cu mii de ape care-n el se varsă,
103 la fel și-acolo, dintr-un mal surpat
vuia atare apa-nsîngerată,
că-n scurtă vreme surzi ne-ar fi lăsat.
106 Aveam la brîu o funie-nfășurată

85. *Să spui:* Să ducă vești despre ei oamenilor de pe pămînt, suprema, umana dorință a sufletelor de dincolo de mormînt.

87. *Horă:* Roata în care se învîrteau perpetuu.

89. *Amin:* Tot atît de rapid ca pronunțarea cuvîntului *amin*, au dispărut din fața ochilor celor doi poeți călători.

95. *Monte Veso:* Dante face o descriere a acestor noi zone din Infern, pe care le compară cu regiunea montană Monviso.

99. *Un nume nou:* Rîul Montene în *amonte* de Forlì are numele de Acquacheta.

101. *Benedict:* Localitate în Apenini, lîngă care Acquacheta formează o serie de cascade.

106. *O funie:* În jurul acestei corzi care încingea mijlocul trupului lui Dante și a sensului ei alegoric s-a scris o întreagă bibliotecă, fără a se preciza ce ar putea reprezenta: simbolul fraudei, simbolul luxuriei depășite, după traversarea cercului respectiv, dovada apartenenței lui Dante la ordinul francescanilor etc., etc.

cu care-n gînd urzisem să răpun
prinzînd în laţă pantera bălţată.
Mi-o desfăcui şi la porunca lui,
făcînd astfel ca roată să se-adune,
legată strîns şi trainic, i-o dădui.
Drept care dînsul, apucînd de fune
şi stînd departe de-apa înspumată,
se-ntoarse-n dreapta şi-o zvîrli-n genune.
„De bună seamă veste nouă cată
să ni se-arate, mă gîndeam, încai,
de-n gol pîndeşte funia aruncată."
Ah, cîtă grijă s-ar cădea să ai
faţă de cei ce chiar şi-un gînd trunchiat,
nu numai fapta-ţi tălmăcesc în grai.
Rosti Virgil: „Curînd cel aşteptat
şi-n închipuire plăsmuit de tine,
se va ivi din hău învederat".
Deşi să taci, de poţi, e mult mai bine
cînd adevărul pare-a fi în parte
minciună doar, spre-a nu păţi ruşine,
eu tot nu tac; şi jur pe-această carte,
pe versul ei ce trag nădejde tare
să aibă pururi de iubire parte,
că-mi apăru spurcată-o arătare
ce din străfund părea că-n sus s-aburcă,
(hîdă-ntr-atît c-ar fi stîrnit oroare)
aşijderi celui ce pe funie urcă,

127. *Eu tot nu tac:* Chiar cu riscul de a nu fi crezut povestind o atît de neverosimilă întîmplare. *Această carte:* În textul dantesc: *commedia*, titlu al poemei care va mai reveni frecvent, în sensul său caracterizat de estetica aristotelică.
133. *Aşijderi celui:* Cîntul se închide cu apariţia unei figuri monstruoase care pluteşte încet în aerul negru, înălţîndu-se din monstruoasa prăpastie infernală, precum se întoarce la suprafaţa apei acela care s-a smuls din fundul de coral. (O altă comparaţie de o deosebită forţă plastică desprinsă de Dante din realitate, de data aceasta din viaţa marinarilor.)

după ce-n apă-a fost silit să mîie,
cînd ancora printre mărgeni se-ncurcă,
şi-şi face vînt proptindu-se-n călcîie.

CÎNTUL XVII

Cercul al şaptelea: Brîul al treilea. Violenţii împotriva artei. Cămătarii. Monstrul Gerion.

„Acesta-i monstru-a cărui coadă asmuţe,
şi-nfruntă munţi, şi zid şi scut răpune,
aceasta-i ciuma care lumea-mpute!"
Aşa-ncepu maestrul meu a spune,
făcîndu-i semn din marginea genunii
să tragă lîngă malurile brune.
Iar hîda-ntruchipare-a-nşelăciunii
ieşi cu capul şi cu pieptu-afară,
lăsîndu-şi coada jos, de-a lungul funii.
Blajin la chip, jurai că-i om, nu fiară;
ci-n jos de brîu şi şalele vînjoase
părea că-i şarpe-n trup, pe dinafară.

1. *Monstru-a cărui coadă:* Intrare bruscă, dramatică în acţiune. Monstrul este Gerion, simbolul fraudei, a cărui coadă ascuţită pătrunde peste tot, învinge orice rezistenţă.
5. *Făcîndu-i semn:* În virtutea înaltei sale misiuni, Virgiliu — simbolul raţiunii umane — comandă monstrului să se apropie de marginea prăpastiei pe care se aflau.
10. *Jurai că-i om:* În mitologia antichităţii, Gerion, regele insulei Eritreea, fusese un gigant cu trei capete, ucis de Hercule. În creaţia originală dantescă, Gerion are înfăţişarea unui om cu gheare de leu şi coadă imensă de şarpe. Magnifică reprezentare a fraudei, frumoasă la prima apariţie, dar cu ghearele gata să înhaţe prada.

13 Şi-avea pe lături două brînci păroase
şi pîn' la brîu era vopsit pre sine
cu roţi tărcate şi cu noade groase.
16 N-au potrivit atari culori mai bine
nici turcii, nici tătarii altădată
şi nici Aracne n-a ştiut să-mbine.
19 Precum la mal stă luntrea cufundată
c-o parte-afară şi cealaltă-n apă,
şi printre nemţii hămesiţi cum cată
22 să prindă peşte castorul din groapă,
la fel şedea pe mal şi Gerion,
pe malul apei ce nisipu-adapă.
25 Plesnea din coadă peste hău dînd zvon
şi-şi ridica doar furca-nveninată,
cu acul otrăvit de scorpion.
28 Grăi maestrul: „Calea de-astă dată
se cere-ntoarsă-un timp, cu dinadins,
ca să păşim spre fiara blestemată".

15. *Cu roţi tărcate:* Aşa cum unele reptile au culori variate. Asta pentru a arăta aspectele multiple şi atrăgătoare ale fraudei. Desenele variate ale pielei monstrului sînt echivalente cu contursionările drumurilor fraudei.

17. *Nici turcii:* Nici turcii, nici tătarii, faimoşi în arta ţesăturilor orientale, nu au făcut vreodată covoare mai frumos colorate.

18. *Aracne:* Este vorba de vestita ţesătoare din Lidia, Arahne, care a fost metamorfozată în păianjen de Minerva, furioasă împotriva ei pentru că fusese întrecută de ea în arta ţesutului.

21. *Nemţii hămesiţi:* Germanii s-au arătat în Evul Mediu ca mîncăcioşi, lacomi şi beţivi cu faimă. Dante vrea să-l facă pe cititor să înţeleagă cum monstrul Gerion sta cu o parte a trupului pe pămînt, pe marginea prăpastiei (cu capul şi cu bustul), iar cu restul în aer. Pentru aceasta el face două comparaţii realizate artistic: una cu bărcile care, trase la ţărm, stau cu o parte pe uscat şi cu alta în apă, şi altă comparaţie cu castorul, locuitor al regiunilor germane *(nemţii hămesiţi)*, care stă cu capul afară şi cu coada în apă.

26. *Furca-nveninată:* Coada monstrului Gerion este bifurcată.

28. *Calea:* Cei doi poeţi trebuie să devieze, simbolic, de la drumul lor drept, pentru a se apropia de Gerion, monstruosul lor vehicul aerian.

31 De-a dreapta-atunci să coborîm am prins
vreo zece paşi, alunecînd pe coaste,
ca să ferim nisipul roş şi-ncins.
34 Şi-ajunşi la fiară-ntrezării o oaste,
mai sus de ea, ascunsă într-un clin,
pe malul apei, chiar lîngă prăpaste.
37 Şi-atunci Virgil: „Ca să cunoşti deplin
şi-această brînă, către umbre du-te
şi vezi, de poţi, să afli al lor chin.
40 Fii scurt la vorbă şi te-ntoarce iute,
iar într-acestea voi ruga pîndarul
vînjoasa spată-n zbor să ne-mprumute."
43 Pornii deci singur străbătînd hotarul
ce văii-a şaptea-i înteţeşte fierea,
către mulţimea ce-şi plîngea amarul.
46 Din ochii lor zbucnea potop durerea
şi cînd scîntei zvîrleau cu dosul mînii,
cînd prundu-ncins ce le scurta vederea,
49 aşa cum fac pe zăpuşeală cînii
cu bot, cu labe, cînd îi muşcă şui,
ori purecii ori muştele-ori tăunii.
52 Văzut-am mulţi şi-am cercetat destui
din cei sortiţi văpăii să-i împungă,
fără-a-i cunoaşte; dar de gît văzui

33. *Ca să ferim:* Să se ferească de ploaia flăcărilor de foc şi de nisipul arzător, pedeapsa osîndiţilor din acest cerc.

34. *O oaste:* O altă numeroasă ceată de damnaţi. Aceştia sînt cămătarii, atît de numeroşi în Italia, ţara în care bancherul putea să fie considerat al cincilea element component al universului, lîngă apă, aer, foc şi pămînt.

41. *Pîndarul:* Gerion este şi păzitorul cercului al optulea, şi Virgiliu vrea să-l convingă să-i ajute să coboare în prăpastia care-l delimitează.

46. *Din ochii lor:* Cămătarii nu strigă, nu blesteamă ca alţi osîndiţi. Ei sînt închişi ca şi în viaţă, egoişti chiar în durerea şi pedeapsa lor.

49. *Aşa cum fac:* O altă comparaţie din lumea animală, care vădeşte profundul realism artistic al marelui poet Dante Alighieri.

că fiecare-avea legată-o pungă,
cu-altminteri semn și-altminterea culoare
și cu nesaț priveau la ea-ntr-o dungă.
Și cum priveam, și eu, cu-nfrigurare,
văzui pe-o pungă galbenă-năuntru
un petic vînăt ca un leu cu gheare.
Iar mai apoi, cătînd cu de-amănuntul,
dădui de alta, roșie-purpurie,
c-o gîscă albă mai vîrtos ca untul.
Și-un duh c-o scroafă grasă, similie,
țesută-n fir pe-o pungă albă, nea:
„Ce cați, grăi, în neagra-mpărăție?
Te du de-aici; dar pînă-a te-nturna,
fiindcă ești viu, să știi că Vitalian,
vecinul meu, în stînga mea va sta.
Aci-ntre florentini sînt padovan

55. *O pungă:* Acești cămătari, care toată viața au traficat și nu au iubit decît punga lor, poartă în eternitate o asemenea pungă atîrnată de gît.

60. *Un leu cu gheare:* Leu albastru într-un cîmp de aur este stema familiei Gianfigliazzi din Florența, care s-a îmbogățit în Franța din camătă. (Florentinii au dăruit lumii occidentale lexicul bancar.)

63. *Gîscă:* Această gîscă albă, pe fond roșu, era stema unei alte vechi familii florentine, Obriachi, despre care un vechi comentator spune că au fost „strașnici cămătari".

64. *Scroafă:* Scroafa albastră pe cîmp alb este stema familiei Scrovegni din Padova. Personajul întîlnit de Dante pare să fie Regionaldo degli Scrovegni, despre care se spune că a cerut să fie înmormîntat cu cheile lăzii în care ținea banii. El și-a dat seama că Dante este viu și folosește prilejul pentru a-și vorbi de rău tovarășii săi de osîndă.

68. *Vitalian:* El denunță cu josnicie pe un concetățean al său, vinovat și el de păcatul cămătăriei, padovanul Vitalino del Dente, *podestă* în anul 1307.

70. *Padovan:* Acest damnat vrea să spună că păcatul cămătăriei este o specialitate a florentinilor și că padovanii ar forma o excepție. Ironic în același timp, el vorbește despre cel mai mare cămătar, așteptat cu nerăbdare în Infern, Giovanni Buiamonte, a cărui stemă avea trei ciocuri de pasăre de pradă (în traducere românească: *țapi; becco* în italienește însemnînd și cioc de pasăre și țap). Satira antiflorentină cunoaște accente de amar sarcasm.

și surd m-aș vrea cînd urlă peste tot:
«Să vie cavalerul suveran
cu țapii-n cîmp».“ Și-astfel zicînd de-un cot
își scoase limba răsucindu-și gura,
ca boul cînd se linge peste bot.
Ci eu de teamă să nu-ntrec măsura
călcînd porunca ce zicea: „Grăbește!“,
lăsai zarafii ce-și lingeau captura
și-ntors, pe fiara ce sălta drăcește
pe domnul meu eu îl văzui călare
și mă-ndemna: „Fii tare și-ndrăznește,
căci spata ei ne va fi treaptă-n cale;
în fața-mi urcă; eu voi sta la spate
spre-a te feri de-otrava cozii sale“.
Cum cel cuprins de friguri, ce se zbate
și-nvinețește tot și se-nfioară
abia la gîndul vîntului ce bate,
așa și eu cînd pomeni de fiară;
dar ca pe-o slugă c-un stăpîn de treabă,
rușinea multă mă scăpă de-ocară.
Pe spata lată-ncălecai degrabă
și „Ia-mă-n brațe, fui să strig, că sare!“
dar n-am fost vrednic să rostesc o boabă.

75. *Ca boul:* Din nou poetul își dovedește artistica sa caracteristică de *animalier*.

77. *Porunca:* Îndemnul lui Virgiliu.

79. *Pe fiara:* Virgiliu se afla de acum călare pe grumazul monstrului Gerion.

81. *Fii tare:* Îndemnul lui Virgiliu este cu totul binevenit pentru a-l încuraja pe Dante, care va face o călătorie neobișnuită coborînd într-un gol amețitor pe spinarea unui monstru. Îndemnul lui Virgiliu subliniază și caracteristica extraordinară, teribilă, a evenimentului.

85. *Cum cel cuprins de friguri:* Pentru a exprima marea spaimă de care este cuprins, înalta fantezie artistică a lui Dante recurge la o vie reprezentare. Arată pe bolnavul care, suferind de friguri, cînd tremurul și unghiile vinete îi anunță un nou acces, e gata să se înfioare numai privind umbra sau simțind adierea unui vînt ușor.

90. *Rușinea:* Frica i-a fost învinsă de rușine.

94 Ci domnul meu ce-n altă împrejurare
m-a mai ferit şi de-alte lighioane,
mă prinse-n braţe şi mă strînse tare.
97 Apoi rosti: „Te-avîntă, Gerioane!
Povară nouă porţi spre hău: păzeşte!
Scoboară dar în largi şi line toane."
100 Ca luntrea cînd de mal se dezlipeşte,
la fel şi fiara-şi luă pe-ncet avîntul,
şi cînd simţi că slobodă pluteşte,
103 se răsuci lăsînd 'napoi pămîntul
şi-ntinse coada-n zvîcnet, ca ţiparul,
strîngînd cu gheara pe sub pîntec vîntul.
106 Mai mare spaimă, cînd gonea cu carul
Feton prin cer şi frînele-a scăpat,
nu cred să fi simţit, şi nici fugarul
109 Icar, cînd, bietul, se văzu-nşelat
cu-aripa frîntă şi cînd tatăl lui
striga plîngînd: „Drum rău ai apucat!",
112 decît a mea, în zbor, cînd pricepui
că-n gol pluteam pe umere străine
şi numai fiara-n faţa mea văzui.
115 Ea cobora domol, în cercuri line,

97. *Gerioane:* Pentru prima dată, Virgiliu cheamă monstrul pe numele său, poruncindu-i să se rotească încet, pentru a-l coborî pe Dante, un om viu (noua povară), materie şi nu umbră, cît mai lin.

100. *Ca luntrea:* Ca o navă care călătorind pe mare, după ce s-a desprins de ţărm, are întoarsă către larg nu prora ci pupa.

107. *Feton:* Fiul soarelui care, căpătînd de la tatăl său învoirea să-i mîne caii ce-l purtau pe bolta cerească, neputîndu-i ţine în frîu cu forţa lui de muritor, s-a prăbuşit din înalt, fulgerat de Jupiter.

109. *Icar:* Este vorba de personajul mitologic, fiul lui Dedal, constructorul Labirintului. Ca să poată fugi din Creta, unde erau ţinuţi prizonieri, marele meşter a făurit pentru sine şi pentru fiul său aripi de ceară. Apropiindu-se prea mult de soare, ceara aripilor lui Icar s-a topit şi el a căzut în mare. Pentru a zugrăvi frica pe care Dante a simţit-o în această stranie călătorie aeriană subpămînteană, el recurge la amintirea a două zboruri mitologice care s-au sfîrşit cu două prăbuşiri.

dar nu-i simţeam rotirile egale,
ci numai vîntu-n ochi şi pe sub mine.
118 Sub noi la dreapta se-auzeau pe vale
vuind în clocot apele-n vîltoare
şi spre-a vedea mă aplecai din şale.
121 Ci foc zărind şi auzind strigare,
şi mai vîrtos mă încleştai de spate,
căci tremuram din cap pînă-n picioare.
124 Şi-n jur văzînd tot alte şi-alte gloate
ce se-apropiau pe rînd, am desluşit,
abia atunci, că scoboram în roate.
127 Ca şoimul cînd, sătul de-a fi plutit
fără-a zări nici pradă, nici momeală,
n-aşteaptă-ndemn, ci de-unde-n zori, pripit
130 pornise-n zbor, se lasă pe tînjală
şi mai departe de stăpîn se-aşază,
morocănos, rotindu-se-n spirală,
133 aşa şi fiara ne urzi spetează
din poala văii, iar apoi, cînd spata
şi-o uşură de amîndoi, sfîrlează
136 zvîcni din loc, precum din arc săgeata.

119. *Vuind în clocot:* Apele Flegetonului se precipitau, tunînd, în prăpastia cercului al optulea.

121. *Ci foc zărind:* Viziunea cumplitului loc de cazne creşte covîrşitor senzaţia spaimei prime.

127. *Ca şoimul:* O altă comparaţie desprinsă din lumea vînătorii contemporane. Gerion, monstrul, este mînios ca şi şoimul care se întoarce la stăpînu-său fără pradă, deoarece a coborît în prăpastie nu purtînd osîndiţi, ci un om viu, pe Dante, şi un suflet din Limb, Virgiliu, nesupuşi legilor infernale.

136. *Zvîcni:* Comparaţia — şi ea sugerată de vînătoare — cu săgeata indică măestrit rapiditatea extraordinară a acţiunii.

CÎNTUL XVIII

Cercul al optulea: Bolgia întîia și a doua.
Codoșii, seducătorii de femei și înșelătorii.
Lingușitorii.

1 E-un loc pe nume Malebolge-n iad,
tot numai piatră, neagră, cenușie,
ca cercul ce-mprejur îi scrie vad.
4 Și-n fundul lui, la mijloc, pe-o cîmpie
se cască-un puț, încăpător și-afund,
de-a cărui față-n altă parte-oi scrie.
7 Jur împrejur rămîne-un loc rotund
prins între puț și poala rîpei late,
ce-n zece văi se-mparte pîn' la fund.
10 Precum arată gropile săpate
mereu mai multe și-ntr-adins menite
să străjuiască ziduri de cetate,
13 așa-arătau și văile-amintite;
și după cum din zid peste răstoacă,
spre cel'lalt mal, scoboară punți proptite,
16 la fel și-aici din poala stîncii pleacă
punți mari de piatră peste văi, din ea
pînă la puțul ce le-adună-n teacă.

1. *Malebolge:* Numele pe care Dante îl dă celui de al optulea cerc împărțit în văi concentrice, pungi sau bolgii (expresie creată de poet ad-hoc). Ele încercuiesc în amfiteatru enormul abis central în care este înfipt îngerul rebel, demonul Lucifer. Simetria dantescă a creat un gigantic stup în ale cărui alveole de piatră se chinuiesc damnații.
10. *Gropile săpate:* Arhitectul constructor al Infernului își compară bolgiile, pentru a le face sesizabile cititorului, cu cetățile feudale. încinse de ziduri și de șanțuri de apărare.
15. *Punți proptite:* Trecerea între bolgii se face pe arcul de piatră care le unește.
18. *Pînă la puțul:* Razele punților converg către marele abis central, ultimul cerc infernal.

19 Cînd Gerion ne scutură din șa,
aci ne-aflarăm și de-a stînga-n cale
o luă Virgil și eu pe urma sa.
22 Vedeam acum de-a dreapta altă jale
și draci cumpliți și alte cazne, noi,
de care-i plină cea dintîie vale.
25 Din fundul ei, în două cete, goi,
veneau mișei, din dos zorind piciorul,
iar alții-n schimb, din față către noi,
28 așa precum la Roma-află soborul
în anul sfînt o mie și trei sute
un chip de-a trece peste pod poporul,
31 făcînd astfel ca domul să-l salute
o ceată-n mers și alta spre colină
să ție pas și tălpile să-și mute.
34 Vuia văzduhu-n jur ca o stupină
de draci cu bice și cu coarne-nalte
care-i loveau peste rărunchi și splină.
37 Ah, cît de iute-i mai făcea să-și salte
călcîiele dintîia plesnitură;
nici unii n-așteptau pe celelalte.
40 Și tot mergînd astfel prin fundătură,
„Pe-acesta-aici l-am mai văzut îmi pare“,

20. *De-a stînga:* În Infern, cu o singură excepție semnalată, drumul este urmat totdeauna spre stînga, nefastă.
22. *Altă jale:* Un nou, lamentabil spectacol de chin.
25. *Două cete:* Dante descrie două mari cete de osîndiți. Unii erau pezevenghii, codoșii, adică ademenitorii de femei pentru alții, iar ceilalți, seducători de femei pentru ei înșiși. Cele două cete, biciuite de diavoli, merg în sens contrariu una față de alta.
28. *Precum la Roma:* Dante face aluzie la mulțimea de pelerini care, aflîndu-se la Roma, în anul 1300, cu prilejul jubileului, au trebuit să se împartă pe podul Sant'Angelo în două părți, astfel ca dintr-o parte să meargă cei care se duceau la biserica San Pietro, iar din cealaltă, pelerinii care se întorceau de acolo.
31. *Domul:* Bazilica San Pietro.
32. *Colină:* Este vorba de așa-numitul munte Giordano, în realitate o mică înălțime în Roma, situată pe malul stîng al Tibrului.

grăii de-un duh ivit pe curmătură.
43 Deci spre-a-l privi mă-nțepenii-n picioare
și domnul meu la fel, fără-a răspunde,
îngăduind să-ntorc 'napoi cărare.
46 Ci biciuitul, vrînd să mi se-ascundă,
plecă obrazul, însă eu grăii:
„Zadarnic ochii-n glie ți se-afundă,
49 căci, de nu-mi pare, te cunosc, să știi:
Caccianemico îți zicea odată:
Cum de-ai ajuns cu răii să te ții?"
52 „Nu prea mă-ndemn, rosti, să-ți spun, dar cată
căci vorba ta preadulce dar îmi este
și prea mă-ntoarce-n lumea de-altădată.
55 Eu am vîndut marchizului de Este
pe-o soră-a mea, ca pofta să-i slujească,
oricum cuvîntă mîrșava poveste.
58 Aci-ntre morți, pe limba strămoșească
și alții plîng; și-atîția sînt, la rînd,
cîți nu-s în stare *sipa* să rostească
61 între Savena și-ntre Ren nicicînd.
Iar dacă vrei temei învederat,

47. *Plecă obrazul:* Desigur de rușine, pentru a nu fi văzut.

50. *Caccianemico:* Venedico Caccianemico (1228—1302), puternic guelf bolognez, *podestà* în mai multe cetăți. Dante îl situează între codoși, deoarece, după unii comentatori, ar fi primit bani de la marchizul Obizzo d'Este, pentru a-i vinde pe propria soră, frumoasa Ghisolabella.

54. *Lumea de-altădată.* Osînditul este constrîns să vorbească de cuvintele sarcastice ale lui Dante care îi arată că a fost recunoscut, dar și de dorința, atît de umană chiar la un infamant personaj, de a-și aminti de viața pămînteană.

60. *Sipa:* Cuvînt al dialectului antic, bolognez, de afirmare.

61. *Savena:* Locul acesta din Infern este atît de plin de bolognezi, încît ei sînt mai mulți decît cei vii care trăiesc între Savena și Reno, cele două rîuri care delimitează teritoriul cetății Bologna. (Alt prilej pentru Dante Alighieri de a biciui tristele moravuri ale marelui oraș, sediul primei universități din lume.)

zgîrcenia noastră-adu-ți aminte-n gînd."
64 Pe cînd vorbea, un drac împielițat
îi dete-un bici răcnind: „Hai, nu mai sta,
căci nu-s femei pe-aicea de-nșelat!"
67 Eu m-apropiai de călăuza mea
și-n cîțiva pași ajuns-am amîndoi
un soi de stîncă ce din mal ieșea.
70 Spre dreapta-ntorși, urcarăm lesne-apoi
pe punte-n sus, pășind printre pietroaie,
pînă ce brîna se pierdu-napoi.
73 Și-ajunși pe unde puntea se-ncovoaie
spre-a trece răii pe sub bolta ei,
maestrul zise: „Oprește și te-ndoaie,
76 ca-n față să-ți privească cei mișei,
al căror chip să-l vezi n-a fost putință
atîta timp cît am umblat cu ei".
79 Și stînd pe pod văzui în suferință
de ceea parte morți venind prin ceață,
bătuți și ei de bici cu prisosință.
82 „Privește umbra ce-a purces semeață,
făcută parcă, zise, să domnească.
Nu-i chip durerea-un strop din ochi să-i scoață.
85 Purtarea lui și-aici e tot regească

63. *Zgîrcenia:* Zgîrcenia îi împinge pe bolognezi să caute cîștiguri, chiar cu cele mai abjecte mijloace.

69. *Un soi de stîncă:* Una din acele stînci, arc de piatră, prin care se trece peste bolgii.

74. *Sub bolta ei:* Arcul stîncii, punte între bolgii pe sub care trec codoșii.

76. *Ca-n față:* Era ceata seducătorilor, care în cercul lor etern întorceau spatele poeților călători.

82. *Semeață:* Umbra aceasta mîndră, reprezentată de Dante într-un halo de grandoare, contrastantă cu starea jalnică, prezentă, este Iason, conducătorul argonauților în temerara lor călătorie pentru cucerirea Lînii de Aur. Dante îl așază în acest cerc al seducătorilor, pentru că a ademenit pe fiica regelui Toas, Hipsifila, părăsind-o apoi însărcinată și cu doi copii.

și-ndreptățit, căci n-a fost om de rînd
și Lîna de-Aur fu s-o dobîndească.
88 Trecînd prin Lenno-odinioară, cînd
femeile din insulă, ciudoase,
își căsăpiră soții lor pe rînd,
91 prin vorbe ticluite și mieroase
pe Hipsifila o-nșelă, cea bună,
care și ea suratele-nșelase,
94 lăsînd-o grea, pustie și nebună;
acesta-i chinul ce-i plătește fapta
și-așijderi pe Medeea o răzbună.
97 Ca el făcut-au și ceilalți de-a dreapta;
ajungă-ți dar de ei și de ce-i doare,
cît și de valea ce le-neacă șoapta."
100 Eram acum pe-un loc, între ponoare,
pe unde mal și cale se-ntîlnesc,
făcînd din el altui podeț spinare.
103 De-acolo auzeam cum se bocesc
sub noi mișeii-n cel'lalt brîu stîncos,
cum suflă greu și singuri se plesnesc.
106 Iar din duhoarea ce venea de jos
pe stînci un soi de mîzgă se punea,
spurcată la vedere și miros.
109 Atît de-afundă-i valea,-ncît de-ai vrea
să-i vezi cuprinsul de pe punte bine,
s-o urci s-ar cere ca s-apuci pe șa.

88. *Trecînd prin Lenno:* În călătoria lor către Colchida, argonauții au debarcat în insula Lemnos, unde femeile omorîseră pe toți bărbații, în afară de regele Taos, care a fost cruțat de fiica sa Hipsifila.

96. *Medeea:* Fiica regelui Oeta al Colchidei, care l-a ajutat pe Iason în cucerirea Lînii de Aur, fiind îndrăgostită nebunește de el. Sedusă și apoi părăsită de eroul necredincios, ea s-a răzbunat omorîndu-și copii pe care-i avusese cu Iason.

105. *Se plesnesc:* Dante întrebuințează o serie de cuvinte aspre, disprețuitoare, pentru a zugrăvi în cele mai negre culori cea mai josnică categorie de păcătoși, lingușitorii.

111. *Pe șa:* Pe culmea arcului podului.

112 Așa făcurăm; și văzui mulțime
în tină stînd, care părea catran
și scîrna lumii strînsă din latrine.
115 Și cum priveam de sus ca-ntr-un cazan,
văzui un duh mînjit pe cap atare,
că nu știai de-i cleric sau mirean.
118 „De ce privești numai la mine oare
și-i uiți pe ceilalți?" mă-ntrebă de jos.
„Fiindcă te știu, răspuns-am la întrebare,
121 de cînd la plete nu erai bălos.
Interminei ești tu; nu te-ai schimbat;
de-aceea cat spre tine mai vîrtos."
124 „Meteahna lingușirii m-a-nfundat,
ce-mi fu de-a pururi pe pămînt merinde",
grăi lovindu-și capu-mbăligat.
127 Și-atunci maestrul: „-Încearcă-acum și-ntinde
grumazul tău către-acest neam de vite,
spre-a izbuti dintr-o privire-a prinde
130 spurcatul chip al tîrfei despletite
ce nu-și găsește-n scîrnă loc și-ntr-una
se scarpină cu unghiile-mpuțite.

114. *Scîrna lumii:* Poate că niciodată în *Divina Comedie*, Dante nu s-a exprimat cu cuvinte mai violente, mai aspre, mai pline de patimă ca în aceste versuri, menite să arate uriașul lui dispreț pentru josnicia lingușitorilor.

117. *De-i cleric:* Nu puteai să-l vezi dacă este preot sau laic — aluzie la *tonsura*, la obiceiul preoților catolici de a se rade în creștetul capului acoperit de murdării.

122. *Interminei:* Despre acest Alessio Interminelli se știe numai că a fost un guelf alb, cavaler dintr-o familie veche din Lucca și că mai exista pe lume în anul 1295.

126. *Capu-mbăligat:* În textul dantesc: „dovleacul" *(„zucca")*, gesturi și cuvinte vulgare, atît de contrastante cu acela care desigur fusese un elegant lingușitor în timpul vieții.

132. *Se scarpină:* Este vorba de curtezana ateniană Tais, care apare ca personaj în comedia *Eunucul* de Terențiu, de unde Dante, direct sau prin intermediul unor citate găsite în Cicero *(De Amiciti)*, a luat datele dialogului din versurile 134—135. În descrierea fai-

133 Îi spune Tais și-i a ei minciuna,
când întrebată de ibovnic: «Spune,
ți-s drag?» răspunse: «Fără saț», nebuna.
136 Și-acum destul cu-atîta spurcăciune."

moasei prostituate, Dante arată că niciodată marii scriitori nu s-au dat în lături să zugrăvească realitatea, chiar dacă ea se prezintă în culori puțin plăcute pentru anumite priviri.

CÎNTUL XIX

Cercul al optulea: Bolgia a treia. Simoniacii. Papa Niccolò al III-lea. Violenta invectivă a lui Dante împotriva papilor simoniaci.

1 Simoane, tu, și voi urmași netrebnici
ce pîngăriți cu aur și arginți
preasfinte bunuri care-n cei ce-s vrednici
4 s-ar cere-a fi izvor de năzuinți,
vă sune vouă trîmbița, căci voi
pe-a treia vale stați în suferinți.

1. *Simoane, tu:* În *Faptele apostolilor* (VIII, 9—20), se relatează că un oarecare magician din Samaria, Simon. i-a oferit sfîntului Petru bani pentru a i se da putința de a porunci Sfîntului Duh și de a comunica astfel cu cei botezați întru creștinism. De la el s-a numit *Simonie* tîrgul cu „bunurile sfinte", iar cei care-l practică au fost numiți *simoniaci*.
3. *Preasfinte bunuri:* Simoniacii practicau traficul de bunuri sfinte, spiritual și material. Mai ales comerțul cu demnități ori venituri ecleziastice a fost o mare plagă a Evului Mediu. Dante în acest cînt-invectivă contra simoniei se ridică împotriva nepotismului pontificilor.
5. *Trîmbița:* Trîmbița heralzilor care chemau poporul spre a comunica sentințe, edicte etc.

7 Ne-aflam acum pe alte locuri, noi,
ajunși pe punte-n partea mai boltită,
ce-mparte-n mijloc groapa de sub noi.
10 O, sfîntă-nțelepciune, măiestrită
ți-e fapta-n lume-n cer și-ntre păcate
și pururi drept ți-e-osînda împărțită.
13 Văzui pe margini și pe fund săpate
mulțimi de gropi în piatră, pînă-n miez
la fel de largi și de rotunde toate.
16 Așijderi gropi și-atare poți să vezi
și-n mîndru-mi San Giovanni cîte una,
făcute să slujească la botez,
19 și dintre care-am spart pe vremuri una,
cu gînd să scap de-nec un prunc plăpînd
(și-o spun anume ca s-alung minciuna).
22 Din gura lor, a gropilor, pe rînd
ieșeau picioare, ca din prund țepușe,
de morți ce stau cu capu-n jos, avînd
25 jăratic roș pe talpă și cenușe,
drept care se zbăteau pînă la brîie,
de-ar fi sfărmat și lanțuri și cătușe.

8. *Partea mai boltită:* Se aflau pe culmea arcului — punte dintre bolgii.
10. *O, sfîntă-nțelepciune:* Dante este cuprins de uimire văzînd minunata arhitectură după care este construit Infernul. În realitate, această lume este minunat construită de Dante însuși.
17. *San Giovanni:* Pentru Dante, biserica San Giovanni, baptisterul Florenței, în care a sperat totdeauna să primească încununarea de poet, este simbolul cel mai scump al orașului natal. În versurile care urmează, el face aluzie la o întîmplare nu prea clară. În această biserică, împrejurul cristelniței de botez, erau făcute un fel de găuri în care intra preotul, pentru a ține mai aproape de vasul botezător pe acela care trebuia să primească această sfîntă taină. Într-o zi, într-una din aceste găuri a căzut un copil, și Dante, pentru a-l scăpa, a adîncit-o cu ajutorul unui topor.
23. *Ieșeau picioare:* Acești osîndiți sînt înfipți cu capul în jos într-un mormînt de flăcări.

28 Cum frige vîlvătaia cînd se suie
pe-o zdreanţă unsă şi flămîndă fuge,
aşa-i frigea din degete-n călcîie.

31 „Cine-i, maestre,-acela care muge
mai rău ca ceilalţi şi se zbate-astfel
de parcă jarul mai vîrtos îl suge?“

34 „De vrei să mi te duc, răspunse el,
în vale jos, pe fundul de ceaun,
din gura lui afla-vei chip şi fel.“

37 „La tot ce-ţi place,-am zis, eu mă supun,
căci mi-eşti stăpîn şi-al tău cuvînt, smerit
eu îl ascult căci ştii şi ce nu spun.“

40 Pe-a patra coamă dar, ne-am slobozit
şi-apoi de-a stînga, scoborînd, ne-am tras
pe fundul văii strîmt şi-ngăurit.

43 Dar domnul meu nu vru să-mi lase pas,
ci tot cu mine-n braţe se porni
spre cel ce-n tălpi dădea durerii glas.

46 „O, tu ce stai cu susu-n jos, grăii,
înfipt ca parul în pămînt, vorbeşte,
oricine eşti, dacă mai poţi vorbi.“

28. *Cum frige:* O altă observaţie minuţioasă a realităţii.

35. *Fundul de ceaun:* Echivalenţă a traducerii pentru fundul bolgiei.

39. *Ştii:* Virgiliu cunoştea şi gîndurile cele mai secrete, neexprimate de către Dante.

45. *Ce-n tălpi:* Acela care-şi exprima durerea nu în plîns ci agitîndu-şi convulsiv picioarele arse de flăcări.

46. *O, tu ce stai:* Acela care sta cu „*susu-n jos*“. simbol al inversării misiunii pe care trebuiau s-o îndeplinească pe pămînt, mustrat cu vorbe aspre de Dante, este Giovanni Gaetano Orsini, papa Niccolò al III-lea, care a ocupat scaunul pontifical între 1277—1280. El este pus aici pentru că, aşa cum spune cronicarul Villani (*Cron.* VII, 54): „Din dragoste pentru neamul său întreprinse multe lucruri spre a-l înălţa. A fost între cei dintîi, sau cel dintîi papă la curtea căruia s-a făcut simonia pe faţă, în folosul rudelor lui; prin care mijloc îi îmbogăţi peste măsură cu moşii, castele şi bani, în puţinul timp cît a trăit“.

49 Ca preotul şedeam, cînd spovedeşte
un ucigaş ce-l cheamă, ipocrit,
cu gînd s-amîne moartea ce-l pîndeşte,

52 cînd el strigă cu ciudă: „-Ai şi venit,
bătrîne Bonifaciu,-n încăperea
urzită-aici? Ori cartea m-a minţit.

55 Aşa curînd te-ai săturat de-averea
de dragul cui să-nşeli avut-ai nas
mireasa dobîndită cu puterea?“

58 Cînd l-auzii ce spune, am rămas
cum cel ce n-a-nţeles şi ruşinat
nu ştie cum să iasă din impas.

61 Dar domnul meu grăi: „Nu sta mirat!
Nu-s eu acela, spune-i ca să ştie“.
Şi m-am supus poruncii neîntîrziat.

49. *Ca preotul:* Dante sta ca un duhovnic ce-l spovedeşte pe asasinul care, după ce a fost înfipt în groapă, îl mai cheamă să-i mărturisească un nou păcat, pentru ca în felul acesta să-şi mai întîrzie moartea. Acesta este un teribil tablou, pe care Dante desigur că l-a văzut. Este vorba de o cumplită pedeapsă medievală, denumită *propaginatio*, care consta din a-l îngropa de viu, cu capul în jos, pe osîndit.

53. *Bonifaciu:* Bonifaciu al VIII-lea, papă şi adversarul cel mai urît de Dante. Versurile danteşti îl pecetluiesc pentru totdeauna ca pe reprezentantul corupţiei în biserică. Cauza primă a aversiunii lui Dante este amestecul papei Bonifaciu în treburile interne ale Florenţei. De aci ura înverşunată şi teribila răzbunare artistică din atîtea versuri ale *Divinei Comedii*. Papa Bonifaciu a stat pe tronul pontifical între 1294—1303. Dante nu-l poate aşeza în Infern, deoarece la epoca închipuitei sale călătorii (anul 1300), acesta nu murise încă. Dar el îl pune pe celălalt papă simoniac, Niccolò al III-lea, să vorbească despre Bonifaciu ca despre un sigur, aşteptat oaspete al Infernului.

54. *Cartea m-a minţit:* Adică ceea ce îi este scris în cartea viitorului lui Bonifaciu. Hotărîrea fatală care-l osîndea la eternele chinuri infernale. Într-un crescendo năvalnic de imagini şi de injurii chiar, Bonifaciu este zugrăvit ca lacom, înşelător şi desigur simoniac.

57. *Mireasa:* Frumoasa mireasă este Biserica, al cărui prim mire fusese Isus Cristos.

62. *Spune-i:* Dante nu a înţeles nimic din întrebările lui Niccolò al III-lea, şi Virgiliu, văzînd că a rămas nelămurit, îl învaţă să spună că nu este el Bonifaciu.

Zvîcni atunci din glezne cu tărie
cel agrăit şi se rosti cu jale:
„La ce anume vorba ta mă-mbie?
De-ai străbătut atîta-amar de cale
ca să mă vezi, să ştii c-am fost, străine,
cîndva alesul mantiei papale,
din neam de urs şi-ursacii-atît de bine
ştiui să-i rostuiesc, încît în pungă,
sus bani am strîns şi-aici mă strîng pe mine.
Sub capul meu au fost sortiţi s-ajungă
toţi papii-nvinuiţi de simonie,
ce zac adînc sub piatră, într-o strungă.
Cădea-voi şi eu jos cînd va să vie
cel'lalt mişel, ce-n fund mă va trimite
şi-n locul lui grăit-am vorbă ţie.
Ci el va sta cu gleznele-nroşite
răstimp mai scurt ca mine ce mă-ndoi
şi rabd în tălpi arsură şi cuţite:
căci din apus veni-va peste noi
un papă făr' de lege şi duium

64. *Zvîcni:* De mare ciudă că nu era Bonifaciu cel aşteptat.

69. *Alesul mantiei:* Papa, acela care purta marea mantie papală.

70. *Neam de urs:* A avut numai vestmîntul de papă, dar de fapt a fost mai mult neam de urs. În Evul Mediu ursul era socotit ca animalul cel mai lacom. Joc de cuvinte legat de numele Orsinilor, cărora le aparţinea Giovanni Gaetano Orsini, Papa Niccolò al III-lea. *Ursacii:* Rudele sale din familia Orsini.

71. *Pungă:* Joc de cuvinte între punga în care în timpul vieţii a strîns bani şi între aceea *(bolgia)* în care se află acuma pedepsit.

74. *Toţi papii:* Păcatul simoniei era foarte răspîndit.

80. *Mai scurt:* Bonifaciu al VIII-lea va sta mai puţin (11 ani) decît Niccolò (23 ani), fiindcă locul lui va fi luat de către Clement al V-lea.

82. *Din apus:* Pentru că arhiepiscopul Bertrande de Got, ales papă cu numele de Clement al V-lea de către Conclavul de la Perugia în 5 iunie 1305, venea din Bordeaux, deci din apus. El a mutat curia papală la Avignon. Aşa cum povesteşte Villani (*Cron.* IX, 59), el „a fost un om foarte lacom de bani şi simoniac şi desfrînat, care murind a lăsat pe nepoţi şi neamul lui cu prea mare şi nenumărat tezaur".

ne va zvîrli la fund pe amîndoi.
Un nou Iason va fi şi, după cum
stăpînu-i slab cu dînsul a făcut,
la fel cu-acest al Franţei rege acum."
Smintit am fost pesemne de-am putut
să-i spun atunci, răstindu-mă de sus:
„Ia spune-mi ce comoară i-a cerut
lui Petru-n schimbul cheilor Isus
cînd raiul sfînt în pază i l-a dat?
«Urmează-mă», atîta doar i-a spus.
Iar cînd Matei apostol fu-nscăunat
în locul Iudei, aur sau argint
nici Petru, nici ceilalţi nu i-au furat.
Deci stai pe loc căci drept eşti osîndit
şi-ascunde bine-averea cîştigată
ce-n contra Franţei rău te-a sumeţit.
Şi dacă limba nu mi-ar fi legată
de cinstea ce-o păstrez faţă de-acele
preasfinte chei ce-ai stăpînit odată,
ţi-aş azvîrli cuvinte şi mai grele,
căci nu-i zgîrcit ca papa şi papistul
ce-ncalcă drepţi şi urcă răii-n stele.
De voi, de papi vorbea evanghelistul

85. *Un nou Iason:* Iason a fost un mare preot al poporului ebraic. El a cumpărat de la regele Antioh demnitatea sacerdotală cu trei sute şaizeci de talanţi.

86. *Stăpînu-i:* Regele Siriei, Antioh, care a vîndut sacerdoţiul.

87. *Al Franţei rege:* Este vorba de Filip al IV-lea cel Frumos, care a fost favorabil alegerii lui Clement ca papă.

88. *Smintit:* Întrebare retorică pentru a justifica extraordinarul ton polemic al invectivei danteşti îndreptată împotriva papilor simoniaci.

91. *Schimbul cheilor:* Cheile, de aur şi argint, ale împărăţiei cerurilor, însemnele bisericii creştine, însemnele de mai tîrziu ale papalităţii.

99. *Contra Franţei:* Împotrivindu-se lui Carol I d'Anjou.

cînd peste-ape-o tîrfă-a fost văzut
cu regi curvind, cum scrie-Apocalipsul;
109 cu capete vreo şapte s-a născut;
din zece coarne vlagă-a supt mereu
cît timp curat bărbatu-i s-a ţinut.
112 Voi v-aţi făcut din aur Dumnezeu
şi-o sută adoraţi fără ruşine,
cînd nici păgînii n-au mai mult de-un zeu.
115 Ah, cîte rele-adus-a, Constantine,
nu creştinarea-ţi, ci doar zestrea care
primul părinte-o dobîndi prin tine."
118 Şi-n timp ce-astfel rosteam întru mustrare,
fie de ciudă-ori remuşcări, zvîcnea
numitul duh amarnic din picioare.
121 Îi fui pe plac, socot, cu vorba mea
maestrului, căci luminat la faţă
cuvîntul drept pe buze-mi urmărea.
124 Mă prinse-apoi şi mă săltă pe braţă,
iar cînd fui sus, simţii că mi se-aburcă
pe drumul scoborît de dimineaţă.
127 Nu osteni la deal cu mine-n cîrcă,

107. *O tîrfă:* Dante citează un crud pasaj din *Apocalips* prin care vrea să demonstreze cum papii au prostituat biserica.

113. *Şi-o sută:* Cei o sută de idoli adoraţi de papi care trebuiau să fie preoţi monoteişti sînt monedele de aur de care erau atît de avizi.

115. *Constantine:* Este vorba de faimosul document *Donatio Constantini*, în realitate un act apocrif (a cărui neautenticitate a fost demonstrată strălucit de umanistul Lorenzo Valla), al împăratului Constantin cel Mare. El ar fi dăruit, drept recunoştinţă de a fi fost vindecat de lepră, stăpînirea Romei papei Silvestru atunci cînd a mutat capitala Imperiului Roman la Constantinopol.

118. *Şi-n timp:* Violenta invectivă a lui Dante împotriva papilor simoniaci ia sfîrşit. Poate că niciodată în poezia lumii n-au rămas accente mai puternice şi mai înflăcărate ca aceste versuri inspirate de ura profundă a poetului împotriva clericilor venali şi desfrînaţi.

124. *Mă prinse:* Virgiliu i-a ascultat teribila diatribă cu o vădită mulţumire şi gestul lui demonstrează deplina sa satisfacţie.

127. *Nu osteni:* Şi pentru a-i arăta şi mai mult mulţumirea sa, l-a ţinut la piept cît timp a durat urcuşul.

ci mă purtă pe puntea ce din jos
de-a patra vale, într-a cincea urcă.
130 Şi-ajunşi acolo m-aşeză frumos
pe malul aspru şi stîncos atare,
c-ar fi şi pentru capre-anevoios.
133 Şi altă vale mi-apăru în zare.

133. *Altă vale:* Era cea de a patra bolgie.

CÎNTUL XX

Cercul al optulea: Bolgia a patra. Ghicitorii.

1 Noi cazne-n vers mă voi sili s-aştern
în cea de-aici a douăzeci cîntare
din prima carte,-a chinului etern.
4 Cu ochii ţintă stam şi cu-ncordare
priveam de sus cum se vădea răscrucea
cumplitei văi de chin şi întristare.
7 Şi-un şir prelung şi mut văzui atuncea
trecînd încet, mănunchi după mănunchi,
cum merg cei vii cînd ies la cîmp cu crucea.
10 Iar cînd lăsai privirea mea-n rărunchi,

1. *Noi cazne:* Noi şi stranii osînde.

3. *Prima carte:* Prima carte a trilogiei danteşti, cantica *Infernului*.

9. *Cu crucea:* Lent, ca într-o procesiune religioasă. Sînt ghicitorii care trec în cete, avînd capul întors cu ceafa înainte, pedeapsă simbolică, deoarece au îndrăznit să creadă că pot prevesti viitorul.

10. *Lăsai privirea:* Cînd Dante s-a uitat atent la ei, a observat că în loc de a merge cu pieptul înainte, merg cu spatele.

văzui, ciudat, că toți aveau grumazul
sucit din barbă pîn' se leagă-n trunchi,
13 astfel că-n spate le-atîrna obrazul
și cale-ntoarsă străbăteau pe glie,
căci drept 'nainte nu-i lăsa ucazul.
16 S-o fi putînd și-n lume, cine știe,
să-ți suce-o boală oase, cap și vine;
dar n-am văzut și nici nu cred să fie.
19 Dea Domnul roadă să culegi, creștine,
din truda mea, ci spune tu, sub pleoape
puteam s-ascund, să ferec plînsu-n mine,
22 cînd chipul nostru îl văzui de-aproape
sucit astfel încît din ochi pe brîncă
și printre buci curgea șiroi de ape?
25 Plîngeam, vezi bine, rezemat de stîncă,
plîngeam atare de-a lor tristă soartă,
încît Virgil: „Te ții cu proștii încă?
28 Aici trăiește mila cînd e moartă:
căci e netrebnic omul ce crîcnește
cînd Cel din ceruri judecă și ceartă.
31 Ridică fruntea, haide, și privește
făptura cui fu de țărînă suptă

15. *Ucazul:* Legea care edictase o asemenea oribilă osîndă.
20. *Ci spune tu:* Dante se adresează cititorului, pentru a-l lua martor dacă putea să rămînă nepăsător față de acest fel de chin.
24. *Printre:* Descrierea capătă accente naturaliste de oribil efect pentru descrierea condiției de decădere a acelora care crezuseră că pot prevesti viitorul.
27. *Te ții cu proștii:* Se poate vedea că Dante înțelege că Virgiliu îl întreabă dacă nu cumva ar fi fost și el prezicător, de îi este așa de milă de acești osîndiți.
28. *Mila:* În italienește există un joc de cuvinte bazat pe cele două sensuri ale cuvîntului *pietà*, care înseamnă și evlavie și milă. Dante spune că în această bolgie a ghicitorilor, adevărata *pietà* (evlavie) este în a fi fără *pietà* (milă).
31. *Ridică fruntea:* Virgiliu, în cuvîntul adresat lui Dante, a avut accente puternice de reproș pentru compasiunea arătată de acesta prezicătorilor.

cînd cei din Teba îi strigau: «Oprește,
34 Anfiarale! De ce fugi de luptă?»,
iar el cădea spre Minos ce-n cetate
pe osîndiți cu cazne îi înfruptă.
37 Privește piept cum și-a făcut din spate:
rîvnind să vadă prea departe-n zare
vede-ndărăt și cale-ntoarsă bate.
40 Îl vezi și pe Tirezias, cel care
se prefăcu-n femeie din prostie,
schimbîndu-se la trup și mădulare
43 și care-apoi lovi cu strășnicie
în cei doi șerpi împreunați trupește
spre-a dobîndi pierduta bărbăție.
46 Cu spata-Aronte-n burtă-i se proptește,
ce-n munții Luni, pe unde de lucernă
ogorul Carrarezul și-l plivește,
49 își făuri lăcaș dintr-o cavernă
în marmoră săpată și, firește,
nestingherit privea spre bolta-eternă;
52 iar chipul de femeie ce-și dosește
cu pleata sînii și-i întoarsă-anume
de nu-i vezi partea unde păru-i crește,

34. *Anfiarale:* Este vorba de Amfiarau, unul dintre cei șapte regi care au asediat Teba. Înzestrat cu darul devinației, știind că va muri în lupte, n-a vrut să participe la război, dar a fost trădat de soția sa, Erifilia. În timpul unei bătălii, sub carul lui de luptă s-a deschis pămîntul și Amfiarau a căzut pînă în Infern în fața judecătorului Minos, care l-a trimis la osîndă în bolgia a patra a celui de al optulea cerc.
40. *Tirezias:* Vestit ghicitor, și el participant la luptele celor șapte regi împotriva Tebei. În Ovidiu (*Metam.* III, v. 324 și urm.) se poate citi cum Tirezias, despărțind într-o zi doi șerpi împreunați, a fost metamorfozat în femeie, și apoi, după șapte ani, întîlnind iarăși aceiași șerpi, atingîndu-i din nou, și-a recăpătat sexul bărbătesc.
46. *Aronte:* Aronte, Arunte sau Aruns, un alt faimos ghicitor din orașul Luni, prezicătorul victoriei lui Cezar în războiul împotriva lui Pompei. De semnalat frumusețea descrierii din aceste versuri, a priveliștilor care se desfășoară înaintea ochilor de pe aceste înălțimi ale Carrarei, unde se afla așezată peșterea ghicitorului.

e-al Mantei care, colindînd prin lume,
pe mîndrul loc ce mă crescu pe braţă
se rostui. Şi-acum ascultă cum e:
Cînd tatăl ei se petrecu din viaţă
şi sclavă-ajunse patria lui Bac,
ani mulţi copila pribegi răzleaţă.
În mîndra mea Italie zace-un lac —
pe unde Alpii coborîndu-şi clinul
hotar îi scriu Nemţiei — zis Benac.
Din Garda-n Val Camonica, Peninul
de mii de ape-i străbătut, turcheze,
ce-n zisul lac ajung să-şi curme plinul.
Şi-un loc e-n el, pe unde din Varese,
din Trent şi Brescia ar putea răzbate
vlădicii toţi să-l binecuvînteze.
Pe malul lui, spre-a ţine piept şi spate
brescienilor ce-s puşi pe sumeţie,
Peschiera stă, mîndreţe de cetate.
Din apele ce-n dreptul ei se-mbie
să-ncapă-n lac şi pe de lături cad,

55. *E-al Mantei:* Manto, fiica lui Tirezias, care şi-a exercitat arta de ghicitoare la început cu tatăl său şi apoi singură. Fugind din Teba, s-a oprit în localitatea unde fiul său a întemeiat un oraş, pe care l-a numit, după numele mamei sale, Mantova.

56. *Ce mă crescu:* Virgiliu s-a născut într-un sat lîngă Mantova.

59. *Bac:* Referitor la zeul Baccus, protectorul cetăţii Teba.

61. *Un lac:* Este vorba de lacul Garda sau Benacus (nume antic), care marca hotarul între Italia şi Germania.

64. *Garda:* Localitatea Garda de lîngă Verona se află pe ţărmul frumosului lac cu acelaşi nume. *Val Camonica:* O vale care se află la vest de lacul Garda, ca şi muntele numit Penino.

67. *Un loc:* În mijlocul lacului se află o insulă, probabil Lechi, care marca încrucişarea graniţelor episcopatelor Trento, Brescia şi Verona.

72. *Peschiera:* Este o fortăreaţă ridicată de seniorii Veronei, Scaligerii, pentru a apăra oraşul împotriva eventualelor atacuri ale locuitorilor din Brescia ori Bergamo.

se face-un rîu ce curge pe cîmpie
şi-abia apucă să-şi croiască vad
că nu Benac, ci Mencio se numeşte
pîn' la Governo unde cade-n Pad.
Nu curge mult şi-n cale întîlneşte
un şes şi-n bălţi se-adună-atunci atare,
c-adesea vara molimi răspîndeşte.
Trecînd pe-acolo fata vrăjitoare
văzu prin mlaştini loc uscat în parte,
dar oameni nu, nici holde sau ogoare.
Acolo dar, fugind de lume foarte,
cu slugile se rostui-n huzur
şi vrăji făcînd, trăi pînă la moarte.
Iar mai pe urmă, oamenii din jur
pe locu-acela aşezări durară,
căci mlaştina îi fereca-mprejur.
Şi-uitînd să tragă sorţii, botezară
drept Mantova dintîiul lor zăvod,
pe leşul fetei aşezat povară.
Strîngea cuprinsul mult mai mult norod
'nainte de-a-l fi scos cu-nşelăciune

75. *Un rîu:* Întreg volumul de ape care nu poate să încapă în lac se revarsă, transformîndu-se într-un rîu numit Mincio.

78. *Governo:* Localitatea Governolo, lîngă care apele rîului Mincio se varsă în fluviul Pad.

82. *Fata vrăjitoare:* Ghicitoarea Manto prezentată de Staţiu ca *vergine (innuba).*

91. *Şi-uitînd:* Era obiceiul ca înainte de a se da numele unui oraş, să se consulte anumite semne augurale, ca zborul păsărilor, măruntaiele animalelor sacrificate etc.

93. *Pe leşul fetei:* Clădind oraşul pe acele oseminte ale ghicitoarei şi ale servilor ei, oamenii l-au numit Mantova, după numele aceleia care se oprise pentru prima dată acolo.

dintr-însul Pinemont pe Casalod.
Astfel veni cetatea mea pe lume:
cu tîlc ți-o spun, ca să răzbești să-nvingi
prin adevăr pe cel ce-altminteri spune."
„Cu-atari temeiuri, i-am răspuns, mă-ncingi,
că n-ar putea alt zvon de cald să-mi ție,
cum nu țin cald tăciunii cînd îi stingi.
Ci spune-mi, tată, dacă vezi să vie
printre ceilalți vreun duh mai răsărit,
căci doar la ei îmi șade gîndul mie."
„Cel ce pe spate, zise, 'i osîndit
să-și poarte barba,-atunci cînd la impas
fu Grecia și-n luptă i-au pierit
bărbații toți, de numai pruncii-au mas,
fu vestitor și-i dete să pornească
cu Calcas semn celui din frunte vas.
Eurifil a fost și să renască
eu l-am făcut, cîntînd și despre el
în cartea ce-o cunoști din toască-n toască.
Iar cel'lalt care-n șale-i puținel

96. *Pinemont:* Dante vrea să spună că populația orașului Mantova fusese foarte numeroasă pe timpul contelui Alberto da Casalodi, mai înainte ca acesta să fi trimis în surghiun pe nobilii din oraș, la îndemnul ghibelinului Pinemonte dei Boneccolsi. Dealtfel credulul Casalodi va fi răsturnat și înlocuit de la conducerea cetății de către însuși perfidul său sfătuitor.

99. *Prin adevăr:* Ultimele cuvinte ale lui Virgiliu pecetluiesc solemn adevărul despre originea orașului Mantova.

111. *Calcas:* Faimosul preot și augur grec care a prezis războiul troian și toate întîmplările lui. *Semn:* Semnul de plecare al flotilei grecești care naviga către Troia. În antichitate ca și în Evul Mediu, augurii și astrologii hotărau momentul cel mai prielnic pentru începerea unei acțiuni.

112. *Eurifil:* Un alt augur pe care Virgiliu îl amintește.

113. *Cîntînd:* În *Eneida* sa.

Michele Scot fu, vraci ce-n multe țări
vrăjitorii făcut-a chip și fel.
Bonatti-i calcă urma pe cărări
și-Asdent ce-n van sloboade lacrimi grele
că n-a rămas la sfori și la-ncălțări.
Privește ceata ce-a fugit de-andrele
și de suveici, sortindu-se pierzării,
căci fiert-a ierburi și-a-nvîrtit ulcele.
Dar s-o pornim: pe-ntreg cuprinsul zării
ce-mparte lumea, Cain cu spinii-nclină
și sub Sevilla cade-n unda mării.
Ieri noapte, precum știi, fu lună plină
și nu uita că raza ei odată
din codru-adînc te-a scos către lumină."
Și-astfel zicînd, pornirăm drum deodată.

116. *Scot:* Este vorba despre Michele Scotto, medic și astronom scoțian, la curtea regelui Frederic al doilea, în Sicilia. El a tradus din limba arabă numeroase texte de medicină ori filozofie (Avicena). Se credea despre el că are la dispoziție o ceată de spirite cărora putea să le poruncească.

118. *Bonatti:* Faimos astrolog din Forli. A trăit și el la curtea regelui Frederic al II-lea, dar a fost mai cu seamă prietenul și consilierul condotierului Guido da Montefeltro. Autor al unui cunoscut tratat despre stele.

119. *Asdent:* Amintit de Dante și în *Convivio* (IV, 16). Este un cizmar din Parma, faimos pentru arta sa de prezicător.

121. *Ceata:* Dante trece la femeile ghicitoare, cele care și-au părăsit ocupațiile casnice pentru a se deda vrăjitoriei. El nu socotește însă nici una demnă să fie amintită pe numele ei.

125. *Cain cu spinii:* Este vorba de lună, în ale cărei pete fantezia populară îl vedea pe primul ucigaș al lumii, pe Cain, care poartă o cunună cu spini.

126. *Sevilla:* Luna trece în dreptul Sevilei, în Spania, spre a apune.

128. *Raza ei:* Lumina lunii i-a fost de folos lui Dante în timp ce rătăcea în noaptea trecută prin pădurea întunecată.

CÎNTUL XXI

Cercul al optulea: Bolgia a cincea. Cei care își însușesc bunul obștesc. Amenințările diavolilor. Umorul dantesc.

1 Astfel, din punte-n punte povestind
de cîte toate-i de prisos să spun,
ajuns-am sus pe-un pod; și poposind,
4 am cercetat lăcașul de surghiun
și zvonul surd de plîns și de durere;
negru-l găsii ca fundul de ceaun.
7 Cum fierbe la Veneția pe șantiere
în miezul iernii smoala pe cărbuni
ca să lipească luntri ori galere
10 pe drumuri lungi crăpate de furtuni,
și care dreg și care-astup cu spargă
șampana moștenită din străbuni,
13 care la pupă ori la proră-aleargă,
cîrpește pînze, vîsle noi își scoate
ori funii răsucește la catargă,
16 așa și-aici prin har ceresc clocoate

1. *Din punte:* Din arcul de piatră al bolgiei a patra spre puntea celei de a cincea.
2. *De prisos:* Nu este esențial să fie notat în jurnalul de bord al extraordinarei călătorii.
7. *La Veneția:* Vedera smoalei clocotinde în ceaunul bolgiei a cincea îi amintește lui Dante dintr-o dată șantierul naval venețian, la vremea sa unul dintre cele mai mari din Europa; ca și cînd s-ar găsi într-adevăr în mijlocul acelei activități fremătătoare, el zugrăvește cu puternice trăsături realiste, într-un ritm dinamic, încordat, un tablou precis, viu, colorat al muncii intense.
11. *Spargă:* Cîlții folosiți la operația de călăfătuire a navelor.
12. *Din străbuni:* În textul dantesc, vasul care a făcut mai multe călătorii.
16. *Har ceresc:* Divina artă a divinității care a distribuit pedepsele urmînd de aproape legea „*del passo e del contrapasso*" (legea talionului).

o smoală lipicioasă bulbucind,
ce năclăie străfundurile toate.
19 Vedeam în ea bășicile dospind,
dar altceva nimic decît catran
ce se umfla și recădea pufnind.
22 Și-n timp ce-astfel nesățios priveam,
Virgil strigînd: „Ferește sub arcadă!"
mă trase lîngă el de unde stam.
25 Cum cel ce vrea cu dinadins să vadă
un lucru nou, dar înfricat apoi
nu prea cutează într-un loc să șadă,
28 așa și eu, privind din mers-napoi,
văzui un drac venind în fuga mare
și hăulind pe punte după noi.
31 Cumplit era la chip și-nfățișare
cum se-apropia ca să ne poată-ajunge,
cu-ntinse-aripi și iute de picioare.
34 Culcat pe-un umăr ce părea c-împunge,
ducea un duh și mi-l stringea-n lăboi
de-ai fi crezut că-i gata-gata a-l frînge.
37 „Hei, fraților, strigă de lîngă noi,
pe ăst fruntaș adus din sfînta Zită
să-l dați la fund, că eu mă-ntorc-napoi
40 în urbea sfintei, de pungași ticsită:
numai Bonturo e cinstit, căci toți

23. *Ferește:* Avertismentul lui Virgiliu îl oprește pe Dante, tras către smoala în clocot de forța curiozității care-i învinge spaima.
29. *Un drac:* Primul personaj din vasta farsă populară a cărei reprezentație va începe în curînd.
38. *Sfînta Zită:* Sfînta Zită era patroana orașului Lucca. Păcătosul adus de diavol pe umerii săi ascuțiți era unul din fruntașii orașului Lucca.
39. *Să-l dați:* Să-l aruncați în smoala clocotită. Îndemnul este adresat unor demoni pe care cei doi poeți călători nu i-au văzut încă.
40. *Urbea:* Orașul Lucca, cel ticsit de pungași.
41. *Bonturo:* Toți locuitorii din Lucca sînt pungași în afară de Bonturo. Aceasta este o expresie sarcastică deoarece Bonturo Dati era un faimos *barettiere*, fraudator al bunurilor publice.

fac *da* din *nu* cînd vorba li-e plătită."
43 Zvîrli degrabă-n smoală pe pohoţ
şi-apoi fugi cum n-am văzut vreodată
dulău să se repeadă după hoţ.
46 Duhul pieri ca să se-ntoarcă-ndată
cu spata-n sus, dar diavolii: „Să ştii,
răcneau, c-aici icoane nu se-arată
49 şi nu ca-n Serchio va să-noţi aci:
de vrei să scapi de-mbîrligata gheară,
la faţa apei nu-ncerca să vii".
52 Cu zeci de căngi apoi îl sfîrtecară,
zicîndu-i: „Joacă, dacă poţi, sub smoală
şi-ascunde-te de vrei să ieşi afară!"
55 Aidoma şi bucătarii-şi scoală
rîndaşii ca să-ndese cu ţepuşa
slănina-n zeama care fierbe-n oală.
58 „Ca nu cumva să-ţi dea de urmă-acuşa,
grăi Virgil, te-ascunde după-un stei,
şi-ascuns rămîi, cît timp ne strîng cu uşa.
61 Să nu te temi de s-or vădi mişei
cu-a mea făptură; le cunosc eu soiul
căci şi-alteori m-am războit cu ei."
64 Trecu de punte-apoi şi cînd şuvoiul
ceilalte văi-i se-arătă şi răii,

42. *Din nu:* Pentru bani, ei schimbă hotărîrile într-o clipită.
43. *Zvîrli:* Îl aruncă din înaltul punţii pe damnat în smoala clocotitoare şi apoi se repede ca un dulău în urmărirea altuia, pe pămînt.
47. *Cu spata-n sus:* Cînd iese la suprafaţă, condamnatul pare că face mătănii. De aceea diavolii îi strigă sarcastic: Aici nu sînt icoane cărora să te închini. În textul dantesc: *Santo Volto* (Sfînta Faţă), sculptură foarte veche, un crucifix venerat de locuitorii oraşului Lucca.
49. *Serchio:* În Infern nu se poate înota ca în Serchio, rîul care trece prin Lucca.
55. *Aidoma:* O altă realizată comparaţie care îngăduie reprezentarea fantasticului prin trăsături realiste luate din viaţă.
63. *Şi-alteori:* Virgiliu a mai coborît şi altădată în Infern.
65. *Răii:* Diavolii. Virgiliu îşi impune o înfăţişare sigură de sine.

trebuinţă-i fu să-şi întărească boiul.
67 Cum sar şi latră ca turbaţi dulăii
la cerşetor cînd poarta stă s-o-mpingă,
la fel văzui ţîşnind din fundul văii
70 mulţimi de draci şi toţi dădeau să-ntingă
ţăpuşele spre el, dar drept răspuns
Virgil le spuse: „Nimeni să m-atingă!
73 Nu vă pripiţi, ci vie-ntîi un uns
să-i spun ce am de spus şi-abia apoi
să ţineţi sfat de-s vrednic de străpuns."
76 Strigară dracii: „Meargă Codîrloi!"
şi dintre ei se smulse-atunci năpastă
un drac grăind: „Ce naiba vrei cu noi?"
79 Şi-atunci Virgil: „Crezi oare, minte proastă,
c-am coborît trecînd de pragul porţii,
la adăpost de vrăjmăşia voastră,
82 fără-ajutorul cerului şi-al sorţii?
Ne lasă drum, căci Cel-de-sus voieşte
să duc un viu prin tainiţele morţii."
85 Răzbită-i fu trufia-atunci fireşte
şi lepădînd ţepuşa jos, cu pică:
„Lăsaţi-l!" auzii că porunceşte.
88 Grăi maestru-atuncea: „Te ridică
de unde stai a-una cu pămîntul
ascuns pe jos şi vino fără frică".
91 Pornii grăbit cînd i-auzii cuvîntul,
dar tartaroţii alungiră paşii,

73. *Un uns:* Un ins cu care el să poată duce tratative.
76. *Codîrloi:* Traducerea, realizată de Eta Boeriu, a păstrat, în majoritate, numele caracteristice ale diavolilor din Cîntul acesta, traduse iniţial de George Coşbuc.
83. *Cel-de-sus voieşte:* Virgiliu utilizează încă o dată faimoasa lui formulă.
89. *Una cu pămîntul:* Dante se lipise de pămînt pentru a nu fi văzut de demoni.

încît crezui că nu-și țin legămîntul.
94 La fel cu mine tresăriră-arcașii
cînd dînd să iasă din Caprona lor
văzură-n jur puzderie vrăjmașii.
97 Tot trupul mi-l lipii de-nvățător,
dar nu puteam privirea să-mi desprind
de chipul lor de rău prevestitor.
100 Țînteau spre mine furcile rînjind
și „Să-l ating?" strigă un drac turbat,
iar ceilalți: „Dă-i!" urlau, privind cu jind.
103 Ci tartorul care ținuse sfat
cu domnul meu, se răsuci grăbit
și „Stați domol!" le spuse înciudat.
106 Iar nouă-apoi: „Cărarea ce-ați pornit
nu duce jos; degeaba-i dați tîrcoale,
căci puntea șasea-n fund s-a năruit.
109 Dar dacă totuși vă-ndemnați la cale,
pe malul rîpei vă porniți oricum,
căci altă punte vă va duce-n vale.
112 Chiar ieri, cinci ore mai tîrziu c-acum
o mie două sute șaizecișase

93. *Legămîntul:* Se temea dă diavolii nu se vor ține de cuvînt și că îl vor lovi pe la spate.

94. *La fel cu mine:* Dante își aseamănă frica cu aceea pe care au simțit-o în 1289 apărătorii pisani ai castelului Caprona, după ce au părăsit fortăreața — predîndu-se — și au văzut ce numeroase erau armatele asediatorilor. În rîndurile celor 400 de călăreți prezenți se afla și tînărul florentin Dante Alighieri.

111. *Altă punte:* Codîrloi, mințind, le spune celor doi poeți că, din cauza năruirii punții care trece spre bolgia a șasea, ei trebuie să urmărească linia crestei care desparte bolgia a cincea de a șasea pînă vor întîlni un alt arc, o altă punte intactă care face legătura între bolgii. Diavolul amestecă măiestrit adevărul (năruirea punții) cu minciuna (existența alteia).

112. *Chiar ieri:* Ieri s-au împlinit 1266 de ani de cînd s-a prăbușit arcul de piatră al punții. Ea se năruise în ziua coborîrii lui Isus Cristos în Iad (cf. și *Inf.* XII). Afirmația are o deosebită importanță pentru stabilirea cronologiei călătoriei dantești.

de ani s-au strîns de cînd s-a frînt în drum.
115 Trimit cu voi vreo cîțiva draci cu coase
ca să-i atingă pe mișei nițel:
dar n-o s-aveți a trage voi ponoase.
118 Hei, Sbate Aripi, ieși cu Farfarel,
prinse-a răcni, și tu, Cățoi, te-arată,
vă mîie Barbă-creață la măcel.
121 Hai, Libicoane, mișcă, Forforoată,
sai, Rît-de-porc, Drăcilă, Gheare-ntinde,
și tu Roșcate, hai, ieșiți din gloată.
124 Păziți cuprinsul văii clocotinde
și-i duceți teferi pe-aștia doi prin schei,
pe puntea care-ntreg străfundu-l prinde."
127 „Ce văd, maestre? S-o pornim, de vrei,
mai bine singuri, zis-am drept răspuns,
căci bucuros m-aș lepăda de ei.
130 Tu, care pururi toate le-ai pătruns,
nu vezi că mă pîndesc a bună seamă
și că spre noi rînjesc cu gînd ascuns?"
133 „Rînjească, de poftesc, nu-ți fie teamă,
grăi Virgil, căci nu spre noi ei cată,
ci către cei ce clocotesc în zeamă."
136 Cotiră-atunci la stînga dracii roată
și spre fruntaș văzui că toți se-ntoarnă
și-un sfîrc de limbă printre dinți i-arată,
139 drept care el făcu din curu-i goarnă.

128. *Mai bine singuri:* Frica l-a cuprins din nou pe Dante. Îl roagă pe Virgiliu să se lipsească de escorta diavolilor.

130. *Tu, care:* Din cauza spaimei, Dante începe să se îndoiască dacă Virgiliu cunoaște drumul, precum și de prudența lui de totdeauna.

134. *Grăi Virgil:* Virgiliu își îndeamnă discipolul să nu fie înfricoșat, deoarece dracii nu vor avea nici o putere asupra lor.

139. *Drept care:* Cîntul se termină în stilul grotesc al unei groase farse populare. Limbajul ultimului vers este cu totul trivial, dar adecvat situației și personajelor diabolice ale scenei și viei reprezentări.

CÎNTUL XXII

Cercul al optulea: Bolgia a şasea. Ciampolo di Navarra şi fratele Gomita. Cursa întinsă dracilor de Ciampolo. Cearta infernală.

Văzut-am nu o dată cum se-avîntă
ostaşi călări ori cum se înşiră-arcaşi
sau cum zoresc cînd moartea-i înspăimîntă,
văzut-am pe la voi şi cercetaşi,
o, aretini, şi oşti cătînd pricine,
turniruri sau întreceri la oraş,
pornite-n zvon de trîmbe-ori tamburine,
la semne din cetăţi ori la ţignale
de pe la noi şi de prin ţări străine,
dar să pornească la atari chimvale
nicicînd văzut-am, nici arcaşi cu torbă,
nici corăbieri, nici cavaleri cu zale.
Mergeam cu dracii mestecaţi în ciorbă,
dar ce să-i faci: în temple stai cu sfinţii
şi-n cîrciumi cu beţivii, zice-o vorbă.
Priveam în smoală răspunzînd dorinţii
ce mă-ndemna să scormonesc căldarea,
pe cei din ea şi felul suferinţii.
Precum delfinii cînd îşi scot spinarea

1. *Văzut-am:* Dante face o enumerare rapidă de manevre şi exerciţii militare în sunetul semnalelor celor mai diverse instrumente, pentru a arăta că niciodată nu i-a fost dat să asculte un mai ciudat semnal ca al lui Barbă-creaţă, capul cetei drăceşti.

5. *O, aretini:* Aluzie la expediţiile florentinilor împotriva celor din Arezzo.

6. *Turniruri:* Giostrele, luptele medievale, întrecerile între cavaleri. Efortul dantesc este evident de a înnobila trivialitatea argumentului pe care îl tratează.

14. *În temple:* Există desigur un proverb popular echivalent; în biserică cu sfinţii, la cîrciumă cu beţivii.

şi prevestesc luntraşilor înfrîngeri
şi lupte-n zori cu vîntul şi cu marea,
şi păcătoşii pe-acel loc de plîngeri
ieşeau din smoală cînd şi cînd, cu tîlc,
şi dispăreau cît ar sclipi un fulger.
Şi precum stau pe malul bălţii-n pîlc
cu guşa-n vînt broscoii pe căldură
şi pîntecul şi-l ţin ascuns în smîrc,
la fel şezînd mişeii-mi apărură:
dar cît ce da să-i simtă Barbă-creaţă,
de-ndată se trăgeau pe sub fiertură.
Văzui atunci (şi gîndul mă îngheaţă)
un duh şezînd deoparte, la liman,
cum şade broasca ce s-a vrut răzleaţă,
şi-n dreptul lui, din zbor, ca pe-un hultan,
pe Gheare-ntinde că mi-l ia de chică
şi-l trage ca pe-o vidră din catran.
Toţi zece dracii-i cunoşteam din clică
şi pe-a lor nume le ştiam pe toate,
căci luasem seama cum dădeau să-şi zică.
„Ascute-ţi gheara, Roşcovan fîrtate,
răcneau ca-n codru, de credeai că tună,
şi-apoi jupoaie-l, să rămînă cioate!“

20. *Prevestesc:* Se credea că atunci cînd delfinii, care urmăresc de obicei corăbiile, sar deasupra apei, ei prevestesc marinarilor apropierea furtunii.

25. *Precum stau:* La început, poetul animalier Dante Alighieri i-a asemuit pe damnaţi cu delfinii care îşi arată din ape spinarea arcuită. Acuma îi compară pe alţii cu broaştele care scot din apă numai botul.

33. *Cum şade:* Comparaţia cu broaştele, care arată din partea lui Dante un dezvoltat spirit de observaţie a naturii, se desfăşoară mai departe.

36. *Ca pe-o vidră:* Comparaţia cu animalele de apă continuă, imaginea condamnatului este foarte vie. Negru şi uns de păcură, el seamănă într-adevăr cu o vidră.

39. *Luasem seama:* Dante ştia numele tuturor dracilor pentru că fusese cu luare-aminte atunci cînd îi strigase pe nume căpetenia lor sau cînd ei se strigau între ei.

43 Şi-am zis atunci: „Maestre, fă să-ţi spună,
de poţi şi vrei, cine-i sărmanu-acel
care-a încăput vrăjmaşilor pe mînă.“
46 Porni Virgil şi sfătui cu el,
iar duhul, bietul, înfrîngîndu-şi teama,
răspunse: „Din Navarra-am fost de fel.
49 În slujbă la stăpîn mă puse mama,
căci mă făcuse c-un venetic care,
pierzînd ce-avea, la urmă-şi făcu seama.
52 Apoi slujit-am la Tebald cel Mare
şi l-am furat ca hoţii cînd te-ncalcă;
de-aceea pururi smoala mă dogoare.“
55 Ci Rît-de-porc ce-avea doi colţi în falcă
precum mistreţul şi-mpungeau afară
numai cu unu-i sfîrtecă o halcă.
58 Sărmane şoarec, răi motani te-aflară!
Ci Barbă-creaţă-l strînse ca pe-un sac
răcnind: „În lături, pînă-l ţin în gheară!“
61 Apoi, sucindu-şi chipul slut de drac
către Virgil: „Întreabă-l ce-l mai doare,
acum, grăi, pînă nu-i vin de hac“.
64 Şi-atunci maestrul: „Spune, n-o fi oare
şi din Italia vreun mişel sub smoală?“
„M-am despărţit, răspunse, adineoare
67 de-un duh vecin cu amintita ţară;
şi de-aş fi stat ferit ca el, la spată,
n-aş tremura de cange şi de gheară.“

48. *Din Navarra:* Mic stat medieval în Pirineii apuseni. Nu se ştie prea mult despre acest damnat, un oarecare Ciampolo sau Giampolo.

52. *Tebald:* Ciampolo ar fi ajuns om de vază, curtean apreciat la curtea regelui Navarrei, Tebald al II-lea, mort în Sicilia (1270), la întoarcerea dintr-o cruciadă.

58. *Răi motani:* O altă comparaţie luată din lumea animală. Expresia era probabil proverbială.

67. *Duh vecin:* Dintr-un pămînt vecin Italiei. Cum se va vedea în curînd, este vorba de marea insulă a Sardiniei.

70 Ci Libicon strigă: „Ţi-ajungă-odată!“
şi-i prinse-o mînă-n cangea cu cîrcel,
făcînd dintr-însa flenduri o bucată.
73 Drăcilă-atunci se repezi şi el
să-i dea la glezne; dar scuipînd otravă,
vătaful lor nu mi-i cruţă de fel.
76 Cînd se mai stinse-a dracilor gîlceavă,
Virgil spre duhul ce-şi plîngea ursita
se-ntoarse şi-ntrebă fără zăbavă:
79 „De cine spui că te-a mînat ispita
să te desparţi, la mal cînd ai ieşit?“
Răspunse el: „De frátele Gomita,
82 cel din Gallura, un pungaş vestit,
ce-n loc să-i tragă pe vrăjmaşi pe roată,
în mînă avîndu-i, el, s-a fost tocmit
85 şi mi i-a scos din beci faţă curată,
pre cîte spune; a furat de zor,
nu ca borfaşii: ca fruntaş de ceată.
88 Cu Zanche stă, vicar în Logodor
şi cît e noaptea trăncănesc proşteşte
tot povestind despre Sardinia lor.
91 Aş mai vorbi, dar uite cum rînjeşte
Ucigă-l toaca de coló şi zbiară;

75. *Vătaful lor:* Decurionul cetei de diavoli expediţionari. Barbă-creaţă.

77. *Plîngea ursita:* În textul original: „îşi privea rana“ (cu disperarea de a fi încăput în asemenea rele gheare).

81. *Fratele Gomita:* Este vorba de un călugăr din Galura, faimos prin fraudele sale. Unii comentatori îl identifică cu vicarul seniorului Galurei, Nino Visconti. El ar fi deschis, primind o mare sumă de bani, porţile închisorii în care se aflau adversarii seniorului său.

88. *Zanche:* Michele Zanche, pe care unii comentatori (nebazaţi însă pe documente), îl identifică cu vicarul regelui poet Enzio, fiul lui Frederic al II-lea. Zanche ar fi uzurpat puterea regelui său, fiind ucis pînă la urmă de către propriul său ginere, Branca d'Oria, doritor şi el de acapararea puterii (cf. *Inf.* XXXIII, v. 137). *Logodor:* Sardinia era împărţită în patru regiuni *(giudicati):* Gallura, Logodoro, Arborea şi Cagliari.

mă tem c-acuşi-acuşi mă altoieşte."
94 Ci-ntors spre Farfarel ce sta să sară
şi se-nholba cu gînd a-l nimeri,
prepusul lor strigă: „În lături, cioară!"
97 Şi bietul duh înfricoşat grăi;
„De vreţi toscani să cercetaţi în moarte,
ori longobarzi, oi face de-or veni;
100 dar steie tartaroţii la o parte,
să nu se sperie-ortacii de duşman
şi eu mă jur de unde stau, departe,
103 să chem pe dată şapte la liman,
de-oi şuiera precum deprins-am noi,
cînd iese vreunu-afară din catran."
106 La-atare vorbe se zborşi Căţoi
şi: „E tertip, îşi revărsă năduhul,
scornit ca să se scape de furcoi".
109 Dar meşter mare-n vicleşuguri, duhul,
„Halal tertip, rosti către ceilalţi,
ce i-ar căzni de-ar sîngera văzduhul".

93. *Mă altoieşte:* Limbaj vulgar adecvat situaţiei.

96. *Prepusul:* Şeful cetei, Barbă-creaţă.

98. *De vreţi toscani:* De pe acum se vede clar că Ciampolo a imaginat un plan pentru a scăpa din ghearele demonilor. El îi spune lui Virgiliu că dacă diavolii vor sta deoparte, el va face în așa fel ca să vină mulţi toscani ori lombarzi, cu care cei doi călători să stea de vorbă. Deși cuvintele lui sînt îndreptate către Virgiliu, ele dau dracilor iluzia (urmărită desigur de damnat) că în felul acesta ei vor putea prinde și chinui mai mulţi osîndiţi. În realitate, vicleanul Ciampolo nu așteaptă decît ca dracii să se depărteze puţin pentru a se arunca în smoală, scăpîndu-le astfel din prea ascuţitele gheare.

100. *Tartaroţii:* Demonii.

104. *De-oi şuiera:* Semnal între damnaţi.

109. *Meşter mare:* Vicleanul duh schimbă cu mare măiestrie cuvintele de neîncredere ale lui Căţoi şi, vrînd să-i hotărască pe dracii oscilanţi, le amintește că, într-adevăr, este rău, dar nu diavolii trebuie să-l învinuiască de asta, ei care se vor bucura de urmările acestei răutăţi.

112 Ci Zbate-arìpi, potrivnic celorlalţi,
răcni: „De-ncerci să-mi scapi cumva din mînă,
n-am să te-nhaţ din mers, ci-am să mă-nalţ
115 şi-am să te prind din zbor de căpăţînă.
Sub mal, fîrtaţi, şi lasă c-om vedea
cum ştie dracul dărăci la lînă!"
118 Alt joc creştine-ascultă acum; pîndea
drăcimea toată malul cu găteji
şi mai vîrtos chiar cel ce se codea.
121 Şi-aflînd tîlharul vreme cu prilej,
se-nfipse-n tălpi şi se-azvîrli-ntradins,
scăpînd de drac, în smoală valvîrtej.
124 Fu stolu-ntreg de ciudă-atunci cuprins,
dar mai cu seamă vinovatul, care
zvîcni din loc strigînd: „Stai, că te-am prins!"
127 Ci frica, dovedindu-se mai tare,
scufunse duhul şi-l scăpă de drac,
iar el mînios se ridică atare
130 cum se ridică şoimu-n zbor, posac,
cînd raţa ce-a pîndit-o, mai şireată,
fără de veste se scufundă-n lac.

112. *Ci Zbate-arìpi:* Diavolul Zbate-arìpi își dă seama poate de șiretlicul lui Ciampolo, dar, fiindu-i greu să admită ca un păcătos să înfrunte zece draci, acceptă propunerea şi îi convinge şi pe ceilalţi demoni să fie de acord.

118. *Alt joc creştine:* În textul original: „O, tu care citeşti". Cititorul este pregătit să asiste la scena finală, care este într-adevăr un joc nou, o tragicomedie nemaivăzută.

122. *Se-nfipse:* Acţiunea damnatului, saltul său în smoală, este instantanee.

125. *Vinovatul:* Zbate-arìpi, naivul „apărător" al damnatului.

130. *Şoimu-n zbor:* O altă comparaţie realizată magnific, din lumea animală. Zbate-arìpi, care în saltul lui vertiginos nu a putut totuși să-l prindă pe vicleanul duh, este aidoma unui șoim care, după ce-a urmărit o raţă sălbatică în zbor, nu poate s-o înhaţe, cînd a ajuns la suprafaţa apei, fiindcă vînatul s-a scufundat în undele protectoare.

133 Mînios de păcăleală, Forforoată
sări la el, dorind să scape hoțul,
ca-avînd prilej de harță, să se bată.
136 Iar cînd pieri pe sub catran pohoțul,
deasupra, prin văzduh, peste gropan,
sări mînios și-și prinse-n gheare soțul.
139 Dar și cel'lalt se dovedi hultan,
căci ca orbeții prin văzduh luptau,
de unde-apoi căzură în catran.
142 Arsura-i despărți, căci n-o răbdau,
dar ca să iasă nu fu chip din baltă,
de năclăiți și scîrnavi ce erau.
145 Jelindu-și frații, cu ceilalți deolaltă,
vătaful lor, din ceata răzlețită,
trimise patru-n partea cealaltă.
148 Și-ajunși la mal, în smoala năclăită,
cu căngi trudiră ca să-și scape-ortacii,
copți și răscopți în pielea argăsită;
151 iar noi plecînd, lăsarăm astfel dracii.

133. *Mînios:* Un diavol simte atîta ciudă din pricină că damnatul le-a scăpat din gheare, încît — pentru a se ușura într-un fel — se încaieră cu tovarășul lui.

139. *Hultan:* Șoim, pasăre răpitoare.

150. *Pielea argăsită:* De smoala clocotitoare. Cîntul se sfîrșește astfel cu înfrîngerea diavolilor. Este un cînt străbătut de puternice accente comice, de tensiune dramatică, în ritm alert, doveditor al umorului dantesc, modelat în tiparul unei farse de tip popular. În același timp, este demn de semnalat felul în care Dante îi tratează pe defraudatorii bunurilor publice, damnații din această zonă infernală. Violența vorbelor de dispreț împotriva acestora amintește de nedreapta acuzație care i-a fost adusă lui însuși, de însușirea de bani publici, acuzație pe care a disprețuit-o într-atîta încît nici nu a încercat vreodată să se dezvinovățească.

CÎNTUL XXIII

Cercul al optulea: Bolgia a șasea. Ipocriții.

1 Tăcuți și singuri, fără soți de drum,
'nainte unul, celălalt-napoi,
ca franciscanii-naintam acum.
4 Vedeam în gînd drăcescul tărăboi
și de Esop îmi aminteam, creștine,
și fabula c-un șoarec și-un broscoi.
7 *Amu* și *acu* nu se chitesc mai bine,
de legi sfîrșitul de-nceput, nicicînd,
de cum acestea, cugetam în mine.
10 Și fiindcă-i scris din gînd să iasă gînd,
născu din ăsta altul, fără trudă,
și mă-nfrică mai rău ca-n cela rînd.
13 „Pe urma noastră, îmi ziceam, prea crudă
batjocură răbdat-au ei; ca jarul

1. *Tăcuți:* Reculeși în gîndurile lor, după atît de agitatele întîmplări din cîntul precedent. Erau singuri, fără escorta temută a diavolilor. Reculegerea este o pauză necesară între tumulturi.

3. *Ca franciscanii:* În text: „frații minoriți", primul ordin al călugărilor franciscani. Adică cei doi poeți mergeau cu atitudinea smerită, reculeasă, și unul în urma altuia, așa cum obișnuiesc acești călugări.

4. *Tărăboi:* Gîlceava diavolilor din Cîntul precedent.

5. *De Esop:* Dante face aluzie la o fabulă a cunoscutului fabulist grec din secolul al VI-lea î.e.n. Fabula esopiană povestește următoarele: un șoarece, ca să poată trece un rîu, cere ajutorul unei broaște. Broasca îi leagă piciorul de al ei și, ajunși în mijlocul rîului, se scufundă, căutînd în felul acesta să înece șoarecele. Survine un șoim care îi înhață pe amîndoi.

7. *Amu și acu:* Nu au cuvintele *amu* și *acu* mai multă asemănare decît aceste două, adică cearta dintre draci și fabula lui Esop.

12. *Mă-nfrică:* Spaima pe care a simțit-o Dante din cauza diavolilor.

13. *Pe urma noastră:* Dante și Virgiliu, pînă la urmă, au fost pricina pentru care dracii au căzut în smoală și s-au făcut de rîs.

îi arde-acum şi-or fi crăpînd de ciudă.
Iar de-s mînioşi, cînd şi-or vărsa amarul,
cum sînt şi răi, ne-or încolţi de bucă
mai rău decît pe iepure ogarul."
Mi se făcuse păru-n cap măciucă
şi tot în dos zvîrleam cîte-o privire,
cînd îl rugai: „Maestre drag, apucă
şi scapă-ne de draci, căci peste fire
mă tem, şi parcă-i simt pe urma mea,
de viu ce-i zămislesc în închipuire".
„Oglindă dac-aş fi şi n-aş putea
să-ţi prind, grăi, făptura-n cercevele,
de cum ştiu prinde ce se-ascunde-n ea.
Pătrund a tale gînduri pe-ale mele
aidoma-ntru tot, deci, vrînd-nevrînd,
un singur sfat voi aduna din ele.
De-o fi la dreapta coborîş mai blînd,
ce-ntr-altă vale să ne poată duce,
scăpăm de goana ce-ai urzit-o-n gînd."
Dar n-apucă să pună vorbei cruce,
că-i şi văzui cu aripile întinse
cu gînd, vezi bine,-n gheare să ne-apuce.
Virgil atunci în braţe mă cuprinse,
precum de zgomot deşteptată o mamă,
cînd vede-n preajmă flăcările-ncinse,
cuprinde pruncul alergînd cu teamă

20. *O privire:* Dante priveşte înfricoşat înapoi pentru a vedea dacă nu sînt urmăriţi de diavoli.
25. *Oglindă:* Virgiliu fusese urmărit de aceleaşi gînduri.
30. *Un singur sfat:* Din gîndurile, îngemănate, ale lui Dante şi Virgiliu.
31. *Coborîş:* Dacă malul drept al bolgiei este atît de înclinat încît să poată îngădui coborîrea lor pe această cale într-o altă bolgie inferioară, vor putea scăpa de acea urmărire de care Dante se temea atîta.
38. *O mamă:* Versurile exaltă condiţia sublimă a iubirii de mamă şi umanitatea lui Virgiliu înclinată asupra discipolului înfricoşat.

şi uită-n grija ce i-o dă pîrjolul
să-şi ia ceva, căci la copil ia seamă,
şi-n jos pe rîpa care-astupă ocolul
adîncii văi de-o latură, din deal
pe spate se lăsă de-a rostogolul.
N-a curs prin scoc nicicînd mai iute-un val,
cînd dă să cadă-n pale repezit
ca să-nvîrtească moara de pe mal,
decît Virgil pe brîul povîrnit;
şi mă purta cu grijă părintească,
nu ca pe-un soţ, ci ca pe-un fiu iubit.
Abia ajunse-n tălpi să se proptească,
şi-i şi văzui pe tartaroţi în şa;
dar nu-i temui, căci pronia cerească
ce i-a prepus şi-a rînduit să stea
pe-a cincea bolge-n brîul înzecit,
le-a smuls putinţa de-a scăpa de ea.
Dădurăm jos peste-un norod smolit,
ce se tîra ca după morţi cei vii,
cu chipu-n lacrimi, jalnic şi trudit.
Purtau cu toţii rase aurii,
cu gluga trasă peste ochi, croite
întocmai după şartul din Cluny.
Ca aurul sclipeau, dar plumbuite
erau şi grele cum n-au fost nicicînd

48. *Moara:* O altă măiestră comparaţie luată de Dante din lumea pămînteană, vie şi plastică reprezentare a lucrurilor văzute într-adevăr.
52. *Abia ajunse:* Coborîrea lui Virgiliu, purtînd în braţe pe Dante, ia sfîrşit în fundul bolgiei a şasea.
53. *Şi-i şi văzui:* Teama lui Dante fusese întemeiată. Diavolii îi urmăriseră cu tenacitate.
58. *Norod smolit:* În sensul sulemenirii, al fardării. Aluzie la cetele de damnaţi din a şasea bolgie: făţarnicii, ipocriţii, care sînt acoperiţi de mantii grele de plumb, aurite pe dinafară.
63. *Din Cluny:* După chipul în care se îmbracă călugării benedictini ai mînăstirii Cluny din Burgundia. Alţi comentatori au citit, în trecut, în loc de Cluny, Cologna.

pe lume cele de-mpărat scornite.
67 O, pururi greu şi-istovitor veşmînt!
În rînd cu ei, de-a stînga-n rînd păşeam
şi plînsul lor ne urmărea în gînd.
70 Dar sub poveri, în veci truditul neam
atît de-ncet păşea, că niciodată
cu-acelaşi pîlc în mers nu ne-nsoţeam.
73 „Găseşte,-am zis, de poţi vreunul, tată,
prin nume sau prin fapte poporan,
şi-astfel mergînd, învîrte ochii roată."
76 Şi-nţelegînd ce-am zis în grai toscan,
strigă un duh din urmă: „Staţi o clipă,
voi ce-alergaţi prin beznă pe tăpşan.
79 Chiar gura mea răspuns poate-nfiripă".
Şi-atunci Virgil: „De ce nu-i dai putinţa
să mi-te-ajungă?-Aşteaptă fără pripă."
82 Văzui dar doi, ce-şi dovedeau dorinţa
de-a mă-nsoţi şi grabnic se porniră,
dar plumb şi drum le zăbovea silinţa.

66. *De-mpărat:* Vechi comentatori spun că Frederic al II-lea pedepsea pe vinovaţi de lezmajestate îmbrăcîndu-i în mantii de plumb şi aşezîndu-i apoi în nişte căldări uriaşe sub care se făcea focul. În felul acesta plumbul mantiei se topea şi nenorociţii mureau în cele mai groaznice chinuri.

67. Un vers de-o rară frumuseţe, care ne face să simţim nu numai povara, dar şi neauzita suferinţă şi mai ales nesfîrşita osteneală pe care această povară o produce.

71. *Atît de-ncet:* Pentru a zugrăvi mai viu încetineala mersului ipocriţilor striviţi de greutatea mantiilor de plumb, Dante scrie că la fiecare nou pas înainte aveau în rînd cu ei alţi noi păcătoşi, ceilalţi rămînînd în urmă.

73. *Găseşte:* Dante îl îndeamnă pe Virgiliu să se uite împrejur pentru a vedea dacă poate recunoaşte vreo persoană mai însemnată cu care să stea de vorbă.

77. *Staţi:* Un suflet din ceata ipocriţilor a recunoscut dintr-o dată dulcele grai toscan.

78. *Voi ce-alergaţi:* Cei doi poeţi, Dante şi Virgiliu, mergeau în realitate în pas obişnuit, dar faţă de mersul atît de lent al ipocriţilor păreau că fug.

85 Ajunşi într-un tîrziu, mă cîntăriră
tăcuţi, pe sub sprîncene, fiecare
şi-astfel apoi ei în de ei vorbiră:
88 „Acesta parcă-i viu după suflare;
ori dacă nu, ce drept i-a dezlegat,
iertîndu-i de povara din spinare?"
91 Şi mie-apoi: „Toscane, ce-ai călcat
în rînd cu noi, făţarnicii, ne spune
au cine eşti, de nu ţi-e cu bănat?"
94 „Pe Arno, în cetatea cu renume
născut am fost, grăii către năluce,
şi-s încă-n trupul ce mă poartă-n lume.
97 Dar cine voi a căror aspră cruce
din ochi vă cerne lacrimi ca din sită
şi ce osîndă-atare-n voi străluce?"
100 „Sub glugi de plumb cu faţa aurită
ne zbatem şi scrîşneşte, precum vezi,
sub greul lor balanţa covîrşită.
103 Fraţi gaudenţi am fost şi bolonezi,

86. *Pe sub sprîncene:* Din cauza zdrobitoarei greutăţi a glugii de plumb, cei doi damnaţi nu puteau să ridice capul în sus ci numai ochii. Dar privirea lor, pe sub sprîncene, poate fi şi o caracteristică a ipocriziei.

90. *Iertîndu-i de povara:* Cei doi damnaţi sînt miraţi că Dante şi Virgiliu nu sînt supuşi chinurilor caracteristice cercului în care se află.

94. *Cetatea:* Este vorba de vestita cetate de pe malurile Arnului, Florenţa, pe care Dante o evocă aci încă o dată, cu aceeaşi mare iubire.

96. *Şi-s încă-n trupul:* Dante declară că străbate Infernul fiind în viaţă, avînd încă trupul viu.

98. *Lacrimi ca din sită:* Lacrimile pe care le varsă necontenit cei doi osîndiţi şi care lui Dante îi pricinuiesc o mare milă.

102. *Balanţa:* Cîntarul umerilor este covîrşit de uriaşa greutate a mantiilor de plumb.

103. *Fraţi gaudenţi:* Din ordinul cavalerilor Sfintei Fecioare, ordin religios şi militar înfiinţat în 1261, la Bologna. Cei care slujeau cu *bucurie* divinităţii au ajuns să slujească propriilor lor interese şi plăceri, ordinul decăzînd curînd.

eu Catalan, el Lodering: şi-odată
am fost aleşi de urbea-n care şezi
(cum şi pe vremuri se-alegea din gloată
cîte-un fruntaş), spre-a-i face viaţa lină;
dar cum am fost, şi azi Guardingo-arată."
„Călugări, le-am răspuns, a voastră vină..."
şi-atîta-am spus, căci un mişel zării
cu trei ţăruşe răstignit în tină.
Cînd mă văzu, tot trupu-şi răsuci
şi prinse-n barbă a slobozi suspine;
dar Catalan, de-ndată ce-l privi
„Acesta, zise,-a sfătuit de bine
pe farisei să pună la-ncercare
şi cazne un singur om pentru mulţime.
Stă gol de-a curmezişul pe cărare
şi-i nevoit să simtă pe vecie
pe pielea lui cît trage fiecare.
Şi-acolo-n şanţ cu el în cîrdăşie

104. *Catalan:* Catalano dei Malavolti şi tovarăşul său de suferinţă, Loderingo degli Andalò, fondatori ai ordinului Cavalerilor Sfintei Fecioare, au fost chemaţi din Bologna la Florenţa în 1293, ca *podestà*, pentru a ajuta la pacificarea cetăţii; dar lăsîndu-se cumpăraţi de guelfi, au pricinuit oraşului mai multă discordie şi mai mult rău. Au fost influenţaţi desigur de politica papei Clement al IV-lea.

105. *De urbea:* De oraşul tău, Florenţa.

108. *Guardingo:* Un castel întărit, construit de longobarzi şi care a dat numele locului pe care se ridicaseră casele familiei degli Uberti, distruse în momentul exilării ghibelinilor din Florenţa, cu ajutorul politicii preconizate de cei doi damnaţi ipocriţi.

109. *Călugări:* Poate că Dante se pregăteşte să erupă într-o altă invectivă îndreptată împotriva fracţiunilor şi politicii de parte a Italiei divizate de războirile intestine.

111. *Răstignit:* Cel răstignit în noroi este Caiafa, judecătorul lui Isus Cristos.

120. *Cît trage:* Toţi ipocriţii damnaţi în acest cerc, cu grelele lor mantii de plumb, trebuie să-i treacă deasupra şi să-l calce în picioare. În felul acesta, Caiafa, autorul celei mai ipocrite sentinţe care s-a dat vreodată în lumea creştină, trebuie să suporte greutatea întregii ipocrizii a lumii.

şi socru-său se chinuie cu sfatul
ce-a urgisit a Iudei seminţie."
Se minună de cel întins de-a latul
Virgil şi asupră-i săvîrşi popas
uimit de cazna ce-i plătea păcatul.
Ci-ntors apoi, dădu spre frate glas
zicînd: „Ne spune, dacă vrei şi ştii,
n-o fi de-a dreapta undeva vreun pas
prin care ambii să putem ieşi
fără-a ruga din groapă să ne scape
drăcescul stol de îngeri tuciurii?"
Răspunse el: Nu bănui cît de-aproape
porneşte-un pod din malul blestemat
şi încalecă pe rînd aceste groape.
Ci-n valea noastră podul s-a surpat
şi-i lesne deci pe coastă sus să urci
căci grohotişu-n fund s-a adunat".
Căzu pe gînduri domnul meu atunci
şi: „Ne-a-nşelat, grăi, de astă dată
cel ce-i prindea pe păcătoşi în furci."
„Vezi bine! La Bologna nu o dată

122. *Socru-său:* Este vorba de un alt mare preot, Ana, socrul lui Caiafa.

123. *Ce-a urgisit:* Distrugerea Ierusalimului de către romani a fost o răzbunare divină îndreptăţită.

124. *Se minună:* Virgiliu se miră deoarece, la prima lui coborîre în Infern, nu îl văzuse încă pe Caiafa printre ipocriţi. Dar nici nu putea să fie altfel, deoarece el, cronologic, coborîse în Infern înainte de moartea lui Cristos.

128. *Ne spune:* Virgiliu se adresează lui Catalano, întrebîndu-l despre o eventuală ieşire din această bolgie.

132. *Îngeri tuciurii:* Îngerii negri, îngerii răzvrătiţi precipitaţi în Infern, diavolii. Poetul italian nu ar mai vrea să apeleze la ajutorul lor.

136. *Podul s-a surpat:* Minciuna lui Codîrloi apare întreagă; toate arcurile de piatră, toate punţile s-au prăbuşit. Dar drumul este accesibil pe pantele bolgiei şi pe ruinele podului.

141. *Cel ce-i prindea:* Diavolul Codîrloi.

aflai că dracul, celălalt grăi,
e cap de rele şi-i minciunii tată."
145 Acestea zise, domnul meu porni
mînios la chip, cu paşi pripiţi, drept care
de-mpovăraţi grăbit mă despărţii
148 şi-o luai pe urma dragilor picioare.

143. *Celălalt grăi:* Fratele Godente Catalano îşi permitea să fie ironic cu Virgiliu, declarînd că în vremea cînd studiase teologia la Bologna aflase acest lucru (loc comun dealtfel) că diavolul este capul răutăţilor.
148. *Dragilor picioare:* Adică pe urma lui Virgiliu; calificativul delicat al lui Dante este o compensaţie a sarcasmului ipocritului damnat.

CÎNTUL XXIV

Cercul al optulea: Bolgia a şaptea. Hoţii.

1 În cel răstimp al tînărului an,
cînd soarele sub Urnă se-ncălzeşte,
iar nopţile ajung către liman
4 şi cînd pe şesuri bruma zugrăveşte
icoana mîndra-a dalbei ei surate,
pe scurt răstimp, căci peana-i se toceşte,

1. *Tînărului an:* La începutul anului, între 21 ianuarie şi 21 februarie, cînd soarele intră în zodia Vărsătorului (Urnei, în traducere).
3. *Liman:* Noaptea se îndreaptă către echinox, cînd durata ei va egala-o pe a zilei.
5. *Surate:* Sora brumei este zăpada. Urmează un minunat tablou al vieţii de la ţară în descrierea ţăranului care, sculîndu-se de dimineaţă şi văzînd pămîntul acoperit de brumă, se întristează crezînd că este zăpadă, dar apoi surîde observînd ce repede a dispărut albul veştmînt al cîmpului.

7 pălmaşul bietu-n zori, pe nemîncate,
se uită-afară şi, cuprins de groază,
cînd vede cîmpu-albit pe jumătate
10 se-ntoarce-n casă, plînge şi oftează
şi dă mîhnit din colţ în colţ, pierdut,
pînă ce-apoi la chip se luminează
13 cînd vede cîmpul iarăşi prefăcut;
şi luîndu-şi bîta,-alungă din poiată
şi oi şi capre-afară la păscut.
16 Aceeaşi spaimă-mi fu şi mie dată
de norul strîns pe-a lui Virgiliu frunte,
dar şi balsamul se ivi pe dată;
19 c-abia ajunşi pe prăbuşita punte,
se-ntoarse către mine şi vioi
zîmbi ca-ntîia oară pe sub munte.
22 Privi dintîi prăpastia şi-apoi,
după ce-n gînd le cumpăni pe toate,
cu braţele mă-mpinse dinapoi.
25 Şi ca şi cel ce face şi socoate,
din timp ce va să vină chibzuind,
aşa şi el zorindu-mă din spate
28 să urc pe-o stîncă — şi-ntre timp ochind
alt stei înfipt în malurile-adînci —
„Pe el, zicea, dar urcă pipăind".
31 N-ar fi fost chip poveri să porţi pe stînci,

13. *Prefăcut:* Cîmpul a luat o înfăţişare nouă, deoarece bruma a dispărut.
17. *Norul:* Virgiliu era înnegurat gîndind la minciunile diavolului din cîntul precedent.
21. *Sub munte:* Colina la poalele căreia Dante întîlnise cele trei fiare şi pe Virgiliu care avea să-i fie fermă călăuză.
24. *Mă-mpinse:* După ce a meditat, Virgiliu şi-a dat seama că Dante nu putea întreprinde ascensiunea fără ajutorul lui.
28. *Ochind:* Misiunea lui Virgiliu în escaladă este a unui adevărat cap de coardă.
31. *Poveri:* În textul italian: „mantie", adică ascensiunea era grea, şi o mantie, o haină lungă ar fi fost o piedică la urcuş.

căci el ușor și eu de el purtat,
abia urcam din colț în colț pe brînci.
De n-ar fi fost din malul ridicat
mai scurtă coasta-aici și mai înceată,
nu știu Virgil, dar eu n-aș fi urcat.
Ori cum văiuga Malebolge toată
se-adună jos în puț ca-ntr-o căldare,
prin firea lor, în orice vale cată
să urce-o creastă și-alta să scoboare;
dar tot ajuns-am malul prăpăstios
din care-o piatră, ultima, răsare.
Suflam pe nări adînc și vijelios
și nu puteam să umblu mai departe,
ci dimpotrivă m-așezai pe jos.
Grăi Virgil: „De lene te desparte,
căci stînd în puf, sub gros și cald veșmînt
de glorie-n lume n-are nimeni parte,
și viața e degeaba pe pămînt,
căci ți se stinge urma din trecut
ca spuma-n apă și ca fumu-n vînt.
Sus, deci și-nfrînge greul nevăzut
cu suflet dîrz ce pururi biruiește,
de nu se lasă covîrșit de lut.
De-aici n-ajunge să te smulgi; pornește:
urcuș mai lung ne-așteaptă decît crezi
și de-nțelegi, de vorbă-mi te slujește."

32. *Căci el ușor:* Dante era ajutat de Virgiliu (cel ușor) care, fiind suflet, nu avea nici o greutate.
42. *Ultima:* Pe creasta care desparte cele două bolgii.
43. *Suflam:* Dante este ostenit de asprimea ascensiunii.
47. *Căci stînd:* Aceste versuri au devenit proverbiale ca și cele de la 53—54. Ele definesc asprimea drumului către glorie și către stele.
56. *Urcuș mai lung:* În textul original: „o mai lungă scară". Aluzie la urcușul pe care vor trebui să-l facă în curînd, din abisul Infernului pînă în înălțimea ametițoare a Purgatoriului.
57. *De-nțelegi:* Dacă pătrunzi sensul cuvintelor mele.

Pornii atunci, vădindu-i că păstrez
puteri mai mari decît simțeam în mine
și-am zis: „Te du, sînt tare și cutez".
Pe-un pod stîncos suirăm dar, creștine,
anevoios și strîmt, pe lîngă care
cealaltă punte lin părea să-ncline.
Umblam vorbind ca să m-arăt că-s tare,
cînd dintr-o dată ne taie cărarea
un glas confuz ieșit dintre ponoare.
Nu-i pricepui de pe podeț chemarea,
deși boltit se-ndoaie peste chei,
dar se părea că-l mistuie turbarea.
Priveam în jos cu sîrg, dar ochii mei
nu pătrundeau prin noapte-n văgăună,
de-aceea-am zis: „Maestre, treci, de vrei,
pe cel'lalt mal și-om coborî-mpreună;
precum aud și nu pricep ce-mi cere,
la fel privesc, dar nu mi-e la-ndemînă".
„Eu drept răspuns, grăi, îți fac pe vrere;
căci ruga dreaptă și pe cel ce roagă
cu fapta cată-a-i mulțumi-n tăcere."
Pornirăm dar de partea care leagă
cu rîpa-a opta puntea-n adîncime
și groapa-n fund mi se vădi întreagă.
Văzui în ea de șerpi atari mulțime
și-atare soiuri, eu, cu ochii mei,
că-nghează și-astăzi sîngele în mine.

58. *Vădindu-i:* Dante mai mult se prefăcea. Adică se arăta mai puternic decît era în realitate.
66. *Un glas:* Din a șaptea bolgie se aude o voce furioasă, dar sensul cuvintelor nu poate fi perceput.

85 Să nu se laude Libia cu-ai ei,
căci de nisipu-i zămisleşte sute,
groşi, lungi, cu ac, mai mari sau mărunţei
88 n-a cunoscut atîtea soiuri slute
nicicînd deşertul etiop în sine,
şi nici deşertul Roşii Mări stătute.
91 Iar printre şerpii ce-atîrnau ciorchine
goneau mulţimi sperioase, despuiate,
fără nădejdi de adăpost sau bine.
94 Cu şerpi erau legaţi de mîini la spate,
de şerpi ce se vîrau printre picioare,
prin şale-n dos, ieşind de pe sub coate.
97 Şi dintr-o dată-un şarpe din strînsoare
străpunse-un duh vecin cu noi în drum,
pe locul dintre ceafă şi spinare.
100 Nu-i chip mai iute-a scrie-un „o" de cum
se-aprinse duhul şi, zvîcnind 'nainte,
căzu grămadă prefăcut în scrum;
103 ci-astfel răpus, cenuşa lui fierbinte
se prefăcu cît ai clipi-n stihie,
şi-acelaşi duh se-nfiripă-n veşminte,
106 precum dau înţelepţii mărturie

85. *Să nu se laude:* Să nu se laude Libia cu pustiurile sale în care furnică şerpi de tot felul. O adevărată cascadă de nume rare de şerpi, enumerate de Dante cu mare artă în versurile următoare. Aşa cum arată un comentator, numele acestor şerpi exotici sînt luate din poetul Lucan, dar Dante cu fantezia lui puternică născoceşte nişte metamorfoze atît de îndrăzneţe şi de amănunţit descrise, din oameni în şerpi şi de şerpi în oameni, încît se poate lăuda pe drept cuvînt (aşa cum face în cîntul următor), de a-i fi întrecut pe maieştrii lui, Ovidiu şi Lucan. Traducerea românească exclude numele exotice ale reptilelor.

100. *A scrie-un „o":* Pentru a da o imagine a repeziciunii cu care se întîmplă straniul eveniment, Dante ia exemplul literelor „O" şi „I", care se scriu dintr-o singură trăsătură de condei. Deci ei se aprind mai repede decît se scrie un „I" sau „O". Păcătoşii acestei bolgii, care sînt atît de crud pedepsiţi, sînt hoţii. Asemenea reptilelor în care se metamorfozează, ei sînt laşi, perfizi, încearcă mereu să fugă şi să se ascundă.

c-atunci cînd ani cinci sute-n capăt are,
se stinge Fenix, pasărea, şi învie,
109 căci iarbă-ori grîne nu-i sînt de mîncare,
ci smirnă şi tămîie doar, şi şade
învăluită-n nard şi mir cînd moare.
112 Asemeni celui ce-n neştire cade,
muncit de demoni sau cuprins ca-n cleşte
de vreo meteahnă ce-ntr-ascuns îl roade,
115 de-apucă să se scoale, se trezeşte
şi năucit de ce-i fu scris să paţă
oftează greu şi-n jur pierdut priveşte,
118 la fel şi duhul se trezi la viaţă:
Vai, aspră-i, Doamne, vrerea ta ce-anume
îşi dovedeşte-a răzbunării faţă!
121 Maestru-atunci îl întrebă de nume,
iar el: „În groapă, şuşoti-n surdină,
picat-am din Toscana şi pe lume
124 m-am bălăcit ca vitele în tină;
catîr şi fiară, Vanni Fucci-am fost
şi-mi fu Pistoia demnă vizuină".
127 „Ţine-l, maestre, m-am rugat frumos,
şi-ntreabă-l ce păcate ispăşeşte,
că-l ştiu de viu aprins şi sîngeros."
130 Nu mi se-ascunse duhul; bărbăteşte

108. *Fenix:* Înţelepţii, anticii au putut să scrie mult despre legendara pasăre Phönix, despre care se spunea că moare arzînd (cînd a împlinit cinci sute de ani) şi că apoi reînvie din propria-i cenuşă.

112. *Asemeni celui:* Aluzie la teribila epilepsie. O descriere cu totul pătrunsă de realism în paralela dintre epileptic şi damnaţii supuşi oribilei metamorfoze reptiliene.

122. *Groapă:* Bolgia a şaptea.

125. *Vanni Fucci:* Vanni Fucci din Pistoia, om violent *(fiară)* şi vestit tîlhar. Toate cronicile Pistoiei dintre anii 1286—1295 sînt pline de isprăvile lui. Nu se sfia să prade şi lăcaşurile bisericeşti. Răspunzînd lui Virgiliu, el este cinic, ostentativ.

128. *Ce păcate ispăşeşte:* De ce se află în această bolgie a tîlharilor? Să nu ascundă adevărul.

mă cercetă și pe-al său chip roșit
rușinea pricepui că năpădește.
Apoi grăi: „Să știu că m-ai găsit
precum mă vezi, cu mult mai mult mă doare
decît c-am fost din lume izgonit.
Nu pot să nu-ți răspund la întrebare:
atît de jos mă aflu fiindc-am fost
tîlhar de-odăjdii sfinte și odoare
și alții-n locu-mi fură luați la rost;
ci ca de mine să n-ajungi să rîzi,
de-o fi cîndva s-ajungi la adăpost,
ascute bine-urechea și auzi:
Pistoia-ntîi pe Negrii va să-i bată
și-apoi Florența schimbă stări și juzi.
Din Val di Magra, Marte va să scoată
un fulger roș din bolta plumburie
și-ntr-o-ncleștare de furtună cată

132. *Rușinea:* Rușinea damnatului nu este generată de căință ci de faptul de a fi fost văzut în această stare.

135. *Izgonit:* Dante vrea să acrediteze faptul asasinării lui Vanni Fucci.

136. *Răspund:* Răspunde la întrebarea lui Dante în care a recunoscut desigur el, Negrul, pe un adversar politic. Se află în bolgia a șaptea pentru că a fost tîlhar de biserici. El este autorul furtului odoarelor bisericii San Zeno din Pistoia și vina a fost aruncată pe nedrept asupra altora.

142. *Ascute bine-urechea:* Pentru a-l tulbura pe Dante, Vanni Fucci face o serie de prevestiri despre nenorocirile viitoare ale cetăților italiene.

143. *Pe Negrii:* Prevestește izgonirea fracțiunii Negrilor din Pistoia în mai 1301.

144. *Și-apoi Florența:* Prevestirea intrării în Florența a lui Carol de Valois, a venirii la putere a Negrilor și a izgonirii Albilor.

145. *Din Val di Magra:* Prevestirea bătăliei pe care au dat-o Albii din Pistoia cu marchizul Moroello Malaspina, căpitan al Luchezilor, aliați ai Negrilor florentini.

pe cîmp Picen să-ncingă bătălie,
și ceata împrăștiind el să răsară
astfel ca Albii păgubiți să fie.
Și-anume-o spun ca vorba-mi să te doară."

151. *Și-anume-o spun:* Vanni Fucci, impertinentul tîlhar și partizan al Negrilor, părăsește vorbirea alegorică a versurilor precedente, pentru a da o ultimă, puternică lovitură adversarului său politic, Dante, partizan al Albilor.

CÎNTUL XXV

Cercul al optulea: Bolgia a șaptea. Hoții.

Sfîrșind tîlharul, se smuci din șale
și-un sfîrc de deget arătînd cu ură,
răcni spre cer: „În ciuda vrerii tale!"
De-atunci încolo șerpii dragi îmi fură,
căci unul roată peste gît l-încinse,
părînd a zice: „Ajungă-ți! Taci din gură!"
iar altul peste brațe mi-l cuprinse,
strîngîndu-l bine peste piept, ca-n funii,
și-orice putință de-a mișca îi frînse.

2. *Un sfîrc de deget:* Gestul este obscen (în Italia foarte obișnuit în trecut și mai ales — se pare — în Pistoia, care îl putuse nemuri într-un monument). El constă în a arăta cuiva, în chip total dispretuitor, pumnul închis, cu degetul cel mare între arătător și mijlociu. O altă trăsătură de cinism vulgar care îngroașă mai mult sumbrul autoportret al lui Vanni Fucci.

4. *Șerpii:* Din acel moment, oribilele reptile ale bolgiei a șaptea, monstruoșii șerpi, i-au fost dragi lui Dante, pentru că l-au oprit pe acel ticălos, pe înverșunatul, sălbaticul adversar politic, să mai vorbească.

Pistoie, tu, de ce nu-ți pui tribunii
să-ți deie foc, ca să te stingi în umbră,
de-n mîrșăvii ți-ai întrecut străbunii?
Prin toată-a morții-mpărăție sumbră,
nici chiar tebanul fulgerat de sus
nu-mi apăru mai trufaș c-astă umbră.
Porni fugind și-o vorbă n-a mai spus,
cînd un centaur mi-apăru-n răscruce,
răcnind mînios: „Mișele, mi te-ai dus?"
Nu cred c-adună-atîția șerpi în smîrce
Maremma, cîți erau pe-a lui făptură
pînă pe unde-a chip de om aduce.
Și sus pe ceafă,-nfipt pe curmătură,
cu-aripi întinse un dragon călare
văpăi și foc scuipa prin nări și gură.
Grăi Virgil: „Acesta-i monstrul care
sub Aventin, pîndind pe-ascunse căi,
făcu din sînge-adesea lac și mare.

10. *Pistoie:* Începe o invectivă la adresa Pistoiei (una dintre primele ridicate de Dante împotriva cetăților Italiei), orașul care împinge la crime și fapte rele pe urmașii răi și criminali care au întemeiat-o.
12. *Străbunii:* Este legendară întemeierea Pistoiei de către rămășițele trupelor lui Catilina.
14. *Tebanul:* Este vorba de Capaneu cel fulgerat de Zeus pe zidurile Tebei.
15. *Umbră:* Trufașul Vanni Fucci.
17. *Centaur:* El însuși este un damnat.
20. *Maremma:* Regiunea mlăștinoasă a Toscanei, care în trecut era plină de fiare sălbatice și de șerpi.
21. *Chip de om:* Partea omenească a trupului centaurului.
25. *Acesta-i:* Noua apariție este Cacus, reprezentat de Virgiliu, în *Eneida*, jumătate om și jumătate animal. Dante face din personajul virgilian un centaur și-l pune între damnații acestei bolgii din cauza hoțiilor din timpul vieții. Se știe din mitologie că acest Cacus furase turmele lui Hercule care îl va pedepsi omorîndu-l.
26. *Aventin:* Este una din cele șapte coline ale Romei, unde, potrivit legendei, Cacus își avea locuința într-o peșteră.

Nu bate-același drum cu frații săi,
căci a furat cu vicleșug în lege
cirezile care pășteau pe văi.
Ci-l năpusti cu sute de ciomege
Hercul, plătindu-i fapta și-l ucise,
deși din ele nu simți nici zece."
Pe cînd vorbea, iar cel'lalt duh pierise,
trei inși se strecurară pe sub noi,
pe cari nici eu, nici dînsul nu-i zărise.
Dar cînd strigară: „Cine sînteți voi?"
curmarăm vorba cît ai zice „lume"
și doar la dînșii luarăm seama-apoi.
Nu-i cunoșteam; dar se-ntîmplă anume
(cum numai soarta știe să chitească)
să-și zică unul altuia pe nume
și „Cianfa, unde ești?" să se rostească;
făcut-am semn către Virgil spre-a-l ține
pe loc să stea, tăcut și să privească.
De-ți vine greu să crezi acum, creștine,
cîte-am să-ți spun, eu nu mă mir de fel,
cînd chiar și eu de-abia pot crede-n mine.
Cum îl priveam și stam pierdut astfel,
un șarpe gros cu șase labe-ntinse

28. *Frații săi:* Cacus nu se află alături de ceilalți centauri, în cercul violenților, pentru că el a fost tîlhar.
30. *Cirezile:* Turmele lui Hercule.
31. *Sute de ciomege:* Hercule i-a dat mai mult de o sută de lovituri cu măciuca, dar Cacus nu le-a simțit pe toate, pentru că murise după primele zece. (În *Eneida*, Cacus moare strangulat de Hercule.)
40. *Nu-i cunoșteam:* Una dintre cele trei umbre ale damnaților, chemîndu-și tovarășul de suferință, i-a dat prilejul lui Dante să afle despre cine este vorba.
43. *Cianfa:* Un nobil, Cianfa Donati, cunoscut mai ales ca tîlhar. El va fi în acest cînt al groazei obiectul celei mai stranii metamorfoze.
46. *De-ți vine greu:* Adresîndu-se cititorului, Dante îl îndeamnă să nu se mire dacă povestirea lui va fi greu de crezut, deoarece abia poate s-o creadă el, care a văzut într-adevăr lucrurile despre care povestește.

văzui sărind pe-un duh de lîngă el.
Cu două labe brațele-i cuprinse
și sfîrtecîndu-i fălcile bărboase,
cu alte două pîntecu-i încinse.
Apoi, după ce-l strînse peste coapse,
cu cele dinapoi, vîrîndu-și coada
taman prin ele, pe la spate-o scoase.
Nu-i iederă să-și strîngă-atare mlada
precum acolo fiara blestemată
pe bietul duh își răsucea torsada.
Lipiți apoi ca ceara frămîntată,
se plămădiră mestecînd culoare,
de nu păreau ce-au fost de prima dată,
tot astfel cum se-amestecă-n vîlvoare,
cînd arde-n foc o filă de pripas,
cănitul brun cu albul care moare.
Iar ceilalți doi, care-l priveau, pe-un glas
strigau la el: „Cum te-ai schimbat, Agnelle!
Nici doi nu ești, nici unul n-ai rămas."
Din două-o țeastă răsărea din ele
și două fețe-ntr-una se-mpliniră,
cu totul alta-n trăsături și piele.
Din patru labe două răsăriră,
iar coapse, pîntec, piept și spate-apoi
un singur trup nemaivăzut urziră.
N-avea nimic din ce-avusese-n doi;

61. *Lipiți:* Începe strania metamorfoză, oribila transmutare, preschimbarea omului în șarpe și a șarpelui în om.

64. *Tot astfel:* Imagine vie introdusă cu mare artă în mijlocul uneia dintre cele mai realizate descrieri ale întregului poem.

68. *Agnelle:* Acest osîndit pare să fie un anumit Agnol: s-au Agnolello din familia Brunelleschi din Florența, hoț vestit, care folosea și deghizarea în tîlhăriile sale. De aceea, poate, se „travestește" și în această bolgie.

70. *Din două:* Cele două capete formează unul singur, dar cele două chipuri nu s-au transformat total, astfel încît fața este un amestec, atît de bizar, de om și de reptilă.

și unul și cel'lalt părea să fie
și slut astfel porni cu pași greoi.
Precum șopîrla vara, pe cîmpie,
cătîndu-și mai la umbră vreun ungher,
aleargă-ntins ca fulgeru-n tărie,
la fel spre duhuri, ca picat din cer,
întărîtat sări un șarpe mic
și negricios ca bobul de piper;
străpunse-un duh cu capul prin buric
și-apoi căzu'naintea lui așa
cum cade frînt de seceră un spic.
Străpunsul îl privi, dar nu crîcnea;
ci-nfipt în glezne, neputînd să umble,
cum cel cuprins de fierbințeli, căsca.
Priviri ciudoase-și aruncau și strîmbe,
zvîrlind prin nări și rană-n văgăune
nori groși de fum ce se-mpleteau în trîmbe.
Ci tacă-aici Lucan pe unde spune
cum a pierit răpus de șerpi în mers
Nassid cu-ai săi, și-asculte-aici minune.
Și tacă-Ovid atunci cînd scrie-n vers
cum Aretusa se făcu izvor

77. *Și unul și cel'lalt:* Și om și șarpe, dar nici unul integral, un monstru mixt care provoacă oroare.

79. *Precum șopîrla:* Este una dintre cele mai faimoase metafore ale întregii literaturi italiene.

93. *Nori groși de fum:* Osînditul care privea către șarpe scotea fum din rană, iar șarpele scotea fum din gură. Schimbarea omului în șarpe și a șarpelui în om a început cu o mușcătură veninoasă și se continuă acum în acest amestec al fumurilor.

94. *Ci tacă:* Să tacă poetul Lucan, care povestește în *Pharsalia* cum în pustiurile Libiei un soldat, Sabelius, mușcat de șarpe s-a preschimbat în cenușă, și un altul, Nassidius, mușcat fiind și el de șarpe, s-a umflat pînă cînd i-a plesnit platoșa de pe el.

97. *Ovid:* Să tacă și Ovidiu, care în *Metamorfoze* povestește despre preschimbarea fondatorului Tebei, Cadmus, în șarpe și a Aretuzei în izvor.

și șarpe Cadm; eu n-am să-l pizmuiesc,
căci n-a schimbat nicicînd un tîrîtor
și nici vreun om, astfel ca fiecare
să se prefacă-n celălalt ușor.
Deodată-n pas purces-au la schimbare:
coada năpîrcii se crăpă în două,
iar duhul una se făcu-n picioare.
Și tălpile și coapsele-amîndouă
într-una se lipiră-încît părea,
fără stinghii, întruchipare nouă.
Iar coada-n schimb în trup se prefăcea,
și pielea străbătută de fiori,
scorțoasă-aici, dincolo se muia.
Intrară pe-urmă brațele-n subsori,
iar labele năpîrcii se-alungiră
din scurte ce erau de două ori.
Cele de jos, lipite, se-mpletiră
în mădularu-ascuns pe sub veșminte,
iar dintr-al umbrei două brînci ieșiră.
Și-n timp ce fumu-i învălea fierbinte,
cu păr pe unul dovedind că-nfață,
iar pe cel'lalt îl năpîrlea-nainte,
duhul căzu, iar șarpele pe brață
se ridică, fără-a-și clinti privirea,
sub care ambii se schimbau la față.

99. *Să-l pizmuiesc:* Dante nu-i pizmuiește pe cei doi poeți precursori, ci se proclamă pe el însuși superior în arta plăsmuirii literare, metamorfozele descrise de el aparținînd celei mai înalte fantezii.
104. *Coada:* Coada șarpelui, crăpată în două, s-a transformat în două picioare omenești.
105. *Una se făcu:* Cele două picioare omenești unite au devenit coadă de reptilă. Cu o rară minuțiozitate, Dante descrie în paralel și concomitent gradatele transformări ale celor două naturi.
112. *Brațele:* Ale damnatului.
119. *Cu păr:* Șarpele prefăcut în om este acoperit acum cu păr.
121. *Căzu:* Este vorba de omul metamorfozat în șarpe care cade jos, în timp ce șarpele, devenit om, se ridică în picioare.

Pe-a lui, al doilea, cum cerea menirea,
și-o trase-n lături și din tot ce-a tras
urechi ieșiră, cum le-mplîntă firea;
din mult apoi, puținul ce-a rămas
pe-obrajii supți și tîmpla măslinie
se strînse-n gură și deasupra-n nas.
Cel frînt, în schimb, își trase-n scăfîrlie
urechile, cu lob cu tot, deodată,
precum se trage melcu-n cochilie.
Iar limba lui la vorbă dezlegată
crăpă; cealaltă se făcu țugui
și-atunci și fumul încetă pe dată.
Schimbat în șarpe, sufletul tehui
o luă de vale, șuierînd chemare
și-ocări scuipînd, cel'lalt pe urma lui.
Apoi, sucindu-și proaspăta spinare,
grăi spre-al doilea: „Mi-ar plăcea să-nceapă
și Buoso-n brînci să urce pe cărare".
Astfel văzui pe cea de-a șaptea groapă
schimb și preschimb; și fiindcă toate-s noi,
să am iertare dacă peana-mi șchioapă.

125. *Din tot ce-a tras:* Din prisosul de carne au apărut urechile, buzele și nasul.
133. *Iar limba lui:* La omul devenit șarpe, limba unită s-a bifurcat, în timp ce la șarpele devenit om, limba bifurcată s-a unit. A încetat și emanația fumului cu rol catalizator al metamorfozei. Aceasta este ultima trăsătură a minunatei descrieri dantești, a puternicei sale imaginații și a forței de reprezentare.
139. *Proaspăta:* Spinarea de om pe care o avea de curînd.
141. *Buoso:* Cei mai mulți comentatori îl identifică cu un Buoso degli Abati, iar pe șarpele redevenit om cu florentinul Francesco Cavalcanti. Personajele nu sînt prea cunoscute în paginile cronicilor contemporane.
142. *A șaptea groapă:* Cea de a șaptea bolgie.
143. *Preschimb:* Strania, dubla metamorfoză.
144. *Peana-mi:* Cu modestie Dante se scuză în fața cititorului dacă arta scrisului său n-a izbutit să fie concordă cu întîmplările din bolgia hoților.

145 Deşi la minte mă simţeam greoi
şi ochii tulburi îmi erau sub pleoape,
n-au dispărut aşa curînd cei doi,
148 încît Sciancato din priviri să-mi scape;
căci singur el nu-şi preschimbase faţa
din trei cîţi îmi veniseră aproape.
151 Gaville frînse-n cel de-al treilea viaţa.

145. *Deşi la minte:* Aceste trei duhuri nu au putut fugi atît de repede încît Dante să nu-l identifice pe Pucci.

148. *Sciancato:* „Şchiopul" este florentinul Puccio dei Goglisi, pe care infirmitatea fizică nu-l împiedică să fie un faimos tîlhar.

151. *Al treilea:* Al treilea personaj este hoţul florentin Francesco Cavalcanti. El a fost ucis în satul Gaville, iar moartea i-a fost răzbunată de către rudele sale, prin uciderea mai multor locuitori din acest sat.

CÎNTUL XXVI

Cercul al optulea: Bolgia a opta. Răii sfătuitori. Invectiva lui Dante împotriva Florenţei. Răii sfătuitori învăluiţi în flăcări. Ulise şi Diomede. Călătoria lui Ulise.

1 Te bucură Florenţa mea de-n lume
ajuns-ai mare semănînd gîlceavă,
de pîn' şi-n iad te bucuri de renume!

1. *Florenţa:* În bolgia precedentă, Dante întîlnise cinci florentini printre hoţi. De aceea el izbucneşte în acest violent strigăt către oraşul de pe Arno, care trebuie să mărturisească sincer că nu-şi poate face dintr-o asemenea stare un temei de cinste.

3. *Iad:* Ironia găseşte accentele sarcasmului în a elogia Florenţa cea renumită în abisul Infernului.

4 Aflat-am cinci printre tîlhari, în pleavă,
cinci florentini! Ruşinea mă păleşte,
căci fapta lor nu te ridică-n slavă.
7 Dar dacă-i drept c-un vis se-adevereşte
cînd zorii-l curmă, vei simţi prin tine,
nu zic ceilalţi, dar Prato ce-ţi urzeşte.
10 Iar de-ai simţit-o de pe-acum, e bine;
să fie de ţi-e scris, căci pe măsură
ce anii trec, durerea creşte-n mine.
13 Porni Virgil la deal, prin surpătură,
trăgîndu-mă din valea rea şi-adîncă,
pe pietrele ce trepte-n mers ne fură.
16 Urcam cu greu pe malul rupt din stîncă,
pustiu şi-anevoios, căci prin strîmtoare
nu se clintea piciorul fără brîncă.
19 Precum atunci, la fel şi azi mă doare
tot ce-am văzut umblînd prin iad cîndva
şi-a minţii forţă-o ţin în frîu mai tare,
22 ca-n veci virtuţii ce-i al ei să-i dea;
căci dacă cerul sau ursita mie
mi-au dat -o-n dar, să nu-mi bat joc de ea.

8. *Cînd zorii:* Dar dacă (aşa cum se credea atunci), visurile dinspre dimineaţă spun adevărul, Dante îi prevesteşte Florenţei că nu va trece multă vreme şi va vedea ce adevărate sentimente îi poartă oraşele Toscanei.

10. *De pe-acum:* Greşelile Florenţei sînt atît de mari încît, chiar dacă i-ar fi venit de pe acum pedeapsa pentru ele, tot ar fi prea tîrziu.

12. *Ce anii trec:* Magnific vers pătruns de cea mai puternică iubire de patrie.

18. *Brîncă:* Mînă, regionalism. În textul dantesc: „piciorul nu putea fără ajutorul mîinii". Este vorba de o aspră ascensiune, cvasi-alpină, pe panta bolgiei.

21. *În frîu:* Dante spune că în faţa noii privelişti pe care o vedea, s-a simţit îndemnat, mai mult ca de obicei, să-şi ţină în frîu mintea şi talentul. Aceasta poate şi pentru faptul că simţea a avea ceva comun cu categoria damnaţilor din acest cînt.

25 Cîţi licurici zăreşte pe cîmpie
(cînd roiul de ţînţari se înteţeşte)
pe arături ori printre pari de vie,
28 de sus din deal ţăranul ce-odihneşte,
cînd mîndrul soare din înalt căzînd
mai lung răstimp cu focu-i ne încălzeşte,
31 de-atîtea flăcări scînteia la rînd
a opta groapă, cum văzui în zare,
ajunşi pe locul ce-o vădea-n străfund.
34 Şi cum văzu cel răzbunat de fiare
că piere-n ceruri carul lui Ilie
cînd telegarii se-nălţară în soare
37 şi din priviri nu izbutea să ţie
decît văpaia ce urca frumos,
ca norul cînd se-nalţă în tărie,
40 la fel şi-acolo mişunau pe jos
văpăi ce-n sine ascundeau haram
şi-n fiecare ardea un păcătos.
43 Eu stam pe punte şi-aplecat priveam
de după-un stei fără de care, altminte,

25. *Cîţi:* Spre a ne pregăti mai bine pentru priveliştea nouă, poetul îl smulge pe cititor din tenebrele infernale ducîndu-l într-o lume de pace, în mijlocul unei cîmpii tăcute, pe o colină pe care un ţăran se odihneşte de truda zilei, avînd în faţă dulcile imagini ale vieţii agricole.

26. *Cînd roiul:* Seara, cînd coboară întunericul, muştele se ascund şi ies ţînţarii.

33. *Pe locul:* Pe arcul punţii de unde se putea vedea pînă în fundul bolgiei.

34. *Cel răzbunat:* Acela care a fost răzbunat de fiare (de urşi), este profetul Elizeu. Nişte copii bătîndu-şi joc de chelia lui într-o zi, el i-a blestemat, şi, aşa cum scrie în *Biblie*, „îndată au ieşit doi urşi din pădure care au sfîrtecat vreo patruzeci şi doi dintre ei". Despre acest nemilos profet se spune că era alături de profetul Ilie, cînd acesta a fost răpit în cer, pe un car de foc.

40. *La fel:* După cum carul care l-a răpit pe Ilie i-a apărat lui Elizeu într-o limbă de foc, tot aşa într-a opta bolgie sfătuitorii de rele sînt învăluiţi în flăcări.

şi neîmbrîncit să cad în hău puteam.
46 Şi cînd văzu că stau cu luare-aminte
„Sînt morţi, în foc, şi arde fiecare,
grăi Virgil, în faşa lui fierbinte".
49 „Maestre,-am zis, şi eu gîndeam atare,
dar vorba ta şi mai vîrtos mi-arată
că n-am greşit; ci spune, nu ştii oare
52 ce duh se zbate-n para despicată,
ca focu-n care au ars în silnicie
cei doi feciori ai lui Oedip deodată?"
55 „Se zbat, grăi, bătuţi de veşnicie
Ulis şi Diomede,-n răzbunare
uniţi pe veci ca-n lume de mînie.
58 Spăşesc în foc vicleana înscenare
a calului ce lui Enea poartă
îi făuri şi-i dărui scăpare,

45. *Să cad:* Atît de puternică este atracţia pe care Dante o simte pentru damnaţii din această bolgie.

48. *Faşa:* Veştmîntul, faşa de flăcări constituie însăşi pedeapsa păcatului.

52. *Para despicată:* Dante observă că printre atîtea flăcări care scînteiază în prăpastia bolgiei a opta, una dintre ele se desparte în două. Are două limbi. Această flacără bifurcată, singulară în forma ei, atrage marea curiozitate a poetului, care se grăbeşte să-l întrebe pe Virgiliu despre ea.

54. *Cei doi feciori:* Fraţii tebani, Eteocle şi Polinice, fiii nefericitului Oedip, care s-au omorît unul pe altul din rivalitate pentru tronul Tebei. Cadavrele lor, puse împreună pe acelaşi rug, au ars cu două flăcări deosebite, arătînd nestinsă ura care a durat între cei doi fraţi şi după moarte.

56. *Ulis şi Diomede:* Sînt cei doi vestiţi eroi ai *Iliadei* lui Homer, care împreună au pus la cale cunoscuta înşelătorie a calului troian şi, tot împreună, au răpit statuia zeiţei Pallas-Atena (Paladium), despre care se credea că, atîta timp cît va rămîne în Troia, va feri oraşul de înfrîngere. *În răzbunare:* Răzbunarea divină care i-a osîndit împreună.

59. *Calului:* Troia a fost cucerită din cauza calului troian introdus în cetate, iar Enea a plecat în căutarea unui nou pămînt, pe care avea să se ridice cetatea Romei.

precum şi jalea Deamiei moartă,
ce încă-l plînge pe Ahil, pustie,
şi nici Palade de-al său furt nu-i iartă."
„De pot prin foc la vorbă să se-mbie,
maestre,-am zis, c-o rugă te-agrăesc
(şi tragă-n cumpeni cît ar trage o mie),
îngăduie-mi pe pod să poposesc
pîn' ce ne-ajunge para despicată,
căci vezi cu cîtă rîvnă-o urmăresc."
Grăi Virgil: „Te-ascult şi de-astă dată,
căci laudă rugii tale se cuvine;
rămîie-ţi însă gura încleştată
şi lasă vorba-n seama mea, căci bine
pricep ce vrei; ei nu sînt greci de rînd
şi s-ar putea să nu dea glas cu tine".
Cînd vîlvătaia-ajunse tremurînd
pe locu-n care-o aştepta să vină
maestrul meu, îl auzii spunînd:
„O, voi, pe care acelaşi foc vă-mbină,
de-n viaţă-odinioară-am meritat

61. *Deamiei:* Ulise şi Diomede au reuşit cu şiretenie să-l descopere pe Ahile, care fusese ascuns de către mama sa, Tetis, travestit, între fiicele regelui Nicomedes. Participînd, în felul acesta, la războiul troian, Ahile pînă la urmă a fost ucis, iar Deidamia, fiica lui Nicomedes, care îl iubea, a murit şi ea de durere.
63. *Palade:* Paladium, statuia Minervei (greceşte, zeiţa Pallas-Atena), protectoarea oraşului Troia.
64. *De pot:* Dacă noua lor condiţie, de umbre înfăşurate în foc, le poate îngădui să vorbească.
66. *O mie:* Niciodată Dante nu a cerut ceva cu mai multă ardoare.
68. *Despicată:* Este vorba de strania flacără cu două vîrfuri.
75. *Glas cu tine:* Virgiliu vrea să vorbească el, deoarece cîntînd războiul troian şi faptele eroilor lui, el binemeritase de la aceştia.
76. *Vîlvătaia:* Flacăra rătăcitoare ajunse la distanţa potrivită, lîngă Virgiliu, pentru ca poetul latin să poată fi auzit. (Ne amintim, într-un fel, de episodul „perechii" Francesca da Rimini — Paolo Malatesta.)
80. *Am meritat:* Dacă vreodată a putut să le merite iubirea (atunci a scris înaltele versuri al epopeii sale, povestind faptele lor),

iubirea voastră, multă ori puţină,
cînd pe pămînt în versuri v-am cîntat,
îmi spuie unu-n larg cutreierînd
pe ce meleaguri moartea şi-a aflat?"
Prinse-a se zbate-atuncea murmurînd
văpaia mai înaltă din vîlvoare,
ca flacăra bătută-n crîng de vînt;
apoi mişcîndu-şi creasta-întru chemare,
cum mişcă-n gură limba cînd vorbeşte,
„Cînd am scăpat, grăi, de Circe care,
mai mult de-un an mă ţintui ca-n cleşte
pe lîngă locul ce-ndrăgit de fire,
de la Eneu, Gaetta se numeşte,
nici milă de părinte, nici iubire
de fiu şi de nevastă-ori datorinţa
de-ai fi prilej în veci de fericire,
n-au izbutit să-mi stîmpere dorinţa
de-a cerceta pămîntu-n lung şi-n lat

83. *Îmi spuie unu:* Virgiliu ştie că Dante este interesat mai ales de Ulise.
86. *Văpaia mai înaltă:* Cornul mai înalt al flăcării „antice" (în textul italian); pentru că ardea şi rătăcea prin bolgia a opta de peste două mii de ani, începe să se agite, mişcările sale devin ritmice, asemenea unei limbi de foc care începe să vorbească . Ulise cel învăluit în flăcări mai înalte începe să povestească sfîrşitul extraordinarei sale vieţi.
90. *Circe:* Vrăjitoarea Circe, fiica Soarelui, care, după epopeea lui Homer, *Odiseea*, i-a preschimbat în porci pe tovarăşii lui Ulise, iar pe el, subjugat farmecelor ei feminine, l-a oprit lîngă ea mai mult de un an.
93. *Gaetta:* Localitate lîngă muntele Circeo, care a luat numele de la doica lui Enea, îngropată acolo.
94. *Nici milă:* Enumeră motivele cele mai puternice, mai omeneşti, care-l îndemnau să se reîntoarcă în patrie; iubirea de fiu, iubirea de tată şi de soţie. Dar toate aceste profunde motive însumate nu au putut să covîrşească dorul înflăcărat ce îl simţea de a ajunge un adînc cunoscător al lumii, al valorii şi al viciilor oamenilor. Ulise este ridicat în felul acesta de arta nemuritoare a lui Dante Alighieri drept simbol al omenirii, mereu frămîntat de setea de a şti, de ardoarea de a cunoaşte.

și omului virtutea-ori neputința.
Pornit-am dar pe marea fără hat
c-un singur vas, nemernicind spre moarte,
și-un pumn de soți ce-n veci nu m-au trădat.
A mării țărmuri pînă hăt-departe
le-am colindat, și Spania, și Marocul,
la sarzi am fost și-n insule deșarte.
Bătrîni eram și-n noi pierise focul
și-al vieții-îndemn cînd am ajuns pe unde
Hercul pe vremuri însemnase locul
ca nimeni mai departe să se-afunde;
Sevilla în dreapta ne păzea cu farul
și Setta-n stînga se-oglindea în unde.
«O, frați, grăit-am, ce-ați ajuns hotarul
Apusului și-ați tras la greu, ca mîine,
acestei veghi îi veți curma amarul;
deci scurtului răstimp ce vă rămîne
nu-i luați putința-această lume vastă
s-o cerceteze-n drum spre soare-apune.
Gîndiți-vă la seminția voastră:

103. *A mării țărmuri:* În extraordinarul său periplu a văzut țărmurile Mediteranei de o parte și de alta, pînă în Spania și Maroc, insula Sardinia și altele pe care această mare le scaldă și le înconjoară.

106. *Focul:* Este vorba de focul tinereții.

108. *Locul:* Strîmtoarea Gibraltar, însemnată de Hercule cu două imense coloane, semn al hotarelor lumii cunoscute, și cu amenințătoarea inscripție limitatoare: *Nec plus ultra.*

110. *Sevilla:* Ulise nu șovăie nici o clipă a înfrunta necunoscutul și pătrunde în strîmtoarea fatală, lăsînd în stînga orașul african Ceuta, iar în dreapta Sevilla, orașul spaniol.

112. *O, frați:* Începe acea *orazion picciola*, acea scurtă cuvîntare a bătrînului erou călător. În realitate, aceste puține cuvinte ale lui Ulise, transfigurate de arta dantescă, alcătuiesc una dintre cele mai înalte cuvîntări care au fost rostite vreodată. Fiecare cuvînt deșteaptă un ecou atît de puternic, încît sutele de ani care au trecut, sutele de ani care vor trece au însuflețit și vor înflăcăra, cu aceste magice cuvinte, tot mai mult sufletele oamenilor totdeauna însetați de cunoaștere.

113. *Apusului:* La hotarul lumii cunoscute.

114. *Acestei veghi:* Veghea simțurilor, viața.

nu-i viță omul, ci-i făcut să ducă
știința și virtuțile pe creastă.»
Trezii-n ai mei atîta dor de ducă
cu-al meu cuvînt, încît, să fi rîvnit
să-i țin pe loc și mi-ar fi dat de furcă.
Și-urmînd de-a stînga-n drum, spre asfințit,
din vas și visle, pe măsura vrerii,
făcurăm aripi zborului smintit.
Sclipeau voios din cel'lalt pol puzderii
de stele-n cer, dar nu și-a noastră care,
scăldată-n mare, s-ascundea vederii.
De cinci ori fața-și îngropase-n zare
și tot de-atîtea răsărise luna
de cînd pribegi nemerniceam pe mare,
cînd dintr-o dată își ivi cununa
un munte-nalt cum n-am văzut, la proră,
și, de departe, sur cum e furtuna.
Ne fu cu jalea bucuria soră,
căci dinspre el se năpusti-n cădere
un vînt năprasnic și ne prinse-n horă.
De trei ori vasul ni-l suci-n putere

126. *Smintit:* Zborul corăbiei pe mare, sub impulsul vîslelor tovarășilor înflăcărați de sublimele cuvinte ale eroului navigator, este nebunesc, pătrunzînd în necunoscut.

128. *Dar nu și-a noastră:* Stelele polului nord, ale emisferei boreale, printre care Steaua Polară, se pierduseră la orizont, navigația fiind orientată spre sud-vest.

130. *De cinci ori:* Trecuseră cinci luni, adică temerarii navigatori văzuseră de cinci ori aprinzîndu-se fața lunii pe care o arată pămîntului și tot de cinci ori luna întorsese către el fața ei neluminată.

132. *De cînd:* Din ziua în care pătrunseseră pe apele necunoscutului ocean.

134. *Un munte-nalt:* Înaltul munte al Purgatoriului, pe a cărui creastă se află grădina Paradisului pămîntesc.

și-a patra oară pupa-n sus ne-mpinse
și prora-n jos, plinind a altui vrere,
pînă ce marea peste noi se-ntinse."

141. *A altui:* Vrerea lui Dumnezeu, care niciodată nu este numit în Infern.

142. *Marea:* Un vers de armonie gravă și lentă încheie acest minunat episod. Așa cum a scris Francesco Torraca, nici un indiciu de durere, de părere de rău, de căință, în cuvintele eroului. Pe cînd povestește, răsar pe rînd în minte și se fixează cu putere în memoria noastră de cititori moderni, imaginea corăbiei care străbate singură imensitatea oceanului, a muntelui întunecos care se ivește pe neașteptate din apele negre, a furtunii care face să se învîrtească nava și valurile, și, în sfîrșit, corabia înghițită de vîrtej și marea din nou unită, liniștită. Totul este narat și zugrăvit de eroul dantesc Ulise, cu seninătate desăvîrșită, seninătatea omului care și-a făcut datoria.

CÎNTUL XXVII

Cercul al optulea: Bolgia a opta. Sfătuitorii de rele. Guido da Montefeltro. Despre starea politică a Romagnei.

Își ridicase creasta-n sus și-ncet
făclia mută-n depărtări pierea,
cu voia plină a dulcelui poet,
cînd alta-n drum, ce-n urma ei venea,
ne trase ochii către ea-n cărare

1. *Și-ncet:* Flacăra, adică Ulise, încetase să vorbească și se ridicase în sus, imobilă, îndepărtîndu-se, după cuvintele de bun rămas ale lui Virgiliu.

4. *Cînd:* O altă flacără se apropie de spatele aceleia în care erau înfășurați Ulise și Diomede.

prin zvonul surd ce străbătea din ea.
Precum mugea boul Siciliei, care
scrîșni dintîi cu plînsu-ndreptățit
al calfei ce-l durase ca atare,
precum mugea cu plînsul canonit
al celui pus în burta lui să piară,
deși de-aramă era-ntreg cioplit,
la fel dintîi și vorbele din pară
ce nu-și aflară loc prin vreo spărtură,
în însăși glasul ei se preschimbară.
Dar mai apoi, cînd pîrtie-și făcură
spre vîrf, făcîndu-l să zvîcnească-atare,
precum rostind zvîcnea și limba-n gură,
grăiră-astfel: „O, tu, care-adineoare
pe limba mea te-ai prins la vorbă-n joc
zicînd: «Te du, n-am să-ți mai fac rugare»
nu-ți pară rău să stai puțin în loc,
chiar dacă-n vorbă nu m-am prins de-ndată,
de pot sta eu care mă zbat în foc.
Dac-ai venit pe valea blestemată

7. *Boul Siciliei:* Era un bou de bronz înroșit de flăcări, pe care tiranul Agrigentului, Falaris, îl folosea pentru chinuirea victimelor sale. În el, pentru demonstrația funcționalității, tiranul a închis, ca primă victimă, pe însuși creatorul instrumentului de tortură, meșterul Perilus. Taurul acesta era construit în așa fel, încît atunci cînd un om viu era pus înăuntru și arama era înroșită, țipetele acestuia păreau un muget de vită înjunghiată.

13. *La fel:* La fel ca mugetul taurului de aramă erau cuvintele sufletului învăluit în flăcări.

17. *Spre vîrf:* Vîrful flăcării vibrînd scotea sunete vii, ca acelea ale graiului omenesc.

20. *Pe limba mea:* În text: „în graiul meu lombard". Vorbele damnatului sînt adresate lui Virgiliu, care dăduse drumul flăcării lui Ulise cu cuvintele: „te du", exprimate în graiul lombard.

24. *În foc:* Îl roagă pe Virgiliu să se mai oprească puțin pentru a vorbi cu el, deși pentru el, damnat în flăcări, starea pe loc contribuia la intensificarea chinului.

de scurt răstimp din dulcea țară-ncoace,
de unde vina mi se trage toată,
28 spune-n Romagna e război sau pace,
căci m-am născut între Urbin, pe văi
din care Tibrul rîu spumos se face."
31 Eu stam plecat și mă uitam la răi,
cînd domnul meu văzînd că iau aminte,
„Vorbește-i, zise, că-i latin de-ai tăi".
34 Iar eu ce-aveam răspunsul gata-n minte,
fără zăbavă-am început zicînd:
„O, duh ascuns în fața ta fierbinte,
37 în țara ta n-au fost tirani nicicînd
să nu urzească-n suflet silnicia;
dar n-am lăsat război fățiș plecînd.
40 Ravenna-i cum o știi și seminția
acvila din Polenta i-o păzește,
ce sub aripi cuprinde și Cervia.

26. *Dulcea țară:* Spiritul care vorbește este Guido da Montefeltro, născut spre 1220, și mort în 1298, ghibelin înflăcărat, căpetenia valoroasă a acestora. I-a învins în mai multe rînduri pe guelfi, iar în luna mai a anului 1282 a nimicit armatele Bisericii. Despre el, cronicarul Fra Salimbene scrie că „a fost om de mare neam, cu multă judecată, înțelepciune și cumpătare, darnic și curtenitor, viteaz ostaș și drept în luptă și preaînvățat în arta de a lupta..." Simpatia lui Dante față de acest personaj este manifestă.

27. *De unde vina:* Din care țară el a venit și-și plătește aici păcatele. Păcatul lui Guido este de a fi dat un sfat papei Bonifaciu al VIII-lea, sfat în urma căruia o cetate a *dulcei țări* a fost cucerită de papa, care a pedepsit sîngeros pe răzvrătiți... Iată pricina pentru care îl rugase pe Virgiliu să se oprească. Iată motivul pentru care nu șovăie de a se opri, deși în felul acesta focul în care este înfășurat îl mistuie cu mai multă cruzime: marea dorință de a afla vești despre patria sa, despre dulcea țară căreia îi închinase toate puterile talentului și brațului său.

33. *Vorbește-i:* E rîndul lui Dante să vorbească. Noua flacără, noul spirit este italian și contemporan lui Dante, nu grec și antic ca Ulise, cu care Virgiliu a socotit mai potrivit să vorbească el.

34. *Iar eu:* Dante cunoaște bine Romagna — unde călătorise în repetate rînduri — de aceea avea gata răspunsul.

41. *Acvila:* Stema familiei Polenta.

43 Cetatea strînsă ani de zile-n clește,
ce-a căsăpit francezii cu toporul,
sub gheara verde-a leului tînjește.
46 Iar cei doi cîini, bătrînul și feciorul,
ce pe Montagna l-au căznit cît zece,
pe același loc își mușcă și-azi poporul.
49 Un pui de leu să ție-n frîu se-ntrece
Imola și Faenza dintr-o dată
și cînd de-o parte, cînd de alta trece.
52 Cetatea-n schimb de Savio scăldată
e tot mereu robită-ori dezrobită,
precum și-n văi și-n munte-e așezată.
55 Vorbește acum și tu, te rog; zgîrcită
nu-ți fie vorba, dacă vrei cîndva
să tragi folos pe sus și mulțumită."
58 După ce para scoase zvon din ea,
pre limba ei, din creasta-nvolburată
prinse-a zvîcni și cuvîntă așa:
61 „De-aș sta de vorbă c-un drumeț ce-odată
ar mai păși pe-al lumii dulce prund,
n-ar cuteza văpaia-mi să se zbată.
64 Dar fiindcă știu că dintr-acest străfund

43. *Cetatea:* Forli, cetatea care în 1282 a fost apărată cu succes de Guido da Montefeltro împotriva francezilor trimiși de papă, era acum supusă familiei Ordelaffi, avînd ca stemă un leu verde.

46. *Cei doi cîini:* Este vorba de Malatesta, tatăl și fiul, care după ce au înfrînt pe rivalul lor, ghibelinul Montagna delle Parcitadi, au continuat să tiranizeze orașul Rimini.

50. *Imola:* În cetățile Imola, pe rîul Santerno, și Faenza, pe rîul Lamone, domnea Maghinardo Pagani da Susinana, a cărui stemă era un pui de leu albastru pe un cîmp alb. Maghinardo, ghibelin de origine, trecea pe rînd dintr-un partid într-altul, așa cum îi dicta interesul conjunctural. Dante înfierează aci lipsa de perseverență politică a personajului.

52. *Cetatea:* Este vorba de cetatea Cesena (scăldată de rîul Savio) care, asemeni așezării ei între cîmpie și colină, trăiește între tiranie și libertate.

57. *Pe sus:* În lumea senină, pe pămînt, pentru a reaminti de el oamenilor.

pre cîte-aud, nu-i om să fi ieşit,
de-ocară nu mi-e teamă şi-ţi răspund.
67 Am fost oştean dintîi şi m-am popit
ca-n cer să dobîndesc milostivie;
şi-aşa-ar fi fost; dar vezi că s-a chitit
70 să vină-un papă (afurisit să fie!)
ce mă făcu să cad din nou în culpe
şi cînd şi cum vreau duhul tău s-o ştie.
73 Cît timp am fost din oase şi din pulpe,
cum maica m-a făcut, a mele fapte
n-au fost de leu, ci mai curînd de vulpe.
76 Maestru-am fost în uneltiri şi-n şoapte
şi-am pus la cale înşelăciuni atare
că-mi merse vestea pînă hăt-departe;
79 dar cînd simţii că tinereţea moare
şi-i vremea-n care cată, fiecine,
să tragă-n port şi pînza să-şi coboare,
82 de tot ce-am îndrăgit îmi fu ruşine
şi pocăit purces-am cu temei
pe Domnul că-l slujesc şi-ar fi fost bine.
85 Dar prinţul marei clici de farisei,
pornind război cu cei din Lateran,

66. *Şi-ţi răspund:* Guido nu crede că Dante este viu. Se gîndeşte că este un damnat oarecare, şi Dante îl lasă să creadă aşa.
67. *M-am popit:* S-a călugărit, după ce fusese oştean.
70. *Un papă:* Papa Bonifaciu al VIII-lea, care i-a cerut un sfat viclean pentru a supune castelul Palestrina.
75. *Vulpe:* Nu numai curajos ca leul dar şi isteţ ca vulpea.
80. *Şi-i vremea:* Bătrîneţea, vremea în care fiecare om, ca un bun marinar, trebuie să strîngă pînzele, pregătindu-se de ancorarea în marele, ultimul port, al morţii.
83. *Pocăit:* A intrat în viaţa monahală.
85. *Dar prinţul:* Cumplită definiţie pentru papa Bonifaciu şi pentru corupţii prelaţi de la curtea papală. Dante fulgeră turpitudinea pontificală, spunînd că prelaţii cei mari sînt noii farisei, iar capul lor este însuşi pontificele.
86. *Cei din Lateran:* Împotriva puternicei familii de nobili romani Colonna, care locuia lîngă biserica San Giovanni in Laterano.

şi nu cu saracini sau cu iudei,
88 căci doar creştinii i-au fost veci duşmani,
deşi n-au fost la Acre să trudească,
nici n-au făcut negoţ pe la sultani,
91 deoparte dînd şi legea creştinească,
şi-naltul rang, şi-acel veşmînt terestru,
care-i făcea pe fraţi să mai slăbească,
94 cum cel ce-n munţi cerut-a lui Silvestru
să-l vindece de lepră,-aşa şi mie
veni să-mi ceară, ştiindu-mă maestru,
97 să-l vindec eu de multa-i semeţie,
şi sfat ceru, dar vorba lui străină
părea de el, parcă vorbea-n beţie.
100 «De-o fi, te mîntui de pe-acum de vină;
dar tu mă-nvaţă, mă-ndemna mereu,
cum să răzbesc cetatea Penestrină.
103 Căci cerul pot să-ncui şi nu mi-e greu

88. *Căci doar:* O altă îngrozitoare acuzaţie împotriva adversarului dantesc de totdeauna, Bonifaciu al VIII-lea. Papa, care ar trebui să fie părintele tuturor creştinilor, nu are decît duşmani între creştini.
89. *Acre:* În loc să-i ajute pe creştini la apărarea ultimului bastion al creştinilor în Palestina.
92. *Acel veşmînt:* Rasă călugărească.
94. *Cum cel:* Aluzie la legenda după care împăratul Constantin, bolnav de lepră, s-ar fi dus să-l găsească pe papa Silvestru I într-o peşteră de pe muntele Soracte, unde acesta se refugiase pentru a fugi de persecuţiile împotriva creştinilor. Silvestru l-ar fi vindecat de teribila boală cu aceeaşi apă cu care l-a botezat mai întîi. Comparaţia dantescă este de o rară frumuseţe. Superba mîndrie („*febra*“ în textul original) a lui Bonifaciu, pofta lui de a cuceri teritorii, e ca şi lepra lui Constantin. Dar în cazul lui Constantin, un papă l-a vindecat pe un păgîn de o boală grea, în timp ce în cazul lui Bonifaciu, papa transmite unui călugăr boala sa morală şi îl duce în felul acesta la pierzare.
99. *Beţie:* În textul lui Dante; „căci cuvintele lui mi se părură de om beat“, atît de puţin se potriveau în gura unui papă.
100. *Te mîntui:* Papa îi făgăduieşte că-i va ierta, ca pontefice, păcatul de a fi dat un sfat fals, dacă Guido da Montefeltro îl va învăţa cum să cucerească şi să distrugă fortăreaţa Palestrina, unde se aflau partizanii familiei Colonna.

nici să-l descui cu cheile preasfinte
ce nu le-a vrut înaintașul meu.»
Înduplecat de-atare mari cuvinte
și vrînd s-alung cu dinadinsul sfada,
eu i-am răspuns: «Dacă mă speli, părinte,
de vină-astfel încît să nu-i simt roada,
vei dobîndi izbînda cu cuvîntul,
făgăduind și-apoi uitînd făgada».
Dar cînd murii, veni Francesco, sfîntul,
ca să mă ia; ci-un heruvim de-acei
cu negre-aripi, grăi: «Păzea! Mormîntul
i-l voi săpa în iad, cu robii mei,
căci sfat viclean a dat și-n paza mea
îl țin de-atunci, să-l zvîrl printre mișei.
Pe cei ce nu-i căit nu-l porți ierta:
păcatul cu căința nu se-mbie,
căci nu-i putință-n veci a le-mpăca.»
Cum tresării cînd mă-nhăță, vai mie,
zicînd ciudos: «Nu bănuiai, se pare,
că-i meșter dracul și-n filozofie!»
Mă duse-apoi la Minos, monstrul care

104. *Cheile preasfinte:* Limbaj plin de viclenie într-adevăr diabolică. Cele două chei, de aur și de argint, sînt pînă și astăzi emblema pontificală.

105. *Ce nu le-a vrut:* Este vorba de papa Celestino al V-lea, care a arătat că nu prețuiește aceste însemne, renunțînd la demnitatea papală (cf. *Inf.* c. III, v. 59).

111. *Făgăduind:* Sfatul pe care îl dă Guido este de a făgădui iertarea familiei Colonna precum și partizanilor ei și de a nu ține această făgăduială.

114. *Cu negre-aripi:* Acest negru heruvim era un locuitor al Infernului, un diavol. El va intra în luptă, pentru dobîndirea sufletului lui Guido da Montefeltro, cu blîndul San Francesco d'Assisi.

123. *Că-i meșter dracul:* Exemplu de grotesc medieval. Cuvintele de înveselire ale diavolului, subtil dialectician, care gustă, picătură cu picătură, bucuria de a fi fost învingător în disputa cu sfîntul.

mușcîndu-și coada și poruncă dîndu-i
să-l înconjoare de opt ori pe șale,
grăi scrîșnind: «Să-l ardă para-i rîndui!»
drept care-aicea-mi mistuiesc veninul
și pribegind, în strai de foc mă tîngui."
Cînd isprăvi și-și descărcă tot plinul,
porni văpaia să-și ajungă șirul,
zvîcnind din vîrf cum îi zvîcnea suspinul.
Iar noi prin stînci, urmînd cărării firul,
ajuns-am teferi puntea ce-mpresoară
și-astupă groapa-n care-și varsă birul
cei ce-nvrăjbind și-au cîștigat povară.

125. *Mușcîndu-și coada:* O altă scenă grotească. Minos, monstruosul idecător infernal, nu se mulțumește să-și încingă trupul cu coada de ître ori pentru a arăta în al cîtelea cerc se cade să fie aruncat osînditul, ci își mușcă isteric coada, poate de furia de a nu putea încă ideca și condamna pe marele vinovat, pe papa Bonifaciu al VIII-lea.

127. *Să-l ardă:* Minos vorbește lapidar, dînd sentința care-l va runca pe Guido da Montefeltro în bolgia flăcărilor rătăcitoare.

129. *Strai:* Veșmîntul de flacără în care este înfășurat pentru ternitate.

132. *Zvîcnind:* Vîrful flăcării se zbate arătînd frămîntările, zbuiumul sufletului disperat închis în ea.

136. *Cei ce-nvrăjbind:* Este vorba de bolgia a noua, în care sînt edepsiți cei care îndeamnă la dezbinări și la certuri.

CÎNTUL XXVIII

Cercul al optulea: Bolgia a noua. Semănătorii de dezbinări.

Au cine-ar ști, chiar dac-ar fi să spună
de zece ori la rînd și nu-n poezie
ce răni văzut-am și cît sînge-n spumă?

4 De bună seamă nu-i ușor a scrie,
căci graiului și minții nu-i e dat
cu-a lor puteri atari minuni să-nvie.
7 De-ai sta s-aduni tot neamul spulberat
din țara Pugliei, aprig încercată
ce cu romanii-n lupte-a sîngerat
10 și-n altă luptă-apoi, îndelungată,
din care-a strîns mii de inele gloata,
precum Tit Liviu fără greș arată,
13 cu neamu-înfrînt care-și primi răsplata
fiindcă-și făcuse din Guiscard dușman,
și cu cel'lalt ce leșuri mii lăsat-a
16 cînd Puglia a trădat, la Ceperan
sau Tagliacoz unde-a stîrnit turbare
Alard bătrînul, fiindc-a fost viclean,

4. *Nu-i ușor a scrie:* Nu numai în poezie dar și în proză ar fi greu să se arate toate rănile și tot sîngele văzut în această bolgie.

5. *Graiului:* Mintea și graiul omenesc nu au putința de a strînge în ele cele văzute de Dante.

7. *S-aduni:* Pentru a da o mai vie idee, mai pregnantă reprezentare despre grozăvia și varietatea rănilor văzute în această bolgie, Dante începe o lungă enumerare a celor mai sîngeroase bătălii din istorie.

8. *Țara Pugliei:* Așa numește Dante partea sudică a Italiei. *Încercată,* fiindcă acolo s-au dat multe bătălii, împotriva samniților, împotriva lui Pirus, Hanibal etc.

11. *Inele:* Așa cum scrie istoricul Tit Liviu, Hanibal, după bătălia de la Cannae (216 î.e.n.), a scos atîtea inele de pe degetele celor căzuți în luptă încît a strîns mai multe banițe.

12. *Fără greș:* Istoricul roman este considerat de Dante pe deplin informat, pe deplin obiectiv *(che non erra* = ce nu greșește*).*

13. *Cu neamu-nfrînt:* Pe toți aceia care au căzut în îndelungatul război dus de către normandul Robert Guiscard pentru cucerirea provinciilor din Italia meridională.

15. *Leșuri mii:* Cei căzuți în bătălia de la Ceperano (în realitate de la Benevento) dintre Carol I d'Anjou și regele Manfred.

17. *Tagliacoz:* La Tagliacozzo, unde a avut loc bătălia între Corradino di Suabia și Carol d'Anjou (1268), și unde Alard de Valery, consilierul acestuia, l-a ajutat să învingă, cu un număr mai mic de soldați.

19 și dacă toți și-ar da-n vileag picioare
ciuntite-ori răni, tot n-ar putea grămadă
cu-a noua groapă-n chin să se măsoare.
22 De cînd sînt eu n-am mai văzut obadă
crăpată-n două la butoi sau tîrnă,
precum un duh crăpat din barbă-n-noadă,
25 ce mațele-și privea cum îi atîrnă
și-și arăta ficații și desaga
în care pita se preface-n scîrnă.
28 Și-n timp ce chipu-i cercetam și plaga,
își trase pieptul și grăi: „Privește
cum mă desfac, de cînd pierdut-am doaga.
31 Privește Mahomed cum se căznește!
În fața mea tînjește alt mișel:
Ali, crăpat din barbă pînă-n creștet.
34 Toți cei ciuntiți ca mine și ca el
urzit-am schisme și zîzanii-n țeastă
și drept aceea-s spintecați astfel.
37 Un diavol șade cocoțat pe coastă
și fără milă-nfige spada-n noi

19. *Și-ar da-n vileag:* Chiar dacă toți morții și-ar arăta membrele lor ciuntite, trupurile lor străpunse, încă nu ar putea exista comparație între acest oribil spectacol și acela al bolgiei a noua.

22. *De cînd sînt:* Începe descrierea, colorată ca o lecție de anatomie de Rembrandt, a lui Mahomed. Întemeietorul islamismului este pus de Dante aci, pentru că în Evul Mediu, teologal și creștin, era considerat ca urzitor de erezii și schisme.

26. *Desaga:* Stomac.

30. *Doaga:* Își descrie oribila ciuntire ca un simbol al pierderii rațiunii *(doaga)*, în vremea în care a întemeiat „secta" mahomedanismului.

33. *Ali:* După unii comentatori, vărul, dar după cei mai mulți, ginerele și discipolul lui Mahomed, și el întemeietor al unei secte în cadrul islamismului.

34. *Toți cei:* Toți aceia care se găsesc în această bolgie sînt semănătorii de vrajbe și de schisme. Așa cum în timpul vieții au dezbinat familii, religii, orașe și popoare, așa este acum împărțit, sfîrtecat trupul lor.

de cîte ori un duh din tagma noastră
40 pe-acelaşi drum se-ntoarce înapoi;
căci fice rană buza ei şi-o strînge
cît timp se-nvîrte-al umbrelor convoi.
43 Dar cine eşti, tu, ce te uiţi la sînge
şi nu te-ndemni de unde stai, pe stîncă,
să-ţi iei pedeapsa şi să-ncepi a plînge?"
46 „Nici pragul morţii nu-l trecu el încă,
rosti Virgil, nici cazne nu-l pîndesc;
ci ca să-i dau învăţătură-adîncă,
49 eu, care-s mort de mult, mă osîrdesc
din brînă-n brînă să-i arăt ce-nşiră
cumplitul loc; şi adevăr grăiesc."
52 Mai mult de-o sută din adînc ieşiră
şi mă priveau, uitîndu-şi pe deplin
de cazna lor cînd vorba-i auziră.
55 Şi duhu-atunci: „Să-i spui lui Fra Dolcin,
cînd va să-ţi mîntui drumul şi corvoada,

41. *Fice rană:* Oribila rană se vindecă, în timp ce damnatul face ocolul bolgiei, dar este redeschisă din nou de spada diavolului justiţiar.

43. *Dar cine eşti:* Mahomed crede că şi Dante este un osîndit.

46. *Pragul morţii:* Dante nici nu este mort, nici nu este un păcătos care va fi damnat în eternitate.

54. *Cazna lor:* Mai mult de o sută de damnaţi privesc minunaţi pe poetul care întreprinde călătoria infernală fiind încă viu.

55. *Fra Dolcin:* Este vorba de faimosul „eretic" Dolcino Tornielli, discipol al lui Gherardo Segarelli din Parma, ars pe rug de viu în 1300. După moartea acestuia, Dolcino a devenit conducătorul „Fraţilor apostolici". Această „sectă", din care făceau parte mulţi ţărani, predica printre altele comunitatea bunurilor. Împotriva ei papa Clemente al V-lea a proclamat o cruciadă. În 1306 Dolcino, refugiat cu discipolii şi partizanii săi pe muntele Zebello (Lombardia), a opus o mare rezis-tenţă trupelor papei. Silit de zăpadă şi de foame, a trebuit pînă la urmă să se predea şi, la 2 iunie 1307, el şi al lui au fost arşi de vii în Vercelli. În textul original apare cuvîntul Navara, aluzie la episcopul de Navara, conducătorul cruciadei papale, şi la navarezii prezenţi în rîndurile armatei care l-a asediat pe Fra Dolcino. Simpatia dantescă pentru „rebelul" antipapal este evidentă.

că de nu vrea să mă urmeze-n cin,
58 s-adune-n saci merinde, ca zăpada
să nu-l predea vrăjmaşilor pe mînă,
ce-altminterea nu l-ar răzbi cu spada."
61 Şi-astfel zicînd, îşi ridică din rînă
piciorul Mahomed şi împăcat,
cînd isprăvi, şi-l sprijini-n ţărînă.
64 Un altu-atunci cu gîtul spintecat
şi c-o ureche, numai una bună,
iar nasul pîn' la pleoapă sfîrtecat,
67 privindu-mă cu ceilalţi dimpreună
prin beregată slobozi chemare
şi gîlgîind se apucă să-mi spună:
70 „Străine, tu, iertat de chin, pe care
te-am mai văzut în ţara mea, latina
(de nu mă-nşală multa-asemănare),
73 cînd va s-ajungi la Marcabò colina
ce din Vercel scoboară spre cîmpie,
să-ţi aminteşti de Pier da Medicina.
76 Şi dă de veste-n Fano ca să ştie
messere Guido şi-Angiolel, că-n stare
de sîntem noi să ştim ce va să vie,

62. *Piciorul:* Mahomed a transmis mesajul către Fra Dolcino cu mare repeziciune: doar cît a ridica şi a pune piciorul jos, în mersul lui fatal în jurul bolgiei.

68. *Prin beregată:* Un damnat care nu mai poate folosi gura pentru actul vorbirii, ci beregata.

71. *Latina:* Ţara latină este Italia.

73. *Marcabò:* Între Vercelli şi castelul Marcabò, ridicat la vărsarea fluviului Po în mare, se întinde cîmpia.

75. *Pier da Medicina:* Este vorba de un personaj Pier din Medicina, localitate lîngă Bologna, aparţinînd probabil familiei Catani. Acesta vîrîse intrigi şi aţîţase zîzania între Guido da Polenta şi Malatestino Malatesta din Rimini. Îl însărcinează şi el pe Dante cu un mesaj pentru lumea „senină", pentru doi locuitori ai oraşului Fano (Guido del Cassero şi Angiolello da Carignano), care vor fi poftiţi de un *despot crud*, un *trădător chior* (Malatestino era aşa) şi pe urmă vor fi ucişi de către Malatestino şi azvîrliţi în mare.

79 vor fi zvîrliţi de pe corabie-n mare
pe-aproape de Cattolica, pe unde
un despot crud va săvîrşi trădare.
82 Din Cipru la Maiolica niciunde,
nici grecii, nici piraţii la răscruce
n-au săvîrşit măcel mai crunt pe unde.
85 Căci trădătorul chior de-un ochi ce-i duce
peste cetatea ce-o urăşte-anume
un duh ce-osînda-n rînd cu mine-şi duce,
88 la sfat îi va chema să se-mpreune
şi-apoi va face-astfel ca la Focara
să n-aibă lipsă-n vînt de rugăciune."
91 „De vrei, i-am spus, să-ţi mai alin povara,
ducîndu-ţi vestea pe pămînt, mi-arată
ce duh ziceai că-şi preaurăşte ţara?"
94 Cuprinse-atunci de fălci un duh din ceată
căscîndu-i gura şi grăi: „Greşeala
ce-a săvîrşit i-a pus pe bot lăcată.
97 Lui Cezar el îi spulberă-ndoiala,
vădindu-i că-ntîrzierea în de ea
sporeşte, cînd eşti gata, cheltuiala."
100 O, bietul Curio ce-nfricat stătea
cu limba schingiuită şi-altădată
cît de-ndrăzneţ la vorbă se-arăta!
103 Alt duh atunci se dezlipi din ceată

82. *Maiolica:* Insula Majorca. În toată Marea Mediterană, delimitată de Dante la răsărit prin Cipru şi la apus prin Majorca, nu s-a mai văzut vreodată o asemenea oribilă faptă, nici din partea piraţilor nici din partea grecilor navigatori.

89. *Focara:* Localitate vestită pentru furtunile care o bîntuiau şi care puneau în primejdie şi navigarea pe mare.

96. *Pe bot lăcată:* I-a fost tăiată limba.

100. *Bietul Curio:* Este vorba de tribunul Caius Curione, partizan iniţial al lui Pompei, apoi al lui Cezar. După Lucan (*Pharsalia*, 1, 261) el l-ar fi îndemnat pe Cezar, care şovăia, să treacă Rubiconul, aprinzînd astfel scînteia războiului civil.

şi două cioate ridicînd 'nainte,
strigă mînjindu-şi chip şi piept deodată:
106 „Să nu-l uiţi nici pe Mosca, ia aminte,
cel care-a zis:«Nu-ncape-aici spăşire»
şi rea sămînţă fu toscanei ginte".
109 „Iar viţei sale, zis-am eu, pieire."
Văzui atunci că vorba mea-l sfîşie
şi-o luă din loc cuprins de grea mîhnire.
112 Eu însă nu, căci mă uitam; ci-a scrie
cîte-am văzut mi-e greu şi nu mă-ndur,
căci n-am chezaş să pună mărturie.
115 Dovadă însă cum că nu-s sperjur
mi-e cugetul ce te-ntăreşte cînd
ţi-l ştii în piept ca lacrima de pur.
118 Văzui un trunchi ciuntit de cap, şi-n gînd
îl văd şi azi cum l-am văzut cîndva,
umblînd şi el cu toţi ceilalţi în rînd.
121 Cu capu-n mînă spînzurînd păşea,
ca pe-un fînar ţinîndu-l în strînsoare,
şi capul ne privea şi suspina.
124 Din sine faclă-şi făurea-n cărare

106. *Mosca:* Mosca dei Lamberti, care, cu cuvintele amintite aici de Dante, a aţîţat pe partizanii familiei Amidei să-l asasineze pe Buondelmonte dei Buondelmonti, generînd în felul acesta lungul şir de dezbinări care au urmat în Florenţa.

109. *Pieire:* Îl vedem pe Dante, odată mai mult, om de partid, care loveşte puternic în adversar. El îl aprecia pe Mosca, despre care ceruse veşti, încă de la întîlnirea cu Ciacco, dar admiraţia sa, ca şi în cazul major al lui Farinata degli Uberti, nu-i împiedică consecvenţa de partizan.

111. *Grea mîhnire:* Pătrunde o undă de compasiune faţă de adversarul înfrînt.

114. *Chezaş:* Nu există un alt martor pentru a atesta oribilele, nemaivăzutele stări din bolgia a noua.

116. *Mi-e cugetul:* Versul a devenit proverbial în limba italiană.

părînd că-ntr-unul doi se zbat a-ncape,
pe voia celui ce-a urzit atare.

Şi-ajuns apoi la puntea peste groape,
întinse capu-n mîna ridicată,
astfel ca vorba să ne fie aproape.

Şi zise: „Uite ce-am primit drept plată.
Străine,-ajuns la cei care tînjesc
văzut-ai, spune,-atare chin vreodată?

Spre-a-mi duce vestea-ţi spun că mă numesc
Bertram de Born şi-n iad m-am osîndit
dînd sfat de rău vlăstarului regesc.

Pe tată şi pe fiu i-am asmuţit
ca sfetnicul ce vrînd să se răzbune
pe Absalon, cu David l-a-nvrăjbit.

Am rupt pe cei sortiţi să se-mpreune
şi rupt de trup mi-e capul fără minte;
cuvîntă-n mine legea care spune:

«Ochi pentru ochi şi dinte pentru dinte».“

125. *Părînd că-ntr-unul:* Două părţi trunchiate dintr-o singură tulpină. Oribila viziune este surprinsă de un ochi lucid, neemoţionat.

134. *Bertram de Born:* Acela care din sine însuşi îşi făurea o faclă, luminîndu-se cu capul desprins de trup, este celebrul trubadur provensal Bertrand de Born, senior de Hautefort. Este unul din cei mai reprezentativi poeţi din a doua jumătate a secolului al XII-lea, pomenit de Dante şi în tratatul său de filologie şi estetică, *De Vulgari Eloquentia*. Se afla în bolgia dezbinătorilor pentru faptul de a fi aţîţat ura între regele Angliei, Henric al II-lea, şi fiul său Henric (în textul dantesc: „cel tînăr“).

136. *I-am asmuţit:* I-a făcut duşmani de moarte, prin urzeli spurcate, pe tată şi fiu, lucru monstruos, după cum, tot prin scorneli, Achitofel, personaj biblic, l-a aţîţat pe Absalom împotriva propriului său tată, David, pe care l-a asasinat.

141. *Legea:* Legea *del contrapasso* (lege talionică, ochi pentru ochi, dinte pentru dinte, potrivit căreia totdeauna o pedeapsă trebuie să fie conformă vinei comise).

CÎNTUL XXIX

Cercul al optulea: Bolgia a zecea. Falsificatorii.

Simţeam de-atîtea răni cum mi se strîng
tot mai mulţi stropi în ochi, pe sub arcade,
şi bucuros m-aş fi oprit să plîng.

„La ce te uiţi, grăi Virgil, de-ţi şade
privirea-n loc şi-aduni sub pleoape rouă
privind în vale umbrele schiloade?

Purtarea ta mi se vădeşte nouă;
să ştii că brîul, de-l socoţi în minte,
măsoară-n leghe douăzeci şi două.

Luna-i sub noi şi va să iei aminte
că vremea-i scurtă şi ne-mpinge ceasul,
căci multe-s încă de văzut 'nainte.“

„De-ai fi-nţeles ce-mi zăboveşte pasul
şi ochii mei i-împlîntă în abise,
de bună seamă îngăduiai popasul.“

Porni maestrul într-aceste zise
şi eu cu el, dar vorba neîmplinită
sfîrşii zicînd: „În groapa ce-mi răpise

şi-mi ţintuia privirea buimăcită

2. *Stropi în ochi:* Dante este pînă la urmă covîrşit de emoţie. Văzînd felul în care erau măcelăriţi semănătorii de discordie, are ochii plini de lacrimi.

4. *Grăi Virgil:* Călăuza, simbolul raţiunii umane, îl mustră pe Dante, ca şi pe malul Acheronului, de a zăbovi prea mult lîngă damnaţi.

10. *Luna-i sub noi:* Luna, care apunea cînd poeţii călători părăsiseră bolgia prezicătorilor, se află acum sub picioarele lor, adică la nadir. Călătoria în Infern durează douăzeci şi patru de ore, şi nouăsprezece trecuseră.

o rudă-a mea, din neamul nostru scoasă,
își plînge vina-atît de scump plătită".
22 Grăi Virgil: „Nevrednic gînd te-apasă;
de-aci-nainte cată-aiurea-n hat
și pe mișel în plata lui îl lasă,
25 căci l-am văzut sub punte înciudat
cum te-arăta și celorlalți din gloată
și Ger del Bello l-auzii strigat.
28 Ci mintea ta era cuprinsă toată
de cel cu capul spînzurînd lămpaș,
și pîn' să-l vezi, el și plecă pe dată."
31 „Maestre,-am zis, sfîrșitul crunt, pizmaș
ce nu-i fu încă răzbunat pe sus
de cei ce-au fost rușinii lui părtași
34 îl mînie-astfel; drept care, de s-a dus
fără-a-mi vorbi, de-a sale oase ciunte
și mai vîrtos de milă sînt răpus."
37 Astfel vorbind ajuns-am sus pe punte
de unde ochiu-adîncu-n fund smolit

20. *O rudă-a mea:* Motivul pentru care Dante se oprise să se uite cu atenție era foarte puternic. Lui i se păruse a vedea umbra unei rude a sa, Geri del Bello. Acesta fusese vărul tatălui lui Dante și trăia încă prin 1269. Nu se cunosc prea multe lucruri precise despre el, se pare că ar fi fost ucis mișelește de către un membru al familiei Sacchetti. Acest omor nu fusese răzbunat *(vendetta)*, ceea ce după caracteristicile eticii medievale era considerat ca reprobabil. Întreg episodul este foarte interesant pentru configurarea personalității dantești ce-l luminează pe poet ca pe un imparțial judecător, care nu se sfiește să-și așeze, în numele adevărului, o proprie rudă în Infern. Ca și în viață, cînd priorul Dante, pentru a asigura pacea Florenței, a surghiunit din oraș și pe bunul său prieten, poetul Guido Cavalcanti, considerat de el ca tulburător al treburilor florentine.

29. *Lămpaș:* Capul-lampă aparținea trubadurului Bertrand de Born.

34. *Îl mînie:* Faptul că moartea lui nu fusese răzbunată pe pămînt l-a făcut pe Geri del Bello să nu adreseze nici un cuvînt lui Dante.

38. *De unde:* Totdeauna prima privire într-o nouă bolgie este aruncată de poeții călători de pe arcul de piatră al punții.

pe zi cu soare-ar fi putut să-nfrunte.
40 Și cînd ajuns-am cel din urmă schit
al văii Malebolge și-ncepură
călugării să se zărească-n sit,
43 atare chinuri îi văzui c-ndură,
și-atare-urlînd îi auzeam cîinește,
că mi-astupai urechile-n tortură.
46 De-ar fi s-aduni durerea ce scrîșnește
la sarzi și-n Val di Chiana prin spitale
sau în Maremma cînd arșița crește,
49 tot chinul strîns n-ar copleși în jale
pe cel de-aici și strașnica duhoare
de leș și hoit ce se-mprăștia din vale.
52 De-a stînga scoboram printre ponoare
pe cel din urmă mal ce-mprejmuiește
adîncul văii, și prindeam arare
55 să văd străfundul unde-amar căznește
cerescul tată-ntr-al dreptății nume

40. *Schit:* Este Infernul (bolgia a zecea), numită astfel pentru că este un loc închis („*chiostro*", în textul lui Dante). Călugării acestui schit infernal sînt damnați. Acesta este un joc de cuvinte ironic, sugerat de substantivul *chiostro*, care în afară de „loc închis" înseamnă și mînăstire.

42. *Sit:* Traducerea reia un cuvînt italian pentru a defini noțiunea de așezare, loc.

47. *Prin spitale:* La începutul cîntului precedent, pentru a da o idee cuprinzătoare despre marele număr de răniți și mutilați care se găseau în bolgia a noua, Dante enumerase o serie de sîngeroase bătălii. Aici, pentru a sugera o imensă mulțime de bolnavi, poetul îi invită pe cititori să-și închipuie adunați laolaltă pe toți bolnavii, care se îngrămădesc în spitalele regiunilor celor mai nesănătoase, în anotimpul în care bîntuiesc mai rău bolile. Nemulțumit artistic de puterea progresivă a acestei enumerări, Dante descrie în același timp și oribila, insuportabila duhoare care ieșea din această bolgie plină de bolnavi, îngrămădiți în promiscuitate, unii peste alții. Priveliștea îi inspiră lui Dante și cititorului mila și scîrba în același timp.

53. *Cel din urmă mal:* Arcul stîncii în formă de punte, care se întinde pe deasupra ultimei bolgii.

pe cîţi în lume calpuzani găseşte.
58 Nu cred c-a fost mai mare jale-n lume
nici cînd pieriră-n chinuri eginetii,
stîrpiţi de boarea veninoasei ciume
61 ce pîn' şi-n viermi curma suflarea vieţii,
încît apoi cei mulţi ce dispărură,
pre cîte spun învederat poeţii,
64 din ouă de furnică renăscură,
precum aici pe unde-n clăi spurcate
stau morţii strînşi ca stogu-n bătătură.
67 Pe burtă unii, alţii spate-n spate
zăceau grămezi, iar alţii, fără stare,
de-a lungul căii se tîrau în coate.
70 Iar noi, tăcuţi ,treceam cu pas arare
privind betegii rezemaţi în şale,
căci n-aveau chip să şadă pe picioare.
73 Şi doi văzui proptiţi ca două oale
pe-aceeaşi plită, rezemaţi în brîncă,
de rîie plini pe trupurile goale;
76 nici n-am văzut rîndaş la vreo poruncă
pe cal mai aprig mînuind ţesala
sau dîndu-i zor cînd e sătul de muncă,
79 de cum aceia-şi scărpinau zăbala
cu unghiile care scurmau orbeşte,
căci fără leac îi canoneşte boala.
82 Şi-atare-i chinul ce-i strîngea ca-n cleşte,
că piei şi coji îşi jupuiau din spete,
cum razi cu brişca solzii de pe-un peşte.

57. *Calpuzani:* Sînt falsificatorii de monede.
59. *Eginetii:* Ovidiu povesteşte în *Metamorfoze* (VII, v. 523—660) despre ciuma fabuloasă care a bîntuit oraşul Egina şi din cauza căreia au murit toţi oamenii şi toate animalele în afară de furnici. Ele au fost apoi transformate de Jupiter în oameni pentru a repopula oraşul.
73. *Ca două oale:* Realismul dantesc în aceste terţine se revendică de la o stare domestică.
81. *Boala:* Umilitoarea boală, rîia.
84. *Brişca:* Briceagul, cuţitul care răzuieşte solzii unui peşte.

85 „O, tu, ce trupul ţi-l jupoi cu sete
şi-ţi faci din deget cleşte şi răjghine,
grăi maestrul către-un duh şi stete,
88 ajungă-ţi unghia-n veci de veci s-aline
spurcatu-ţi chin, ci spune, printre voi
nu-i vreun latin să rabde-aici ruşine?"
91 „Latini sîntem noi ăştia amîndoi,
răspunse-un duh şi lăcrima de zor;
dar cine tu cel care-ntrebi de noi?"
94 Grăi Virgil: „Sînt unul ce cobor
c-un viu, ca să-i arăt spre izbăvire
Gheena-n fund şi-al umbrelor popor."
97 Desprinşi atunci din geamăna proptire,
cei doi priviră tremurînd spre mine,
cu alţii-n rînd, stîrniţi de glăsuire.
100 Maestru-atunci mă trase lîngă sine
zicînd: „Întreabă-i ce pofteşti anume"
şi vrerea lui urmînd cum se cuvine,
103 am zis spre ei: „Dea Domnul sus pe lume
memoria voastră să rămînă-aleasă
şi ani de-a rîndul să v-aud de nume,
106 ci-mi spuneţi mie cine-aţi fost, ce casă?

86. *Răjghine:* Substantivul are semnificaţia acţiunii de a desprinde.
88. *Ajungă-ţi unghia:* Urarea binevoitoare a lui Virgiliu aduce un surîs pe buzele cititorului.
90. *Latin:* Ca de obicei, cu semnificaţia italian.
97. *Geamăna proptire:* Cele două umbre aveau spatele comun, fiindcă era rezemaţi *(ca oalele)*, cu spatele unul de altul.
99. *Cu alţii-n rînd:* Cuvintele lui Virgiliu, adresate numai celor doi, provoacă stupoarea şi altor damnaţi din jur.
104. *Memoria voastră:* Dante le doreşte celor doi o faimă lungă în minţile oamenilor de pe pămînt.

și nu vă temeți a rosti cuvînt
fiindcă răbdați osîndă rușinoasă."
„Eu din Arezzo, zise unul, sînt
și-Albert da Siena poartă vina-ntreagă
de-am ars pe rug; ci-n iad de mă frămînt
nu-i vina lui. E drept c-odată-n șagă
i-am spus: «De vreau eu pot zbura săgeată»;
drept care el cu mintea-i slăbănoagă
vru să-l învăț și fiindcă eu pe dată
nu izbutii să-l fac Dedal, la țeapă
și rug mă-mpinse cel ce-i fuse tată.
Dar de-s aici în cea de-a zecea groapă,
de alchimie-s vinovat anume
și Minos, dreptul, mă vîrî la apă."
„Maestre, am zis, decît senezii-n lume
să fie oare neamuri mai pătrunse
de sine-încît și-al francilor renume
să-l bată ei?" Și cel'lalt duh răspunse:

109. *Zise unul:* Acesta este alchimistul Griffolino d'Arezzo. El a putut pretinde că poate face pe un om să zboare. Neputîndu-și ține făgăduiala, a fost ars, potrivit textului dantesc — de către episcopul Sienei, acuzat fiind de vrăjitorie.

119. *De alchimie-s:* S-a făcut vinovat de activitatea în domeniul alchimiei, care-i îngăduia să devină falsificator de metale prețioase.

120. *Minos:* Judecătorul infernal este totdeauna *drept*.

121. *Am zis:* Comparația între sienezi și francezi nu este întîmplătoare. O tradiție îi făcea pe sienezi coborîtori din galii senoni, iar în Evul Mediu vanitatea francezilor era proverbială.

124. *Și cel'lălalt duh:* În textul dantesc: „alt lepros". Este vorba de tovarășul lui Griffolino, Capocchio da Siena, care a fost și el ars de viu în 1293. Vestit alchimist și probabil coleg al lui Dante la universitatea din Bologna (după comentariul *Anonimului florentin*). La exclamația lui Dante asupra vanității sienezilor, el citează în mod ironic numele celor mai vanitoși.

„O fi, de-l scoți pe Stricca din grămadă
ce pururi banii la chimir îi strînse,
ori pe Niccolo care-a dat dovadă
că știe-a prețui gastronomia
cînd cuișoare semănă-n ogradă,
ori ceata-n care-și prăpădi moșia
Caccia d'Ascian cu via dimpreună,
iar zisul Orb își dovedi prostia.
Și ca să afli cine-ți cîntă-n strună
și pe senezi, ajungă-i-ar deochiul,
îi ponegrește-astfel și se răzbună,
privește-mă și află că-s Capocchiu
ce-n alchimie aflat-am lumii rost
și-aminte adu-ți, de nu mă-nșală ochiu,
ce-ndemînatic soi de moimă-am fost."

125. *Stricca:* Este probabil Stricca di Giovànni, din familia Salimbeni din Siena, vestit pentru risipa pe care o făcea, niciodată nestrîngîndu-și *banii la chimir*.

127. *Niccolo:* Se pare că ar fi fost un frate al lui Stricca, și el un mare risipitor. Ca gastronom, el s-a gîndit cel dintîi să întrebuințeze în pregătirea mîncărurilor rafinate condimentul numit cuișoare.

129. *Ogradă:* Adică la Siena.

130. *Ceata:* Este vorba de faimoasa Brigata Spendereccia (ceata tinerilor darnici, care cheltuiau sume fabuloase pentru pregătirea unor somptuoase banchete).

131. *D'Ascian:* Caccia d'Asciano din familia Scalenghi era unul din această ceată.

132. *Zisul Orb:* Un altul era Bartolomeo dei Folcacchieri, supranumit *cel orb* („*l'Abbagliato*"). Acesta — așa cum spune Capocchio — își *dovedea prostia*, adică își risipea nu numai banii în Brigata spendereccia, dar și prostia, căutînd să fie spiritual.

138. *Aminte adu-ți:* Cuvintele acestea ultime ale bufului personaj par să arate că într-adevăr Dante l-a cunoscut personal pe acest alchimist florentin, ars de viu la Siena în anul 1293.

139. *Moimă:* Maimuță. Capocchio a fost nu un creator ci un imitator, unul care a contrafăcut natura.

CINTUL XXX

Cercul al optulea: Bolgia a zecea. Falsificatorii.

1 Pe vremea cînd Junona, fremătînd
din pricina Semelei, pe tebani
se răzbună, şi nu-ntr-un singur rînd,
4 înnebunit de dînsa, Ataman,
văzîndu-şi soaţa cu copiii-n braţă,
se repezi strigînd cu gînd viclean:
7 „Cu pui cu tot cînd mi-or ajunge-n faţă
voi prinde-n laţ leoaica pe cărare",
şi-apoi, uitînd că le dăduse viaţă,
10 pe cel mai vîrstnic îl cuprinse-n gheare,
zdrobindu-l ca să-şi curme-n piept mînia,
iar ea cu cel'lalt se-azvîrli în mare;
13 şi cînd ursita zdruncină trufia
troienilor adînc în piept sădită,
încît Priam pieri cu-mpărăţia,
16 Hecuba-nlăcrimată şi robită,
văzîndu-şi moartă fata ei cea bună
şi pe băiat zăcînd pe mal, muncită
19 de mii de chinuri, se-apucă nebună

1. *Junona:* În timpul în care Junona era mînioasă împotriva neamului teban, pentru că Semele, fiica lui Cadmus, regele Tebei, era iubită de Jupiter. Geloasă, ea şi-a prefăcut rivala în cenuşă şi l-a înnebunit pe cumnatul acesteia, Atamas, făcîndu-l să creadă că vede în soţia lui şi în cei doi copii ai săi o leoaică şi doi pui de leu, astfel că a omorît pe unul din copii şi a silit pe soţie şi pe celălalt fiu să se azvîrle în mare.

16. *Hecuba:* Un alt exemplu de ceea ce înseamnă furia nebunească, extras şi el din izvoare ovidiene. După distrugerea Troiei, Hecuba, soţia regelui troian Priam, văzîndu-şi fata, Polixena, omorîtă de către grecii invadatori, găsind apoi şi cadavrul fiului său Polidor, a înnebunit de durere şi lătra ca un cîine.

să-şi plîngă-urlînd ursita şi norocul
cum urlă cîinii de pripas la lună.
22 Dar n-a fost furie să-şi reverse focul
şi nici în fiare sau duşmani să-ncapă,
nici la troieni, nici la tebani ca-n locul
25 pe unde stam şi doi căzniţi în groapă
văzui muşcînd tot ce-apucau de-a rîndul,
turbaţi ca porcii cînd din cocini scapă.
28 Unul sări şi-l încolţi flămîndul
de ceafă pe Capocchiu şi osînza
i-o scărpina, pe mal în jos trăgîndu-l.
31 Iar aretinul tremurînd ca frunza:
„E Gianni Schicchi,-mi spuse, vîrcolacul
ce ne despoaie maţele şi rînza".
34 „Dea Domnul, zis-am, ca nicicînd gonacul
să te-ncolţească-atare-n hăituire,
dar cine-i cel'lalt înfrăţit cu dracul?"
37 „Acela-i duhul preaspurcatei Mirre
ce pîngărind iubirea-ncuviinţată,

22. *Dar n-a fost furie:* După ce Dante a amintit două vestite exemple de nebunie furioasă, aceea a lui Atamas şi a Hecubei, spune că mai mare era furia ce cuprinsese două umbre care alergau prin bolgia a zecea.

27. *Ca porcii:* Condiţia animală este absolută iar descrierea aparţine vigurosului realism dantesc.

30. *Pe mal:* Pe arcul stîncii care străbate bolgia a zecea.

31. *Iar aretinul:* Griffolino din cîntul precedent.

32. *Gianni Schicchi:* Din familia dei Cavalcanti, mort înainte de anul 1280. Avea un extraordinar dar de a imita gesturile şi glasurile persoanelor. Murind un cetăţean, Buosso Donati, fără să lase testament, nepotul acestuia, Simone Donati, s-a folosit de talentul de imitator al lui Gianni Schicchi care, luînd locul mortului în pat, a dictat un testament în favoarea lui Simone, testîndu-şi bineînţeles şi lui, spre disperarea complicelui său, o importantă parte din avere.

37. *Acela-i duhul:* Este vorba de Mirra, fiica lui Cinyrus, regele Ciprului. Îndrăgostită incestuos de tatăl său, s-a travestit, cu ajutorul doicii sale, într-o altă femeie pentru a-şi împlini dorul bolnavei sale patimi (inspirată dealtfel, din răzbunare, de către Venus).

îşi făuri din propriu-i tată mire,
păcătuind într-alta preschimbată,
aşa precum şi celălalt tîlhar,
ce-aleargă-ntins, se preschimbă pe dată
în mortul Buoso ca să aibă-n dar
pe cea mai mîndră şi-ncercată iapă,
cu şiretlic prostindu-l pe notar."
Pierind apoi fugarii-ntr-o hîrtoapă,
sătul de ei şi cît i-am fost urmat,
privii-mprejur să văd şi alţii-n groapă.
Şi-un duh văzui, ce de-ar fi fost scurtat
din stinghii-n jos şi n-ar fi-avut picioare
jurai că-i cobză cît era de-umflat.
Cumplitul beteşug ce-n mădulare
strecoară-ncet umoare-nveninată,
de chipu-i supt, iar pîntecul căldare,
să stea-l făcea cu gura larg căscată
ca ofticoşii-n setea lor fierbinte,
c-o buză-n sus şi alta-n jos culcată.
„O, voi ce liberi, se rosti-n cuvinte,
aţi scoborît la cei ce trag în ham,
şi nu ştiu cum, priviţi şi luaţi aminte
ce cazne rabdă meşterul Adam:
în viaţă n-am dus lipsuri sau nevoi

41. *Celălalt:* Gianni Schicchi.
44. *Pe cea mai mîndră:* În testamentul pe care l-a dictat, Gianni Schicchi şi-a testat sieşi cea mai bună iapă a hergheliei lui Buosso Donati.
45. *Pe notar:* Gianni Schicchi a dictat testamentul după toate regulele legale, prostindu-l pe notarul prezent la ceremonie.
49. *Şi-un duh:* Acest maestru Adam, falsificator de bani, a fost descoperit ca atare în 1281 şi ars de viu.
53. *Umoare-nveninată:* Falsificatorii de monede sînt atinşi de hidropisie, boală care umple şi umflă trupul cu zămuri otrăvite, osîndindu-l la nemişcare.
54. *Chipu-i supt:* Faţa slabă nu corespunde pîntecelui uriaş.
59. *La cei ce trag în ham:* Cei doi poeţi călători erau liberi, iar damnaţii obligaţi osîndei.

şi-acum că-s mort un strop de apă n-am.
Din Casentin pîraiele-n şuvoi
ce-n Arno se revarsă rînd pe rînd
şi-adună-n vaduri umbre reci şi moi,
mereu aceleaşi îmi revin în gînd
şi nu-n zadar, căci dorul lor m-aţine
mai rău ca boala, cînd le-aud curgînd.
Dreptatea cruntă-şi bate joc de mine
vădindu-mi locu-n care-am fost viclean,
ca să slobod şi mai vîrtos suspine.
Romena zic, cetatea-n care bani
bătut-am falşi, strălucitori şi grei
şi ars am fost pe rug de florentani.
Dar de-aş putea să-i văd pe cîteşitrei,
pe Guido şi pe ceilalţi în mormînt,
un puţ întreg aş da voios pe ei.
Dintr-înşii unu-a şi căzut înfrînt,
pe cîte alţii dau să se-nţeleagă;
dar ce pot face-n halu-n care sînt?
De-ar fi să am măcar un strop de vlagă

64. *Pîraiele-n şuvoi:* Versurile evocă frăgezimea şi freamătul primăverii, verdele crud al vegetaţiei. Ele ne fac să simţim răcoarea atît de plăcută a apelor limpezi, a căror amintire chinuieşte îngrozitor pe osînditul însetat.
73. *Romena:* Regiunea Casentino, unde se află localitatea Romena, în care maestrul Adam a falsificat florinul de aur al Florenţei, era o regiune încîntătoare, străbătută de izvoare clare, a căror amintire îl tortureazã pe meşterul Adam.
74. *Falşi:* Florinul avea bătut pe o parte crinul (care da în felul acesta numele monedei), iar pe cealaltă, imaginea sfîntului Ion Botezătorul, protectorul Florenţei.
76. *Cîteşitrei:* În disperarea sa, maestrul Adam doreşte o singură bucurie — să-i vadă pedepsiţi pe cei trei fraţi conţi de Romena: Guido, Alessandro şi Aghinolfo, care îl angajaseră şi convinseseră să falsifice florini. Pentru a-i vedea suferind ar da, el, însetatul etern, toate apele clare ale izvorului Branda (în text), vestit izvor din Siena.
79. *Unu-a şi căzut:* Unul dintre cei trei fraţi se afla în Infern. Este vorba de Guido, mort în 1293.

cît să străbat un veac de-a-lungu-o șchioapă
de mult timp brîna-aș fi bătut-o întreagă
ca să-l găsesc cu ceilalți morți de-o teapă,
deși-n lungime unșpe leghi bag seamă
și-n lat jumate se afundă-n groapă.
Din cauza lor plătesc Gheenei vamă,
căci ei m-au pus să bat florini de soi,
c-o parte aur și trei părți aramă."
„Dar cine sînt, îl întrebai, cei doi
de-a dreapta ta, ce aburi scot deodată,
ca mîna udă cînd e iarna-n toi?"
„Aci-i găsii, răspunse el; din gloată
nicicînd de-atunci n-au mai ieșit afară
și nici nu cred c-or mai ieși vreodată.
Pe Iosif dînsa îl făcu de-ocară,
iar dînsu-i Sinon, grecul ce-a-nșelat;
de fierbințeli miros-atare-a sfară."
Și unu-atunci, pesemne înciudat

90. *C-o parte aur:* Florinul florentin avea douăzeci și patru de carate (părți) de aur curat, florinul falsificat de maestrul Adam numai douăzeci și unu de carate de aur curat și trei de metal nepreţios.

92. *Ce aburi scot:* O rapidă, realizată observație. Iarna, dacă se spală mîinile, aburul care se evaporă, din cauza căldurii lor, se condensează în aerul rece și devine vizibil.

97. *Dînsa:* Este anonima soție a lui Putifar, care, voind să seducă pe tînărul Iosif și fiind respinsă de acesta, l-a învinovățit în fața soțului său că ar fi violat-o. Ea face parte din ultima categorie a falsificatorilor care sînt pedepsiți în această bolgie: falsificatorii de cuvinte.

98. *Sinon:* Este vicleanul grec care i-a făcut pe troieni să creadă că este persecutat de ai săi și i-a îndemnat să adăpostească înăuntrul cetății, asediată fără succes de zece ani, faimosul cal de lemn, plin de luptători greci.

100. *Înciudat:* Sufletul elenului este furios din cauza vorbelor maestrului Adam.

că-l ponegrise, l-apucă de robă
și-i trase-un pumn în pîntecul umflat,
de lovitura bubui ca-n tobă;
mînios la rîndu-i, meșterul Adam
nu se sfii să-i dea și dînsu-o probă,
și-i arse-o palmă mormăind cu-alean:
„Oi fi olog, nu zic, pe la picioare,
dar brațe, slavă Domnului, mai am".
„În drum spre rug, grăi cel'lalt, nu-mi pare
c-ai tras folos din brațe și din coate,
d-ai tras în schimb cînd făureai parale."
Și-atunci Adam: „Aicea ai dreptate;
dar cu troienii cînd golit-ai sacul
nu te-ai temut să juri cu strîmbătate".
„Eu mincinos, tu calpuzan, săracul;
eu un păcat am săvîrșit anume,
dar tu-ai făcut mai multe decît dracul."
„Uitat-ai bazna cu-armăsarul, spune?
făcu cel'lalt, cu pîntecul tambură;
nu-ți crapă-obrazul că te știe-o lume?"
„Crăpa-ți-ar ție limba arsă-n gură
și umfle-ți burta pîn-o sta să fete
spurcata zeamă ce prin sînge-ți cură."
Grăi cel'lalt: „Latră de zor, băiete,

106. *Mormăind cu-alean:* Începe un dialog grotesc. Acest dialog, cu accente, uneori, triviale, dintre Sinon și maestrul Adam este considerat o capodoperă de comic, o scenă de comedie neîntrecută, care dovedește lexicul multiform și bogăția expresiei lui Dante.

110. *Din brațe:* Mîinile maestrului Adam nu au fost iuți cînd era dus pe rug, deoarece le avea legate. În schimb, ele se arătaseră foarte îndemînatice cînd falsifica monede.

113. *Golit-ai sacul:* Desigur sacul de minciuni pe care le-a înșirat troienilor.

că-n clevetiri de mult pierduși măsura,
dar de mă umflu și mă sting de sete,
127 pe tine-n schimb te mistuie arsura
și ca să lingi un strop de prin clondire,
n-ar fi de lipsă să-mi bat prea mult gura.“
130 Eu ascultam cîte puteau să-nșire,
cînd domnul meu mînios: „Dă-i înainte!
Puțin lipsește să nu-mi ies din fire!“
133 Atîta furie revărsă-n cuvinte,
încît rușinea mă-ncolți ca-n cleşte,
de și-azi roșesc cînd îmi aduc aminte.
136 Și ca și cel ce-n somn se zvîrcolește
și vrea visînd să fie vis durerea
și ceea ce-i să nu fie fost rîvnește,
139 așa și eu, căci îmi lipsea puterea
să-mi cer iertare, cînd de fapt, de ea,
mă-nvrednicea, fără să știu, tăcerea.
142 „Greșeli mai mari decît greșeala ta,
grăi Virgil, rușinea-n lacrimi spală;
alungă-amarul deci și nu uita
145 că ți-s vecin și vorba mea nu-nșală,
oriunde-n drum vei da din întîmplare
de-atari mișei și-atare ciondăneală;
148 căci să-i asculți e josnică purtare.“

130. *Eu ascultam:* Dante, ca și cititorul, a urmărit cu încordare dialogul trivial dar atît de pitoresc dintre cei doi damnați.

134. *Rușinea:* Virgiliu îl dojenește cu asprime pe Dante, care încearcă o rușine atît de puternică, încît, ori de cîte ori își reamintește această întîmplare, se simte cuprins de aceeași puternică rușine.

142. *Greșeli mai mari:* Versul italienesc *(„maggior difetto men vergogna lava“)* este astăzi proverb în limba italiană. Dante nu și-a dat seama că rușinea și tăcerea lui sînt cea mai bună scuză. Virgiliu, simbolul rațiunii umane, a dat o înaltă lecție etică discipolului său.

CÎNTUL XXXI

Puțul giganților.

1 Aceeași limbă ce-mi mușcă făptura
pe-obraji punînd culoare stacojie,
găsi și leac s-aline mușcătura,
4 ca lancea lui Ahil ce-n bătălie,
pre cîte-aud, stîrnea în dușmani jalea
și-apoi, era prilej de bucurie.
7 Urcarăm dar, lăsînd în urmă valea,
pe rîpele care-o încingeau deșarte
și n-am dat glas cît străbăturăm calea.
10 Nici zi deplină nu era, nici noapte
și-n zare-mi ochii nu găseau răsunet,
dar auzii sunînd un corn departe
13 și bubuind mai gros decît un tunet,
încît potrivnic căii ei amare,
privirea mea se răsuci spre sunet.
16 De bună seamă n-a vuit mai tare

1. *Aceeași limbă:* Aceeași limbă a lui Virgiliu mai întîi l-a dojenit și apoi tot ea i-a dat leacul. Aluzie la cuvintele mîngîietoare ale poetului latin, care au urmat asprei dojeni.

4. *Ca lancea:* Se spunea (Ovidiu, *Metam.* XIII, V. 171), că o rană produsă de lancea eroului elen Achile și a tatălui său Peleu nu putea să fie vindecată decît cu o altă lovitură a aceleiași lănci.

7. *Valea:* Ultima bolgie a cercului al optulea.

10. *Nici noapte:* Era o lumină crepusculară, difuză, ca între zi și noapte.

13. *Bubuind:* Sunetul cornului care răsună atît de straniu în prăpastiile Infernului este și mai sonor în mijlocul tăcerii obsedante care domnește peste aceste zone. Dante, după aspra dojană a maestrului, nu mai îndrăznise să glăsuiască.

14. *Potrivnic:* Ochii lui Dante se îndreaptă către partea de unde vine sunetul cornului, urmînd, firește, drumul opus, de la el la cornul bănuit, originea sunetelor.

nici cornul lui Orland, cînd războind
pierdu-mpăratul a oştirii floare.
19 Puţină cale străbătui privind
şi nişte turle-ntrezării în şire,
încît rostii: „Oraş, ori ce-o fi fiind?"
22 Şi-atunci maestrul: „Fiindcă-a ta privire
prin noapte-n zare a vedea se zbate,
greşeşti în gînd, dînd frîu la închipuire.
25 Ci-odată-ajuns, ai să pricepi cum poate
să-nşele depărtarea; urcă treapta
şi vino deci, să nu rămîi la spate."
28 Mă prinse-apoi cu dragoste de dreapta
şi „Pîn-om da, grăi, de-acel făgaş,
ca să nu-ţi pară prea ciudată fapta,
31 să ştii că-n zări nu-s turnuri de oraş,
ci pînă-n brîu, în puţul ce-ntăreşte
al rîpei mal, stau cete de uriaşi".
34 Aşa precum cînd ceaţa se răreşte
desprinzi pe-ncetul cîte-ascunse stau
în pîcla deasă ce văzduhu-umbreşte,
37 aşa şi-aici, treptat, cum se-apropiau
a rîpei maluri şi vedeam ce-ascund,
mă lămuream şi spaimele-mi creşteau.
40 Căci tot aşa precum în cerc rotund

17. *Cornul lui Orland:* În această terţină, Dante face aluzie la versurile epopeii franceze *La Chanson de Roland*, povestind sfîrşitul eroului la Roncevaux, unde ariergarda armatelor lui Carol cel Mare, comandată de eroul paladin Roland, a fost înfrîntă, datorită trădării felonului Ganelon, şi măcelărită de sarazini.

20. *Turle:* În lumina crepusculară a acestei zone a Infernului, giganţii îi par lui Dante aidoma unor turnuri ale unei cetăţi medievale. De aceea îl întreabă pe Virgiliu ce oraş li se arată.

32. *Pînă-n brîu:* Giganţii, enorme creaturi, se ridică pînă la brîu într-un puţ colosal.

34. *Precum cînd ceaţa:* Realismul artistic dantesc transfigurează plastic fenomenele meteorologice.

39. *Spaimele-mi creşteau:* În faţa unei asemenea monstruozităţi a naturii.

Montereggion de turnuri se-ncunună,
la fel şi-aici, pe maluri, din străfund,
43 se înalţă falnic, făurind cunună,
uriaşi cumpliţi pe care din tării
îi ceartă încă Jupiter cînd tună.
46 Şi de-unde stam prindeam a desluşi
obraji şi piept, din pîntec o frîntură
şi-aşijderi mîini şi spete arămii.
49 Bine-ai făcut cînd ţi-ai uitat, Natură,
să-i zămisleşti şi l-ai lipsit pe Marte
de-atari voinici ce nu cunosc măsură.
52 Iar de-ai urmat să făureşti aparte
balene-n mări şi elefanţi, haină
nu te-ai vădit, ci înţeleaptă foarte;
55 căci mîinii-n care vrerea rea se-îmbină
cu judecata, ascuţindu-i spada,
nu-i om în stare-n luptă piept să-i ţină.
58 Văzui un chip prelung şi lat cît roada
de pin la Roma, în lăcaşul sfînt,

41. *Montereggion:* Fortăreaţă ridicată de locuitorii din Siena în anul 1213 ca mijloc defensiv împotriva asalturilor florentinilor. Castelul avea zidurile înalte de douăzeci de metri şi patrusprezece turnuri de apărare.

45. *Jupiter:* Aluzie la lupta din cîmpiile Flegree (lîngă Napoli), unde Jupiter a înfrînt cu trăsnetele sale divine îndrăzneala giganţilor care, punînd munte peste munte, voiau să dea asalt cerului. (Mitul acesta înfăţişează fenomenele vulcanice ale regiunii.)

49. *Bine-ai făcut:* Bine a procedat natura încetînd să mai creeze asemenea monştri, lipsind în felul acesta pe Marte, zeul războiului, de astfel de executori.

53. *Balene-n mări:* Şi dacă natura continuă să făurească elefanţi şi balene, alte uriaşe fiinţe, ea dovedeşte prudenţă pentru că este vorba de animale care nu au judecată, în timp ce giganţii au şi o uriaşă forţă brută şi inteligenţă. Deci, împotriva lor, omul s-ar putea apăra foarte greu.

58—59. *Roada de pin:* Un ornament uriaş de bronz în forma fructului de pin, transmis din antichitate. În vremea lui Dante era aşezat în Piaţa Sfîntului Petru din Roma, în faţa Catedralei, iar astăzi se află în incinta Vaticanului.

și pe-o măsură oase, trup și noada,
61 încît din rîpa ce-i urzea veșmînt
din brîu în jos, vădea atîta glia,
că trei frisoni puși cap în cap, la rînd,
64 s-ar fi fălit zicînd că-i prind bărbia;
vreo zece coți din trupul lui zării
din jos de locu-n care-ți prinzi mantia.
67 „Raphél may arréch zabí almí",
strigă furios cu glasul lui cel gîng
ce-n psalmi mai dulci nicicînd nu se rosti.
70 Și-atunci poetu-i zise: „Duh nătîng,
vezi-ți de corn și suflă-n el turbat,
cînd uri și patimi de gîtlej te strîng.
73 Privește-ți gîtu-n hățuri înhămat
de care cornul îți atîrnă-anume
și vezi pe piept ce dîre ți-a lăsat."
76 Și mie-apoi: „El singur își dă nume:
Nemrod e el și din născoada lui

63. *Trei frisoni:* Chiar trei frisoni, locuitori ai Frisiei, oameni vestiți pentru înălțimea lor fizică, în zadar s-ar fi lăudat că-i pot ajunge pînă la bărbie (în textul dantesc: „pînă la plete").
66. *Din jos:* Acești zece coți (în original: „treizeci de palme"), arată dimensiunile gîtului și capului respectivului uriaș. S-au găsit comentatori luminați care, ținînd seama de aceste dimensiuni și de proporții antropologice, au calculat înălțimea medie a uriașilor, stabilind-o la douăzeci și cinci de metri.
67. *Raphél:* Cuvinte fără nici o semnificație, calchiate pe un eventual model ebraic. Dante, ca și în Cîntul VII, a voit să dea pildă de un grai infernal, căruia, zadarnic zbătîndu-se, comentatorii nu i-au putut descifra sensul.
71. *Vezi-ți de corn:* Virgiliu, ironic, amintește gigantului că, pierzîndu-și putința de a vorbi pe înțelesul tuturor, îi rămîne cornul pentru a-și vărsa mînia.
77. *Nemrod:* Nemrod, regele Babilonului, mare vînător, care a vrut, orgolios, să înalțe pînă la cer turnul Babel. Graiul lui confuz poate aminti episodul cu amestecul limbilor de la Turnul Babilonului. Cum o face frecvent, Dante amestecă, original, artistic, elemente biblice și păgîne, sacre și profane, punînd pe Nemrod biblicul, alături de giganții mitologiei.

nu se vorbește-un singur grai pe lume.
79 Dar să-l lăsăm; e de prisos să-i spui;
căci neînțeleasă vorba ta îi pare
și-așijderea și graiul său oricui."
82 Pornirăm dar, de-a stînga pe ponoare
și ne-am tot dus, drum de-o săgeată-n scut
cînd de-altu-am dat, mai trufaș, pe cărare.
85 N-aș ști să spun ce meșter neîntrecut
îi cetluise dreptul pe spinare
și brațul stîng în față petrecut
88 c-un lanț cumplit ce-l fereca atare,
că din grumaz pîn' la șezut, în lat
de cinci ori pieptu-i cuprindea-n strînsoare.
91 „Acesta-i cel ce-n luptă-a cutezat
pe însuși Zeus să-l înfrunte, frate!
grăi Virgil; de-aceea-i ferecat.
94 Fialte-a fost și-a arătat ce poate
cînd zeii fură încercați din greu:
ci-n veci de-acum i-s brațele legate."
97 „De-i cu putință,-aș vrea, grăit-am eu,
cu ochii mei să cîntăresc făptura
uriașului pe nume Briareu."

80. *Vorba ta:* Pentru el, orice limbă este nouă acuma, necunoscută, cum necunoscută, nouă, li se pare altora limba lui.
82. *Ponoare:* Zona dintre puțul giganților și ultima bolgie.
83. *Săgeată-n scut:* Drumul străbătut de săgeată pînă la țintă (scutul adversarului).
84. *De-altu:* Un alt gigant.
94. *Fialte:* A fost unul dintre cei mai îndîrjiți dușmani ai puterii lui Jupiter. În escaladarea către cer, a așezat muntele Ossa peste muntele Pelion (cf. Virgiliu, *Eneida*, VI, v. 580 și urm.).
99. *Briareu:* Virgiliu îl descrisese pe giganticul fiu al Terrei și al lui Uranus ca avînd o sută de brațe și cincizeci de guri care vărsau foc împotriva lui Jupiter. Era firesc ca Dante să dorească să-l vadă. El se află legat în lanțuri în zona inferioară a puțului. (Interesant că Virgiliu, exemplu al raționalismului dantesc, îi neagă înfățișarea de monstru cu o sută de brațe, cu cincizeci de guri. El este „așijderi făurit" cu ceilalți giganți, oameni de talie colosală.)

100 „Pe-Anteu, răspunse, 'l vei vedea și gura
ai să i-o-auzi; el nu-i legat la brață
și-n fund ne-o duce, unde-i deasă zgura.
103 Departe-i cel'lalt, scufundat în ceață,
legat și-așijderi făurit de vremuri;
atîta doar că-i și mai crunt la față."
106 N-a fost nicicînd să zguduie cutremur
vreun turn cu-atare-nverșunat năduh,
de cum Fialte fu cuprins de tremur.
109 Simții deasupra-mi moartea prin văzduh
și spaima ei, socot, m-ar fi răpus
de n-ar fi fost să-l știu legat burduf.
112 Pornirăm dar la drum și ne-am tot dus
pîn' la Anteu ce se ițea-ntre răi,
chiar fără cap, vreo cinșpe coți în sus.
115 „O, tu, ce-n poala fericitei văi
în care Scipio-și preacinsti străbunii,
cînd Hanibal fugi cu toți ai săi,
118 adus-ai pradă mii de lei în funii
și care-n luptă, de-ai fi fost cu ei,
cu frații tăi, precum cred încă unii,
121 ai Terrei fii i-ar fi învins pe zei,
ne pune jos, te rog, nu-ți fie greu,
unde Cocito-nghează pe mișei.

100. *Pe-Anteu:* Fiul lui Neptun și al Terrei, zeița pămîntului, a cărei atingere îi acorda oricînd noi puteri în lupte. A fost totuși ucis de eroul mitologic Hercule, care l-a strivit în brațe, nelăsîndu-l să mai atingă pămîntul regenerator.

101. *El nu-i legat:* El nu a participat la asaltul cerului, de aceea nu-i legat în lanțuri și limbajul lui este inteligibil.

115. *Fericitei văi:* Este vorba de valea Bagrada, lîngă localitatea Zama, vestită prin victoria pe care Scipione a repurtat-o asupra lui Hanibal. Despre Anteu, locuitor al acestei fericite văi, se știe că se hrănea cu lei.

119. *De-ai fi fost cu ei:* În discursul lui Virgiliu există nuanțe adulatorii; prezența lui Anteu în lupta giganților ar fi dus la înfrîngerea zeilor.

123. *Cocito:* Ultimul din cele patru fluvii infernale are apele înghețate.

124 Nu ne-ndruma spre Tizi sau Tifeu;
acesta-aici a spune nu se teme;
te-nclină deci, nu te codi, Anteu!
127 El va să-ți poarte faima peste vreme,
căci va trăi ierni lungi și veri aprinse,
cu zile-n cer Cel sfînt de n-o să-l cheme."
130 Astfel grăi maestrul, și-l cuprinse
Anteu cu brațul ce stîrni fiori
în Hercule cînd șalele-i încinse.
133 Simțind Virgil că-l prinde de subsori:
„Hai, vino, zise, să te-apuc". Și-atare
un trup făcurăm aprigei strînsori.
136 Cum de la poale Garisenda-ți pare,
cînd norii cerul către ea-l brăzdează,
c-atîrnă-asupra-ți strașnică și mare,
139 la fel Anteu cînd așteptam cu groază
să-și plece brațul, de-aș fi vrut (ci-n van)

124. *Tizi sau Tifeu:* Alți doi giganți, prezenți în *Eneida* sau în *Metamorfoze*, primul fulgerat de Apolo ca violator al mamei sale Latona, al doilea, trăsnit de Jupiter și îngropat sub zăpezile eterne ale vulcanului Etna. Ei sînt pomeniți de Virgiliu, în vorbirea sa ademenitoare, pentru a-l stimula pe Anteu.

127. *El:* Este vorba de Dante care, întorcîndu-se pe pămînt, va duce acolo vești pentru reîmprospătarea faimei lui Anteu. Acest ultim argument se pare că va fi cel mai convingător.

132. *Hercule:* Brațele lui Anteu dăduseră fiori de moarte marelui erou mitologic. Luptînd cu Hercule, Anteu căpăta forțe noi ori de cîte ori atingea pămîntul.

135. *Un trup făcurăm:* Virgiliu l-a îmbrățișat pe Dante atît de strîns, încît au format un singur trup, o singură povară.

136. *Garisenda:* Este vorba de cel de al doilea turn înclinat din Bologna, construit în 1110, primul fiind Asinelli. Cînd cineva se află dedesubtul turnului (imaginea de *turn* revine frecvent în acest cînt al giganților), și norii pe cer sînt purtați de vînt în direcție contrară înclinării, i se pare că turnul stă gata să se prăbușească. Această notație a lui Dante, atît de vie, este desigur amintirea unei observații personale.

139. *La fel Anteu:* Așa îi apărea Anteu lui Dante — ca un turn care se înclină spre el.

18*

altei cărări să-mi dărui trupu-n pază.
142 Dar blînd ne puse-n fund, unde Satan
cu Iuda-n doi se scaldă în otravă,
şi-n pripă-apoi, pe cerul de catran,
145 se înălţă ca un catarg de navă.

141. *Altei cărări:* Nu era posibilă o altă cărare, pe care ar fi dorit-o cu atîta ardoare sufletul înspăimîntat al lui Dante.
142. *Satan:* În centrul prăpastiei Infernului, unde se află Lucifer cu Iuda Iscarioteanul.
145. *Se înălţă:* O altă imagine puternică, vie şi plastică.

CÎNTUL XXXII

Cercul al noulea: Trădătorii. Zona întîi, Caina: trădătorii de rude. Zona a doua, Antenora: trădătorii de patrie sau de partid. Bocca degli Abati. Contele Ugolino della Gherardesca.

1 De-ar fi să am cuvinte potrivite
cu-adîncul sur ce poartă-n spate-o lume,
cuvinte grele, aspre şi dogite,
4 mi-aş stoarce mintea strop de strop s-adune
în versuri miez; dar fiindcă n-am s-aleagă,
cu teamă încep şi cu-ndoieli a spune.

1. *Să am:* Ajuns în extraordinara-i călătorie în ultimul cerc al Infernului, Dante se teme că vorbele ar suna prea dulce; nu cuvinte omeneşti, ci sunete aspre ca graiul demonilor, ca glasul lui Pluto, ar trebui să fie folosite pentru a zugrăvi străfundurile abisului infernal.
2. *Poartă-n spate:* Pe ultimul cerc al vastei excavaţii se reazimă întregul Infern.

7 Căci nu-i uşor, nici lucru nu-i de şagă
s-arăţi ce-ascunde-al lumii fund în pivă,
şi nici de grai ce-abia-abia se-ncheagă.
10 M-ajute dar fecioarele ce-n stivă
clădiră pietre, pe-Antifon plăcîndu-l,
spre-a fi cu fapta versul deopotrivă.
13 O, voi, scursori ce locuiţi străfundul
ce-n rime greu de pomenit se-arată,
mai bine oi v-ar fi făcut preablîndul!
16 Cum stam în puţ pe marginea-nclinată,
mai jos decît uriaşul din poveşti,
şi cum priveam spre zidu-nalt, deodată
19 un glas strigă: „Ai grijă cum păşeşti,
să nu-mi calci fraţii-n calea ta semeaţă
şi biata ţeastă-n mers să le stîlceşti".
22 Drept care eu mă răsucii şi-n faţă
văzui sub mine-un lac ca sticla stînd,
căci apa lui se prefăcuse-n gheaţă.
25 Nici Donul sus, sub pururi ger curgînd,
nici Dunărea pe-al nemţilor hotar
polei mai gros nu cred c-a prins nicicînd
28 ca cel de-aci; căci ar fi fost zadar

8. *Al lumii fund:* Infernul este în centrul pămîntului. După sistemul ptolemaic, pămîntul este centrul întregului univers, centrul lumii, şi, în felul acesta, Infernul este şi centrul universului.
9. *Grai:* Cu o limbă fără de mare artă, ca aceea a copiilor.
10. *Fecioarele:* Muzele care l-au învăţat pe Anfion să cînte din liră cu mare artă, făcînd în felul acesta să coboare pietrele din munţi pentru a ridica zidurile cetăţii Teba.
13. *O, voi, scursori:* Apostrofă violentă împotriva ultimei categorii de damnaţi. Spiritele Infernului sînt toate rele, dar cele mai rele sînt cele ale trădătorilor. *Străfundul:* Este vorba de zona întîia a trădătorilor, Caina, numită astfel de la trădătorul de frate, Cain, acela care l-a ucis pe fratele său Abel.
17. *Uriaşul:* Anteu, gigantul din Cîntul precedent.

și-un munte-ntreg să cadă-n el povară;
nici către mal n-ar fi trosnit măcar.
31 Cum șade broasca-n lac cu capu-afară
orăcăind, cînd grînele se coc
și-n vis țăranca spice-n lan doboară,
34 la fel în gheață stau mișei pe loc,
pînă la fălci înfipți cu mîini și spată,
bătînd din dinți ca berzele din cioc.
37 Țineau cu toții fața-n jos plecată,
prin gură dînd dovada iernii-n toi,
și-a chinului prin pleoapa-nlăcrimată.
40 Privind dintîi jur împrejur și-apoi
în jos, văzui doi strînși atare-n gheață,
că păru-n cap li se-ncîlcise sloi.
43 „Au cine sînteți voi cei prinși în brață?"
grăii; iar ei, lăsîndu-și capu-n ape,
în jos pe spate, mă priviră-n față;
46 ci ochii lor, scăldați dintîi sub pleoape,
porniră-a curge-n lacrimi calde,-amare,
de ger sleite și-ncleștate-aproape.

29. *Un munte-ntreg:* În textul dantesc sînt pomenite vîrfurile Frustagora *(Tabubernicchi)*, din Slavonia și Pietra pana *(Pania)*, din Apenini. Gheața fluviului Cocito era atît de tare încît chiar dacă ar fi căzut un munte peste ea n-ar fi crăpat.

32. *Cînd grînele:* În timpul secerișului, vara. O altă comparație care aduce o notă caldă și senină în mijlocul succesiunii de scene întunecate și reci ale acestui cerc.

36. *Bătînd din dinți:* Damnații clănțănesc din dinți, ca berzele din cioc. Ei, trădătorii, care au avut inima aspră, și rece, sînt scufundați în cea mai dură crustă de gheață și fețele lor sînt vinete, culoarea frigului, dar și a urii.

37. *Fața-n jos:* Țin fața în jos pentru ca lacrimile să nu le înghețe în ochi.

38. *Prin gură:* Clănțănitul dinților arată frigul, iar ochii înlăcrimați arată întristarea inimii.

46. *Ci ochii lor:* Ochii lor erau la început scăldați de lacrimi numai înăuntru. Acum, ridicînd fața spre Dante, lacrimile le curseseră de-a lungul obrazului, înghețînd și închizîndu-le ochii.

49 Nicicînd o scoabă n-a strîns grinzi mai tare;
drept care ei, ca țapii, pe-ntrecute
se luară-n coarne, vineți de turbare.
52 Și-un duh atunci, cu-urechile căzute
de-atîta ger și fața-n jos, anume,
„De ce, grăi, privirea ta se-ascute
55 ca-ntr-o oglindă?-Aceștia doi în lume
cu-al lor părinte stăpîniră valea
unde Bisenzo se revarsă-n spume.
58 Sînt frați; dar nici de-ai bate-ntreagă calea
acestui brîu, nu vei găsi vreodată
mai vrednic duh să-și rabde-n gheață jalea:
61 nici cel cu pieptul și-umbra sfîrtecată
de spada lui Arthur ce-l găuri,
Foccaccia nu, nici țeasta ridicată

49. *O scoabă:* Mai strîns o scoabă nu a unit niciodată un lemn, o grindă de alta, decît cum lacrimile înghețate au unit pleoapele damnaților.

50. *Ca țapii:* Tot atît de încăpățînați ca niște țapi furioși.

55. *Oglindă:* Trădătorul damnat îl întreabă ironic pe Dante, care privește cu atîta atenție, dacă nu cumva vrea să se oglindească în fluviul înghețat. El se grăbește, păstrîndu-și și în Infern caracteristica condiției lui de trădător, să-i descopere cu bucurie numele tovarășilor lui de suferință.

58. *Sînt frați:* Cei doi sînt Napoleone și Alessandro, din familia conților Alberti. Primul era ghibelin și al doilea guelf. Ei au fost, după mărturia unui cronicar, „așa de răi la inimă încît pentru a-și smulge unul altuia fortărețele pe care le stăpîneau în valea Bisențului, ajunseseră la atîta ciudă și răutate, încît unul îl omoară pe celălalt și astfel au murit împreună..."

60. *Gheață:* În textul dantesc există un joc de cuvinte între *gelo* (ger) și *gelatina* (piftie). După cum stau în piftie bucățele de carne, așa stau în gheața Cocitului damnații.

61. *Nici cel:* Maldrec, nepotul regelui Arthur din Bretania, pe care a încercat să-l ucidă prin trădare. Dar eroul principal al ciclului breton, Arthur, l-a lovit în piept cu sulița, cu atîta putere, încît prin rana provocată de teribila lovitură se puteau zări razele soarelui.

63. *Foccaccia:* Un guelf Alb, Foccaccio dei Cancellieri din Pistoia, care și-a ucis prin trădare o rudă, pentru a o moșteni.

64 ce văzu-mi ia și care printre vii
fu Sassol Mascheroni, blestematul;
de ești toscan, de bună seamă-l știi.
67 Și-acum ca să te-astîmperi cu-ntrebatul
să știi că-s Pazzi și pe căi greșite
l-aștept pe Carlo spre-a-mi umbri păcatul."
70 Văzui apoi de frig învinețite
mulțimi de chipuri, îngrozit cum stam,
de și-azi mă-nfrică bălțile sleite.
73 Și-n timp ce-n doi cu domnul meu pășeam
pe unde-atîrnă-a lumii-ntregi cădere
și eu, în gerul veșnic, dîrdîiam,
76 de-a fost destin ori întîmplare-ori vrere
n-aș ști să spun, dar unui duh grumazul
și fața-n mers i le izbii-n putere.
79 „De ce mă calci? își revărsă necazul.
De n-ai venit trimis cu tîlc de-acei
din Montapert, la ce-mi stîlcești obrazul?"

65. *Sassol:* Toscanul Sassol Mascheroni, care și-a ucis un văr, tot pentru moștenire.

68. *Pazzi:* Camicion dei Pazzi, ucigaș de rudă pentru a intra în posesia unor castele.

69. *Carlo:* Carlino dei Pazzi, care, ispitit de banii Negrilor, le-a trădat, Alb fiind, fortăreața Piantravigne. În Infern, marele lui păcat va face ca păcatul duhului care vorbește să pară neînsemnat.

72. *Bălțile sleite:* Apele înghețate ale Cocitului. Cei doi poeți se îndreptau spre centrul pămîntului care este și centrul gravității.

76. *Ori vrere:* Este de remarcat că în aceste zone ale ultimului cerc, Dante devine foarte aspru. Explicația este clară: nici un păcat nu putea să fie mai mare pentru el, înflăcăratul cetățean și om de partid, decît trădarea și mai ales trădarea de patrie.

79. *De ce mă calci?:* Cuvintele damnatului scufundat în gheață îl fac pe Dante foarte atent. Aceste cuvinte ar vrea să spună: „dacă felul tău de a te purta cu mine nu este voit de divinitate spre a-mi spori chinul ce l-am meritat din cauza trădării mele de la Montaperti, de ce ești așa de crud cu mine?"

81. *Montapert:* Poeții călători și cititorul au coborît în a doua zonă a cercului al noulea, în Antenora, numită așa de la troianul Antenor, care, potrivit unei legende posterioare *Iliadei*, și-ar fi trădat propria cetate. În Antenora sînt osîndiți trădătorii de patrie și de partid și ei îndură același chin ca trădătorii de rude, dar cu un grad mai grav, neavînd fața întoarsă în jos. Acela care a fost lovit puternic de piciorul predestinat al lui Dante este Bocca degli Abati, guelf. În timpul bătăliei de la Montaperti, el i-a tăiat mîna lui Jacopo dei Pazzi care ținea steagul Florenței. Văzînd steagul căzînd, florentinilor le-a slăbit avîntul și astfel au pierdut bătălia.

82 „Așteaptă,-am zis, maestre, pe polei
să-mi spulber o-ndoială și porunci
ca să zoresc pe urmă dă-mi cît vrei."
85 Șezu maestrul și-am grăit atunci
spre el ce blestema cu-nverșunare:
„Au cine ești de-atari sudălmi arunci?"
88 „Răspunde tu, grăi, care-n picioare
prin Antenor ne calci cu cîinoșie,
că viu să fii și n-ai izbi mai tare."
91 „Sînt viu și drag s-ar cuveni să-ți fie,
să știi — de faima ți-e și-n iad ispită —
că numele ți-l voi cînta-n poezie."
94 „Uitarea-aș vrea, răspunse, să mă-nghită;
te cară dar și pune-ți gurii frînă,
căci nu-i de noi făgada ta smintită."
97 De chică-atunci îl apucai c-o mînă
strigînd: „Ori spui și mi te smulgi tăcerii
ori fir de păr nu-ți las pe căpățînă".
100 Drept care el: „De-ar fi să-mi smulgi toți perii

93. *Numele:* Dante a auzit în Infern că toți damnații doresc să fie pomeniți în lume, doresc arzător ca amintirea lor să fie reîmprospătată în mintea oamenilor. De aceea caută să-l ademenească pe Bocca degli Abati cu făgăduința de a-i pomeni numele printre celelalte pe care și le-a însemnat în călătoria sa prin Infern.

94. *Uitarea-aș vrea:* Trădătorul ține cu orice preț să-și ascundă numele, să fie pentru totdeauna uitat.

97. *De chică:* Dante a devenit de o rară violență, în numele înaltei sale misiuni justițiare.

eu tot nu-ţi spun — şi iar zvîrli sudalmă.
Stîlceşte-mă, dar n-ai cum să mă sperii."
103 Eu stam cu păru-i răsucit în palmă
(şi multe smocuri i-oi fi smuls, vezi bine)
iar el lătrînd, cu faţa-n jos, cînd calmă
106 o umbră zise: „Bocca, ce-i cu tine?
De clănţănit nu eşti sătul pe-afară?
Mai şi blestemi? Te calcă dracii-ori cine?"
109 „Înghite-ţi limba, vînzător de ţară,
i-am spus. De-aici nimica-n veci se schimbă,
voi şti pe sus să mi te fac de-ocară."
112 „Fă cum pofteşti, dar şterge-o, şi din drimbă
de-o fi să cînţi, să-mi pomeneşti şi soţul
ce s-a vădit atît de lung la limbă.
115 Căci de la franci furat-a bani pohoţul
şi «L-am văzut, să spui, pe Buoso care
înfruntă ger şi-şi plînge-amar negoţul».
118 Iar de-or avea şi alţii sus cătare,
să ştii c-aici e Beccherin. Toporul
Florenţei gîtu-i căsăpi atare.
121 Şi Soldanier şi Ganellon seniorul,

111. *De-ocară:* Dante a aflat numele trădătorului, pe care, dealtfel, îl bănuise încă de la pronunţarea cuvîntului Montaperti.

116. *Buoso:* Buoso da Dovera, care în 1265 l-a trădat pe regele Manfredi primind o sumă de bani de la Carlo d'Anjou pentru a lăsa liberă trecerea trupelor acestuia.

119. *Beccherin:* Tesauro di Beccheria. Abate al mînăstirii Vallombrosa, a conspirat cu ghibelinii pentru a-i face să intre în Florenţa. Pentru această trădare i s-a tăiat capul.

121. *Soldanier:* Giovanni dei Soldanieri care, deşi ghibelin, a pactizat cu guelfii în 1266. *Ganellon:* Este vorba de faimosul trădător al lui Carol cel Mare şi al lui Roland, vinovat de înfrîngerea creştinilor de către sarazini şi de moartea lui Roland la Roncevaux.

cu Tebaldello din trădarea cui
pieri Faenza cînd dormea poporul."
124 Pornisem cale cînd în puţ văzui
doi strînşi atare,-ncît un cap rozîndu-l
pe celălalt, părea că-i cuşma lui.
127 Şi cum îmbucă din dărab flămîndul,
la fel cu dinţii-l înşfăca năprasnic,
în dreptul cefii, pîn' la os muşcîndu-l,
130 de nici Tideu nu se vădi mai vajnic
cînd se-nfrupta din ţeasta retezată,
de cum acesta-nfuleca din praznic.
133 „O, tu, ce ura ţi-o reverşi spurcată
ca fiara,-am zis, în codru hămesită
să-mi spui de ce; şi eu mă prind drept plată,
136 de-o fi să-ţi aflu jalea-ndreptăţită
şi ura ta cu vina pe-o măsură,
să-ţi dau pe lume plata cuvenită,
139 de nu va fi să-mi sece limba-n gură."

122. *Tebaldello:* Tebaldello dei Zambrasi din Faenza, care i-a ajutat pe guelfi să intre în timpul nopţii (13 noiembrie 1280) în oraşul cu porţile deschise de el.

124. *Văzui:* Începe faimosul episod al contelui Ugolino della Gherardesca.

125. *Doi strînşi:* Aceştia sînt contele Ugolino della Gherardesca şi arhiepiscopul Ruggieri degli Ubaldini.

126. *Cuşma:* Puternică imagine realistă, colorată de un oribil sarcasm.

130. *Tideu:* Unul din cei şapte regi ai Tebei, care, rănit mortal de tebanul Menalip, reuşeşte să-l ucidă şi, înainte de a muri, începe să roadă cu furie capul acestuia.

139. *Să-mi sece:* Făgăduiala solemnă de a purta veşti în lume şi în care să existe poate şi justificarea unei asemenea macabre activităţi antropofage.

CÎNTUL XXXIII

Cercul al noulea: Trădătorii. Zona a doua: Antenora. Contele Ugolino. Invectiva împotriva Pisei.

1 Își șterse duhu-gura însîngerată,
cînd m-auzii că înspre el grăiesc,
de părul cefii pîn' la os mîncată
4 și-apoi rosti: „Tu-mi ceri să scormonesc
dureri adînci și fără leac ce-n mine,
și nerostite, plînsul îl stîrnesc.
7 Dar dacă vorba-mi va rodi rușine
pe lume sus acestui pui de Iudă,
voi face grai și lacrimi să se-mbine.
10 Nu știu ce har te-a scoborît ori trudă
aci-ntre noi; dar după grai, vecin
cu-a mea cetate te ghicesc și rudă.
13 Afla-vei deci că-s contele-Ugolin

1. *Gura:* Restul feții nu se vede. Numai gura, plină de sînge, îi atrage atenția lui Dante. Cu un gest de adevărată furie, el își șterge gura de părul aceluia pe care-l rodea.

4. *Tu-mi ceri:* Între uman și bestial, primele cuvinte ale damnatului sînt preponderent umane. El își va reînnoi durerea disperată care-i apasă inima numai gîndindu-se. chiar înainte de a vorbi. Cuvintele amintesc de Enea invitat de Didona să-i vorbească despre nenorocirile Troiei.

9. *Grai și lacrimi:* El vorbește și plînge în același timp, sperînd ca vorbele sale să aducă o nouă rușine trădătorului al cărui cap îl roade cu bestială ură.

11. *După grai:* Damnatul își dă seama din felul de a vorbi al lui Dante că are înaintea lui un florentin. Pe el nu-l interesează modul, grația excepțională prin care Dante a putut să facă această călătorie.

13. *Ugolin:* Își spune numele, care pentru florentinul Dante este desigur foarte cunoscut. Este vorba de Ugolino, fiul contelui Guelfo della Gherardesca din cîmpia toscană. Acestuia, cetatea Pisa i-a încredințat comanda flotei sale. Mai tîrziu (1284) a fost la cîrma treburilor

și-acesta-aici cu care mintea-mi pui
Ruggieri fu, episcop mare-n cin.
16 Că prin minciună, la porunca lui
am fost închis, deși-i dădeam crezare,
și-apoi răpus, e de prisos să-ți spui;
19 dar cît de cruntă moartea la-nchisoare
n-ai cum să știi, căci nu ți-a fost vădită:
ascultă dar de ce-l urăsc atare.
22 Prin geamul strîmt al turlei poreclită
de cînd cu mine turla foamei și-unde
și alții-or plînge, de trei ori cernită
25 văzusem luna cum de noi se-ascunde,
cînd într-o noapte-avui un vis arcan
și-n viitor putui prin el pătrunde.
28 Pe-acesta-aici părea că-l văd șoiman,

publice ca *podestà*. Împotriva lui s-au ridicat ghibelinii, conduși de arhiepiscopul Ruggieri, și l-au închis într-un turn, unde a fost lăsat să moară de foame împreună cu doi copii și doi nepoți ai lui.

14. *Cu care mintea-mi pui:* În textul dantesc: „aceluia căruia îi sînt atît *de vecin*"; atît de aproape în acest chip cumplit, cu dinții înfipți adînc în ceafa lui.

15. *Ruggieri:* Ruggieri degli Ubaldini a fost arhiepiscop al Pisei, pînă la moarte (1295), și căpetenia ghibelinilor.

18. *E de prisos:* Faptul era atît de cunoscut în toată Toscana, încît Dante, florentin, nu putea să nu-l știe.

19. *Cît de cruntă:* Dante nu cunoaște decît faptul că Ugolino fusese condamnat să moară de foame. Dar el nu putea să cunoască scenele de groază și de disperare care s-au petrecut înăuntru turnului. Totuși, le zugrăvește cu atîta realism, încît pare că a fost martor la ele.

22. *Turlei:* Cuvîntul italian este *muda*. Se numea astfel o încăpere în care erau închiși șoimii de vînătoare în timpul schimbării penelor *(mudare)*.

23. *Turla foamei:* Acest turn din piața Dei Cavalieri din Pisa a fost numit, după moartea lui Ugolino, Turnul foamei.

24. *De trei ori:* În textul original: „mai multe luni". Contele Ugolino și cu ai săi au fost aruncați în închisoare în iunie 1287 și au murit de foame în mai 1289.

26. *Un vis:* Visul profetic care smulge vălul de pe îngrozitorul viitor.

28. *Șoiman:* În vis, arhiepiscopul Ruggieri i se arată lui Ugolino schimbat în căpetenia unei cete de vînători.

cum hăituiește-un lup cu pui pe-un munte
ce-ascunde Lucca ochiului pisan.

31 Urzise-astfel încît să meargă-n frunte
Gualand, Lanfranchi și Sismondi-n rînd
și-aveau cu ei cățele iuți și crunte.

34 Ci-n goana smulsă, lup și pui curînd
căzură la pămînt și colți de cîine
înfipse haita-n trupul lor plăpînd.

37 În zori, cînd mă trezii, cum ar fi mîine,
văzui feciorii-n preajmă, albi ca varul,
și-i auzii prin somn cerșindu-mi pîine.

40 Ești împietrit de nu pricepi amarul
și presimțirea ce-mi dădea fiori;
de-acum nu plîngi, au cînd ți-e plin paharul?

43 La ceasul cînd veneau cu prînzul lor
erau și dînșii treji și-același gînd
pîndea și-n ei de rău prevestitor.

46 Și-atunci din turlă auzii bătînd
piroane jos, în porțile închise
și-n ochi feciorii mi-i privii pe rînd.

29. *Un munte:* Este vorba de muntele San Giuliano, aflat între orașele Pisa și Lucca, munte care ascunde Pisei vederea orașului vecin. Visul lui Ugolino este o profeție alegorică: în lup și în puii de lup, Ugolino se vede pe sine însuși și pe ai săi.
32. *Gualand:* Sînt trei mari familii ghibeline din Pisa care se aliaseră cu arhiepiscopul Ruggieri în lupta împotriva lui Ugolino della Gherardesca.
37. *În zori:* Așa cum am mai văzut, conform credinței medievale, visurile prevestitoare au loc spre dimineață.
42. *De-acum nu plîngi:* Povestea este atît de sfîșietoare, încît ar smulge lacrimi și pietrelor. De aceea, cînd damnatul ridică ochi spre Dante și nu-i zărește fața înlăcrimată, el se mînie parcă. Ar vrea să-l vadă și să-l audă plîngînd, strigînd, blestemînd.
44. *Același gînd:* Se pare că visul fusese colectiv, ca și gîndul comun, că vor urma întîmplări înspăimîntătoare.
46. *Auzii bătînd:* Efectul acestor cuvinte este de neuitat. Temnicerii bătuseră în piroane ușa turnului. Lespedea mormîntului fusese pecetluită.

49 Eu nu plîngeam: durerea mă-mpietrise;
dar ei plîngeau și Anselmuccio-al meu:
«De ce taci, tată, și te uiți?» îmi zise.

52 Dar tot n-am plîns, ci suspinînd din greu,
pînă ce luna fu de zori înfrîntă,
o zi și-o noapte am tăcut mereu.

55 Dar cînd miji prin ferestruica strîmtă
lumina zilei și văzui prin ea
pe patru fețe, fața mea răsfrîntă,

58 am prins cu furie mîinile-a-mi mușca,
iar ei crezînd că foamea mi-o ogoi,
sărind strigară: «Tată, ne-ar durea

61 mult mai puțin dac-ai mușca din noi,
căci trup ne-ai dat tu însuți și de dînsul
e dreptul tău, de vrei, să ne despoi».

64 Tăcui atunci ca să le stîmpăr plînsul
și-așa-am rămas. Pămîntul să se crape
mi-aș fi dorit și să mă-nghită-ntr-însul!

49. *Durerea mă-mpietrise:* Pentru totdeauna Ugolino va deveni statuia de piatră a disperării absolute, a neputinței de a lupta pentru schimbarea îngrozitoarei condiții umane.
50. *Anselmuccio:* Primul care vorbește este cel mai mic, cel mai nestăpînit, Anselmuccio, nepotul lui Ugolino.
51. *Tată:* Deși contele Ugolino nu-i era tată, ci bunic, Anselmuccio îl numește astfel din mare iubire, dar și în sensul de *pater familias*, șeful incontestabil al dinastiei conților della Gherardesca.
54. *O zi:* O zi și-o noapte au trecut fără de nici un cuvînt.
55. *Dar cînd miji:* În lume a răsărit din nou soarele. Dar ei nu mai erau, deși încă vii, din lumea aceasta.
57. *Pe patru fețe:* Ca-ntr-o oglindă poliedrică, a văzut reflectîndu-se pe patru chipuri paloarea morții întipărită și pe chipul său.
59. *Iar ei:* Închipuindu-și că Ugolino făcea gestul mușcării mîinilor nu de durere și neputință desperată ci din cauza foamei, se ridică toți împreună, se înclină spre el, pentru a-i oferi drept hrană înseși trupurile lor.
65. *Pămîntul să se crape:* Erau singuri, departe de tot. În lume nu mai erau pentru ei oameni. De s-ar fi deschis măcar pămîntul sub picioarele lor și i-ar fi înghițit dintr-o dată. Dar și pămîntul a fost fără milă pentru acei nefericiți.

Ci-n ziua patra, Gaddo, dînd să scape,
în fața mea se azvîrli strigînd:
«Ajută-mi, tată, dacă-mi ești aproape!»
Își dete duhu-apoi; și rînd pe rînd
pe citeșitrei, pînă-mi pierdui vederea,
precum mă vezi, așa-i văzui căzînd.
Orbit de plîns pornii să-i cat și fierea
mi-o revărsam strigîndu-i morți pe nume,
pînă ce foamea birui durerea
și mă-nvoi să mă petrec din lume."
Și-aci sfîrșind, uită de noi, străinii,
și-n biata țeastă-nfipse colți de cîne.
Ah, Pisă, Pisă, leagăn al rușinii
din mîndra țară unde *si* răsună,
de nu se-ndeamnă-a te stîrpi vecinii,
Caprara și Gorgona dimpreună
astupe Arnul, ca să-ți fie hazně

67. *Gaddo:* Gaddo della Gherardesca, fiul cel mai mare al lui Ugolino.

75. *Foamea:* Expresia este voit misterioasă. S-a scris enorm de mult despre acest vers, atingîndu-se și ipoteza canibalismului lui Ugolino. În realitate, protagonistul acestui Cînt spune că mai puternică decît durerea a fost foamea, și ea l-a ucis pînă la urmă.

79. *Ah, Pisă:* În timpul narațiunii damnatului, Dante nu a arătat semnul unei puternice emoții. Dar acum (efect de mare artă), o furtună de mînie, de milă, de indignare și de durere îl cuprinde și izbucnește cu accente de mare violență nu numai împotriva călăilor lui Ugolino și ai fiilor săi ci împotriva întregii cetăți în stare să îngăduie o atît de mare dezonoare a Italiei, a mîndriei țării unde răsună vorba *si* (da). Dispreț și dragoste, tot atît de avîntate, în același vers.

81. *Vecinii:* O mustrare ocolită este adusă și vecinilor, cetăților toscane, în special Florenței și orașului Lucca, care nu s-au gîndit să se unească de îndată pentru a pedepsi infama cetate pisană.

82. *Caprara:* Caprara și Gorgona, două insule nu departe de vărsarea fluviului Arno în mare. Natura însăși, îngrozită de o astfel de crimă oribilă, trebuie să se ridice pentru a pedepsi cetatea Pisei. Cele două insule, care se află la gurile Arnului, să se miște și să facă zăgaz fluviului, în așa fel ca apele, umflîndu-se, să înece orașul Pisa. Atît era de puternic la Dante simțul justiției.

să piară-n el ciulini și mătrăgună.
Căci de-a umblat despre cetăți o baznă,
că Ugolin te-ar fi lipsit de ele,
la ce i-ai pus și pe feciori la cazná?
Plăpînda vîrstă-i mîntuia de rele
pe cîteșipatru, Ugoccion, Brigate
și ceilalți doi ce-am pomenit cu jele.
Pornirăm dar, și-n gheață-nveșmîntate
văzurăm umbre ce răbdau cîinește
cumplitul ger, întinse larg pe spate.
Să plîngă-aici chiar chinul le oprește,
și cum în ochi durerea lor nu-ncape,
se întoarce-n trup și cazna le-o sporește.
Amare lacrimi se căzneau să scape,
dar în cleștar se prefăceau pe dată
și ca-n potir li se-adunau sub pleoape.
Deși-mi simțeam ca talpa de ciuboată
sărmana piele-n gerul crunt, pe față,
și bătucită cum n-a fost vreodată,
tot îmi păru că simt un vînt prin ceață
și „Cine-l iscă-am întrebat. De unde?

85. *Cetăți:* Contele Ugolino della Gherardesca, fiind *podestà* al Pisei amenințată de Genova, Florența și Lucca, a crezut că face bine cedîndu-le acestor vecini puternici anumite fortărețe pisane. În textul dantesc, Pisa primește și epitetul de noua Tebă, amintind prin cruzimea ei de ororile cetății antice, faimoasă prin crimele ei.

89. *Ugoccion:* Brigata și Uguccione, unul nepotul și celălalt copilul lui Ugolino.

90. *Ceilalți doi:* Este vorba de Gaddo și Anselmuccio, amintiți de Dante în versurile precedente.

91. *Pornirăm:* Cei doi poeți călători pătrund într-a treia zonă a fluviului înghețat Cocitul, numită Tolomea. Aici sînt pedepsiți trădătorii de oaspeți și de prieteni.

93. *Pe spate:* Aceștia stau cu fața în sus, întinși pe spate.

94. *Chiar chinul:* Lacrimile înghețate împiedică șirul celorlalte lacrimi să curgă.

99. *Potir:* Este orbita ochiului.

E cu putinţă vînt aici pe gheaţă?"
106 „Curînd, răspunse, vei ajunge unde
vedea-vei singur cine-l mînă-ncoace
şi ochii tăi ei înşişi ţi-or răspunde."
109 Şi-un duh atunci, din recea lui găoace,
„O, voi, strigă, ce-aţi uneltit în viaţă,
atare-ncît străfundul loc vă face,
112 desprindeţi vălul ce-mi atîrnă-n faţă,
să pot prin lacrimi jalea să-mi desclei,
pînă ce plînsu-n ochii mei nu-ngheaţă."
115 „Spune-mi ce-ai fost, am zis atunci, de vrei
să ţi-l desprind, şi de vei fi-nşelat,
mă-nghită gheaţa în străfundul ei."
118 „Sînt Alberigo, cel ce-am ospătat
mesenii strînşi cu poame-otrăvitoare,
drept care-acum culeg ce-am semănat."
121 „Eşti mort? grăii. E cu putinţă oare?"
Şi duhu-atunci: „N-am veşti de nici un fel
de trupul meu pe lumea trecătoare;

105. *E cu putinţă:* Pe vremea lui Dante se credea că vîntul este o emanaţie a pămîntului produsă de căldura soarelui care-i absoarbe umiditatea. Dar în Infern soarele nu există. De aci întrebarea lui Dante.
108. *Ochii tăi:* Cauza vîntului este Lucifer, care bate din uriaşele sale aripi de liliac. Dante îl va vedea în curînd.
110. *O, voi:* Damnatul care vorbeşte crede că Dante şi Virgiliu sînt păcătoşi condamnaţi să stea într-o zonă şi mai de jos, ultima dealtfel, Giudecca.
112. *Vălul:* Valul de cristal al lacrimilor îngheţate în ochi.
117. *Gheaţa:* Cuvintele lui Dante au un sens ambiguu.
118. *Alberigo:* Este vorba de fratele gaudent, de guelful Alberigo di Ugolino dei Manfredi din Faenza. Acesta, pentru a se răzbuna pe nişte rude ale lui care-l ofensaseră în trecut, le-a poftit la masă, ascunzînd într-o cameră vecină mai mulţi oameni înarmaţi cu înţelegerea ca, atunci cînd el va spune să se aducă fructele, aceşti asasini să se repeadă asupra oaspeţilor şi să-i ucidă.
121. *Eşti mort?:* Dante ştia că în 1300 Alberigo dei Manfredi trăia încă. De aceea el se miră că-l vede în Infern. El va afla însă că sufletele trădătorilor sînt azvîrlite în Infern chiar mai înainte de a muri, şi un diavol, pe pămînt, le ţine locul în trup.

124 căci brîu-acesta-i rînduit astfel
că poate-un mort de-a lungul să-l colinde,
fără c-Atròpos să-l fi-mpins în el.
127 Şi ca să poţi mai bucuros desprinde
cumplitul văl în sticlă preschimbat,
să ştii că-n clipa-n care-un suflet vinde,
130 aşijderi mie, trupul lui e luat
de-un diavol care îl struneşte zi
şi noapte atît cît să trăiască-i dat.
133 Mişelul suflet se prăvale-aci;
şi poate duhul care-mi calcă urma
îşi plimbă încă trupul printre vii.
136 Socot că-l ştii de-ai coborît acuma:
e Branc d'Oria el, şi-n promoroacă
de ani îndură gerul crunt şi bruma."
139 „Nu-i cu putinţă, i-am răspuns, să zacă
cu tine-aicea pe sub gheaţă-ascuns,
cînd bea, mănîncă, doarme şi se-mbracă."
142 „În groapă sus, grăi întru răspuns,
pe unde dracii-ncing catranu-n hău,
Michele Zanche nici n-a fost ajuns
145 cînd el lăsă un drac în trupul său

124. *Brîu-acesta:* În textul original: „*Tolomea*". După unii comentatori numele acestei de a treia zonă a ultimului cerc vine de la guvernatorul Ierichonului, Ptolomeu, care la un ospăţ l-a omorît pe socrul său şi pe copiii acestuia. După alţi comentatori, de la Ptolomeu, regele Egiptului, care l-a trădat şi l-a ucis pe Pompei.
126. *Atròpos:* Este vorba de una din cele trei Parce, ursitoarea mitologică care tăia firul vieţii omeneşti.
135. *Îşi plimbă:* Stilul este plin de ironie şi sarcasm.
137. *Branc d'Oria:* Din nobila familie genoveză. Branco l-a ucis, prin trădare, pe socru-său, pe acel Michele Zanche, întîlnit în Cîntul XXII.
141. *Cînd:* Versul a ajuns proverb.
145. *Un drac:* Dante vrea să spună că victima lui Branco d'Oria, Michele Zanche, nu ajunsese încă în bolgia unde fusese pedepsit, cînd sufletul aceluia care-l trădase şi ucisese se prăbuşea în Infern, în timp ce un diavol îi lua locul în trup.

şi-al unui văr, aşijderea mişel,
cu care-alături s-a dedat la rău.
148 M-ajută-acum, că nu mai văd de fel!“
strigă; dar eu îl părăsii-n cărare
şi drept am fost de-am fost mojic cu el.
151 Ah, genovezi, certaţi cu cinstea-atare
că numai rele uneltiţi în gînd,
cum vă mai rabdă cerul sfînt sub soare,
154 cînd printre voi găsii un duh şezînd
cu cel mai rău dintr-a Romagnei nume
şi-şi scaldă-aici suflarea lui, părînd
157 că-i încă viu în trupul lui pe lume?

146. *Şi-al unui văr:* Se pare că este vorba de o rudă şi complice al lui Branco d'Oria, un anume Giacomo Spinola.
150. *Drept am fost:* Lui Dante i se pare că este foarte just să fie crud faţă de un asemenea trădător.
151. *Ah, genovezi:* Izbucneşte o a doua invectivă, mai puţin realizată artistic, îndreptată acum împotriva Genovei.
154. *Un duh:* Genovezul damnat Branco d'Oria.
155. *A Romagnei nume:* Romagnolul frate gaudent, Alberigo dei Manfredi.

CÎNTUL XXXIV

Cercul al noulea: Zona a patra şi ultima: Giudecca. Trădătorii de binefăcători.

1 „Priveşte-acum, grăi Virgil, în faţă
Vexilla regis prodeunt inferni,
de poţi cu ochiul desluşi prin ceaţă.“

2. *Vexilla regis:* „Înaintează, se apropie stindardele regelui Infernului de noi“. Cu aceste cuvinte, pronunţate acum de Virgiliu, începea un imn religios. Stindardele sînt aripile gigantice ale lui Lucifer.

4 Cum vezi spre seară cînd e sur pămîntul
şi neguri groase se coboară-n zare
o moară-naltă cum o-nvîrte vîntul,
7 aşa văzui ceva diform şi mare
şi m-am ascuns după Virgil din mers,
căci vîntu-n şes sufla cu-nverşunare.
10 Cu teamă-aştern cîte-am văzut în vers,
căci pe mişei abia-i zăream acum,
ca printr-un geam, nedesluşit şi şters.
13 Sub gheaţă stau, întinşi sau drepţi, oricum,
în tălpi sau creştet, pe cînd alţii-n frîngeri
ca arcul stau, din şale rupţi, duium.
16 Şi-ajunşi afund pe valea-n veci de plîngeri,
ca să-mi arate domnul meu prin ceaţă
pe cel mai mîndru făurit din îngeri,
19 se trase-n lături şi mă-mpinse-n faţă,
„Acesta-i Dis, zicînd, şi bărbăţie
s-arăţi aicea şi curaj învaţă“.
22 Nu mă-ntrebaţi ce spaimă-am tras, vai mie,
şi ce fiori mă scuturau prin spate:
puţină-i vorba cînd se cere-a scrie.
25 Nici mort eram, nici nu trăiam a toate;
dă-ţi seama deci, de mă-nţelegi, creştine,

4. *Cum vezi:* O altă comparaţie, dovadă a extraordinarei facultăţi artistice a lui Dante de a concretiza cele mai fantastice situaţii.
7. *Mare:* Uriaşul corp al lui Lucifer i se pare lui Dante o construcţie gigantică.
9. *Vîntu:* Vîntul puternic produs de bătaia eternă a aripilor lui Lucifer.
10. *Cîte-am văzut:* În Giudecca, cea de a patra şi ultima zonă infernală, zona în care sînt pedepsiţi trădătorii binefăcătorilor. Aceşti damnaţi, spre deosebire de ceilalţi, sînt cu totul prinşi în gheaţă, cristalizaţi în cele mai variate poziţii.
18. *Cel mai mîndru:* Este Lucifer, care era cel mai frumos dintre toţi îngerii, creatura cea mai desăvîrşită ieşită din mîinile divinităţii.
20. *Dis:* Unul din multele nume ale lui Lucifer. După aceste cuvinte ale lui Virgiliu, urmează două terţine care pregătesc pe cititori pentru îngrozitoarea apariţie.

ce-nseamnă viu, să mori de jumătate.
28 Voievodul negru-al tristelor destine
ieşea din gheaţă pînă jos spre maţe;
dar eu m-asemui c-un uriaş mai bine
31 decît uriaşii cu-ale sale braţe;
socoate dar ce trup îi dase muma
ce-atare labe-i făuri drept soaţe!
34 De-a fost frumos pe cît de hîd e-acuma
şi tatăl şi-a-nfruntat cu-nverşunare,
pe drept din el îşi trage răul numa.
37 Rămas-am mut de spaimă şi mirare
cînd ţeasta lui văzui c-adăposteşte
un chip la mijloc, roşu-nchis, îmi pare,
40 şi alte două ce rînjeau drăceşte
de peste umeri, drept în sus, egale
şi-ngemănate se-ntîlneau în creştet.
43 Cel drept bătea în alb-gălbui spre poale,
iar cel de-a stînga se vădea atare
precum pălmaşii de pe Nil de vale.
46 Şi-un rînd de-aripi purta sub fiecare,
croite-anume pentru el, uriaşe,

28. *Voievodul negru:* Lucifer era înfipt în centrul Infernului, pămîntului şi al universului imaginat de Dante. Ieşind afară din gheaţă pe jumătate, partea trupului de la brîu în jos se întindea dincolo de centrul pămîntului, la antipozi, în emisferul austral.

32. *Socoate:* Într-adevăr, s-a găsit un comentator care a făcut socoteala sugerată de Dante pentru a afla dimensiunile Luciferului său. După această socoteală, Lucifer ar fi înalt de două mii o sută şase metri, iar lungimea braţelor ar fi de patru sute zece metri.

35. *Şi tatăl:* Creatorul său, adică Dumnezeu.

38. *Ţeasta:* Capul gigantic al lui Lucifer are trei feţe, fiind o monstruoasă parodie a treimii creştine.

39. *Roşu-nchis:* Aceste feţe au culorile roşie, galbenă şi neagră, simbolizînd ura, slăbiciunea şi ignoranţa.

42. *Şi-ngemănate:* Cele trei feţe se lipeau una de alta în creştetul capului.

45. *Nil:* Culoarea era neagră, aşa cum o au oamenii care locuiesc pe malurile Nilului, către izvoare.

cum n-am văzut pînze mai mari pe mare.
49 De pene smulse, se-nchirceau golaşe
ca de lilieci şi cînd zbătea din vele
trei vînturi reci suflau prin hău vrăjmaşe,
52 de-ntreg Cocitul îngheţa de ele;
din ochi plîngea şi bale, spumegînd,
pe trei bărbii scurgea dintre măsele.
55 Ca meliţa bătea din dinţi rupînd
cu fiece gură piept, grumaz, picioare,
şi trei deodată canonea muşcînd.
58 Dar cel din faţă, înşfăcat şi-n gheare,
colţoşii dinţi nici că-i simţea-n făptură,
căci zece piei îi jupuia-n spinare.
61 „Acesta-aici, ce chin mai mare-ndură
e Iuda, zise domnul meu, şi zace
cu trupu-afară şi cu capu-n gură.
64 Iar din ceilalţi, cel care-atîrnă-ncoace
din gura neagră spînzurînd, e Brut,
(cumplit se zbate, precum vezi, dar tace),
67 iar cel'lalt Cassiu, mai voinic făcut.
Ci noaptea suie; nu-i de noi răgazul.

49. *De pene smulse:* Aripile lui Lucifer nu aveau pene, ci erau ca ale liliecilor.

50. *Vele:* Marile aripi negre, comparabile cu pînzele corăbiilor.

62. *Iuda:* Trădătorul biblic al lui Isus Cristos. El îndură cel mai puternic chin, zdrobit de dinţi şi sfîşiat de ghearele lui Lucifer.

65. *Brut:* Este vorba de Marcus Brutus, fiul adoptiv şi unul din ucigaşii din Cezar. El a vrut să-l ucidă în Cezar pe tiran, dar Dante, care în Cezar nu-l vede pe tiran, ci pe fondatorul Imperiului, îl condamnă aici ca trădător.

66. *Dar tace:* În acest vers, de o mare frumuseţe, se vede totuşi un sentiment de respect pentru Brutus care suportă stoic durerea, fără să se lamenteze.

67. *Cassiu:* Este Cassius Longinus, care, împreună cu Brutus, a conspirat împotriva lui Cezar. Pedeapsa teribilă se îndreaptă împotriva acelora care atentaseră la ideea, atît de scumpă lui Dante, autoritatea Imperiului.

Să mergem dar, căci toate le-am văzut."
Pe voia lui i-nlănţuii grumazul,
şi-aflînd el loc şi vreme cu priinţă,
cînd din aripă fîlfîi viteazul,
se agăţă de blana lui, velinţă,
şi coborî pe viţele-i prelunge,
strivit de zid şi-a lui păroasă fiinţă.
Iar cînd ajuns-a unde şoldu-mpunge
şi-ncheietura prinde-n el răsad,
maestrul meu, vărsînd sudori de sînge,
croi cu capul spre picioare vad
şi merse-n sus ca la vreo zece şchioape,
încît crezui că iar mă-ntoarce-n iad.
„Te ţine strîns, căci prin atari hîrtoape,
grăi trudit, să urce-i scris, pe brîncă,
cel care vrea de negrul fund să scape."
Apoi ieşi printr-o spărtură-n stîncă,
mă puse jos, iar el un pas făcînd
sări cu grijă peste groapa-adîncă.
Privii în sus spre Lucifer, crezînd
că-l voi zări cum l-am lăsat, pe brînci;
dar îl văzui cu talpa-n sus şezînd:

69. *Toate le-am văzut:* Cei doi poeţi călători au petrecut împreună în Infern o noapte şi o zi. Cuvintele lui Virgiliu încheie cu simplitate descrierea călătoriei în prăpastiile infernale. Ele amintesc toată mulţimea personajelor, varietatea păcatelor şi a chinurilor, bogăţia episoadelor.

75. *Strivit de zid:* Dante şi Virgiliu coboară în îngustul spaţiu care rămîne liber între corpul lui Lucifer şi peretele de gheaţă.

79. *Cu capul:* Cei doi poeţi au ajuns în centrul pămîntului ocupat de corpul lui Lucifer. Deci acum nu trebuie să mai coboare, ci să se urce în emisferul austral. Poziţia corpului se răstoarnă.

81. *Crezui:* Din cauza schimbării de poziţie a lui Virgiliu, Dante poate să creadă că se întorc din nou în Infern.

82. *Prin atari:* Prin atari hîrtoape („pe asemenea scări", în original). Este vorba de trupul însuşi al lui Lucifer.

90. *Îl văzui:* Dante ridică ochii şi îl vede pe Lucifer răsturnat, cu capul în jos.

şi cît de mare-mi fu uimirea-atunci
închipuie-şi cei săraci cu duhul, care
nu ştiu ce punct am străbătut prin stînci.
Şi-atunci Virgil: „Ridică-te-n picioare,
grăi pripit, căci drumu-i lung şi-avan,
iar soarele de mult sclipeşte-n zare".
Nu-n încăperi ca de palat ne-aflam,
ci într-o hrubă cu pietriş podită,
în care rază nu răzbea prin geam.
„Maestre,-am zis, pînă-a lăsa smolită
Gheena-n fund, acum ca şi-alte ori,
adu lumină-n mintea mea-ndoită.
De ce stă-n cap şi cu picioru-n nori?
şi unde-i gheaţa ce-mbrăca mormîntul?
au cum ajuns-am din amurg în zori?"
„Te crezi dincolo, i-auzii cuvîntul,
de locu-n care, cu tot trupul meu
m-am prins de rîma ce scurma pămîntul.
Dincolo-ai fost cît scoborît-am eu;
ci-odată-ntors, trecut-ai punctul-teacă
ce-atrage-n sine tot ce-atîrnă greu.

92. *Cei săraci cu duhul:* Adică cei ignoranţi nu ar fi putut înţelege că au trecut de centrul pămîntului.

96. *Iar soarele:* În textul dantesc: „soarele se afla în mijlocul terţei". *Prima, terţia, sexta şi nona* sînt orele canonice, orele de rugăciune socotite de la răsăritul soarelui; *prima* de la 6—9, *terţia* de la 9—12, *sexta* de la 12—3 şi *nona* de la 3—6. Dante se miră din nou; cu puţină vreme înainte, Virgiliu spusese că se apropie noaptea, şi acum (soarele fiind în mijlocul terţei), este ora şapte şi jumătate dimineaţa. Desigur că acum cei doi poeţi se află în emisferul austral, la antipozi, şi, cînd în emisferul nostru e noapte, în celălalt e zi.

108. *Rîma:* Rîma, viermele cel rău, este Lucifer.

109. *Ai fost:* Cît timp au scoborît, ei se aflau încă în emisferul celălalt.

Te afli-acum sub bolta ce se-apleacă
potrivnic celei ce cuprinde-uscatul,
sub culmea cărei fu sortit să zacă
cel răstignit ce n-a ştiut păcatul;
tu stai pe-o palmă de pămînt ce-şi are
drept în Giudecca corespuns cu statul.
E-n zori aici cînd ziua-acolo moare;
iar cel ce trepte ne urzi din bunde,
stă bine-nfipt, şi-acum, tot în picioare.
Căzu din cer pe-acest meleag, de unde
uscatu-întins spre marea verde-albastră,
de spaima lui se cuibări sub unde
şi se retrase pe sub bolta noastră;
înfricoşat lăsă-mprejur pustie,
pre cîte vezi, şi se-nălţă în creastă."
E jos un loc, cam cît în lung se-nscrie
huruba-n stînci, de Belzebut departe,
ce nu prin văz, ci prin auz te-mbie
să-i dai de urmă, căci un rîu l-mparte,
ivit din gura unei stînci ce-adumbră
izvorul lui, şi curge lin, deoparte.
Pornirăm dar pe cărăruia sumbră
spre lumea albă de lumini, prin prund,
şi fără gînd de-a poposi la umbră
urcarăm sus şi printr-un ochi rotund
zării la capul căii lungi şi grele
podoaba bolţii-n cer, şi din străfund
ieşirăm iar către lumini şi stele.

112. *Sub bolta:* Este bolta cerului emisferului austral, al cărui orizont ascunde emisferul boreal (numit de Dante „uscatul", fiindcă în vremea sa se credea că pămîntul este împărţit în două emisfere: unul, al uscatului şi altul, al apelor, respectiv, boreal şi austral).

114. *Culmea:* Punctul cel mai înalt al emisferei uscatului era considerat Ierusalimul, locul în care a murit Isus Cristos.

116. *O palmă:* Dante se găseşte acum pe un mic spaţiu în emisfera australă, opusă zonei Giudecca.

118. *E-n zori aici:* Aici e dimineaţă, pe cînd în emisfera boreală e noapte.

119. *Iar cel ce:* Lucifer, care le oferise putinţa escaladării, se află în aceeaşi primă poziţie. El este văzut cu capul în jos, pentru că ei, Dante şi Virgiliu, şi-au schimbat poziţia, trecînd în emisfera opusă.

123. *De spaima lui:* Lucifer a fost precipitat de Dumnezeu în haos, şi pămîntul, care înaintea căderii lui ieşea afară din ape, s-a scufundat de spaimă, acoperindu-se cu undele mării ca şi cu un imens val transparent.

125. *Pustie:* Vasta prăpastie infernală.

126. *Creastă:* Pămîntul s-a strîns în emisfera australă sub forma muntelui Purgatoriului.

127. *Un loc:* Este o cale subterană verticală, prin care se poate ajunge sus, în emisfera australă.

130. *Un rîu:* Din cauza densului întuneric, această cale subterană nu poate fi văzută, călăuză fiind numai murmurul unui pîrîu care coboară în jos cu apele sale.

138. *Podoaba bolţii:* După o călătorie de o zi şi o noapte, ochii lui Dante, însetaţi de lumină, zăresc printr-o spărtură a stîncii lumina intermitentă a stelelor.

139. *Stele:* Prin acea spărtură a stîncii, cei doi poeţi au ieşit la lumina stelelor. Versul acesta luminos e ca un surîs şi ca un imens suspin de uşurare. Cu acest cuvînt, *stele*, Dante sfîrşeşte *Infernul*, *Purgatoriul* şi *Paradisul*. Această rimă la mare distanţă leagă simetric cele trei părţi mari ale *Divinei Comedii*, demonstrînd o dată mai mult puternica preocupare de armonie şi simetrie, caracteristică fundamentală a artei marelui poet italian Dante Alighieri.

CUPRINS

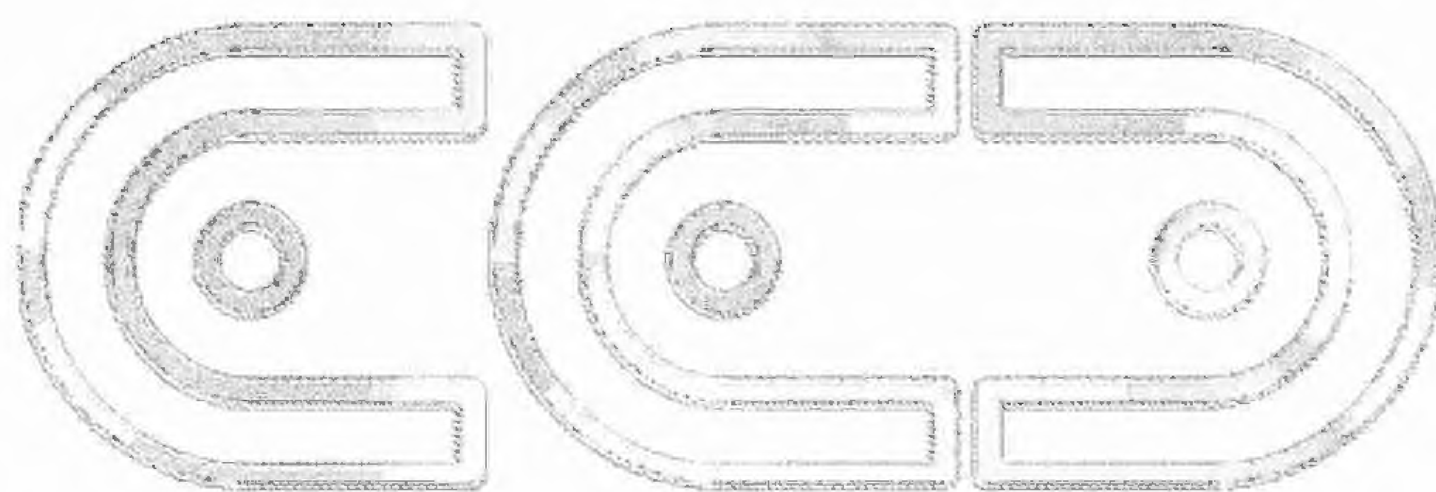
Lector: ELENA MURGU
Tehnoredactor: ION GHICA

Bun de tipar 20.05.1982. Coli ed. 17,28.
Coli tipar 9,5.

Comanda nr. 20 046
Combinatul poligrafic „Casa Scînteii",
Piata Scînteii nr. 1, Bucureşti,
Republica Socialistă România

Scanare și prelucrare digitală

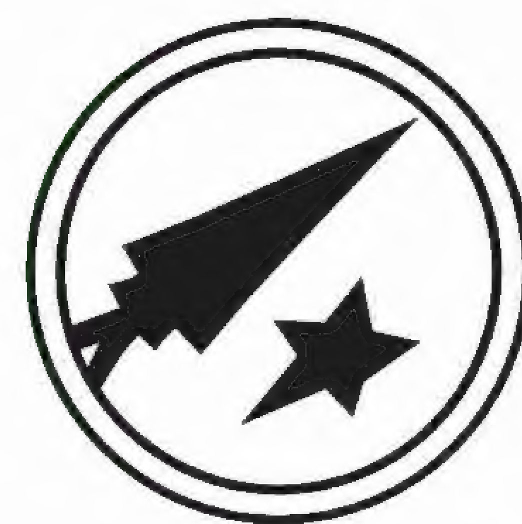

de

Anonim

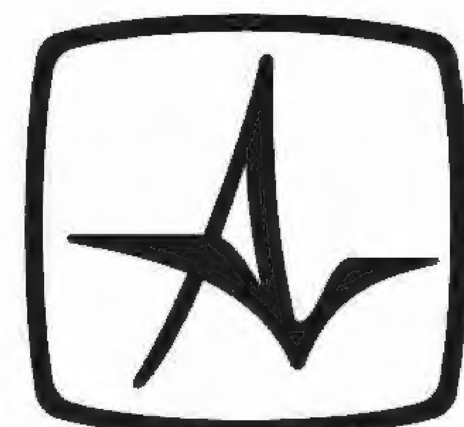

și

CAT Graur

Antwerpen

2024

